ANADOLU'DA İNANÇSAL ZULÜM TARİHİ

OSMANLI ENGİZİSYONU

ALİ YILDIRIM

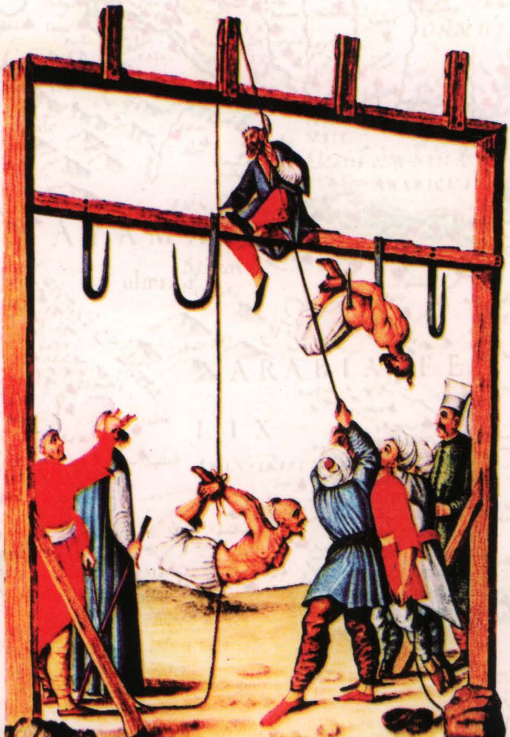

italik

OSMANLI ENGİZİSYONU

ALİ YILDIRIM

"Osmanlı Engizisyonu" kitabı bir sorunun yanıtını arama serüvenidir. Ve yanıtı kadar sorunun kendisi de canalıcı değerdedir. Osmanlı'da da Batı'da olduğu gibi resmi dinsel anlayış dışında yeralan inanç ve düşüncelere karşı bir Engizisyon uygulaması yaşandı mı? Yanıtını aradığımız soru budur. Soru ilktir ve ilk olmanın kimi eksikliklerini taşıması doğaldır. Aşmak, reddetmek, taşları yerli yerine oturtabilmek için kuşku duymak ve soru sormak gerekir. Soru sormak bir hesaplaşmaya başlamak anlamına gelir. Resmi tarih anlayışı ile hesaplaşmaya girişmek, yüzyüze gelmek, sorarak, yanıtlayarak bir tavır alıştır. Yeni bir duruş noktası belirlemektir. Her duruş noktası, her soruş noktası kendisine özgü bir bilinci ve cesareti zorunlu kılar. Osmanlı'ya ilişkin soru sormak, yaşadığımız şu güne dair yanıt vermek demektir. Çünkü tarih perspektifi bir turnusol kağıdı hükmündedir. Kimin yanında, kimin penceresinden hayata bakılıyor? Hangi dünyada yaşanıp hangi dünyanın havası solunuyor? Zalimin mi, mazlumun mu? Celladın mı, kurbanın mı?

ISBN 978-605-5421-12-0

9 786055 421120

₺14

italik

OSMANLI ENGİSİZYONU

Ali Yıldırım

italik

Bilgitek
İtalik Kitapları

Osmanlı Engizisyonu
Ali Yıldırım
aleviyol@yahoo.com

Ofset Ön Hazırlık
M. Ali Ayyıldız

Kapak Tasarım
Ali İmren

Birinci Basım
© Mayıs 2013

Baskı & Cilt
Cem Web Ofset
Tel.: 0312 385 37 27
Sertifika No: 13393

İtalik Kitapları
Bilgitek Bas. Yay. Mat. Tic. Ltd. Şti. Ürünüdür.

Zafertepe Mah. İncesu Cad.
No:88/13 ÇANKAYA/ANKARA
Tel&Faks: 0312 4313201
Sertifika No:19848
ISBN: 978-605-5430-12-0

www.bilgitekdagitim.com
info@bilgitekdagitim.com

OSMANLI ENGİSİZYONU

Ali Yıldırım

italik

İÇİNDEKİLER

Okura Özel Bir Not 7

Osmanlı Engizisyonu ya da Zummün Tarihine Giriş 9

Fatih Sultan Mehmet ve Hurufilerin Yakılması 37

Yavuz Sultan Selim'in Kızılbaş Katliamı 47

Kanuni'nin Kanuniliği 81

Bir Engizisyon Yargıcı: Şeyhülislem Ebussuud Efendi 127

Padişah Sarhoş Selim Döneminde
Engizisyon Uygulamaları 149

Bedreddin Müridleri ve Osmanlı Engisizyon 181

Düşüncelerinden Dolayı Katledilen
Müderris Sarı Abdurrahman 209

Sakarya Şeyhi'nin Öldürülmesi 217

Kuyucu Murat Paşa'nın İnsan Kuyuları 221

Osmanlı Engisizyonu ve
Bektaşi Dergâhlarının İmhası 229

Osmanlı Engisizyonu ve Katledilen Şairler 255

Cellatlar ve Resmi Cellat Teşkilatı
İşkence ve Ölüm Cezası Türleri 267

Yabancı Seyyahların Gözüyle Osmanlı'da Cezalar 275

Kaynakça 279

OKURA ÖZEL BİR NOT

"Osmanlı Engizisyonu" kitabı bir sorunun yanıtını arama serüvenidir. Ve yanıtı kadar sorunun kendisi de canalıcı değerdedir.

Osmanlı'da da Batı'da olduğu gibi resmi dinsel anlayış dışında yeralan inanç ve düşüncelere karşı bir Engizisyon uygulaması yaşandı mı?

Yanıtını aradığımız soru budur. Soru ilktir ve ilk olmanın kimi eksikliklerini taşıması doğaldır.

Aşmak, reddetmek, taşları yerli yerine oturtabilmek için kuşku duymak ve soru sormak gerekir. Soru sormak bir hesaplaşmaya başlamak anlamına gelir. Resmi tarih anlayışı ile hesaplaşmaya girişmek, yüzyüze gelmek, sorarak, yanıtlayarak bir tavır alıştır. Yeni bir duruş noktası belirlemektir. Her duruş noktası, her soruş noktası kendisine özgü bir bilinci ve cesareti zorunlu kılar.

Osmanlı'ya ilişkin soru sormak, yaşadığımız şu güne dair yanıt vermek demektir. Çünkü tarih perspektifi bir tumusol kağıdı hükmündedir. Kimin yanında, kimin penceresinden hayata bakılıyor? Hangi dünyada yaşanıp hangi dünyanın havası solunuyor?

Zalimin mi, mazlumun mu? Celladın mı, kurbanın mı?

Resmi tarihçilerin - vakanüvislerin değil - öteden beri ortaya koydukları Osmanlı rivayeti, "Osmanlı'da farklı dinden, inançtan, düşünceden insanların özgürce yaşadığı, devletin kimsenin dinine, inancına, düşüncesine müdahale etmediği şeklindedir. Bu tarih güzellemesi tam anlamıyla gerçeklerin ters-yüz edilmesinden başka birşey değildir. Resmi tarihçiler "tarih yazma"dan öte, "tarih yapma" faaliyeti içerisindedirler. Geçmişi "güllük gülistanlık" bir manzaraya dönüştürerek bugünkü siyasal/ideolojik tavırlarına destek bulacakları kamsındadırlar. Ne var ki resmi ideolojinin yalanı çok da uzun ömürlü olamamaktadır.

Evet, Osmanlı'da da bir engizisyon uygulaması yaşanmıştır!

Bu çalışmanın ortaya koyduğu, kanıtladığı gerçeklik budur. Osmanlı Engizisyonunun amacı, kurumları, yargılama tarzı ve işlevleri ile Katolik Engizisyonunun tıpatıp bir benzeridir. Osmanlı Engizisyonunu "Osmanlı" kılan yönleri ile resmi, şeriat dışı inanç ve düşünceler üzerinde yüzyıllarca bir zulüm makinası olarak çalışmıştır.

Bu kitap tüm yönleri ile ve yalnızca Osmanlı'nın resmi belgelerine dayanarak Osmanlı Engizisyonunu ve uygulamalarını gözler önüne serme çabasındadır. Osmanlı'nın şeriat dışı inanç ve düşüncelere yönelik uygulamaları bizzat Padişah'ın sözleri olan "fermanlarla", en yetkili dinsel otorite olan Şeyhülislamların "fetvaları" ile hanedanın maaşlı elemanları olan vakanüvislerin yazdıkları ile ortaya konulmuştur. Kuşkusuz bu belgelere bu belgelerin sağlamlığına söylenebilecek bir söz yoktur.

Engizisyon bir yoketmedir, kendi dışında bulunan her şeye karşı bir düşmanlıktır. Ve asıl korkuncu da tüm bunların üstün bir dinsel irade adına yapılmasıdır. Osmanlı'da devletin, hanedanın resmi dini şeriat olmuş, tüm toplumsal hayat şeriat emirleri doğrultusunda düzenlenmiş, şeriat dışı ve geniş kitlelerin inancını oluşturan rafizilik/bektaşilik/kızıbaşlık kısaca "batınilik" diyebileceğimiz akımlar ise baskı ve zulüme maruz kalmıştır. Bu noktada bir Osmanlı hoşgörüsünden, bir tahammülden sözetmek mümkün olmadığı gibi işin doğasına da aykırıdır. Şimdilik özet budur.

Dostluk ve sevgiyle...

Ali YILDIRIM

OSMANLI ENGİZİSYONU YA DA ZULÜM TARİHİNE GİRİŞ

Resmi tarih anlayışının ağır bombardımanına maruz kalan, kafası resmi tarihin hurafeleri ile doldurulmuş çoğu insan için Osmanlı ve Engizisyon kavramlarının yan yana kullanılması ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Bu durum bir bakıma doğaldır da. İlkokuldan üniversiteye kadar bütün *eğitim* sürecinde tarih adına ortaya konulanın "savaşlar, fetihler, oluk oluk akan kanlar, şan ve ihtişam ile gül gibi bir imparatorluk" olduğu gözönüne alınırsa "karıncayı bile incitmekten sakınan" atalarımız ile zulüm ve işkence anlamına gelen engizisyon sisteminin birlikte anılması kuşkuyla karşılanabilir. Ne var ki tarih bilincinin çarpıklığından, derin bir yanılsamadan, karsı tarih çalışmalarının cılızlığından kaynaklanan bu kuşkunun giderilmesi hiç de zor değildir ve bu çalışmanın başlıca amacıdır.

Diğer yandan resmi tarihçiler, şanlı tarih mirasçıları Osmanlı ve Engizisyon kavramlarının birlikte anılmasına, giderek Osmanlı Engizisyonu biçiminde bir kavramlaştırmanın yapılmasına şiddetle itiraz edecekler, bu yaklaşımı kabul edilmez bulacaklar ve Osmanlı'nın birçok !"üstün meziyetini" sayıp dökeceklerdir.

Ayrıca resmi tarihçilerin yanısıra "Yeni Osmanlıcılık" olarak nitelenebilecek bir yaklaşımın etnik/inançsal sorunların çözümü konusunda "Osmanlı'ya dönmeyi" önermeleri ve Osmanlı idaresini laik, demokrat bir hukuk devleti olarak değerlendirmeleri "çağrılan alanın" tarifini ve teşhirini de zorunlu kılmaktadır.

Yine tarih bilincinin zafiyetini ortadan kaldırmak açısından resmi tarihe karşı bir karşı tarih, hanedanın padişahlar ve fetihler tarihine karşı sıradan insanın sosyal tarihini oluşturmaya bir katkı yapmanın gerekliliği de tartışma götürmez.

RESMİ TARİH HURAFELERİ

Osmanlı tarihine ilişkin bildiğimiz ya da bildiğimizi sandığımız çoğu şey resmi tarihin bir ürünüdür. Resmi tarih ise bir hurafeler bütünüdür, kurmacadır. Olan değil de olunması istenilenin sunulmasıdır. Tüm tarihsel süreç resmi tarihçinin kaleminde renksiz, ayrıntısız, tek tip kalın bir çizgiye dönüşür. Resmi tarih yazarı bir kez kafasında sınırlar çizip, çitler oluşturdu mu tarih artık çizilmiş ehil bir rotayı izleyecektir. Kuşkusuz Osmanlı vakanüvisleri zamanlarının olaylarını kayıtlara geçirmekle yükümlü resmi devlet tarihçileridir. Konumları itibarıyla devlet görevlisidirler, saraydan maaş almaktadırlar ve yazdıkları da hanedanın hayrına bir tarihtir. Görevleri gereği yazdıklarından dolayı bir ölçüde de olsa eleştiriden muaf tutulabilirler. Resmi tarih anlayışının ortaya çıkmasına vücut verenler ise vakanüvislerin dışında *ve* hiçbir mecburiyetleri olmaksızın resmi ideolojinin talimatları doğrultusunda uygun adım hareket eden "serbest" yazarlardır. İster üniversitelerin tarih kürsülerinde olsun, isterse dışarıda bulunsunlar bu yazarlar kalemlerini rivayet/hurafe ihdasına vakfetmişlerdir.

Tarihçinin hayattaki duruş noktası, tavır alış halleri, sınıfsal konumlanışı tüm diğer özneler gibi onun da yüzünü döndüğü cepheyi belirleyecektir. Sanıldığı gibi tarihsel tavır alış politik/ideolojik tercihten arınmış, soyut bir nesnellik arzetmez. "Geçmiş aynı geçmiş, kim anlatırsa anlatsın aynı öyküyü anlatır" yaklaşımının hiçbir geçerliliği olmadığı gibi bir zihin bulandırma işlevi de görür. Resmi tarihin çizdiği tablo ile "gerçeklik" ancak bir fotoğrafın negatifi kadar birbirine benzeyebilir. Resmi tarih anlayışı bugün bulunduğu noktadan dünü de "düzeltme" ihtiyacı hisseder. Çünkü düne eleştirel, nesnel bakıp da bugünü resmi pencereden izlemek ya da tersinin sözkonusu olması mümkün değildir.

VAKANÜVİS'TEN RESMİ TARİHÇİ'YE

Osmanlı tarihini resmi tarih anlayışının perspektifi ile ele alıp yazan tarihçilerin büyük çoğunluğunun "Genç Cumhuriyet'in yetiştirmesi" olması dikkat çekicidir. *Köhnemiş Osmanlı yıkılıp*

giderken yerine kurulan Genç Cumhuriyet tarih alanına kıskançlıkla sahip çıkar. Tarih için kurumlar oluşturur, fakülteler açar. Genç Cumhuriyet'in köhne Osmanlı ile tarih alanında kesin bir hesaplaşmaya girmesi beklenir! Ne var ki tarihe bakışın, tarih bilincinin, tarih yazımının özü hiç değişmez.[1] Osmanlı sarayında oturup tarihsel olayları kaydeden vakanüvislerin yerini profesör unvanlı kişiler almışlardır. Bu resmi tarih yazıcıları da vakanüvisler gibi *Osmanlı'nın üzerine toz kondurmazlar.* Tarih yine fetihler, kahramanlar, padişahlar tarihi olarak yazılmaya devam edilir. Osmanlı hanedanı "ne eylemişse güzel eylemiştir."

Resmi tarihçiler Osmanlı tarihi ile hesaplaşmak bir yana onun kirli ve olumsuz hangi noktası varsa el çabukluğu ile aklayıp üzerini kapatma yoluna giderler. Artık arkamızda "temizlenmiş" bir tarih vardır.

Tarihçinin duruş noktası sistemin yeniden üretilmesine dayandığı için baktığı pencere de egemenlerin penceresidir; zamanın dün ya da bugün olması onun açısından önem arzetmez.

Fakat bir karşı duruş noktası üretmek, dünü bugüne, bugünü yarına bağlayan bir köprü ödevi gören tarihin bilincine varmak son derece önemlidir ve ertelenemez bir hesaplaşmayı gerektirmektedir.

Biz bu çalışmada Osmanlı idaresinde benzersiz bir biçimde yaşandığı rivayet edilen *düşünce ve inanç özgürlüğü* konusunda resmi hurafelerin sefaletini sergilemeye çalışacağız.

"OSMANLI HOŞGÖRÜSÜ" RİVAYETİ!

Osmanlı yönetiminde devletin dini, dili, rengi, ırkı, inancı ne olursa olsun tebaya karşı hiç bir ayrım yapmaksızın aynı şekilde yaklaştığı, bu farklılıklara engin bir hoşgörü ile baktığı ve tüm insanları şefkatle kucaklayıp babalık yaptığı resmi tarihçilerin ortak görüşüdür.[2]

---

1 İsmail Beşikçi; Türk Tarih Tezi, Yurt Kitap Yayın. Ank., 1991, 2. Baskı, sf. 38.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, Cilt I TTK Yay., Ank. 1961 sf. 38. İsmail Hakkı Danişmend; Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt *3* Türkiye Yay., ist. 1950, sf. 214.

Tarihçiler Osmanlılar'ın farklı din ve inançtakilere karşı hoşgörüyle yaklaştığını, zamanın diğer devletleri ile karşılaştırıldığında bunun ulaşılması imkansız bir erdem olduğunu rivayet ederler.

Onlara göre Avrupa'da yaşayan insanlar engizisyonun zulmü altında inim inim inlerken Osmanlı'da bir özgürlük ortamı mevcuttur.

"Avrupa Katolik aleminde imanlarından en hafif şekilde bile şüphe edilen insanların diri diri yakıldıkları bir devirde İslam'a söz söyleyen bir şahsın (Molla Kabz olayını kastediyor, ayrıntıları ile ileride ele alınacak. A.Y.) ilmi bir münakaşaya davet edilmesi, *on altıncı asırda fikir hürriyetinin Avrupa'ya nisbetle Türkiye'de ne kadar esaslı olduğunu göstermesi bakımından* bilhassa dikkat edilmesi gereken bir noktadır... Türk tarihinin en şerefli an'anelerindendir."[3]

Danişmend hoşgörü rivayetini "hoşgörü Osmanlı'nın şerefli bir geleneğidir" diyecek kadar ileri götürmektedir.

Uzunçarşılı Hıristiyanlar'ın Osmanlılar'ı bir kurtarıcı olarak gördüklerini öne sürmektedir: "Osmanlılar, memleketin birçok kısımlarında, Rumlar tarafından Franklar ve Venedikliler'in zalimane ve ezici idaresinden kurtarıcı olarak kabul edilirler... Din yönünden Hıristiyanlar, Müslüman idaresinde daha çok müsamaha görüyorlardı."[4]

II. Mehmet'in 1453'te İstanbul'un Osmanlılar'ca alınmasından sonraki gayrimüslimlere yönelik tutumu hoşgörü rivayetinde sık başvurulan bir örnektir: "İstanbul'u aldıktan sonra Hıristiyan ve Yahudilere hoşgörülü davrandı. Onları dini ibadet ve eğitimlerinde özgür bıraktı."[5]

Prof. Ahmet Yaşar Ocak; Şeyhülislam İbn Kemal, Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu, TDV Yay., Ank., 1989, sf. 32. Prof. İbrahim Agâh Çubukçu; Yunus Emre'nin Felsefesi ve Hoşgörü; Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Düşüncesinde Hoşgörü kitabı içerisinde, Ank., 1995, sf. 35.

Dr. Ahmet Asrar; Osmanlı Devlerinin Dini Siyaseti ve İslam Alemi, İst. 1972; sf. 40 vs.

3 İsmail Hakkı Danişmend; Age, sf. 214 ve Age, Cilt 2, sf. 125.

4 İ. H. Uzunçarşıh; Age, sf. 38.

5 İ. A, Çubukçu; Agm.

Resmi tarihçilerin hoşgörü rivayetinde gösterdikleri bir başka örnek de 1492'de İspanyol engizisyonundan kaçan Yahudiler'e Osmanlı'nın kucak açmış oluşudur.[6]

Yavuz Selim bile bir hoşgörü simgesi olarak nitelenmekten kaçınılmaz.[7]

Ve benzeri örnekler sayılıp dökülerek hoşgörü rivayetinin gerçekliği kanıtlanmaya çalışılır. Atalarımız kan dökücü değil hoşgörülüdür, zalim ve zorba değil, farklı inançlara saygılıdır(!) varılan sonuç budur.

Bu sonuç bir rivayetin, tarihin tersyüz edilmesinin, geriye dönüp tarihin temizlenmesinin sonucudur. Ama asla gerçeğin ifadesi değil. Tahrif etme, görmeme, yok sayma, adı ile çağırmama resmi tarihin temel yöntemleridir ve hoşgörü rivayetinin "sağlaması" da bu şekilde yapılır.

Osmanlı'nın gayrimüslimlere yönelik hoşgörü tavrının maddi temeli nedir? Bir cihad dini olan İslamiyet'e mensup ve hatta kimi zaman halife sıfatı taşıyan padişah neden gayri müslümleri İslamiyet'e çağırmaz? Neden Müslüman olmak isteyen kölelerin bu isteği reddedilir? Gayrimüslimler dinlerine, ibadetlerine *karışılmaması* karşılığında ne bedel öderler?

Gerçekten de Osmanlı'da ileri sürüldüğü gibi bir hoşgörü ortamı varolmuş mudur? Bu sorular yanıtsızdır, bu sorulara resmi tarih yanıt ver(e)mez.

Olayın asıl önemli yanı ise ileri sürülen tüm bu hoşgörü rivayetlerinin gayrimüslümlere ilişkin oluşudur. İslamiyet içindeki inanç farklılıkları karşısında Osmanlı hanedanının tavrı ne olmuştur, bu noktada resmi tarih koyu bir sessizliğe bürünür. Somut kanıtlar göstermek yerine "hoşgörü vardı" demekle yetinir.

Ernst Werner Osmanlı'nın gayrimüslimlere yönelik tutumunun hiç bir orjinalitesinin bulunmadığını, temelinin "paraya" dayandığını ve para karşılığı gösterilen hoşgörünün, hoşgörünün para ile sata alınmasının Selçuklu'dan devralınan bir

6 Stanford Shaw; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt I, e yay. İst. 1982, sf. 215.

7 İ. A. Çubukçu; Agm.

uygulama olduğunu belirtir. Werner'e göre Osmanlı hoşgörüsü "Abbasiler ve Selçuklular zamanında olduğu gibi farklı inançtakilere çil para karşılığında gösterilen resmi hoşgörü"dür.[8]

Osmanlı resmi hoşgörüsü imparatorluğa dahil edilen toprakların "haraca bağlanması" ve fakat o topraklar üzerinde yerleşik toplumsal sisteme dokunulmama şeklinde gerçekleşir. Üretim tarzı ve ilişkiler haraç sözkonusu oldu mu olduğu gibi bırakılmakta *hoşgörünün* bedeli istenmektedir. Bu tutumla bir yandan o topraklardaki insanlardan haraç, angarya ve diğer vergiler/resimler toplanmakta diğer yandan da o toprakların idarecisi saraya *bağlanarak* kolay hükmetme olanakları sağlanmaktadır. Haraç ödemeyi reddetme durumunda ise ortaya çıkan manzara korkunçtur: "Her yaştan her iki cinsten bir sürü insan vahşice doğranır. Binlercesi köleleştirilirken, binlerce kadın ve kıza kocaları ve babalarının gözleri önünde tecavüz edilir. Teoloji, felsefe ve tıp içerikli eh/azmalardan ateşe verilip yakılan veya imha edilenlerin sayısı korkunçtur."[9] Anlatılan Fatih zamanıdır. Werner'in aktardığından daha kanlı binlerce olay daha aktarmak mümkündür. Ve tüm bunlar resmi hoşgörünün içeriğinin, boyutlarının ne olduğunu göstermektedir.

Çil liraların "hoşgörüsü" Osmanlı anlayışının temelidir. Cihad ideolojisi, din uğruna savaş ruhu, fetih anından sonra yerini Osmanlı hazinesine girecek liraların egemenliğine bırakır. Gayrimüslim reayanın Müslüman olmayışından, Müslüman yapılmayışından dolayı ödediği haraç, cizye, ispence, avariz gibi vergiler Müslümanlar'ın ödediğinin oldukça üstündedir.[10] Ayrıca bunlar da angaryaya tabidirler.

8 Ernst Werner; Osmanlılar-Büyük Bir Devletin Doğuşu, Cilt 1, Çev. Yılmaz Öner, Alan Yay., İst. 1988, sf. 44.

9 Age;sf. 115.

10 Haraç; gayrimüslim reayanın ödediği toprak vergisidir. Arazinin hasılatından alınır. Alınacak haracın oranı üretilen ürünün onda birinden yansına kadar olabilir.

Cizye ise bir baş vergisidir. Kuran hükümleri uyarınca (Tövbe suresi 29. Ayet) yaşlı-genç, kadın-erkek her gayrimüslüm İslam'ın kılıcından başını kurtardığı için bu vergiyi ödemek zorundadır. Bu vergi ödeyeni aşağalayan bir törenle ödenirdi. Bkz. Sadık Albayrak, Budin Kanunnamesi, Tercüman Yay., İst. 1973.

Resmi hoşgörünün uygulanışında çil liralar belirleyici olsa da kimi özel etkenlerin varlığı da inkar edilmez. Sözgelimi "II. Mehmet'in annesinin büyük olasılıkla bir Sırp olması, Padişah'ın, Meryem'i kucağında İsa ile gösteren bir ikona yaptırarak onu göğsünde taşıması"[11] tablonun uçuk renkleridir.

Çil liralar karşılığı gösterilen tavrın "hoşgörü" olup olamayacağı bir yana bu resmi tutumun eksiksiz uygulandığı, gerçekliği de oldukça kuşku götürür.

Aşağıda Osmanlı idaresinin gayrimüslimlere yönelik kısıtlamaları, hakir görmeleri, küçümsemeleri fetvalardan fermanlardan örnekler verilerek ele alınmıştır. Harcını, cizyesini ödeyen, angaryalarını yerine getiren, boyun eğip padişaha dua eden ve böylece de "hoşgörüyü satın alan" zimmîler sonuçta yine de bir aşağı tabaka olarak görülüyorlardı. Sözgelimi şeyhülislam Abdullah Efendi "Hıristiyan bayramlarında onların danslarına katılan her Müslüman dinine aykırı hareket etmiş demektir ve imanını ve nikahını tazelemesi lazımdır" şeklinde fetva vermiştir.[12] Gayrimüslimlerin horlandığı, aşağılandığı, ikinci sınıf olarak nitelendiği birçok fetva vardır. Şeriata göre zîmmîlerin Müslümanlar ile eşitliği sözkonusu olamaz. Zaten zîmmî sözcüğü de himaye edilen, dokunulmayan, hak anlamındadır. Zîmmîler fazladan ödedikleri haraç ile hak sahibi olurlar. Satın alınmış bir hak. Fakat eşit değil himaye edilendirler.

Osmanlı idaresinde Hıristiyanlar'ı, Yahudileri horlayan uygulamalarla çok sık karşılaşılır.

Zîmmîler haraç ödüyorlarsa kiliselerine, sinagoglarına dokunulmayabilinir. Fakat bunların çan çalmaları yasaklanmıştır. Çoğu halde yıkılan, harap olan ibadet yerlerinin onarılmasına izin verilmez, kuşkusuz yeni ibadet yerlerinin açılması da mümkün değildir. Hatta bir yangında yanıp kül olan kilisenin yerine yenisinin yapılıp yapılamayacağı Şeyhülislam'a sorulmuş, Şeyhülislam'ın yanıtı "yapılması caiz değildir" olmuştur.[13]

11 Çetin Altan; Şeytanın Gör Dediği, Sabah Gazetesi, Kasım '95.

12 M. D'Ohsson; XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde örf ve Adetler, Çev. Zerhan Yüksel, Tercüman Yay., sf. 251.

13 M. Ertuğrul Düzdağ; Şeyhülislam Efoussuud Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, Enderun Kitabevi, İst. 1972, sf. 106.

Zîmmîler Müslümanlar'in giydiği giysileri giyemez, Müslümanlar selam vermeden ona selam veremez, öldükleri zaman onlardan "vefat etti" diye söz edilemezdi. Ölü için "merhum" sözü kullanılamazdı.[14] Zîmmîlerin elbiseleri, başhldarı, binekleri ve palanları Müslümanlar'dan farklı olmalıydı. Şehir içinde silah taşıyamaz, ata binemezlerdi. Bellerine siyah ibrişimden yapılmış bir ipten başka birşey bağlayamazlardı. Müslüman kadınların giysileri ile zîmmîlerinki açıkça farklı olmalıydı, zîmmî kadınların hamamda bile giysileri farklıydı. Ayırdedilebilmek için peştemallarına çıngırak takmak zorundaydılar. Zîmmîlerin evlerinin Müslümanlar' in evleri ile karıştırılmaması için bu evlerin üzerinde açıkça anlaşılmasına yarayacak bir işaret bulunmalıydı. Müslüman evlerinden daha yüksek ev yapamazlardı. Evleri Müslümanlar'ınkinden alçak olmalıydı. (Osmanlı zîmmîlerin *"alçaklığım"* böyle gösteriyor) Evlerinde Müslüman evlerine bakan tarafta pencere açamazlardı. Müslüman kadınlarla evlenemez, Müslümanlar'a karşı şahitlik yapamazlardı. Müslüman mahallesinden haç ve domuz geçiremezlerdi. Onlara belli renkler verilmişti. Ermeniler' in şapka ve ayakkabıları kırmızı, Rumların siyah, Yahudiler'in mavi olması zorunluydu.[15]

Fermanlarda fetvalarda bu yasaklara uymayan zîmmîlere türlü cezalar uygulanacağından söz edildiğini görüyoruz. Para cezası, hapis cezası ve hatta ölüm cezası yaptırımı bile sözkonusuydu.

Zîmmîler haraçlarını ödeyerek, çil liralar karşılığı bir parça da olsa bir hoşgörü ortamı satın alabiliyorlardı! Ya farklı inanç ve düşüncedeki diğer insanlar...?

Resmi tarihçiler Osmanlı idaresinde hoşgörü ortamının varlığını zîmmîlere ilişkin örneklerle kanıtlamaya çalışırlarken, "farklı dinlere karşı tolerans gösterdik" diye övünürlerken İslamiyet içerisindeki farklı inanç ve düşüncelere ilişkin Osmanlı'nın tavrı konusunda sessiz kalmak veya "el çabukluğu" ile konuyu geçiştirmek yolunu seçerler.

Bu çalışmada Osmanlı'nın zîmmîlere yönelik politikaları,

14 M. D'Ohsson; Agy. sf. 227.

15 Taner Akçam; İslam'da Hoşgörü ve Sınırı, Başak Yay., Ank. 1994, sf. 72-73.

uygulamaları konunun dışında tutulmuştur. Ancak genel olarak söylemek gerekirse bu politikanın temelini çil liralar karşılığı gösterilen "himaye", fethedilen yerlerdeki üretim ilişkilerine müdahale etmeksizin yerel egemeni merkeze bağlayarak bir bütün olarak "haracın" hesabını ondan almak oluşturur. Boyun eğip fazladan haraç ödemektir zîmmîlere düşen. Eşit değil bir üstünlük ilişkisidir sözkonusu olan. Himaye edilen sözü dahi bu aşağılamayı, ikinci sınıf görme anlayışını ifade eder niteliktedir.[16]

Osmanlı hanedanının zîmmîlere ilişkin tutumu bu şekilde iken İslam dinine mensup ve fakat şeriata aykırı düşünce ve inanç sahiplerine yönelik uygulaması - tutumu acaba nasıl olmuştur? Tersi de sorulabilir. Ya da bu sorunun yanıtı tersten sorulacak bir sorunun yanıtı için ipuçları verecektir. Üzerinde duracağımız asıl nokta budur.

OSMANLI HOŞGÖRÜSÜNDEN SÖZEDİLEBİLİR Mİ?

Resmi tarihçilerin "atalarımızın engin hoşgörüsünü" göstermek istedikleri zaman en sık başvurdukları örneği "İspanyol engizisyonundan kaçan Yahudiler'e kucak açılması" iddiası olduğu görülür. Bu tarih 1492'dir. Bu tarihin üzerinden daha on yıl geçmeden şeriat dışı bir inanca sahip oldukları gerekçesiyle Rafiziler'e/Kızılbaşlar'a karşı uygulanan kitlesel katliam hapis ve sürgün politikası hoşgörü iddiasının tümüyle gerçek dışı olduğunu gözler önüne serer.

Yine bu tarihlerde, 1495'de Fatih Medresesi müderrislerinden Molla Lütfi'nin "din yolundan saptığı, şeriat dışı inançlara eğilim gösterdiği" iddiası ile At Meydanı'nda başının kılıçla kesilerek katledilmesi bırakalım Kızılbaşlar'ı, Sünni bir hocanın dahi ulema çevreleriyle çekişmeye girildiğinde sonunun ne olacağını gösterir.

16 Gayrimüslimlerin haraç ödemeleri bile onları aşağalayan bir yöntemle gerçekleşmekteydi. Sözgelimi cizyenin belli bir ödeme şekli vardı ve şöyle gerçekleşirdi: "Zîmmî cizyeyi ayakta olduğu halde verirdi ve alan da bunu oturarak alırdı. Zîmmî yakasından tutulup çekilir ve 'ey zîmmî, ey Allahın düşmanı! cizyem ver' denilirdi." Bkz. Sadık Albayrak; Agy. sf. 87.

Bunlarla birlikte atalarımız "hoşgörü gösterdi, Yahudiler'! korudu" iddialarının bir inandırıcılığı olabilir mi?

Örnekler çoğaltılabilir. Ne var ki Osmanlı hanedanının şeriata aykırı/şeriat dışı inanç ve düşüncelere karşı tutumunun hoşgörü bir yana zulüm ve katliam olduğu zaten bu çalışmamızda belgelere dayalı olarak ortaya konulmaktadır.

Osmanlı hanedanının siyasi-dinsel yapılanması gereği farklı inanç ve düşüncelere karşı bir hoşgörü ortamının sözkonusu olması mümkün değildir. Şeriat hukuku da doğası gereği kendisine uygun olmayan, muhalif düşünce ve inançların varlığına tahammül gösteremez. "Bir şey ya şeriata uygundur ya da değildir," ölçüt budur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak İslamiyet devletin "resmi dini" olmuştur. Osmanlı'nın resmi ve sivil hayatı tümüyle şeriata göre düzenlenmiş, yapılanmıştır. Din, devletin, dinidir ve devlet egemenliğini sürdürmede, hakimiyetini gerçekleştirmede dini bir araç olarak kullanmaktadır. Din de devleti denetim altında bulundurmaktadır. Dinsel hakimiyetin ve siyasal otoritenin temsilcisi aynı kişidir, padişahtır. Yavuz Selim'den başlayarak "halifeliğin"de Osmanoğulları'na geçtiği, onların şahsında toplandığından sözedilir.[17]

Osmanlı dinsel ve siyasal otoritenin aynı elde toplandığı tipik bir teokratik devlettir. Dinin ve siyasetin özdeştiği teokratik yapılarda devlet tanrısal otoriteyi de bünyesinde topladığından teba ile devlet arasındaki ilişki aynı zamanda dinsel bir içeriğe

17 Osmanlı idaresi şeriatı kendisine resmi din seçmekle birlikte, padişahların dinsel inançlan ne düzeydedir? Burada konuya ilişkin Reşat Ekrem Koçu'dan bir not aktanyorum. Şeriatı hukuk yapıp, şeriat dışı inanç ve düşüncelere ağır yaptırımlar uygulayanların kendileri ne yapıyorlar:

"Yavuz Sultan Selim'den, yani Hicaz'ın Türkiye'ye ilhakından sonra, Osmanlı Padişahları saç ve sakal tıraşı olduklarında kesilen kıllar dikkatle toplanır, bir altın leğen içinde gülsuyu ile yıkanır ve güzel bir çekmece içinde biriktirilirdi. Her yıl Hac zamanında Sürrei hümâyun ile İstanbul hacıları yola çıkarken bu çekmece Sürre eminine teslim edilir, o da götürür, Medine'de Peygamberimizin kabri civarında bir yere defnederdi. Gariptir ki aynı zamanda bütün, İslamların halifesi olan Osmanlı padişahları, her sene sakal ve saç kıllarını Hicaz'a gönderdikleri halde kendileri Hacca gitmemişlerdir." Reşat Ekrem Koçu; Tarihimizde Garip Vakalar, Varlık Yay. İst. 1971, sf. 140.

sahiptir. Devleti daha fazla güç odağı, daha fazla boyun eğilmesi gereken bir kurum yapan dinsel iktidarın kullanılmış olmasıdır.

Teokratik devlet anlayışı ile hoşgörü olgusunun birlikte, yanyana bulunması mümkün olamaz. Şöyle ki mevcut dinsel anlayışa yönelik her türlü eleştiri sonuç olarak siyasal iktidarı da muhatap alır. Dine yönelik eleştiriyi, muhalefeti devlet kendisinin varlığına yönelmiş bir tehdit olarak görür, değerlendirir. Tersi durum ise çok daha can alıcı bir noktayı işaret eder.

Sözgelimi siyasal iktidarın politikalarından, örneğin katlanılmaz boyutlara varan vergilerden bunalan reayanın bu duruma tepki göstererek muhalefet bayrağını yükseltmesi Osmanlı ve şeriat özdeş hale geldiğinden şeriata karşı dinsel bir başkaldırı olarak değerlendirir. Din burda bir yanıltma bir gözboyama bir muhalefeti geriletme sindirme işlevi görür.

Osmanlı'da Batı'da olduğu gibi dinsel otorite ile siyasal otorite ayrı bir yapılanma içerisinde olmayınca, dinsel otorite siyasallaşıp siyasal otorite de dinselleşince "Osmanlı en-gizisyonu"da ister istemez devlet idaresi içerisinde bütünüyle Osmanlı'ya özgü bir şekil alır. Devletin resmi bir dininin olması, dahası devlet ile dinin aynı şey olması beraberinde bu anlayış dışında yer alan düşünce ve inançların hep baskı altında tutulmasını, fitne ve fesadın kaynağı olarak görülmesini getirmiştir. Devlete yönelik her muhalefet, her ok da dine muhalefet, dinsel sapkınlık olarak görülüp nitelenmiştir. Batı'da dinsel ve siyasal kurumlar iki aynı güç odağı olarak şu ya da bu ölçüde de olsa birbirlerini denetleyici-sınırlayıcı bir işlev görürlerken Osmanlı'da dinsel güç ile birleşen siyasal otorite dizginlenemeyecek bir güce kavuşmuştur. Resmi din ise siyasal iktidarın olanakları ile donanmıştır. Siyasal iktidar ile özdeşen resmi dinin, Osmanlı'da şeriatın bu birliktelikten dolayı ezilenden, yoksuldan yana bir karakter taşıması, düzene karşı hoşnutsuzluğunu dile getiren insanlara "hoşgörü" ile yaklaşması mümkün olamaz. Tersine bu özdeşiklik karşısında Osmanlı hanedanının baskısı altında yaşayan reaya, yoksul Anadolu köylüsü şeriat dışı inançları muhalefetinin, hoşnutsuzluğunun bir simgesi olarak kabullenir, ön plana çıkarır. Şeriat ile arasına açık, kesin bir çizgi çeker. Yoksul Anadolu köylüsünün

nesnel durumuna denk düşen şeriat dışı inançlar bu nedenledir ki yoksuldan, ezilenden yana halkçı bir nitelik gösterirler.

Dinsel ve siyasal otoritenin tekçi bir yapı arzetmesi bu iki olgunun varlık koşullarını da aynılaştırır, birleştirir. Devlete, iktidara yönelik her muhalif hareket zamanının en geçerli ideolojisini yani dini-şeriatı karşısında bulur. Bu muhalefeti şeriat alimleri, şeyhülislamlar "dinsizlik, sapkınlık" olarak nitelerler ve muhalefet edenlerin şeriata aykırı hareket ettiği için ortadan kaldırılmaları yönünde görüş belirtirler. "Hoşgörüsüzlük" bu yapının zorunlu bir sonucudur. Şeriat ile siyasi iktidar aynı şey olarak kabul edilince şeriat dışı her inanç, her düşünce Osmanlı hanedanının varlığını ortadan kaldıracak potansiyel bir tehlike olarak algılanır. Osmanlı'da hoşgörü ortamı vardı, farklı düşünce ve inançlara karşı hoşgörü ile yaklaşılırdı iddiasında bulunmak Osmanlı'nın siyasal/dinsel yapılanmasını ve bu yapılanmanın sonuçlarını tümüyle görmezlikten gelmek demektir.

Osmanlı idaresinin kuruluş yıllarında şeriat dışı düşünce ve inançlara karşı daha tahammülkar bir tutum takınıldığı, bu dönemde daha sonraki yıllarda görülen katı şeriat uygulamalarının görülmediği ileri sürülerek "Osmanlı'nın ne zaman gericileştiğini" tespite yönelen yazarlar da vardır. Bu yazarlar iktidar süreçlerinin doğasını kavrayamadıklarından katı şeriat uygulamalarını padişahların kimliğine bağlayarak açıklamaya çalışırlar. Bu noktada asıl açıklığa kavuşturulması gereken, asıl kavranılması gereken iktidar ile hoşgörü arasındaki ters orantının varlığıdır. Kuruluş sürecinde Türkmen boylarının belki de en zayıfı olanı Osmanoğulları kendilerini toparlayıp, "iç ve dış düşmanları" bertaraf etmek isterlerken kuşkusuz yoksul köylüleri karşılarına almak yerine uzlaşmayı, tahammülü, hoşgörü tavrını tercih etmek zorundadırlar. Bu süreçte bir parça "hoşgörü" yaşandı ise bu da nesnel gerçekliğin bir sonucudur. Ama Osmanlı iktidarı kurumlaşmaya başlayınca farklı inanç ve düşünceler de kıskaca alma yoluna gidilmiştir.

Siyasal iktidarın gücü ile "hoşgörü" tutumu arasındaki ters orantının varlığı Osmanlı iktidarında da çok somut bir biçimde izlenmiştir. Güçsüz, zayıf iktidar: Hoşgörü ortamı. Güçlü iktidar: Hoşgörüsüzlük... Osmanlı'da yaşanan budur.

Tüm bunlar "Osmanlı idaresinde engin bir hoşgörü ortamı vardı" sözlerinin bir rivayet olduğunu gösteren dayanaklardır. Çünkü Osmanlı'da yaşanan ayrıntılı olarak görüleceği gibi farklı düşünce ve inançlara karşı hoşgörüsüzlük, engizisyondur. Osmanlı hanedanının gücünün dorukta olduğu söylenen, yükselme devri diye ilan edilen Yavuz Selim ve Kanuni Süleyman dönemlerinde yalnızca şeriat dışı inanç sahibi oldukları gerekçesiyle katledilen insan sayısı onbinlerle ifade edilmektedir. Resmi tarihlerde bunlar söylenmez, bunlar yer almaz. Çünkü resmi tarihin işi rivayeti gerçek diye sunmaktır. Böyle bir "Osmanlı yüzümüzün akı" olabilir mi?[18]

OSMANLI ve LAİKLİK

Yeni Osmanlıcılar'ın, Osmanlı'ya ilişkin ileri sürdükleri rivayetlerden biri de "Osmanlı'nın laik bir devlet" olduğudur. Osmanlı'nın idari ve hukukî sisteminin şeriat ilkeleri üzerine oturduğunu, padişahın almış olduğu kararların bile şeriata uygunluğunun denetlendiğini, Osmanlı'nın teokratik bir devlet olduğunu görmezlikten gelen (!) bu yazarlar Osmanlı hoşgörüsü rivayetini iyice ifrada vardırarak Osmanlı'yı laik bir devlet ilan etmekten geri durmazlar.

Onlara göre "Osmanlı'da dinsel despotizm ve teokratik bir yapıyla karşılaşmak zordur. Osmanlı zannedildiğinin aksine bir din devleti değil, yöntem olarak bazen aksasa da laikliğin çok iyi uygulandığı bir laik devletti."[19] Resmi tarihçilerin, resmi yorumcuların "Osmanlı güzellemesi", tarihsel gerçekleri çarpıtarak ortaya özlemle anılacak bir tarih çıkartma uğraşları kuşkusuz bilinçli, ideolojik bir tavırdır. Yeni Osmanlıcılar Osmanlı'nın farklı din ve inançlara karşı hoşgörülü ve laik bir devlet olduğu rivayetlerinden yola çıkarak "hadi gel Osmanlı' ya dönelim" teklifinde bulunabilmekte, Osmanlı engizisyonunu, şeriatçı despotizmi

18 Prof. Dr. Ahmet Akgündüz; Osmanlı Yüzümüzün Akıdır, Zaman gazetesi, Şubat 1996.

19 Adem Çaylak; Laiklik Bir Amaç mı, Yoksa Yöntem mi? Yeniyüzyıl Gazetesi, Mart 1996.

cilalayarak "geçer akçe" diye önümüze sürmektedirler. Bu tarih tavrı salt Osmanlı mirasının temize çıkarılması çabası olmayıp günümüz için de. yeniden ürettiği sonuçları bünyesinde barındırmaktadır. Bugünkü hedefler için düne güzelleme yapılmaktadır.

Osmanlı'nın gayrimüslimler için geliştirdiği "çil liralar karşılığında hoşgörü" modeli Osmanlı'nın laikliği iddialarının da temelini oluşturmaktadır.

Söz konusu olan daha çok sömürü, hazinenin daha çok dolması karşılığında satılan, bedeli olan bir hoşgörüdür, tahammül göstermektir. Ne var ki kendisi dinsel esaslara oturan, dini bir siyasal ideoloji haline getiren Osmanlı Devleti nasıl olur da laik olarak nitelenebilir? Eğer ifade edilen tahammül gösterme yaklaşımı ise bunun ancak bir bedel ödendiğinde işlediği gün gibi açıktır. Ancak bu çerçeve içerisinde dahi dile getirilen bedeli ödenmiş laiklik, Osmanlı'nın İslamiyet içerisinde gördüğü ve fakat şeriata aykırı özellikler gösteren düşünce ve inançlara sıra geldi mi yerini tümüyle despotizme bırakmaktadır. Yeni Osmanlıcılar olmadık olgulara olmadık adlar vererek, kavramların içini boşaltıp anlamsız kılma yolunu seçmektedirler. Modern zamanlara özgü laiklik kavramını Osmanlı teokratik despotizmi ile ilişkilendirerek zihinlerde laikliğin bugün için de bir anlamının olmadığı yanılsamasını yaratma niyetindedirler.

İşte tam da bu noktada resmi tarihin eleştirisi, bütünsel bir "karşı tarih" anlayışı oluşturmanın zorunluluğu kendisini daha yakıcı bir biçimde duyurmaktadır.

OSMANLI'DA ENGİZİSYON

Fermanlar, fetvalar, Osmanlı vakanüvislerinin satır aralarında kaydettiği bilgiler Osmanlı idaresinin şeriat dışı inanç ve düşüncelere karşı tarihinin hemen hemen bütün dönemlerinde çok şiddetli bir baskı ve zulüm politikası uyguladığına işaret etmektedir.

Resmi tarihçilerin ve Yeni Osmanlıcıların ileri sürdükleri Osmanlı hoşgörüsü, Osmanlı laikliği rivayetlerinin tam tersine bu politika zamanının Batı'da görülen örneği gibi adlandırılacak olursa engizisyondan başka birşey değildir.

Resmi dinsel anlayışa (Osmanlı'da şeriata) aykırı düşünce ve inançların izlenmesi, sorgulanması, yargılanması ve ağır bir biçimde türlü cezalara tabi tutulması... Engizisyonun tanımı budur ve bu durum Osmanlı'da tıpatıp gerçekleşmiştir.

Osmanlı'da bir engizisyon sisteminin varlığını ortaya koymak için illâ da Batı'da olan engizisyon kurumlarının biçimsel olarak, birebir Osmanlı'da aranması gerekmez. Resmi tarihçilerin Osmanlı Devleti'nde de bir engizisyon sisteminin varlığını yadsımak için ileri sürdükleri gerekçe budur ve doğrusu bu kanıt çok çürüktür. Olayların, yaşanılanların özüne ve sonuçlarına bakmak, somut gerçekliği irdelemek neyin ne olduğunu ve nasıl adlandırılması gerektiğini saptamak için yeterlidir.

Engizisyon yargılaması olağanüstü ve özel bir yargılama sistemidir. Engizisyonun sözcük anlamı "araştırmak, soruşturmak" demektir. Engizisyon bir yargı kurumu olduğu kadar bir anlayışı, bir tavın da ifade eder. Engizisyon hukukunun esasını resmi dinsel anlayışın dışında, ona aykırı inanç ve düşüncelerin yargılanıp cezalandırılması oluşturur. Engizisyon olgusunun özü budur. Bu yargılamayı kimin, hangi organın yaptığı, soruşturma, araştırma yöntemlerinin neler olduğu öze değil şekle ilişkin bir sorundur.

Bir olağanüstü yargılama sistemi olan Engizisyonun XIII. yüzyılın ilk yarısında Güney Avrupa'da ortaya çıktığı görülür. Engizisyon'un görev alanına "dinsel suçların yargılanması" girmektedir. Roma Katolik kilisesinin doktrinlerine aykırı yol tutan mezheplerin ve bu mezhep mensuplarının kovuşturulması olayı engizisyon kurulunun temel siyasetidir. Katolik inancını reddeden, farklı bir inanç sahibi olan kişiler "heretik" olarak adlandırılıyor, kilise öğretisini inkar ettiği, sapkın bir yola girdiği, dinden döndüğü iddiası ile sanık olarak engizisyon kurulunun önüne çıkartılıyordu. Simya, büyücülük, şeytana tapma gibi suç işleyen kişiler de bu kurulca yargılanıyordu. Papalığa bağlı, bağımsız bir kurul olarak çalışan engizisyon mahkemelerind işkence temel bir yargılama yöntemiydi. Heretiklere suçlarını itiraf ettirmek için, diğer heretik arkadaşlarını ele vermesi için ağır işkenceler uygulanırdı. Yargılamaların hemen hemen tamamında sanığın suçluluğuna karar verilirdi. Engizisyon kurulu önüne sanık olarak

çıkmak için kişinin Katolik Kilisesinin doktrinine bağlılığı konusunda küçük bir şüphesinin saptanması yeterliydi. Engizitörler, engizisyon yargıçları her türlü muhalefeti dinsel bir kimliğe büründürerek yargılayıp bertaraf etmek için var güçleri ile çalışmışlardır (!)

Engizisyon yargılamasının özünü dinsel suçların, dine aykırı davranışların, dinsel bir görünümle ortaya çıkan toplumsal muhalefet hareketlerinin bastırılması, yargılanması, ortadan kaldırılması oluşturmuştur. Bu açıdan bakacak olursak Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da dine aykın hareket edenleri, din dışı bir yola girenleri, dinsel bir motifle hoşnutsuzluklarını ifade edenleri soruşturan, yargılayan bir "engizisyon gerçeğinin" yaşandığı görülecektir. Kurumlar arasındaki biçimsel farklılıklar işin özünü ortadan kaldırmamaktadır.

Avrupa'da Katolik Kilisesi bağımsız bir otorite merkezi olarak siyasal iktidarlardan ayrı durmakla birlikte Katolik inancına aykırı davrananları, dinsel suç işleyenleri yargılayabilen güçlü bir engizisyon kurumu ortaya çıkarmıştır. Osmanlı' da ise resmi dinsel anlayış yani şeriat siyasal iktidarla hep içice olmuştur. Böyle olunca da şeriat inancına aykırı davrananları, dinsel suç işleyenleri yargılayacak, soruşturacak kurul da bir resmi devlet kurumu olarak şekillenmiştir. Avrupa'da engizisyon bir kilise kurumu iken Osmanlı engizisyonu bir devlet kurumudur. Osmanlı'da ayrı bir dinsel otorite olmadığı için, daha doğrusu dinsel otorite siyasal iktidar ile özdeşleştiği için engizisyon devlet engizisyonu olarak karşımıza çıkar.

Resmi tarihçiler Osanlı'da ayrı bir ruhban sınıfının olmadığını söyleyerek engizisyonun olamayacağını ileri sürerler. Ne var ki ayrı bir ruhban sınıfının olmadığı bir ruhban sınıfının olmadığı anlamına gelemeyeceği gibi ayrı bir dinsel otoritenin yokluğu da Osmanlı'da dinsel otoritenin yokluğu anlamına gelmez. Tersine siyasal güç ile dinsel gücün birlikteliğinin zorunlu bir sonucu olarak ruhbanlar yani din adamları devlet memuru statüsünde, görünümündedirler. Dinsel otorite ise siyasal otoritenin bir parçasıdır.

Osmanlı idaresinde ruhban sınıfının yerini tutan "ulema sını-

fıdır". Ulema, devletin adamıdır. "İmparatorluk kurumsallaşınca Sünni Müslüman kurumu olan ulema yönetici sınıfın temel unsuru haline" gelmiştir.[20] "Devlet hizmetlerinde ulemanın temsil ettiği İslam anlayışı ve tatbikatı" egemendir.[21] Bu resmi anlayışın dışında kalan inanç ve düşünceler ise sorgulanıp, yargılanacaktır. Engizitörler ise ulema sınıfının mensupları olacaktır.

Osmanlı'da "dinsel suçların", şeriat dışı düşünce ve inançların sorgulanıp, yargılanıp çok şiddetli bir biçimde cezalandırıldığı fetva gibi ferman gibi dinsel ve siyasal otoritenin en üst düzey belgelerinde yer almaktadır.

Osmanlı'da bu yargılama işinin yapıldığı yer "Divan-ı Hümayun" dur. Divan birçok olayda bir engizisyon mahkemesi işlevi görmüştür. Padişahın gözetiminde, Vezir-i Azam'ın başkanlığında devletin en yüksek makamlara sahip memurlarından oluşan Divan diğer görevlerinin yamsıra bir "yüksek yargı organıdır." Divan "zındık ve mülhidleri" yargılar bazen da verilen cezalar divan önünde infaz olunurdu.

Divan'ırı yamsıra şeriata aykırı inanç ve düşünceleri yargılamak üzere olağanüstü, özel engizisyon mahkemelerinin oluşturulduğu da görülmektedir. Bu kurullar bir şekilde sanığı mahkum etmek zorundadırlar. 1527'de Batini inanç ve düşüncelere sahip Molla Kabz Divan'da yargılanmış ve fakat görüşleri çürütülemediği için serbest bırakılmıştır. Duruma oldukça öfkelenen Padişah Kanuni'nin emri ile olağanüstü bir yargılama kurulu oluşturulmuş ve bu kurul sanığı ölüm cezasına mahkum etmiştir.

Bazen da zamanın şeyhülislamının kendisini mahkeme yetkileriyle donatıp tek başına "mülhid ve zındıkların" cezalandırılması yönünde karar verdiği görülür. 1444'de Hurufiler'in yakılması olayı bu durumun tipik bir örneğidir. Şeriata aykırı düşünce ve davranış içerisinde bulunanların bulunup ortaya çıkarılmaları için casuslar tayin edilip, tekke ve zaviyeler bu amaçla sürekli denetim altında tutulmuştur. Casuslar bir tür engizitörlerdir.

Osmanlı engizisyonu kendisine has özellikler de gösterir. Batı

20 Shaw; Agy., sf. 216.

21 Ahmet Yaşar Ocak; Agy., sf. 32.

engizisyon sisteminde yüzyüze yargılama asıl iken Osmanlı'da gıyapta yargılamanın yapılıp hüküm verildiği de görülür. Ama Osmanlı engizisyonunun asıl karakteristik özelliği şeriat dışı inanca sahip olduğu düşünülen yüzlerce, binlerce insan hakkında "genel hükümler" verilerek bunların katlinin gerçekleştirilmesidir. Katline hükmedilen insanlar hangi davranışları ile, dile getirdikleri hangi düşüncelerle, sahip oldukları hangi inançlar ile katledilmeyi hak etmişlerdir? Osmanlı engizisyonu için bu sorular bir anlam ifade etmez. Topyekün kararlar alınır ve uygulanır. Yargıçlar yüzünü görmedikleri, sesini duymadıkları binlerce insanın katline hükmederler. Yavuz Selim zamanında gerçekleşen "Kızılbaş katliamı", II. Mahmut zamanında uygulanan "Bektaşi kıyımı" bu durumun somut örnekleridir.

Osmanlı engizisyonunda da sanık olmak suçlu olmak demektir. Mülhidlik ve zındıklık iddialarıyla, şeriata aykırı düşünce ve görüş belirttiği gerekçesiyle kurul önüne çıkan sanıkların kurtuluş şansları yok demektir. Yapılan savunmanın, edilen tövbenin çoğu zaman hiçbir değeri olmaz. Sanık mahkum edilir. Yine de savunma hakkı kullanan, tövbe eden kişiler bir parça şanslı sayılırlar. Çünkü iddiaları dinlemekte, neden katledildiklerini bilmektedirler. Osmanlı engizisyonunun hakkında topyekün karar verdiği binlerce insan ise bırakalım savunma hakkını başlarına ne zaman ne geleceğinden dahi habersizdirler.

ENGİZİSYON TUTANAKLARI: FETVALAR FERMANLAR

Osmanlı engizisyonunun yargılamalarına ilişkin somut tutanaklar ne yazık ki mevcut değildir. Şer'iye sicillerinde de bu yargılamalara ait kayıtlar yer almamaktadır.[22]

Bu tutanak yoksunluğunu gidermede ve yaşanan olayların açığa kavuşmasında fermanlar, fetvalar ve vakanüvislerin çalışmaları yadsınmaz bir değere sahiptir. Hatta birçok olay, birçok yargılama bu belgeler sayesinde açığa kavuşabilmektedir.

22 Yalnızca aşağıda ele alınacak olan "Oğlan Şeyh" olayına ilişkin İstanbul Şer'iye Sicillerinde bir bilginin olduğunu tesbit edebildik.

Ferman "herhangi bir konu hakkında padişahın yazılı emri demektir."[23] Fermanda klişe dua ve sözlerden sonra olay anlatılır, yapılması gerekenler sıralanır ve emrin kimler tarafından yerine getirileceği belirtilir.

Osmanlı'da şeriat dışı düşünce ve inançların sorgulanması, yargılanması ve hükmün icrası için taşra kadılarına, valilerine çok sayıda ferman gönderildiği görülür. Kadılardan, valilerden ferman doğrultusunda hareket etmesi istenir. Bu fermanlarda kimi sanıklar hakkında verilmiş olan kararın infazı buyruğu yer aldığı gibi bir olayın araştırılıp, soruşturulup durumdan bilgi verilmesi isteği de yer alır.

Osmanlı engizisyonunun tutanakları olarak değerlendirilebilecek çok sayıda ferman mevcuttur.[24]

Fetva ise "sorulan bir müşkil hakkında verilen cevap" anlamındadır. Osmanlı'da fetva verme yetkisi ile donanmış kişi Şeyhülislam'dır. Şeyhülislam Osmanlı sisteminde en yüksek dinsel otoriteyi temsil etmektedir. Meşihat makamında oturan Şeyhülislam verdiği fetvalar ile tüm idari, yargısal ve dinsel kararları denetleme yetkisine sahiptir. Şeyhülislamlık aynı zamanda bir devlet görevidir ve din ile siyasal iktidarın içice geçmiş olmasıyla şekillenmiştir.

Şeyhülislamlar fetvaları ile tam anlamıyla bir "şeriata uygunluk denetimi" yaparlar. Bu itibarla fetva vermekle aynı zamanda bir yargı fonksiyonu da yerine getirilmiş olur. Fetvanın gereğini yapmak ise diğer görevlilere düşer.

Fetvalarda genellikle somut olay ve ad belirtilmez: Bir kişi şöyle yaparsa, böyle yaparsa gibi soyut sorular sorulur ve gereği çok kısa ve kesin olarak belirtilir. Ne var ki somut olaylara ilişkin çok ayrıntılı fetvalar da sözkonusudur.

Fermanlar gibi şeriat dışı inanç ve düşünceler ve bu inanç

---

23 Ahmet Mumcu; Osmanlı Devletinde Siyaseten Kati, Birey ve Toplum Yay.,Ank. 1985, sf. 110.

24 Araştırmacı Ahmet Refik, Hazinei Evrak Vesikaları arasından bu nitelikte 54 belgeyi derleyerek "Rafızîlik ve Bektaşilik" adı altında 1932'de yayınlamıştır. Bkz. Ahmet Refik; XVI. Asırda Rafızîlik ve Bektaşilik; Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İst. 1932. Biz bu çalışmamızda A. Refik'in derlediği belgelere büyük ölçüde yer veriyoruz.

ve düşüncelere mensup kişiler hakkında onların cezalandırılması gerektiğini belirten yüzlerce fetva vardır. Bu fetvalar da Osmanlı engizisyonunun tutanakları olarak değerlendirilebilinir.[25]

Osmanlı resmi tarihçisi vakanüvislerin satır aralarında yazdıkları için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Bu yazılanlar "tersinden okunduğunda" tarihsel olayları nesnel olarak değerlendirmemize yarayacak çok önemli malzemelerin varlığı görülecektir.

SUÇLAR ve CEZALAR

Osmanlı engizisyonunun suç nitelemesi, suçun tipiklik unsurunu değerlendirişi, suç olarak gördüğü fiiller hemen hemen Avrupa engizisyonu ile aynıdır.

Batı engizisyonu gibi Osmanlı engizisyonunun da temel suç katagorisini "dinsel suçlar" oluşturur. Resmi dinsel anlayışın dışında kalan, ona aykırı olarak nitelenen düşünce, davranış ve inançlar dinsel suç olarak kovuşturulur. Osmanlı'da sanıklar İslam dinine mensup olarak görülen ve fakat dinsel buyruklara aykırı davranan kişilerdir.[26]

Osmanlı'nın resmi dinsel anlayışı şeriattır. Tüm toplumsal yaşam şeriat kuralları doğrultusunda tanzim edilmiştir. Bu kurallara karşı gelmek, uygun davranmamak iki yönlü bir suç oluşturur. Şeriata aykırı düşünce ve davranışlar bir yönü ile dinsel buyruklara uymamak olarak yorumlanır ve dinsel bir suç meydana getirir. Diğer yandan bu tutum varolan hukuksal yapılanmaya aykırı olması dolayısıyla da sivil bir suç oluşturur. O nedenle de şeriata aykırı düşünce ve davranışları nedeniyle yargılanan kişiler hakkında verilen bazı hükümlerde "şer'an ve siyaseten" denilmek suretiyle müeyyidenin açıklanmasına geçilir.

---

25 Kuşkusuz bu fetvalardan en ünlüleri Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye ait olanlardır. Aşağıda düşünce ve inanç özgürlüğü açısından kayda değer olanlarına yer verilmiştir.

26 Katolik Engizisyonunun yargıladığı sanıklar da ancak Hıristiyan dinine mensup kişiler olabiliyordu. Yani diğer din mensuplarının insanları dinsel suçlar işlemeye teşvik edip, yönlendirmedikçe kural olarak engizisyonda yargılanması mümkün değildi. Görüldüğü gibi bu kural da Osmanlı aynı şekilde uygulanmıştır.

Osmanlı hukuk sistemini şeriat kuralları düzenlediğinden, bir konuya, bir duruma ilişkin olarak suç nitelemesi yapılırken geliştirilen ölçüt de bu doğrultudadır. Şöyle ki "bir şey ya şeriata uygundur ya da değildir", uygunsa sorun yoktur değilse gereği yapılmalıdır.(!)

Osmanlı'nın resmi dinsel-hukuksal sistemini şeriat oluşturmakla birlikte özellikle Anadolu ve Rumeli'de yaşayan geniş köylü topluluklarının hanedanın bu tercihini paylaşmadığı şeriat dışı inan ve ibadet biçimlerini benimsediği bir gerçektir. Resmi dinsel anlayış azınlığın anlayışı, bir avuç yönetici sınıfın/ hanedanın anlayışı olmuştur. Azınlık anlayışı çoğunluklar üzerinde ancak zor ile hakim kılınmaya çalışılmıştır.

Şeriata karşı geniş köylü yığınları benimsemiş oldukları Batıni inancının gereklerini ancak çok gizli koşullar altında yerine getirmişlerdir. Resmi anlayışı tercih etmeyen bu insanların mekanı yollardan uzak, şehirlerin dışında ulaşılması çok güç olan kuytular, dağ başlan, yaylalar olmuştur. Rafizi, Işık, Haydarı, Kalenderi, Babai, Bedreddini, Bektaşi, Abdal, Kızılbaş, Türkmen vb. adlarla anılan bu Batıni topluluklar çeşitli zamanlarda Osmanlı engizisyonunun hedefi olmuşlardır.

Yalnız köylüler değil şehirde yaşayan ve fakat şeriata aykırı düşünce ve inanç sahibi oldukları öne sürülen müderrisler, bilginler, mollalar, kendi halinde sıradan insanlar da engizisyon kurulunun önüne çıkmaktan kurtulamamışlardır.

Osmanlı engizisyonunun şeriata aykırı olduğu gerekçesiyle suç olarak öngördüğü fiillerden bazıları şunlardır:[27]

- Kızılbaş /Raf izi /Hurufi olmak,
- Rafizi kitapları bulundurmak,
- Oruç tutmamak,
- Namaz kılmamak, hutbe dinlememek,
- Saz çalıp, semah dönüp, cem yapmak,
- Yunus Emre'den deyişler söylemek,

27 Suça konu edilen bu olaylar bu çalışmanın değişik bölümlerinde somut olarak ele alınmıştır.

- Yezid'e lanet okumak,
- Ebubekir, Ömer, Osman'ı sevmemek,
- İsa'nın Muhammed'ten üstün olduğunu ileri sürmek,
- Ezan okunurken "bin kez de çağırsan bizden sana gelecek olan yoktur" demek,
- "Kalabalık cennetten tenha cehennem yeğdir" demek,
- Şarap içmek,
- Ahirete inanmamak,
- "İnsan Tanrı'nm bir parçasıdır, ona tapmak gerekir" demek,
- "Emir" olmadığı halde başa yeşil sarık sarmak,
- "Rum eyaletine Mehdi geleceğini" söylemek,
- Kös ve nakkare çalarak şehirde gezmek,
- Hallac-ı Mansur'un haksız yere katledildiğini söylemek.

Osmanlı engizisyonunun bu fiiller için uyguladığı yaptırımlar "tazir"den "katle" kadar uzanır. Kuşkusuz bir ceza adaletinden sözetmek de anlamlı olmaz. Aynı "suç" için çoğunlukla birbirinden farklı cezalar uygulanmıştır.

Tazir, hapis, küreğe konulma gibi yaptırımların yanı sıra dinsel suçlara uygulanan ceza çoğu kez ölüm cezası olmuştur. Şeriata aykırı düşünce ve davranış sahibi olma, zındıklık ve mülhidlik durumunda bulunma sözkonusu ise hüküm genellikle sanığın "seran katli vaciptir" şeklindedir.

Katl'in infazı değişik biçimlerde icra edilirdi. İnfaz bazan gizli, bazan aleni olarak yerine getirilirken, bazen da asıl suç isnadı saklanıp kişiye "adi" bir suç yüklenerek, iftirada bulunularak kati işi gerçekleştirilirdi.

Şeriata aykırı düşünce ve davranış içerisinde bulunduğu ileri sürülen insanların *"defter idilüb* öldürülmeleri, bazılarının *Kızılırmak'a ilka,* bazılarının *ihrakı binnar* edilmeleri, muazzam bir sistem dahilinde tatbik edilmiştir.[28]

İnsanların toplu olarak katledilmeleri, Kızılırmak'a atıp boğularak öldürülmeleri, ateşe atıp yakılmaları hep Osmanlı engizisyonunun uyguladığı infaz türleridir.

28 Ahmet Refik; Agy, sf. 12.

Osmanlı engizisyonunun uyguladığı özel bir ceza türünü ise "sürgünler" oluşturur. Şeriat dışı inanç ve düşünceye mensup olduğu ileri sürülen kişiler toplu olarak sürgün yaptırımına tabi tutulmuşlardır.

Sürgün denilen tehcir ve iskan yöntemi ile batını toplulukların dağıtılması, asimile edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Rumeli'ye, Kıbrıs'a, Modon ve Koron adalarına II. Beyazıt, Yavuz Selim, Kanuni Süleyman zamanlarında birçok sürgün olayı yaşanmıştır.

"II. Beyazıt zamanında Teke (Antalya) yöresinde yaşayan Kızılbaşlar Modon ve Koron kalelerine sürülmüştür."[29]

"Yavuz'un Kızılbaşlar hakkında yaptırdığı kovuşturmalar sırasında yakalananlar yerlerinden (özellikle Rumeli tarafına) sürülmüşlerdir."[30]

Düşünce ve inançları nedeniyle sürgün edilenler, adi suç işlemiş mahkumlarla birlikte anılmış, sahip oldukları inançlar ise adi bir suç olarak nitelenip, adi suçlar listesinde sıralanmıştır. Osmanlı engizisyonuna göre "azgın ve kabahatlilerin toplanıp cezaen sürülmesi, cemiyetin vücudu arzu edilmeyenler şerrinden kurtarılması, temizlenmesi" gerekir.[31]

1572 tarihli bir sürgün emrinde Kıbrıs'a sürülecek olanlar hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre: "Aşağıdaki suçlardan biri ile kusurlu olanlar sürgüne gönderilecektir." Bu suçların belli başlıları şunlardır: "Müzevvirlik, şirretlik, gammazlık, yalancı tanıklık, katillik, hırsızlık, eşkıyalık, tecavüz, zina, ağza ve imana sövmek, mescidin halısını çalmak, cami civarında kadın oynatmak, şarap içmek, ramazan günü zina etmek ve Kızılbaşlık".[32]

Şeriat uyarınca Rafizi/Kızılbaş inancından olmak adi, aşağılık bir durumdur ve bu inanca sahip olanlar adi suçluların akıbetine uğramalıdır.

Osmanlı'da şeriat dışı inanç sahipleri sürekli aşağılanmış, bir

29 Prof. Dr. Sahabettin Tekindağ; Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Cilt I, Say 4, 1967.

30 Mustafa Akdağ; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 2. Cilt, Cem Yay., İst. 1974, sf. 154

31 Prof. Ömer Lütfi Barkan; Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, İFM, Cilt XI, No: 1-4, Ekim 1949, sf. 557.

32 Agy., sf. 558.

kötülük simgesi olarak görülmüş, nitelenmiştir. Sözgelimi "ahlaksız birine sövüleceği zaman ona Kızılbaş denilmiştir."[33]

Osmanlı idaresinde şeriat dışı düşünce ve inanç sahiplerinin başlarına gelenler, onlara tatbik edilen cezalar göz önüne alınırsa sürgün cezası bir şans olarak da düşünülebilinir. (!) Ancak insanları doğup büyüdüğü, yaşadığı topraklardan, köklerinden koparan sürgün, sonuçta bir engizisyon uygulamasıdır.

Burada Osmanlı engizisyonunun son derece çarpıcı, çifte standartlı bir tutumuna da değinmek gerekir. Osmanlı idaresi kendi resmi dinsel anlayışına uygun hareket etmeyen düşünce sahipleri ve Batınî topluluklara yönelik ağır bir şiddet politikası izlerken, şeriata muhalif olarak görülenler engizisyonun hışmına uğrarken aynı şekilde Katolik engizisyonunun aforoz ettiği Lüteryenler'e el uzatmaktan geri durmamıştır.

1529'da Papa'nın şiddetinden canı yanan Lüteryenler Sultan Süleyman'a bir mektup göndererek ondan yardım isterler. Kanuni, Lüteryenler'e yardım etmekte hiç tereddüt etmez. Onlara bir cevabi mektup yazar ve Osmanlı devletinin kendilerine karadan ve denizden yardım edileceğini bildirir. Kanuni mektubunda "Papa'nın dinsiz olduğunu, kulları sapık bir yola sevkettiğini, nice kanlar dökülmesine neden olduğunu bundan dolayıdır ki Papa'ya kılıç çekenlere merhamet edip koruyacağını, yardım edeceğini" de açıklar.[34]

Katolik dinsel otoritesine kılıç çekilmesi gereğini bildiren Kanuni, şeriat dışı düşüncelerinden dolayı Molla Kabz'ı (1527), şeriat dışı Batınî inançlarından dolayı Kalender Çelebi ve arkadaşlarını (1526) aynı yıllarda Osmanlı engizisyonu eliyle katlettirmiştir. Politikanın adı "kendi muhalifini katlet, başkasının muhalefetine sahip çık!" tır.

Osmanlı idaresinin yoksul reaya topluluklarına uyguladığı şiddetin ölçüsü yoktur. Bunu bizzat padişah II. Beyazıt itiraf eder. Eylül 1509'da İstanbul'da korkunç bir zelzele olur. Padişah yıkıntıların onarılması için emir verirken vezirlerini de haşlar ve

33 M. D'Ohsson; Agy., sf. 223.

34 İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, Cilt II TTK Yay. Ank, 1994, sf. 486-487.

"o kadar hainlik, o kadar zulüm ettiniz ki, mazlumların ahları göklere çıkarak Allah'ın gazabını üzerimize davet etti" demekten kendisini alamaz.[35]

Ancak resmi anlayışın dışındaki düşünce ve inanç sahipleri için farkeden çok şey yoktur. Sonuçta farklı olmak otoriteyi sarsmak demektir, farklı olmak şiddetle yüzyüze gelmek demektir.

KÖLELER ve KÖLELİK

Resmi tarihçiler ve Yeni Osmanlıcılar Osmanlı idaresinde yaşayan tüm insanların eşit olduğunu, tüm insanların insan olmaktan kaynaklanan haklara sahip olduğunu iddia ederler. Ya da insanlar arasında açık bir statü farklılığının olduğunu görmezlikten gelip yok sayarlar. Halbuki insan olduğu halde insan yerine sayılmayan, meta olarak görülen bir grup insan vardır ki bunlar kölelerdir.

Osmanlı'da çok sayıda gayrimüslimim köle olarak yaşadığını, düzenli olarak köle pazarlarının kurulduğunu, kölelerin bir mal gibi alınıp satıldığını ve yaygın bir köle ticaretinin de varlığını görüyoruz. Kanuni döneminde Anadolu'ya bir seyahatte bulunan Alınan seyyah Hans Dernschvvam 1554'te vezir Sinan Paşa'nın öldüğünde Galata'da kendisine mahsus 700 kölesinin bulunduğundan sözediyor. Yine 1552'de Osmanklar'a tutsak düşen bir İspanyol asker anılarında köle olarak yaşadıklarını anlatıyor: "Ulu Türk, köleleri görmek isteyince ikibin köleyi ayaklarından zincire vurdular. Kaptan ve subay olanların boyunlarına demir çember taktılar ve kölelerin hepsini saraya götürdüler. Ulu Türk, kölelerin beşte birini yani kendi payına düşenleri seçtikten sonra, bütün esirler Galata'daki kulelere gönderildi. Köleleri dışarıda gündelikle çalıştırıyorlar, aldıkları para ise efendilerinin oluyor."[36]

Ne var ki köleler her zaman bu kadar şanslı (!) olmuyorlardı. Tutsak İspanyol asker gördüğü bir köle cezalandırma işinden

35 M. Arabul; Agy., sf. 12.

36 Hans Dernschwarn; İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Çev. Yaşar Önen, Kültür Bak. Yay. Mersin 1992, sf. 193.

de söz ediyor: "Tutsak düştüğüm gün iki köleyi cezalandırdılar. Birisinin bilek, burun ve kulaklarını kestiler. Diğerini kazığa çaktılar. Bir de boynuna "eden bulur" diye levha astılar. Kazığa çakmak çok korkunç bir ölüm şekli. Cezalıyı ucu sivri bir kazık dikip üzerine oturtuyorlar. Bazen bunun ucu adamın ağzından çıkıyor. Bu vaziyette iki, üç gün yaşayanlar var."[37]

Alman Seyyahın da gördükleri var: "Türkler'de adettir. 5-6 tutsağı uzun bir zincirle boyunlarından birbirine bağlayarak gidecekleri yere götürüyorlar. Anlatılanlara göre bir kölenin zayıf olduğu için ne yürümeye ne de ayakta durmaya takati kalmayınca kellesini uçurmuşlar. 13 Mart 1554'te Sinan Paşa bir Hırvat köleyi kolları haç biçiminde açılmış vaziyette çiviletti. Her iki bacak kemiğinden çivilerle tahtaya çaktırdı. Adam akşama doğru idam edilinceye kadar bütün gün orada kaldı, suçu kaçmaya kalkışmakmış. Paşa yine bu sıralarda zorla sünnet edilerek Müslüman yapılmış bir Rum'u da yaktırdı. Zira O, Müslümanlığı kabul ettiği halde asıl dini olan Hıristiyanlığı muhafaza ediyormuş. İşte, böyle Müslümanlığı kabul edip sünnet olan Hıristiyanlar İslam'dan vazgeçip tekrar Hıristiyanlığa dönerler ve yakayı ele verirlerse bunlara mürtet denilir ve çok fena muamelelere maruz kalırlar... İstanbul'da bulunduğumuz sıralarda Bugdanlı Peter'in oğlu Kostantin'in başından garip bir olay geçti. Bu çocuk daha 14 yaşında iken babası onu, Müslüman olup şimdi Bursa'da oturan ağabeyi ile birlikte padişaha rehine olarak gönderir. Çocuk vebaya yakalanıp ölür. Rum ve Hıristiyan adetlerine göre günah çıkartılır, ekmek ve şarapla takdis edilir. Rumlar ölüyü gömmeden önce Türkler bunu haber alıp gelirler ve Rumlar'ı evden kovarlar. Türk adetlerine göre ölüyü sünnet ederler ve ölmeden önce Müslüman olmak istediğine dair iki şahit dinletirler. Tabutun üzerine bir de sarık koyarak mezara götürürler..."[38]

Tüm bunlar Osmanlı'da yaşanan ayrıntılar, somut gerçeklikler. Ne var ki kölenin sağ olarak, sağlıklı olarak kendi dininde olarak yaşaması köle sahibinin baş tercihidir. Halktan insan-

37 Manuel Serrano Sanz; Türkiye'nin Dört Yılı (1552-1556) Çev. A. Kurtuloğlu, Tercüman Yay., sf. 15, İst. Tarihsiz.

38 H. Dernschwam; Agy. sf. 194,99,104,105.

lar kölelerin Müslüman olmalarını istemiş olsalar da efendiler nadir bazı durumların dışında kölelerinin Müslüman olmasını İslamiyet'i seçmesini istemezler. Çünkü Müslüman olan şahıs artık köle olamayacaktır. Bu durumda efendiler çok önemli bir kazanç kapısını kapatmış olacaklardır. Hiç bir Müslüman efendi dini uğruna paradan vazgeçmez. Tutsak İspanyol askeri anlatıyor: "Müslüman olanlar serbest kaldıklarına göre bu da Müslüman efendilerin işine gelmez. Zira küreğe koyacak kimse kalmaz. Bu yüzden kürekçilerin çoğu istediği halde Müslüman olamazlar. Paşa bana bir gün 'bütün isteyenleri sünnet ettirsek kulede kimse kalmaz' demişti. Hakikaten doğrudur."[39]

İstediği halde köleler Müslüman yapılmaz. Bu tavır başka dinlere gösterilen hoşgörünün, saygının değil elde edilmek istenilen çil liraların kazançların eseridir, görülen budur. Yalnız kölelere değil tüm gayrimüslimlere bakışta asıl saik bu olsa gerekir.

ENGİZİSYON ENGİZİSYONDUR...

Tüm bunlar gösteriyor ki Osmanlı'da bir engizisyonun varlığı kuşku götürmez. Tarihsel gerçeklikle yüzyüze gelmekten, tarih ile hesaplaşmaktan kaçınmak, tarihe güzellemelerde bulunmak resmi tarihçilerin tavrıdır. Bu tavır karşısındaki her türlü davranış yine bu çevrelerce, "Osmanlı düşmanlığı, İslam düşmanlığı, aleyhtar faaliyetler" olarak nitelenecektir. Ne var ki ne resmi tarih güzellemeleri, ne yeni Osmanlıcılar'ın rivayetleri gerçekliğin üzerini örtmeye yetmemektedir. Osmanlı hanedanı ile yoksul Anadolu/Rumeli köylüsü arasında yaşananlar günışığına çıkarılmadıkça, Osmanlı engizisyonunun şiddeti teşhir edilmedikçe muhalefet edenler, farklı düşünce ve inanç sahipleri hep asi/haksız, idareciler ise hep kudretli/ haklı olacaklardır. Karşı tarih yaklaşımına yönelecek suçlamalar ne yazık ki engizisyonun varlığını yadsımaya, yok saymaya yetmeyecektir.

Osmanlı engizisyonunun uygulamaları somut olaylarda ayrıntılı olarak görülecektir. Osmanlı resmi anlayışını oluşturan şeriat dışı düşüncelerin, inançların kovuşturulup, yargılanıp,

39 M. S. Sanz; Agy., sf. 22.

cezalandırılması resmi belgelerde yer almaktadır ve tüm resmi tezleri bir bir çürütmeye adaydır. Şunu da unutmamak gerekir ki Osmanlı Engizisyonunun uygulamaları ile Katolik Engizisyonunun uygulamaları arasında çokta fark yoktur: Engizisyon engizisyondur...

Manas'la arasında hissi ilişki olduğunu, Kartal-Maltepe Cezaevinde nöbetçi olduğu sırada sanıklardan Ulaş Bardakçı ile nöbetçi odasında konuştuk. Bana kaçma planından bahsetti, yardım istedi. Fakat ben ciddiye almadım. Olcay Özsever'in bana söylemiş olduğu bazı şeylerle ilgili beyanım Olcay'ın ilk tahkikat sırasında verdiği ifadelerle ilgilidir. Daha sonra Olcay'ın istihbarat görevlisi olabileceğini tahmin ettim. Benim tutukluların kaçmasını kolaylaştırıcı hiçbir hareketim olmadı. İçeriden dışarıya, dışarıdan içeriye asla aracılık yapmadım.

FATİH SULTAN MEHMET ve HURUFİLER'İN YAKILMASI

Hurufiler'in inançlarından dolayı yakılmaları olayı padişah II. Mehmet'in ilk saltanat dönemine rastlar. Ağustos 1444'te Padişah II. Murat çocuk yaştaki oğluna tahtı bırakarak Manisa'ya çekilir. Mehmet henüz 12 yaşındadır ve yönetim erkini Mollo Hüsrev, Mollo Gürani, Molla Fahreddin Acemi, Sadrazam Mahmut Paşa gibi sarayın ileri gelenleri ellerine alırlar. Hurufiler'in katli Mehmet'in saltanatının ikinci ayında, Eylül 1444'te gerçekleşir. Padişah Sultan Mehmet'le sohbet edebilecek kadar ilişkileri olan Hurufiler bir gün kendilerine kurulan bir tuzaktan canlarını kurtarmak için kaçıp padişahın sarayına sığınırlar. Peşlerindeki dönemin şeyhülislamı Fahreddin Acemi'dir, sarayı "basar", padişahın elinden Hurifiler'i alır ve Edirne Üç Şerefeli Camii'nin avlusunda yaktırır!

Şeyhülislam'a göre Hurufiler'in düşünce ve inançları şeriata aykırıdır. Ve hatta Hurufiler padişahın aklını çelmek, onu yoldan saptırmak üzeredirler. Saltanatın ve şeriatın selameti için padişah kendisine karşı dahi korunmalıdır (!) Şeyhülislam Fahreddin Acemi'nin yaptığı da budur.

Padişahı ehli sünnet yolundan saptırmaya yeltenen bu Hurufiler kimlerdir?

Hurufilik Batıni bir inançtır.[40] Şeriatın biçimsel zorunluluklarını reddetmiş, harflerle insanın sırrına ermeyi ilke edinmiştir. Hurufi yolunun kurucusu Fazlullah-ı Tebrizidir (1339-1393). Fazlullah, harflerin ve sayıların kutsallığına inanmış, bu harflerin insan yüzünde bulunduğunu dolayısı ile bu kutsallığı taşıyan insanın, Tanrı'nın bir yansıması olduğu görüşünü geliştirmişti. Hu-

40 Hurufiler ve Hurufilik konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülbaki Gölpmarh, Hurufilik Metinleri Katalogu, 2. Baskı, TTK Yay. Ank. 1989.

rufi inancının esası insanı Allah'laştırmaktır. Onlara göre insan kainatın gözbebeğidir. Hurufiler ölümden sonra başka bir hayat olmadığına inanırlar. Harflerin ve insanın sırrına ermiş insanlar için "teklif" sözkonusu değildir, namaz, oruç gibi şeriatın biçimsel edimlerinin onların inancında yeri yoktur. Hurufiler dünyanın insan için bir cennet olduğunu, cennette ise şeriatın biçimsel kurallarına gerek olmadığını ileri sürerler. Fazlullah'ın görüşleri Hurufiler'ce kutsal kabul edilen *Cavidan* adlı bir kitapta toplanmıştır.

Fazlullah 1393'te İran'ın Alıncak kalesine hapsedilir. İnançları şeriata aykırı bulunur ve bu inançlarından dönmediği için Şeyh İbrahim adında bir mollanın fetvasıyla katledilir. Fazlullah'ın cesedi ibret olsun diye ayaklarına ip bağlanarak sokaklarda, çarşı-pazarda sürüklenir.

Fazlullah'ın katlinden sonra İran ve Azerbaycan yöresinde yaşayan Hurufiler'e karşı büyük bir soruşturma ve takip başlatılır. Canlarını kurtarmak amacıyla bu takipten kaçan birçok Hurufi dervişi gelip Anadolu'ya sığınırlar.

Hurufilik Anadolu ve Rumeli'de yine Batıni bir inanç olan Bektaşiliğin kanallarını kullanmış, Bektaşilikle örtüşen inançları dolayısıyla onunla yan yana, içice bir görünüm arzermiştir.

Fazlullah'ın halifelerinden ve 1418'de Halep'te derisi yüzülerek katledilen büyük ozan *Nesimi* de katlinden önce uzun yıllar Anadolu'da bulunmuş, görüşlerini yaymış, müridler yetiştirmiştir. Hurufilik XVI-XVİ. yüzyıllarda Bektaşiliğin asli inançlarından biri olmuştur. Bektaşiler Hurufi ozan Seyyid Nesimi'yi yedi büyük Alevi-Bektaşi ozanından biri sayarlar. Yine Hurufi ozanlar Muhyiddin Abdal, Yeminide Bektaşi yolundan görülür.

Hurufiler şeriatın katı kurallarını reddeden inançlarından dolayı Osmanlı idaresinde de sık sık kovuşturmalara, takiplere, katliamlara maruz kalmışlardır. Hurufiler'in yakalanıp haklarından gelinmesine ilişkin, Hurufiliğe ait kitapların bulunup imha edilmesine ilişkin olarak 'Anadolu ve Rumeli kadılarına gönderilen fermanlar bu kitapta verilmiştir. Görülen odur ki Fatih Sultan Mehmet ile yakınlık kurmuş olan Hurufiler'in yakılmasından başlayarak bu inanç sahipleri devamlı bir biçimde Osmanlı engizisyonunun hışmına uğramışlardır.

ENGİZİSYON ATEŞİNİ ÜFLERKEN SAKALI TUTUŞAN ŞEYHÜLİSLAM

Sultan Mehmet saltanatının ikinci ayındadır. Bazı Hurufi dervişleri yazıları ve sözleri ile padişahın gözünü boyayarak, onu aldatarak saraya kadar girerler(î). "O'nunla buluşmaya, fikirlerini, kesin ve sağlam gerçekler gibi takdim etmeye" başlarlar.[41] Çocuk yaştaki Mehmet'in aklını çelerek gönlünü ve saygısını kazanırlar.[42]

Bu sapık fikirlerden, bu olumsuz inançlardan tahtı, padişahı, şeriatı korumak gereklidir(!). "Bu menti temayülden ve sapık fikirlerin II. Mehmet'e kabul ettirilmesinden endişe eden"[43] Vezir-i azam Mahmut Paşa büyük bir gayretle çareler aramaya başlar. Osmanlı'nın geleceğinin tüm sorumluluğu artık Mahmut'un omuzlarındadır. Şeriatı kollayıp korumak görevi ona düşmüştür. Mahmut Paşa ki Sırp bir ana ile Rum bir babadan doğmuş, devşirme olarak tutsak alınmış, efendisi Mehmet Ağa tarafından yetiştirildikten sonra Sultan Murat'a armağan edilmiş o da oğlunun yanına göndermiş ve Sultan Mehmet de bu devşirme Paşa'yı vezir yaparak devletin tek sorumlusu kılmıştır.[44] Tarihin garipliğine bakın ki bir köle, devletin, bir dönme, şeriatin kollayıcısı olmuştur(!).[45]

Soruna çare bulmak, Hurufiler'i padişahın yanından, saraydan uzaklaştırmak için kıvranan Vezir-i azam Mahmut Paşa konuyu "inançlarının sağlamlığına, şeriat yasaklarına uymadaki titizliğine inandığı Şeyhülislam Fahreddin Acemi'ye açar: "Bu kötülük kaynaklarının, padişahın tertemiz içine henüz tam olarak işlemeden yok edilmelerinin ilacı nedir?" diye sorar ve ondan yardımını ister.

41 İrfan Gündüz; Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri, İst. 1984, sf. 31.

42 Hoca Sadettin Efendi; Tacü't-Tevarih, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay. Eskişehir 1992, Cilt V, sf. 54.

43 İrfan Gündüz; Agy.

44 Hoca Sadettin Efendi; Agy. sf. 132.

45 Mahmut Paşa tüm bu gayretkeşliğine rağmen bir gün padişahın ölüm fermanını boynunda bulacaktır. Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine üzüntü belirtisi göstermediği, beyazlar giydiği ve satranç oynadığı için sevindiği kuşkusuyla idam edilir (1474).

Vezir-i azam ve Şeyhülislam oturup birlikte bir plan yaparlar. Hurufiler için kurtuluşu imkansız bir tuzak hazırlarlar. Mahmut Paşa Hurufiler'i kandırarak evine davet eder. Onlara sohbet etmek, görüşlerini, inançlarını öğrenmek istediğini bildirir.

Plan uygulamaya konulur. Mahmut Paşa Şeyhülislam Fahreddin Acemi'yi evinin bir köşesine gizler. Kendilerine kurulan tuzaktan habersiz olan Hurufiler de gelirler ve söyleşiye başlarlar. Mahmut Paşa'nın kendi inançlarına eğilim duyduğunu düşünerek açık yüreklilikle görüşlerini bir bir dile getirirler.

Hurufiler'in,

"Hulul ve ilhâd fikrine sahip olduklarını alenen izhar ettiklerini, davranışlarının da halkı birbirine kırdırmak yolunda bulunduğunu" düşünen Fahreddin Acemi gizlendiği yerden ortaya çıkar. Hurufiler'in üzerine yürüyüp onlara sövüp saymaya başlar, onları yakalamaya çalışır. Neye uğradıklarını Fahreddin de peşlerindedir. Hurufiler'in ardından saraya girer ve Sultan Mehmet'ten saraya sığınan Hurufiler'i kendisine teslim etmesini ister. Şeyhülislam sarayı basmıştır. Padişah da yanılabilir, kandırılabilir. Oysa şeriatın yanılması mümkün değildir. Şeriatın temsilcisine göre Hurufiler mülhiddir ve haklarından gelinmelidir. Resmi tarihçiler Molla Fahreddin'in padişahı ikna ettiğini ve Hurufiler'i teslim aldığını yazarlar. 12 yaşındaki bir çocuğun ikna edilmesinin anlamı açıktır. Vezir-i azam ve Şeyhülislam karşısında çocuk Mehmet'in farklı bir tavrı olamaz. Kuşkusuz onların isteğine boyun eğmek zorundadır. Hurufiler'i Şeyhülislam'a teslim eder.

Molla Fahreddin Hurufiler'i alarak Edirne Üç Şerefeli Camii'ne götürür. Müezzinler salıvererek halktan camide toplanmalarını isterler.

Halk merakla toplanmıştır. Fahreddin Acemi camiinin minberine çıkar. İşte şimdi burada bir engizisyon yargıcı görevindedir. Hurufiler'in inançlarının geçersizliğini, batıllığını, onların dinsiz ve mülhid olduklarını anlatır. Ve bu nedenlerle onlar hakkında verdiği kararı açıklar: "Hurufiler'in öldürülmesi şeriat uyarınca gerekli ve zorunludur. Buna yardımcı olacaklar büyük bir sevab kazanacaklardır."

Camii'nin namazgah meydanına odunlar yığdırılır ve Hurufiler şeriata uygun olmayan inançlarından dolayı Molla Fahreddin'in fetvası ile ateşe atılarak katledilirler.

Şeyhülislam Fahreddin Acemi Hurufiler'in yakılacağı ateşi canlandırmak için canla başla uğraşır. Ve hatta bir ara ateşi üflerken sakalının tutuştuğu, yüzünün bir kısmının yandığı söylenir![46]

Hurufiler inançları uğruna engizisyonun kurbanı olmuşlardır. Bu yıllar sürecek bir trajik serüvenin de başlangıcıdır.

Hurufiler'in yakılma öyküsünü tarihçi Hoca Sadettin Efendi şöyle anlatır:[47]

HOCA SADDETTİN EFENDİ'DEN: MOLLA FAHREDDİN ve HURUFİLER

Çağının bilginlerinden öğrenimini tamamladıktan sonra gerçek araştırıcıların efendisi ve inceleyicilerin önderi olan Seyyid Şerif-i Cürcanî'den de ders gördüğü söylenir. Rum ülkesine gelince Molla Muhammed Şah Fenan nı'edreresinde onun yardımcısı (mu'id) oldu. Sonra kimi medreselerde müderrislik etti. Sultan Murad Han zamanında müftü olmuş ama, otuz akçadan artık ücret almaktan da kaçınmıştı. Sultan Murad onun ücretini her arttırmak isteyişinde sözü edilen Molla kazandığı paranın gereksinmelerine yettiğini ve günlük masraflarını karşıladığım ileri sürerek daha yüksek bir ücret kabul etmekten kaçınmıştı. Beylik hazineden (beytü'l-mal) bundan fazlasına hakkını yoktur diyerek kanaat sahibi bir kişi olduğunu ispatlamıştı. Hadis biliminde Molla Heratlı Haydar'dan icazet almıştı. O ise Sadeddin-i Taftazanî'den yetişmişti. Bilim ve söz alanının üstünlüklerini özünde toplayan Hocazade, Sahih-i Buharî'yi adı geçenden okuyarak bu konuda icazet sahibi olmuştu.

Bir öykü. Bilim fidanlarının ekildiği tarlaları geliştiren ve doğruluğu ilke edinen sultanların da başı olan cennet mekan Sultan Murad oğlu Sultan Mehmed Han bilgelerle sohbet etmeyi

46 Molla Fahreddin Acemi Şeyhülislam olarak 1437-1460 yıllarında fetva makamında bulunmuştur.

47 Hoca Sadettin Efendi; Agy, sf. 53-55.

sevmekle ve bilginlerle bir arada bulunmaya fazlasıyla eğilim göstermekle" tanınmıştı. Bilim ve bilgelik deryasında dolaşan gezginlere yolculuk olanaklarını sağlar, onların kendilerini göstermelerine; üstünlüklerini ortaya koymalarına fırsat verirdi.

Her birini yetenekleri ölçüsünde yüksek makamlar ve değerli görevlerle hoşnut eder, üstün kişiler arasında başlara taç eylerdi. Anlatıldığına göre Hurufîlik gibi sapık bir kuruluşun başı olan Fazlullah-ı Tebrizî'nin adamlarından kimi sapkınlar doğruyu söyler gibi görünerek Padişahla buluşmak, nur gibi aydınlık katında söz söylemek olanağını bulmuşlardı. Göz boyayan yazıları ile Sultanın gönlünü kendilerine bağlamışlar, saygı kazanmışlardı. Onun temiz yüreğinde yatan bir takım kuşkuları da ortadan kaldırmışlardı. Vezir-i âzam Mahmud Paşa üzüntü verici bu gelişmeden iyice kayguya düşmüş, onları Padişahın yanından uzaklaştırmak için çareler aramaya başlamıştı. Ama, Padişahın onlara düşkünlüğünü gördükçe, konuyu açmaktan çekiniyordu. Durum böyle iken Molla Fahreddin'i çağırıp olanı biteni ona anlattı. Onun inançlarındaki sağlamlığa, yasaklanan konulardaki titizliğine güveni olduğundan bu zor konuda kendisine yardımcı olmasını istedi. Paşa'nın anlattıkları Molla'yi etkilediğinden, bu sapkınların aldatıcı sözlerini ve saçma inançlarını bir kez de doğrudan doğruya dinlemeyi önerdi. Temiz yürekli Paşa da ol sapkınları yanına çağırttı. Molla onları gizlendiği bir yerden dinlemeye başladı. Onlarsa Sadrazamın kendilerini kabulden daha da yüreklenerek sapkın inançlarını, işe yaramaz görüşlerini açıklamaya kalkışarak içlerinde gizledikleri fesadı "her testi içine konulanı sızdırır" dedikleri gibi, ortaya koydular, inançlarının hulul ve ilhâd olduğunu davranışlarının da halkı birbirine kırdırmak yolunda bulunduğunu gösterdiler. Molla Fahreddin söz buraya gelince sağlam imanı ve sert yapısı gereği daha fazla gizlenemeyip ortaya çıktı. Bu mülhidlerin üzerine yürüyerek onları yakalamaya çalışınca bunlar da Dârü's-saâde'ye doğru kaçıştılar. Molla arkalarından koşturup Padişahtan bunların kendisine teslim edilmesini ısrarla istedi. Yaptığı açıklamalarla Padişahı inandırdı ve sapkınları alıp Edirne'deki Yeni camie götürdü. Müezzinlere sala verdirerek halkı topladı. Minbere çı-

kıp bu mülhid sapıkların öldürülmeleri gereğini belirterek bu işe yardım edenlerin büyük savaba gireceklerini açıkladı. Camide toplananları onları yakmaya özendirdi. Namazgah meydanına odunlar yığdırarak sözü edilen sapkınları ateşe attırdı. Söylenildiğine göre Molla Fahreddin'in sakalı uzun olduğundan ateşi üflerken bunlar tutuşmuş yüzünün bir kısmı yanmıştı. Başka bir söylentide Molla ölüm döşeğinde iken, Molla Aliyy-i Tûsî onu yoklamaya gelmiş, hal ve hatırını sormuştu. Molla ona yasa deyneğini halkın sırtından bir kez olsun uzak tutma diye vasiyet etmişti. 865 (M. 1460) yılında ölmüş, Edirne 'de gömülmüştür.

HURUFİLER İÇİN GÜNCEL EK

Murat Bardakçı'nın 14 Ocak 2007 tarihli Sabah Gazetesinde başta Aleviler olmak üzere farklılıkları zenginlik olarak gören, farklılıklarla bir arada yaşamayı savunan insanlar açısından ibret örneği oluşturacak tarihsel bir olayı anlatan son derece önemli bir yazısı yayınlandı.

Bardakçı yazısında 1450 yılında Osmanlı padişahı II:Mehmet (Fatih Sultan) zamanında Hurufi inançlı insanların Edirne'de nasıl diri diri yakıldığını konu ediniyordu.

"Osmanlı Engizisyonu" adlı kitabımı yazarken Hurufilerin yakılması konusunu ele almıştım. Ne var ki benim ulaşabildiğim kaynaklar yakılan insanların sayısını 10'dan fazla göstermiyordu.

Elbette utanç tarihi açısından inançları nedeniyle bir kişinin yakılmasıyla bin kişinin yakılması arasında elbette bir fark olmadığını biliyorum. Fakat Bardakçı'nın yazdıklarını okuduğumda dehşetle irkildiğimi itiraf etmeliyim. Bardakçı Edirne'de Fatih Sultan Mehmet gözetiminde binlerce Hurufi'nin yakılmasından söz ediyordu.

Çoğumuzun dikkatinden kaçan yazının ilgili bölümünü buraya alıyorum:

"Edirne'nin hemen dışındaki geniş çayırlarda, 1450'li yılların sonlarına doğru günlerce devam eden bir çabayla büyük, çok büyük ve birkaç bin kişiyi alabilecek devâsâ bir çukur kazıldı.

Kazma işi nihayete erdikten sonra, çukuru bir ormanın hacminden daha fazla miktarda odunla ve çalı-çırpı ile doldurup odunları ateşe verdiler. Hararet, cehennemi hatırlatır gibiydi. Alevler göklere yükseldiğinde, askerler, elleri kolları bağlı binlerce kişiyi ite-kaka çukurun etrafına sürüklediler. İlk tekbiri, herkesin hürmet gösterdiği sarıklı, yaşlı bir zât getirdi. Bunu, çukurun etrafındaki askerlerin gerisinde durup olup biteni takip eden binlerce kişinin hep bir ağızdan getirdiği tekbirler ve ardarda sıralanan lânetler takip etti. Askerler, çukurun başına sürükledikleri ellerikolları bağlı binlerce kişiyi bir anda alevlere atmaya başladılar. Diri diri ateşe fırlatılanların feryadları tekbirlere ve lânetlere karışıyor; kavrulanların mikdarı arttıkça çukura odun takviyesi yapılıyordu. Etrafı genzi yakan ve dayanılmaz bir yanık et kokusu sarmış, duman her tarafı bürümüştü. Ama, saatler boyu devam eden bu facia dinmeden, hiç kimse meydanı terketmedi; son kurbanın da kömürleşmesine kadar orada kaldılar ve diri diri kavrulanların ruhlarına lânet okuduktan sonra dağıldılar. Yakılanların suçları "Hurufi" olmaları idi"

DÜŞÜNCELERİNDEN DOLAYI KAMÇILANAN ALÎM SİNAN PAŞA

İnanç ve düşünce özgürlüğü açısından II. Mehmet döneminde yaşanan dikkate değer bir nokta da Sinan Paşa olayıdır.

İstanbul kadısı Hızır Çelebi'nin oğlu olan Sinan Paşa Medrese öğretmenliği yapmış, Sultan Mehmet'in vezirliğinde bulunmuş ve ne var ki düşüncelerinden dolayı hapse atılmış, kamçılanmış, deli ilan edilmiş, binbir eziyet görmüştür.

Asıl adı Sinaneddin Yusuf olan Sinan Paşa "olgunluk göklerinde keskin zekasıyla tek, bilim ve bilgelik ülkesinde de dengi bulunmayan bir kişiydi. Tartışma ve söyleşme alanında eşi olmayıp karşı görüştekileri susturmada pek becerikli idi. Öyle ki babası ona neden ve .niçin yöntemini tutturduğu için epeyce de kızardı."[48] Matematik, astronomi ve doğa bilimleriyle ilgilenir, sürekli sorular sorar, her olaya kuşkuyla yaklaşmaya çalışırdı.

48 Hoca Sadettin Efendi; Agy. sf. 146-149.

Yirmi yaşında Edirne'de müderris oldu, daha sonra II. Mehmet onu hocalığına getirdi. Öğrencisi Molla Lütfi'nün aracılığıyla Ali Kuşçu'dan matematik öğrendi, matematiğin güç konularında büyük ilerlemeler gösterdi. Vezir olarak atandı.

Vezirliğinin altıncı yılında "kimi olayları din dışı görüşlerle açıklamaya giriştiği" bazı din adamlarınca Padişaha ihbar edilir. Sultan Mehmet, Sinan Hoca'run özgür davranışlarından, açık sözlülüğünden de rahatsızdır. Sinan Paşa vezirlikten azledilir ve dinsizlikle suçlanarak zindana atılır.

Bu olay üzerinde İstanbul'da yaşayan bazı alimlerin gösterdiği tepki son derece değerlidir. Bu alimler Padişah II. Mehmet'e haber göndererek "Sinan Paşa affedilmediği takdirde kitaplarını ateşe atıp yakacaklarını ve Osmanlı ülkesini terk edeceklerini" bildirdiler.

Sultan Mehmet Sinan Paşa'yı zindandan çıkararak Sivrihisar'a kadılık ve müderrislik göreviyle sürgün eder. Ancak onun peşini de bırakmaz. Saray hekimini ardından gönderir, onun delirdiğini söyleyerek hekime gereğini yapmasını buyurur.

"İznik'e vardığında aklını yitirdi diye tedavisi için ardınca bir hekim gönderildi. Hekim ise Padişah'in buyruğu gereğince *Mollayı ıslatıp, günde elli kamçı vurarak* ona eziyet etmekte idi."

Padişah Sinan'ı sürgün etmekle yetinmeyip adeta işkence ile öldürmek istemektedir. Düşünceleri nedeniyle 6ir alim kırbaçlanmaktadır. Bu eziyet yine bir başka alimin, Molla Hüzamzade'nin Padişah'a yazdığı onun zulmünü iğneleyen bir mektup üzerine ancak son bulabilir. Hüsamzade'nin mektubu yaşanan kara tabloyu ifade eder: "Sinan Paşa'ya uygulanan eziyetin son bulması için ferman , çıkarmazsanız sizin hükmettiğiniz yerlerden kaçmak gerekir."(!)

Düşünceleri yüzünden olmadık eziyetlere maruz kalan Sinan Paşa 1486'da öldüğünde 49 yaşındadır.

Sinan Paşa, düşünceleri nedeniyle Osmanlı Engizisyonunca 1495'te At Meydanı'nda katledilen Molla Lütfi'nin hocasıdır.

FATİH İÇİN İKİ NOT

Bilginlerin koruyucusu, çağının aydını olarak nitelenen II. Mehmet'in konu özgür düşünce, şeriat inancının dışına çıkmak olduğu zaman nasıl gözlerinin karardığı Sinan Paşa olayında çıplak bir biçimde görülür.

Hammer'den aktaracağımız iki not Fatih Mehmet'in inanç özgürlüğünün boyutlarını ortaya koyması bakımından dikkate değer.

NEVRUZ BAYRAMI KALDIRILIYOR

Fatih Mehmet yayınladığı "bir kanunname ile Kızılbaş Türkmenler'in Nevruz bayramını İslamiyet'e uygun bulmayarak Ramazan ve Kurban bayramının dışında kalan tüm bayramlarla birlikte resmi bayram olmaktan çıkarır."[49]

RUMELİ'YE SÜRGÜN EDİLENLERE BEŞ VAKİT NAMAZ ZORUNLULUĞU

Fatih Mehmet 1476'da bir ferman yayınlayarak Rumeli'de yaşayan Müslümanlar'ın her gün beş vakit namaz kılmalarını zorunlu kılmıştır. Gerekçe olarak "Rumeli'ne sürülen Müslümanlar'ın henüz hidayete ermemesi" gösterilmiştir.[50]

49 Hammer, Osmanlı Tarihi, Çev. Mehmet Ata, MEB Yay. I. Cilt, sf. 280.

50 Hammer; Agy. sf. 258.

YAVUZ SULTAN SELİM'İN KIZILBAŞ KATLİAMI

Bu bölümde Anadolu yoksul köylüsünün tarihinde son derece önemli bir olay olan, Yavuz Sultan Selim'in "Kızılbaş katliamını" irdelemeye çalışacağız.

Resmi tarihçilerce Osmanlı tahtının "şair, düşünür ve mutasavvıf" bir hükümdarı olarak anılan Yavuz Selim'in yediden yetmişe binlerce Türkmen köylüsünü nasıl defterlere kaydettirip katlettirdiğini resmi belgelere dayalı olarak ortaya koyacağız.

"Osmanlı hoşgörüsünün" ne menem bir hoşgörü olduğu yükselme devrinin bu "kudretli" sultanının saltanatında oluk oluk akıttığı Kızılbaş kanı ile bir kez daha gözler önüne serilecek.

ŞAİR ve CELLAT

Resmi tarih yazarları Selim'i[51]* anlatırken onun kişisel özelliklerine sıra geldiğinde "şair" olduğunu ısrarla vurguluyorlar. Onun "ince, duygu yüklü bir insan olduğunu" ima ediyorlar.

İşte Selim'den iki dize:

"şirler pençe-i kahrımda olurken lerzân
beni bir gözleri ahuya zebûn itdi felek"

Önünde aslanlar titreyen Selim, bir ahu gözlünün karşısında aciz kalıyor ve feleğe kahrediyor. Nasıl kahretmesin! Şair Sultan!

Peki Anadolu'nun yoksul köylüsü Selim'in kılıcı altında

51 * Osmanlı hanedanının 9. padişahı olan Selim (1470-1520) II. Ba-yezit'in 8 oğlundan biridir. Amasya'da doğmuş,, babasının saltanatı sırasında Trabzon valiliği yapmıştır. Sert mizacı, asabi karakteri ile korku saldığından "Yavuz" diye çağrılmıştır. Yaptığı zulüm ve katliamlar bu unvanını doğrular.

inim inim inlerken kime kahretsin? Şair Sultan'ın yüzündeki maskeyi çıkarır çıkarmaz binlerce Türkmen'in katili ile gözgöze geliyoruz. Cellat Sultan!

Tarihsel sunumlar tarihçinin durduğu yere, tuttuğu safa göre tersyüz oluyor. Bambaşka bir görünümle karşımıza çıkıyor.

Osmanlı tarihçileri hanedanın kapısında besleniyor ve o kapının kılıcını çalıyorlar. Osmanlı'da doğal olan bu durum sözkonusu olan resmi tarih yazıcılığı olduğu zaman Cumhuriyet döneminde de olduğu gibi devanı ediyor. Durulan yer ve tutulan saf egemenlerin cephesi olunca tarihçinin Osmanlı'nın "kirli" mirası ile hesaplaşmasını beklemek boşuna oluyor. Onlar hemen hanedanın avukatlığına soyunup, yoksul halka yönelik katliamlar için meşru gerekçeler arama yarışına girişiyorlar.

Yavuz'un kirli mirasına sahiplenip savunan anlayışı birazdan göreceğiz.

Tarihçiler Selim'i Osmanlı'nın Fatih ve Kanuni ile birlikte üç büyük hükümdarından biri olarak gösteriyorlar.

Gerek kendi ailesine karşı gerekse tebasına karşı kılıcı elden bırakmayan bir büyük hükümdar!

Oysa Selim ve dönemi Osmanlı tarihi açısından hiçbir orjinallik taşımaz. Gerek devlet kurumları, gerek Osmanlı hanedanının yaşantısı gerekse yönetim anlayışı açısından Selim dönemi babası Beyazıt döneminin basit bir tekrarından, basit bir devamından başka birşey değildir. Öyle bir tekrar ki yaşamsal önemde olaylar bile tekrarlanıyor. Beyazıt babası Fatih'i zehirleterek tahta oturuyor, Selim de babası Beyazıt'ı zehirleterek.

BABASINI ZEHİRLETEN, KARDEŞLERİNİ ve YEĞENLERİNİ BOĞDURTAN BÜYÜK TÜRK!

Yavuz Selim'in tahta geçiş biçimi bize icraatlarının da ipuçlarını veriyor.

Resmi tarihçilerin gizlemelerine, üzerini örtmeye çalışmalarına rağmen ortada bir gerçek var. Selim babası II. Beyazıt'a karşı gerçekleştirdiği bir Yeniçeri darbesi ile 24 Nisan 1512'de tahta geçiyor. Beyazıt'ın tahtı isteyerek, gönüllü bir şekilde Selim'e

bırakması sözkonusu değil. Zaten Osmanlı tarihinde de böyle bir gönüllü tahtı terk etme geleneği yok. O nedenledir ki taht sorununu askeri darbe çözüyor.

Yeniçeriler ancak darbe yaparak Selim'i tahta taşıyorlar. Aksi halde Selim'in saltanat şansı hiç bulunmuyor. Şehzade Ahmet ve Şehzade Korkut'un yanında Selim'in esamesi dahi okunmuyor.

Darbe ile Beyazıt alaşağı ediliyor. Önde gelen Osmanlı tarihçilerinden Hoca Sadettin Efendi darbenin mağduru Beyazıt'ın durumunu şöyle betimliyor: "Beyazıt'ın şehzadesine taht ve tacı teslim ettikten sonra, gönül kuşu *kaba kalabalık arasında kalmaktan ürkmüş* ve halk ile bir arada bulunmaktan kayguya düşmüştü."[52]

Bir darbe olduğu, Beyazıt'ın tahtan kılıç zoru ile indirildiği çok açık. Yenilmiş, iktidardan alaşağı edilmiş bir kimsenin ruh hali Beyazıt'ın oğluna seslenişinden de apaçık anlaşılıyor: "Zamanın ağır yükü altında belim bükülmüş Ve bu mihnet ile üzüntü ve pişmanlık pususundan gönlümün kuşu ürkmüştür. Simden geri bir kenara çekilmek ve insanlardan uzakta bulunmak lazım gelmiştir."[53] Yenilen baba Beyazıt, tahta zorla oturan oğul Selim. Yenilmiş de olsa iki padişahın bir ülkeye sığması mümkün değil. En iyimser tahminle Beyazıt'a "sürgün" görünüyor.

İki padişah bir ülkeye sığmıyor. Bu Beyazıt'm sonu demektir.

Beyazıt göz yaşları ile Dimetoka'ya doğru 24 Mayıs'ta yola çıkarılıyor. Ne var ki ne Dimetoka sarayına varabilecek, ne de "emeklilik" hayatını yaşayabilecek. "Zorunlu ayrılık gerçekleşti" diye yazıyor Hoca Sadettin.[54] Baba ile oğul arasında bir "duygusal bağ" olmadığına göre Beyazıt için zorunlu ayrılığın tahtan zorunlu ayrılık yani darbe ile uzaklaştırılma ve sürgün olduğu kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Selim babası Beyazıt'ın sürgünde bile olsa yaşamasını saltanatı için tehlikeli buluyor. "Beyazıt daha Dimetoka'ya ulaşma-

52 Hoca Sadettin Efendi, Tacü't Tevarih, Kültür Bak. Yay. Eskişehir 1992, Cilt IV, sf. 98

53 Agy;sf. 99.

54 Agy;sf. 102.

dan Çorlu yakınlarında *birdenbire* ölüyor."[55] Selim'in planları işliyor, yaptığı plan uyarınca adamlarına babasını zehirlettirerek öldürtüyor.

Resmi tarihçiler Selim'in darbesi gibi cinayetini de gizlemeyi bir avukatlık işi sayıyorlar. *Birdenbire ölmek* ise yalnızca, bir zehirlemeyi yani cinayeti ifade edebilir.

Bir yeniçeri darbesi ile "babasını zorla ve arzusu hilafına tahtan indirip saltanatı ele geçirmeye muvaffak olan Selim"[56] babasının babasına yaptığını kendisi de babasına yaparken hiç gözünü kırpmıyor. Resmi tarih yazarları ise Selim'in darbe ve cinayetini muvaffakiyet olarak alkışlıyorlar.

II. Beyazıt babası Fatih'i zehirleterek tahta oturuyor, Selim de babası II. Beyazıt'ı. (26 Mayıs 1512)[57]

Osmanlı hanedanının normal insanın tüylerini diken diken eden, midesini bulandıran bir geleneği var. Önce bizzat kendi elleri ile en yakınları olan insanları öldürüyor, sonra da onlar için şaşalı, görkemli cenaze törenleri düzenliyorlar. Yavuz da zehirlettiği babası için aynı şeyi yapıyor.

Yavuz'un yoksul Anadolu köylüsüne yönelik katliamlarına geçmeden önce bir de kardeşlerine ve yeğenlerine yaptıklarına bakalım.

Resmi tarihçilerin "her bakımdan yüksek şahsiyetli" buldukları Selim'in babasını öldürtmekten sonraki ilk işi kardeşlerini ve yeğenlerini ortadan kaldırmaya yönelmek oluyor. Hüküm-

---

55 Y. Yücel-A. Selim; Fatih Yavuz Kanuni, TTK Yay. Ank. 1991, sf. 111.

56 Şinasi Altundağ; MEB İslam Ansiklopedisi Selim I Maddesi.

57 İsmail Hami Danişmend; Tarihi Hakikatler, İst. 1956, 2 cilt.

Ünlü tarihçi Hammer de küçük bir soru işareti koyarak da olsa bu zehirletme olayım tarihinde kaydediyor (Joseph von Hammer, Osmanlı Tarihi Cilt 1 Çev. Mehmet Ata, MEB Yay. İst. 1991, sf. 353):

"Beyazıd'ın ölümü, yaşının ilerlemiş olmasından ve uzun süren ızdıraplarından mı yoksa hizmetinde bulunmak üzere yanma verilen Cenevizli Menavino'nun belirttiği gibi doğuşu itibarıyla Yahudi asıllı olan doktorunun Selim'in emri üzerine- verdiği zehirden mi ileri gelmiştir bir şey söylenemez. Ancak Osmanlı resmi tarihçilerinin

(Vak'anüvis) de bu konuda sessizliğini muhafaza etmiş olmaları bazı şüpheleri üzerine çekebilirdi."

darlık şansı en az olan Selim kendini, tahtını güvende duymuyor. Bu yüzden de cinayetlerine devam etmesi gerekiyor.

Resmi tarihçiler hükümdarın kardeşlerini, yeğenlerini öldürmelerini doğal, olağan ve meşru bir hak olarak görüyorlar. Dayanakları ise "Fatih Kanunnamesi".

Fatih Kanunnamesinde güçlü olanı, katili kutsayan bir hüküm var. "Hükümdar olanın diğer şehzadeleri, nizam-ı alem için öldürebileceğini" düzenliyor. Tahta çıkıp kardeşlerini katleden Fatih böyle bir yasa yapıyor. Yasaların zayıfın korunmasını amaçladığı düşünülürse, güce tapışı ve boyun eğişi meşrulaştıran kanunnamenin kanun olarak bir değeri yok. Gücü olup tahta çıkanlar kanunnameden önce de sonra da kardeşlerini katlediyorlar. Nizam-ı alem için akan sular duruyor, oluk oluk kan akmaya başlıyor. Kardeş katlinin adı kanunilik oluyor. Halbuki Osmanlı'da kimin, hangi şehzadenin tahta çıkacağını düzenleyen bir kanun yok. Hanedan içinde bir saltanat veraset yasası olmadığı için kimin gücü varsa o tahta oturuyor. Güce tapış, işte *Osmanlı hoşgörüsünün* bir örneği daha(!)

Selim tahta çıkar çıkmaz "cülusunda başlıca amil olan kapukullarını memnun etmek için sayıları 35.000'i bulan bu ocak mensuplarının her birine ikişer bin akçe cülus bahşişi vererek işe başladı ve saltanatının ilk yılını kardeşlerini ve yeğenlerini ortadan kaldırmakla geçirdi."[58] Resmi tarihçiler için "büyük bir kabiliyet ve fazilet örneği olan" Selim kendisini iktidara taşıyan yeniçerilere borcunu ödüyor ve kardeşlerinin kellesini istiyor. Taht şansı çok az olan Selim'in kendini güvende hissetmesi mümkün değil.

Selim "kardeşi Ahmet'i ele geçirme teşebbüsünde muvaffak olamasa da diğer rakiplerini ortadan kaldırmaya devam etmiştir." "Saltanat yasası gereğince oğlu dışındaki şehzadeleri öldürmeye karar verir. Bu amaçla O, Bursa'ya gelerek önce *elinde bulunan yeğenlerini* boğdurtarak öldürttü."[59] Diğer rakipler: "Yeğenleri. Hem de kendisine sığınan yeğenleri. Yine önde gelen Osmanlı tarihçilerinden Solakzade Mehmet Çelebi Yavuz'un boğdurt-

58 Şinasi Altundağ; Agm.

59 Y. Yücel-A. Selim, Agy, sf. 114.

tuğu yeğenlerinin kendine sığınmış durumda olduklarını açık açık yazıyor: "Padişahın himayesine sığınmak üzere yanına gelmişlerdi."[60] Zaten "elinde bulunmak"da bu anlama geliyor.

"Selim Bursa'da bulunan şehzadelerin öldürülmelerini ferman" ediyor. Bunlar yaşadıkça memlekette fitne ve fesadın, saltanat mücadelesinin eksik olmayacağını yakın tecrübeleriyle anlamıştı."[61] Resmi tarihçiler Selim'in tahtını adeta Selim'den çok düşünüyorlar. Ellerinden gelse şehzadeleri onlar boğacak!

Selim "Bursa'da bulunan kardeşi Mahmut'un oğulları Kastamonu sancakbeyi Musa, Orhan, Emir, Kardeşi Alemşah'ın oğlu Çankırı sancakbeyi Osmanşah, kardeşi Şehinşah'ın oğlu Niğde sancakbeyi Mehmet'i boğdurtru."[62]

Sancakbeyi olan yeğenleri bulundukları yerleri terkederek Bursa'ya geliyorlar. Bu Bursa'ya geliş olayı Solakzade'nin söylediği gibi sığınma amacını taşıyabileceği gibi Selim'in şehzadeleri türlü vaadlerle kandırması şeklinde de gerçekleşmiş olabilir. Şehzade Ahmed'in bu çocuklara karşı somut bir tehditinin olmayışı Selim'in çocukları aldatarak Bursa'ya çağırıp boğdurtmuş olduğu olasılığını güçlendiriyor. Resmi tarihçilerin "fitne ve fesat çıkaracaklardı o nedenle katledildiler" gerekçesinin açıkça yalan olduğu anlaşılıyor. Yeğenlerin Bursa' da bulunmaları bunun kanıtıdır.

"Yavuz Sultan Selim Han alemin ıslahı, işlerin nizamı için bunların vücudlarını bu dünyadan yok etmeye kasd eyledi. Bir gün haşmet ve heybet ile dağları ve ovaları seyre çıktı. Ağalarından her birini bölükleri ile gönülleri pak şehzadelerin işlerinin bitirilmesi için tayin eyledi. Kendileri saadetle şehre duhul edip saraylarına nüzul eyleyince beşinin de işleri bertaraf olmuş idi." (Kasım 1512)[63]

Selim kendisine "sığınan" yeğenlerini "saadetle" katlettirmişti. Artık gönlünce bir cenaze töreni yaptırtabilirdi.

60 Solakzade Mehmet Çelebi; Solakzade Tarihi, Kültür Bak. Yay., Ank. 1989, Cilt II, sf. 5.

61 Çağatay Uluçay; Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu? Tarih Dergisi, Sayı 10.

62 Solakzade Tarihi, Agy.

63 Solakzade Tarihi, Agy.

Cenaze törenine cinayetler karşısında öfkelenen, kederlenen halka "rüşvet" verilerek başlanıyor. "Bursalıların kederlerini gidermek için halka para dağıttı, kurbanlar kestirdi".[64] Evet Selim açıkça halka rüşvet dağıtıyor, onlardan olayı görmemelerini istiyor. Eğer bu boğdurtmalar keyfi cinayetler olmasaydı, fitneyi ortadan kaldırmak için yapılmış olsaydı Bursalı neden kederlenecekti? Bir cinayet olmasa idi neden halka rüşvet verilecek, sus payı dağıtılacaktı?

Kurban ettiği şehzadeleri kurbanlarla kutlayarak gömdürttü Selim. Resmi tarihçi Solakzade bu öldürümler karşısında acısını gizleyemiyor:

"Gümüş tenli, gül renkli nazik bedenler
kefenlere sarılarak defn olundular."[65]

Sıra kardeşlerin işinin bitirilmesine gelmişti.

Selim'in şiddetinden korkup Antalya civarında bir mağaraya yakın adamı Piyale ile gizlenen Şehzade Korkut ihbar üzerine yakalanıp Bursa'ya getirilirken Selim'in talimatı ile Emed'de kapıcıbaşı Sinan Ağa tarafından boğularak öldürüldü. Selim ortanca ağabeyinin işini hallettirmiş ti. Hoca Sadettin'in yazdığına göre yakalandığı sırada Korkut kılık değiştirerek Frengistan'a geçme hazırlıkları içindeydi.[66]

Selim için en zoru Şehzade Ahmet cinayeti oldu. Büyük ağabey Ahmet tahtın kesin varisi olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle de saltanat çevrelerinde Selim'in bir hak gasbı yaptığı inancı vardı.

Ancak bu inanç çabuk değişti. İktidar olanaklarını kullanan Selim, Ahmet'in yakın dostlarını dahi satın almakta gecikmedi. Bu kişiler Selim'in direktifiyle Ahmet'i ölüm tuzağına düşürecek mektuplar yazdılar. Gerçi mektuplarda "Selim'in ağır cezalarından, yönetiminin sertliğinden, günahsız şehzadelerin' tepelenmelerinden" yani somut gerçeklerden sözediliyordu, gelip yönetimi

64 Çağatay Uluçay, Agy.

65 Solakzade Tarihi, Agy.

66 Hoca Sadettin Efendi; Age, sf. 157

alması isteniyordu ama sözlerin ardında da Selim'in tuzağı vardı.[67] Ahmet ordusu ile hakkı olduğuna inandığı tahta yürürken Selim'in güçleri ile Yenişehir ovasında çarpıştı ve yenildi. Aldatılmıştı, dost diye düşündükleri aslında saltanatın dostlarıydı. Tutsak düşmüştü. Selim büyük ağabeyini boğdurtmakta bir an bile tereddüt etmedi. Emri ile kapıcıbaşı Sinan Ağa, Şehzade Ahmet'inde işini bitirdi (Nisan 1513).

"Sinan Ağa'ya buyurdu ol Hakan
Ana yokluk yurdunda çadır kursan
Sinan Ağa uyub ol buyrulduya
Varub şehzadeyi dönderdi yokmuşa"[68]

Böylece Selim babasından başlayarak tahtında gözü olduğuna, tahtında gözü olacağına inandığı tüm aile efradını ortadan kaldırmıştı. En yakını olan kişilere karşı işlenen sekiz cinayet!

SELİM'İN CİNAYETLER TABLOSU

Öldürülen Kişi	Yakınlığı	Öldürülüş Şekli
1 II. Beyazıt	Babası	Zehirleterek
2 Şehzade Ahmet	Kardeşi	Boğdurarak
3 Şehzade Korkut	Kardeş	Boğdurarak
4 Şehzade Musa	Yeğeni (Kardeşi Mahmut'un Oğlu)	Boğdurarak
5 Şehzade Orhan	Yeğeni (Kardeşi Mahmut'un Oğlu)	Boğdurarak
6 Şehzade Emir	Yeğeni (Kardeşi Mahmut'un Oğlu)	Boğdurarak
7 Şehzade Osmansah	Yeğeni (Kardeşi Alemşah'ın Oğlu)	Boğdurarak
8 Şehzade Mehmet	Yeğeni (Kardeşi Şehinşah'ın Oğlu)	Boğdurarak

67 Agy; sf. 161
68 Agy; sf. 165.

Tüm bu cinayetler işlenirken Osmanoğulları'nın bir geleneğine sıkı sıkı bağlı kalınmıştı. Osmanoğlu sülalesinin kutsal kanı toprağa akmasın diye insanlar ya zehirlenerek, çoğunlukla da boğularak öldürülmüştü. Şu geleneğe bakın kan değerli fakat o kanı taşıyan canın hiçbir değeri yok! Resmi tarih yazıcıları için bu öldürümler cinayet değil gereklilik anlamına geliyor. Cinayetin meşruluğunu insan öldürmeye olur veren bir yasada buluyor ve rahatlıyorlar. Hangi yasa cinayeti cinayet olmaktan çıkarabilirse?

Ve o sözde "Osmanlı hoşgörüsünü" bu cinayetlerin neresine sığdırabilirlerse?

YAVUZ'UN KIZILBAŞLARA BAKIŞI

Aile efradını ortadan kaldırarak saltanatını garantiye alan Yavuz bu kez tahtını sarsan diğer bir güce, yoksul Anadolu köylüsünün katline yöneldi.

"Gerçekte başkaldıran Kızılbaş ayaklanması ateşini söndürmek işine öncelik vermek önemli ve ol hasarlar meydana getiren fitnenin zararları daha yaygın olmağın temel çalışmalarını ol yana döndermek gerekliydi."[69]

Yavuz'un taht kavgası "Şah Kulu Ayaklanmasının" Anadolu'yu sarıp Osmanlı tahtını sarstığı günlerde gerçekleşmişti. Yavuz'un gözü yoksul Anadolu köylüsünün, Türkmen Kızıbaşlar'ın bu eyleminden dolayı son derece korkmuştu. Şah Kulu Ayaklanmasının ateşi sönmüş olsa da varolan potansiyeli Yavuz Selim kendisi için birinci derecede tehlike olarak görüyordu. Türkmen köylüsü Yavuz için bir korku kaynağıydı. Daha Trabzon'da şehzade iken Kızılbaşlar'ın faaliyetlerinden ürkmüş, tedirgin olmuştu.

Yavuz'un Trabzon'da şehzade iken, daha tahta çıkmadan Kızılbaşlar'a yaklaşımını, onlar hakkındaki duygu ve düşüncelerini Hoca Sadettin Efendi'nin Tarihinden somut olarak izleyebiliyoruz.[70] Padişah II. Beyazıt "Sultan Selim'in koruyucu ve kayırıcı gölgesini Trabzon iline salmıştı. Selim'in su gibi akan

69 Agy; sf. 167.

70 Agy; sf. 5-13.

kılıcı kınında bir an bile uyumayı denememişti. Adaletten yana tutumu ile Trabzon halkını mutlu ve gamsız eylemiş... Kan dökücü kılıcı, *pis bir kalabalık olan Kızılbaşlar'ı* nice kez perişan ve şaşkın.eylemişti." Hoca Sadettin Selim'in bu tutumunu şöyle şiirleştiriyordu:

"Olmadan şehzade şeh-i mülk-i Rum
Eyledi mülk-i Kızılbaşa hücum

Vardı Erzincan'a ol koşar atlı
Kızılbaş dürüntüsünü sındırıp savdı"

"Şehzade Sultan Selim cenk ve savaş erlerini işsiz komayıp cihad buyruğunu yerine getirerek Kızılbaşla savaşıp duruyordu. *Fitne çıkaranları* avlamak ve işi körü düşmanları yakalamakla gönlünü eğleyip, günün üzüntülerini ve padişahın ilgisinden uzak kalmadan doğan kaygılarını unutmayı yeğlemiş bulunuyordu. Bu nedenle de bir an olmazdı ki zaferleri parıldatan askerleri düşman kanlarıyla ellerini boyamaktan ve kahramanlık gösterileriyle İslam dinini güçlü kılmaktan geri kalmış olalar.

Fitneci fesatçı bir kuru kalabalık
Sıfatı mülhid olandan Allaha sığındık

Hallerini bu dizeyle tanıttığımız Kızılbaş eşkiyasının belleğinde, onun kan dökücü kılıcından yediği sille ve dehşet saçan savaşçı tutumu, nakış gibi birkaç kez işlenmişti."

Selim, Kızılbaşlar'a ilişkin olarak babasına karşı darbe yapmaya hazırlanırken şöyle konuşuyordu: "Bakımlı ülkede gittikçe yayılan ve tutuşan Kızılbaş fesadını yok etmek ve Müslümanlar'a ettikleri zararları ortadan kaldırmak az mı önemlidir? Bu konuda savsaklama o denli değersiz midir? Bunca asker ol lânetlenesiceleri tepelemek için toplanmışken ve Anadolu yakası ol aşağılıkların fitne ve zulmüyle dolmuşken buradan dönüp uzaklaşmak doğru bir önlem olmaz."

Kimdi bu Kızıbaşlar? Hoca Sadettin tanımlıyor: "Ol diyarda yaşayan Türkler'in varlıkları doğuştan yaramaz olup, yaradı-

lışlarından dik başlı olduklarından başka, huysuzluk da onların yapılarında ikinci bir huy gibiydi. Ol insanlıktan eksik kişilerin nifakla dolu yüreklerinde bin bir türlü fesad gömülü olup, her biri insan biçiminde laf anlamaz hayvana benzer kişilerdi."

Evet Şehzade Selim'in daha Trabzon'da iken Kızılbaşlar'a ilişkin duyguları bunlardı. Burada Kızılbaş sözü ile Şah İsmail'in kastedildiği düşünülebilirse de tarif edilen alanın Anadolu olduğu, kastedilen insanların da Türkmenler olduğu dikkatli bakıldığında anlaşılıyor.

Gerek Hoca Sadettin'in gerekse Selim'in ağzından mülhid, sapkın olarak ilan edilen Anadolu köylüsüne bu suçlamaların onların başkaldıran tavırları nedeniyle yapıldığını görebiliyoruz. "Yaradılıştan dik başlı" olan Türkmen köylüleri bu başkaldıran tutumları nedeniyle hanedan ve onların yazarlarının gözünde "fitne, fesad, eşkiya ve mülhid" oluyorlar.

Görüldüğü gibi Yavuz Selim daha şehzade iken Kızılbaşlar'a karşı kin ve düşmanlık duyguları ile doludur. Ne var ki şehzade Korkut'un da, şehzade Ahmet'in de benzer duyguları taşıdığı Şah Kulu ayaklanması sırasındaki tutumlarıyla ortaya çıkıyor.

Yavuz'un Kızılbaş düşmanlığında Kızılbaşlar'a yönelik kişisel husumeti önemli bir rol oynuyor. Fakat bu düşmanlıkta asıl belirleyici olan Osmanlı hanedanı ile yoksul Anadolu köylüsü arasındaki derin sınıfsal çelişkidir. Osmanlı feodalitesinin baskı ve sömürüsü arttıkça bıçak kemiğe dayanan yoksul köylüler başkaldırıp ayaklanıyorlar. Hangi şehzade tahta daha yakınsa onun düşmanlığı da halka yönelik karalamaları da daha bir yoğun oluyor. Tarih, olaylar olup bittikten ve taşlar yerli yerine oturduktan sonra yazıldığı için kazananın, yenenin, iktidara yerleşenin önceki dünyasına bakılıp yazılıyor, ortaya konuluyor. Selim darbe yapıp tahta geçmeseydi Trabzon'daki duyguları hiç mi hiç önemli olmayacaktı. Sultan Selim Kızılbaşlar'a kin içindedir.

Düşmanlığı, uzlaşmaz sınıfsal farklılıklar doğuruyor. Selim'se tuz biber ekiyor onun üzerine.

Osmanlı tebası ile sürekli bir içsavaş yaşarken, bu ortamda bir hoşgörü aramak, bir Osmanlı hoşgörüsünün varlığını iddia etmek abes bir durum oluyor.

Sınıfsal çelişki hoşgörü değil iç savaş üretiyor!

Zaten başka ne olabilirdi ki?

Selim'in Kızılbaşlar'a düşmanlığı sınıfsaldır.

Selim'in Kızılbaşlar'a düşmanlığı sınıfsal olduğu kadar da kişiseldir.

40 BİN KIZILBAŞ'IN DEFTERE YAZILMASI

Yavuz Selim'in yoksul Anadolu köylüsüne, Kızılbaşlar'a yönelik kitlesel kıyımı resmi tarih yazarlarınca Çaldıran savaşının bir gereği olarak sunuluyor.

Halbuki Yavuz'un gerek şehzadeliği dönemini, gerek darbe hazırlıkları ile geçirdiği zamanını gerekse tahta oturduktan sonraki hareketlerini birlikte değerlendirdiğimizde Yavuz'un aile fertlerinden olduğu kadar tebasından da korktuğunu ve onları bir şekilde oyun dışına itmeden kendisini güven ve huzur içerisinde hissetmeyeceğini görüyoruz.

Aile bireylerinin katlinden sonra sıra başkaldıran Kızılbaş köylülere gelecekti. Öyle de oluyor.

Tüm resmi tarih yazarları Yavuz'un kitle katliamı ile Çaldıran savaşı arasında zoraki, sahte bir bağ kurma telaşı içerisindeler.

Ben, sanıldığı gibi bu iki olay arasında resmi tarihçilerin yazdığı anlamda bir ilişki olmadığını düşünüyorum. Tarihsel veriler de bunu gösteriyor. Yavuz'un Kızılbaş katliamı ile Çaldıran savaşı arasındaki tek ilişki iki olayın birbirini izleyen tarihlerde gerçekleşmiş olmasıdır. Bunun da bir neden sonuç ilişkisi olmadığı açıktır. İki olay arasında ilişki-bağ kurmak Kızılbaş katliamını meşrulaştırmak, savunmaktır.

Yavuz adının ifade ettiğinin tersine korkak bir kişiliğe sahiptir. Ailesine ve tebasına yaptığı bunu gösteriyor. Korktukça saldırganlaşıp sertleşiyor, Yavuz mahlasım kendisine veren korkusudur.

Resmi tarih yazarları Yavuz'un kitlesel Kızılbaş katliamını Çaldıran'ın hazırlık hareketleri içerisinde, hazırlığın bir parçası olarak gösterirken bilinçli bir tavır sergiliyorlar. Bilinçli fakat klasik ve basit bir tavır! Şöyle ki Çaldıran bir dış ilişkiyi, bir düşmanla savası ifade ediyor. Düşman insanın yokolması anlamını

da taşıyor. Düşmanla savaşılırken ülkede birlik ve beraberliğin olması herşeyin üstünde tutulacağına göre Kızılbaş katliamı tam da buraya yerleştiriliyor. Yani düşmanla savaşa giderken birlik olmak gerekir, çatlak sesleri yok etmek gerekir. Kimse bu şartlanmaya itiraz etmeyince Yavuz'un katliamına da itiraz etmiyor.

Resmi tarihçiler bu kadar basit akıl yürütmeleriyle herkesi kandırıp aptal yerine koyduklarını sanıyorlar!

Kızılbaş katliamı ile Çaldıran hazırlıkları arasında bir bağın bulunmadığını Hoca Sadettin'den aktaracağımız bir bölümün tanıklığı da ortaya koyacaktır. Selim darbe planları yaparken paşaları ile sohbet halindedir. Paşalardan birinin sözleri ona yol göstericilik edecektir adeta. Paşa konuşuyor ve Selim onaylıyor. "Saadetlu begümüz tahta otursa, her birimiz devlete irüb, yeni bir dönem asılsa ve bahtiyarlık etkinlikleri gözükse ve Padişahın güçlü kolu devleti koruyucu olsa, aşağılık Kızılbaş'ın yığınların darmadağın idüb pislik içindeki kafirlerin vücudların zamanın sayfalarından kazısak."[71]

Yavuz'un Anadolu'da icra ettiği kitlesel Kızılbaş katliamı ile Çaldıran savaşı arasında bir bağ olmamakla birlikte Çaldıran savaşının tüm gerekçeleri Kızılbaş katliamının da gerekçesi yapılmıştır. Çaldıran için Osmanlı ulemasının ortaya koyduğu düşünceler, vezirlerin görüşleri, din adamlarının, şeyhülislamların fetvaları, medrese hocalarının risaleleri yoksul Anadolu köylüsü için de aynen kabul edilmiş ve katliam gerçekleşmiştir.

Yavuz için başkaldıran yoksul köylüler devlet ve din düşmanıdırlar. Onların ortadan kaldırılması tanrı buyruğudur. Şeriatın gereğidir. Bu kişilere ne yapılacağı da doğal olarak din adamlarına sorulacak, din buyruğu üzerine oturtulacaktır. "Çevresindeki bilginlerle, bilge kişiler ve şanı ululara bu konuda zorunlar üzerinde Kuran'ın onlara danış buyruğuna uyarak danışır ve doğru görüşleri algılayanlar katından sürekli oluşlar eyler idi. Ülkenin refahı için saptanan ilkeler ve *başkaldıranların yapılarının nice yıkılacağı* Divan ileri gelenleri arasında tartışma konusu olup orada konuşulmaktaydı."[72]

---

71 Agy; sf. 123-124,

72 Agy, sf. 168-169.

Yavuz bu din ve devlet düşmanı Kızılbaşlar'ın kişisel özellikleri hakkında neler düşünüyordu? Bu yoksul insanlardan neden korkuyor, neden bu gailenin hemen ortadan kaldırılmasını istiyordu? Verdiği bilgilerin sağlıklı oluşuyla bilinen Hoca Sadettin'den dinleyelim Yavuz'un düşüncelerini: "Kızılbaşlar tanrının verdiği bir felakettir. Bunlar inançları yolunda can verirler ve cenk ateşine semender gibi girerler. Ne ölümden korkuları, ne de uğraştan çekindikleri vardır. İnanç bağları çok güçlü ve saldırıları bir felakettir. İşleri zulüm gidişleri de dinsizliktir"[73] Hükümdar Yavuz düşman saydığı tebasının kimi özelliklerini eksiksiz bir biçimde tarif ediyor. Ne var ki sözlerinin devamından Kızılbaş Anadolu insanına karşı duyduğu kin ve nefret açıkça anlaşılıyor. Yavuz, Şah İsmail ile Anadolu Kızılbaşlar'ı arasında bağ kurarak ikisini birden aşağılamaya, iftiraya başlıyor. Yavuz'a göre Türkler "duygusuz, kavrama gücünden yoksun, hayvanları andıran aşağılık insanlardır." Hoca Sadettin'den Yavuz'un sözlerini aktarmayı sürdürelim: "Sevinç duyduğumuz başımızın taç; cevheri köklü dinin devamını sağlamak ve açık şeriat yolunda yürümek olup Allahın desteğiyle gücümüz en yüksek derecede, cihanı tutan kılıcımız İslam'ın nuruyla parlamakta iken, ol ayıpların kaynağı Şia topluluğu bağını paralamak, ad ve şanlarını varlık dünyasından gidermek işini üstlenmek akıl ve din kuralları gereğince boynumuza borç olmuştur. İşlerin sonuçlarını değerlendiren aklımız bu kargaşanın giderilmesi gereğine varmıştır. Madem ki ol ayıplı mezhep ve geniş meşrep ıssılarının zararının da bizlere dokunması gün konusu olmuştur.

Zira Anadolu illerinde yaşayan kavrama gücünden yoksun Türkler, ol karalanmışlarla bağlantılar kurarak, tanımadan bilmeden ol sapkınlık örneğine uymuşlar, çoluk çocuklarını, mal ve varlıklarını anın yoluna feda ider olmuşlardır. Gücü olanlar ölçüsüz adak ve armağanlarla anı ziyarete giderler. Sapkınlıkta pişkin halifeleriyle her yıl sayısız adaklar gönderip, ol yasaklara öğünç duyan mubahinin yıkılası dergahı gölgesini hâşâ hacet kapısı ve dilek kâbesi bilürler ve *ergin kızları, belki kızkardeşlerini tepe-*

73 Agy; sf. 170.

lenesice adamlarına peşkeş çeküp adını işitseler secde ederler. Hayvanları andıran bu denli aşağılık insanlar."[74]

Bunlar Yavuz'un düşünceleri, daha doğrusu hakaret ve karalamaları, Kızılbaş katliamı için gösterdiği gerekçeler. Ve kendi deyişiyle "başkaldıranlara karşı savaşmak gerektiğini belirten en sağlam kanıtlar, apaçık tanıklar."

Buraya kadar yazılanlar Yavuz Selim'in Trabzon'da şehzadeliğinden başlayarak Kızılbaşlar'a karşı korku ile karışık kin ve nefret duyguları taşıdığını açıkça göstermeye yetiyor. Yavuz Selim tahtının güvenliği için binlerce insanı katletmeyi zorunlu görüyor.

Yavuz'un Kızılbaşlar'a ilişkin duygu ve düşüncelerinde "şair, ince duygulu" yanından hiçbir eser yok. Ya Osmanlı hoşgörüsü? Kim hoşgörü sözü edebilir?

Divan-ı Hümayun, bir engizisyon mahkemesi olarak soruşturuyor, tartışıyor ve adını sanını bilmedikleri, yüzünü hiç görmedikleri binlerce insanın katline karar veriyor.

Hangi mahkemenin zulmü bu yapılanla karşılaştırılabilir? Zulmün hangi türü bundan daha vahim olabilir?

ENGİZİSYON YARIÇLARININ KARARLARI YA DA ULEMANIN "KIZILBAŞLARIN KATLİ VACİPTİR" FETVALARI

Selim "hükümdar olduktan sonra özellikle Orta Ana-dolu'daki Kızılbaşlar hakkında çok iyi bir tahkikat yapılmasını istemiştir. Bu amaçla sultan bu konuda doğru bir karar alınması için bizzat kendi başkanlığında bir divan toplamıştır."[75]

Divan toplanması, görüşmeler yapılması yazarların iddia ettikleri gibi "doğru bir karar verilmesi" için değildir. Yavuz Selim Kızılbaşlar'in katline çoktan karar vermiştir. Hoca Sadettin yazıyor: "Padişahın kesin kararı sayıya gelmez fesatçıların kanlarını akıtmak yolundaydı." Sıra bu kararın bir de şeriat hükümlerine, dinsel kural

74 Agy; sf. 171.

75 Y. Yücel, A. Sevim, Agy, sf. 116-117.

ve buyruklara uydurulmasına gelmiştir. Divan'ın toplanma amacı budur. Nitekim Tekindağ da bu amacı açıkça yazıyor:[76] "Selim Anadolu Kızılbaşları'na şiddetli bir darbe indirmek niyetinde idi. Bu maksatla Şi'üiğin ehl-i Sünnet mezheplerince red edilmiş olduğunu *halka telkin etmek vazifesini devrin ulemasına verdi."*

Görüldüğü gibi Anadolu Kızübaşları'nın katlini kafasına koyan, katle karar veren Yavuz ulemaya, şeriat alimlerine kararına seri gerekçeler bulunması emrini veriyor.

Medresede ders veren müderrisler, şeyhülislam, İstanbul müftüsü ve daha ulemadan birçok kişi bu emir üzerine harıl harıl çalışarak görüşlerini, risalelerini, fetvalarını hazırlıyorlar.

"Sünni ulemanın bu hususta kaleme aldıkları fetva ve risalelerin çokluğu, meselenin önemi hakkında bize fikir vermektedir"[77]

Anlaşılıyor ki şeriat adamları ve Osmanlı uleması var güçleri ile Kızılbaşlar'ı mahkum etmek için çalışıyorlar.

Tarihçi ve Kızılbaş düşmanı şeyhülislamlardan biri olan Kemal Paşazade de Kızılbaşlığı mahkum etmek amacıyla topyekün seferber olduklarını dile getirmekten sakınmıyor: "Ülemây-ı millet ve fudalây-ı ümmet küfr ü ilhâd ve kati ü ifnasına hükm idüb heme-i a'dây-ı dîn ü devletden bunun itfâ-i şirer-i şerâreti akdem idüğüne biesrihim fetâvâyı sahiha virdilerdi"[78]

Yavuz'un Kızılbaş katliamına gerekçe oluşturmakta Osmanlı bilim adamlarının ve şeriat üstadlarının hayli zorlandıkları görülüyor. Ama yine de bilim, adamları da, şeriat hocaları da "Şeriaten Kızılbaşlar'ın katli yerindedir", "Kızılbaşlar'ın katli şeriat gereğidir" şeklinde risale yazmaktan, fetva vermekten geri durmuyorlar.

Yavuz Selim'in kitlesel Kızılbaş katliamında Osmanlı engizisyonunun tüm kurullarını, çalışma şeklini, yargılama anlayışını olduğu gibi görüyor öğreniyoruz.

Birincisi din adamlarından ve medrese ulemasından oluşan "divan" göstermelik de olsa bir engizisyon mahkemesidir. Selim ise baş yargıç sıfatını taşımaktadır.

---

76 M.C. Şehabettin Tekindağ; Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi, sayı 22, sf. 53.

77 Tekindağ, Agy.

78 Tekindağ; Agy.

İkincisi yargılanan sanıklara isnad edilen suç "dinsel kurallara aykırı hareket etmektir." Olayımızda şeriat hükümlerini dinlememe, "küfr ü ilhad" içinde olma tüm sanıkların ortak olarak işledikleri suçtur, iddia budur.

Bilindiği gibi Avrupa engizisyon yargılamalarında da temel iddiayı sanıkların "dinsel buyruklara uymaması" oluşturuyordu.

Üçüncüsü yargılanıp, ölüme mahkum edilen ve daha sonra katledilecek olan kişilerin hiçbirini mahkeme üyeleri bilmemekte, tanımamaktadır. Toplu bir yargılama, toplu bir hüküm ve kitlesel bir kıyım!

Avrupa Engizisyon yargılamalarında yargıçlar sanıklara iddialarını açıklayıp af dilemesini beklerken, yargıçlar sanıkları somut olarak görüp bilirken olayımızda bir vahşet olarak nitelenen bu engizisyonun kuralları bile geçerli değildir.

Yavuz Selim'in kitlesel Kızılbaş katliamı engizisyon hukukunun vahşetini de aşan, engizisyon hukukunun vahşetini de aratacak bir olaydır.

Şimdi burada bu engizisyon yargılamasını somut olarak ele alabiliriz.

Yavuz Selim'in başkanlığında toplanan divan açıklandığı gibi bir engizisyon mahkemesidir, bir engizisyon mahkemesi olarak yargılama yapılmış karar vermiştir. İnsanları inançlarından dolayı yargılayıp ölüme mahkum etmiştir. Resmi tarihçiler divandaki tartışmaların son derece ciddi olduğuna işaret eder. Bunu engizisyon mahkemesinin bir "erdemi" olarak belirtirler!

On binlerce yoksul köylünün ölümüne, katledilmesine hüküm oluşturan Divan'ın kararını buraya alıyoruz.[79]

DİVAN KARARI: KIZILBAŞLARIN KANLARININ DÖKÜLMESİNE, MALLARININ YAĞMALANMASINA

Çün ol sapkınlar topluluğunun fesatlık ve yaramazlığı, dinsizlik ve zındıklık gösterileri öyle bir dereceye ulaşmıştır ki... Bu nedenle din bilginleri tek tanrıya inanmış olgun kişiler, ol sakınılması gereken namus

79 Hoca Sadettin Efendi; Agy, sf. 169.

yerlerini helal sayan, değerli kişilerin kanlarını dökmekten sakınmayan, mescit ve tapınakları yıkan, türbe ve kabirleri yakan, uluğ sahabelerin temiz torunlarına küfürler saçan, fişka sevgi gösteren... yaygın kötülüklerin kaynaklan olanların kanlarının dökülmesi helal, köle ve cariyelerinin yağmalanmasının mubah olduğuna...

Yavuz'un katledilmeleri konusunda kesin kararlı olduğu Kızılbaşlar için divan çok tanıdık sözlerle o bilinen suçlamaları yineleyerek "kanlarının dökülmesine karar vermiştir."

Sanıklar: Kızılbaş, yoksul Anadolu köylüleri.

Suçları: Dinsizlik ve zındıklık.

Hüküm: Kanlarının dökülmesine...

İBNİ KEMAL'İN RİSALESİ

Sünni ulemanın önde gelen isimlerinden, tarihçi ve Yavuz'un hocası İbn Kemal kaleme aldığı risaleler ile Kızılbaş katliamının şer'i gerekçelerini oluşturmuştur. Kızılbaşlar'ı katletmekte kesin kararlı olan öğrencisi için katliamın şeriate uygunluğunu ayrıntılı incelemeleriyle ortaya koymuştur.[80] Daha sonra Şeyhülislam olacak olan İbn Kemal'in düşünce ve inanç özgürlüğü üstünde estirdiği terörü ve katı sünni-şeriatçı tutumunu ayrıca göreceğiz.

İbni Kemal'in risalesi divan kararında ve verilen diğer fetvalarda oldukça etkili olmuştur. Açıkladığı gerekçe ve görüşler bu kararlarda aynen yinelenmiştir.

İbni Kemal'in risalesi "fî tekfîri'r revâfiz" yani rafizilerin suçlanması, adını taşır. Yazma nüshadaki risalenin sonunda "Risale li'l-Mevla eş-şehir bi-ibn Kemal'l-Vezir" imzası bulunmaktadır. İbn Kemal'in vezir unvanını taşıması ilginçtir. Sözkonusu kayıt Kemal'in aynı zamanda Yavuz Selim'in veziri olduğunu da gösteriyor.[81]

Tekindağ, İbn Kemalin bu risalesinden başka bir de fetvasının bulunduğunu yazıyor. İbn Kemal'in fetvası "Fetvây-ı Kemal Paşazade der hakk-ı Kızılbaş" başlığını taşımaktadır. Ve yazma nüshası Esat Efendi kitaplığında bulunmaktadır.

80 Tekindağ, Agm.

81 Tekindağ, Agm'ye ek; Günümüz diline çeviren M. Yaman, bk. Gülağ Öz; Alevilik, sf. 249., Ayyıldız Yay. Ank. 1995.

Anlaşılan, "Tekfiri'r Revâfiz", Rafiziler'in suçları, Rafiziler'in suçlanması risalesiyle yetinmeyen İbn Kemal bir de "Kızılbaşlar Hakkında Fetva" vermiştir.

İbni Kemal'in "Kızılbaşlar'ın Suçlanması/Suçları" risalesine geçmeden Tekindağ'ın risalenin sonunda kayıtlı bulunduğunu söylediği bir fetvayı da buraya almak istiyorum. Bu fetva birkaç cümle ile adeta sünni ulemanın Kızılbaşlar hakkındaki düşüncelerini, kararını özetlemektedir. Altında "harrerehu'l-fakir Ahmed" imzası bulunsa da büyük olasılıkla bu fetvayı veren de İbn Kemal olmalıdır. Fetvanın içeriğinin Kemal'in düşünceleriyle aynı olmasıyla birlikte, İbn Kemal'in risalesinin sonuna kaydedilmiş olması da görüşümüzü güçlendiren bir kanıttır.[82]

KIZILBAŞ TAYİFESİNİN ŞER'AN KITALİ HELALDİR

MESELE: Bu mes'ele beyanında ne buyururlar ki, Kızılbaş tayifesinin şer'en kıtali helal olup, asker-i Mamdan ânları kati iden gâzî ve ellerinde maktul olan şehîd olur mu, beyan buyurub müsab oluna?

EL CEVAP: Olur, gazây-ı ekber ve şehâdet-i azimedir. (Harrerehu 'l-fakir Ahmed)

Yavuz Selim kitlesel Kızılbaş katliamını "şeriat emirlerine aykırı davranmakla" gerekçelendirdiği için ulema da bu gerekçeler etrafında düşünceler açıklayarak sultanın talimatına uyar.

İbni Kemal'in Rafiziler'in/Kızılbaşlar'ın Suçları risalesi de görüleceği gibi sünni ulemanın ortak görüşünün ifadesidir. Kemalin Kızılbaşlar hakkındaki iddianame ve hükmünü birlikte okuyalım:

İBNİ KEMAL: RAFİZİLER'İN (KIZILBAŞLAR'IN) SUÇLARI

Bu yerde adı zikri dolaşan, bütün zamanlarında tanındığından dolayı varlığının açıklanmasına gerek duymayan, Rahman ve Rahim Allahın adıyla; Şah İsmail'in ve din gününe (kıyamet) ka-

82 Tekindağ, Agm.

dar lanetlenmiş gruplarının ve tebalarının yenik zelil askerlerinin küfrü hususunda Hamd Kerim, Kuvvetli büyük yüce olan Allah içindir. Övgü doğru yola rehberlik eden Hz. Muhammed'i ve Doğru dinde ona uyanlar (övgüler olsun) Şianın (Şah İsmail ve tebasmın) kendi imanlarından başka doğru yola götüren imam, imamlığını ilk dört halifenin halifeliğini inkar ettikleri, imam Ebu Bekir'le, imam Ömer'le, imam Osman'a (yüce Allah hepsinden razı olsun) açıkça küfür ettikleri Sünni memleketlerinden bir çok yere hakim oldukları, oralarda boş mezheplerini ortaya koydukları, haberleri ard ardına geldi, Müslüman ülkelerde bu durumun etkilen çoğaldı. Şeriatı ve ona uyanları küçümsüyorlar, bu şeriatle içtihat edenlere, kendi mezheplerinin usûlünün tersine müctehtlerinin mezheplerinde zorluklar olduğunu ileri sürerek (Şeriate tabi olanlara) sövüyorlar. Tarikatlerinin liderlerine de Şah İsmail adını verdiler.

Onlar Şah İsmail tarikatinin metodunun son derece kolay olduğunu ileri sürüyorlar. Şah İsmail'in "helaldir" dediğini helal, haramdır dediğini haram sayıyorlar, (olduğunu iddia ediyorlar)

Şah şarabı helal kusa, şarap helal oluyor. Özetle, küfürlerinin çeşitleri, dinden dönmeleri küfürlerinde şüphe etmiyoruz. Sürekli gelen haberlerle bize ulaşmıştır.

Ülkeleri Dar'ul-Harb'tır.

Erkeklerinin ve kadınlarının nikahı geçersizdir.

Onların çocuklarının her biri zina çocuğudur.

Onlardan birinin kestiği hayvan(ölü) mundar olur.

Her kim bir zorunluluk olmadan onlara özgü kırmızı başlığı giyerse, küfürün korkusu ona hakim olur. Bu da açıkça küfür ve inkar alametlerindendir.

Bunların hükümlerine gelince, bunlar dinden dönmüşlerin muamelelerini görürler. Öyle ki yenilseler bile, oralar dar şehirlerinde ol harb olmaya devam eder.

Müslümanlara malları, kadınları ve çocukları helal olur.

Adamlarına gelince, onlar Müslüman olmadıkça öldürülmeleri zorunludur. Müslüman olduklarında zındıkların tersine, diğer Müslümanlar gibi hür olurlar, insanlardan birisi Darüs-Selâmı (şeriatın hüküm sürdüğü) terk etse bile, onların dinini seçse, onun da kesinlikle katli vaciptir.

MÜFTÜ HAMZA'NIN FETVASI

Fetva ve risaleler Sünni Osmanlı ulemasının, din adamlarının kişisel görüşlerini yansıttıkları kadar, Osmanlı aydınlarının düşünce dünyasını da bize yansıtırlar. Bir hoşgörü toplumu olduğu iddia edilen Osmanlı'da "aydınların" kendi inanç ve düşüncesinden olmayanlara karşı büyük bir kin beslediklerinin görülmesi hoşgörünün "h"sinden bile sözedilmesine olanak vermez.

Burada bir noktayı vurgulamadan geçmemek gerekir. Sözkonusu tarihlerde sıradan insanlar arasında dinsel ve inançsal farklılıklar yüzünden en küçük bir tatsızlık dahi yaşanmamıştır. Sıradan insanlar birbirlerinin dinine, mezhebine bakmaksızın kardeşçe birarada bulunurlar. Osmanlı ta-

rihlerinde köylüler arasında, sıradan insanlar arasında küçük çaplı da olsa bir mezhep çatışmasına rastlanmaz.

Farklı inançtakilere düşmanlık Osmanlı hanedanında, hanedanın ulemasında, şeriat adamlarındadır.

Müfti Hamza "devrin en büyük ulemasından" sayılır. Kuşkusuz görüşleri bu nedenle de son derece önemlidir. Kızılbaşlar'ın katline olur veren fetvaya imzasını hiç düşünmeden koymuştur. Fetvası İbn Kemal'in risalesiyle aynı paralel görüşleri içerir. O da Kızılbaşlar'a kin içindedir.

Kızılbaşlar'ın katli yönünde zehir zemberek bir fetva veren Müfti Hazma kimdir?

Müftü Hamza, Yavuz Selim'in babasına karşı darbe planlan yaptığı günlerde Beyazıt tarafından Yavuz'u niyetinden vazgeçirmeye ikna ile görevlendirilmişti. "Din alanı bilginlerinin ve kötülüklerden sakınan erdemli kişilerin ulularından Sanı Kerez/Sarı gürz sanıyla tanınan ve Rum diyarında bilgi ve yazılarıyla ün yapmış bulunan Molla Nureddin"[83] şehzadeyi ikna etmek bir yana ondan çokça armağanlar alarak İstanbul'a dönmüş ve Yavuz'un propagandacısı olmuştu. Aldığı armağanların/rüşvetin karşılığı olarak Beyazıt'a Yavuz'un hiçbir saltanat iddiasının bulunmadığını söylemişti. Müftü Hamza için rüşvet alıp yalan söylemenin sakıncası yoktu.

"Yavuz Selim tahta geçmesinden sonra Sanı Görez Müftü

83 Hoca Sadetin, Agy, sf. 15

Hamza'yı önce İstanbul kadılığına sonra da Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine atamıştır... Çok sıkı biçimde dindar ve gösterişli idi."[84]

"Sarı Kerez Nureddin Yusuf Karesi", "Müftü Hamza eş-şehir bi Saru Görez" ya da Sarı Tüylü Hamza sıkı dindarlığıyla birlikte hangi görevde olursa olsun rüşveti elden bırakılmamıştır.

Kuşkusuz kendisine bu kadar ihsanda bulunan Yavuz için bir fetva yazmasını da çok görmemek gerekir!

Müftü Hamza'nın İstanbul kadısı iken 50 bin akçe rüşvet aldığı tarihi kayıtlara da geçmiştir:

"Semendire valisi Yusuf Bali'nın yolsuzlukları ve halka yaptığı zulüm bir yolla Yavuz Selim'e duyurulur. Yavuz o sırada İstanbul kadısı olan Nurettin Hamza'yı konuyu soruşturmakla görevlendirir. Ayrıca onu Semendire'ye gönderirken tarafsız davranması, rüşvet almaması konusunda uyarmakla yetinmez bir de ona Kur'an üzerine yemin ettirir. Ama bu büyük fıkıh ve hadis bilgini Semendire'de vali kendisine 50 bin akçe rüşvet önerince bir hile-i şer'iyye bulmakta gecikmez. Parayı soruşturma, yani görevi bittikten sonra alacak, böylece Kur'an üzerine ettiği yemine aykırı davranmamış da olacaktır. Öyle de yapar. Şikayetçileri dinler ve haksız çıkarır. İstanbul'a dönüşünde de padişaha bu yolda bilgi verip dosya kapanınca görevim bitti diyerek 50 bin akçeyi cebe indirir."[85]

İşte bu rüşvetçi müftü Yavuz Selim'in emirleri doğrultusunda Kızılbaşlar'ın katline olur veren ayrıntılı bir fetva hazırlar. Kızılbaşlar'ın katlinin dine, şeriat hükümlerine uygun ve yerinde olduğunu açıklar. Müftü Hamza için yüz kızartıcı bir hareket olan rüşvet almakla haksızı haklı, haklıyı haksız çıkarmakla Kızılbaşlar'ın katline olur vermek arasında çok da bir fark yoktur! Rüşvetçi müftünün fetvasını buraya alıyoruz.[86]

---

84 Hoca Sadettin Efendi, Agy, Cilt V, sf. 229

85 Selahattin Tekindağ, Yavuz Sultan Selim, aktaran Attilla Özkırımlı, Alevilik Bektaşilik, Cem Yay., İst., 1993, sf. 172.

86 M.C. Şehabeddin Tekindağ; Agın.

MÜFTÜ HAMZA SARI GÖREZ: KIZILBAŞLAR KAFİR ve MÜLHİDDİRLER KATİLLERİ VACİBDÜR!

"Müslimanlar bilün ve agâh olun, sol tâyife-i Kızılbaş ki reisleri Erdebil-oğlu İsmail'dür, Peygamberimizin aleyhi's-selât ve's-selâm şeri'atini ve sünnetini ve dîn-i İslâm ve ilm-i dîni ve Kıur'an-ı Mübini istihfaf ildikleri ve dahi Allahu Taâlâ haram kılduğı günâhlara helâldür didükleri ve istihfafları ve Kıur'an-ı Azîmi ve Mushafları ve kütüb-i şeri'ati tahkir idüb oda yak-dukları ve dahi ulemâya ve sülehâya ihanet idüb kırub mes-cidleri yıkdukları ve dahi reisleri la'ini mabûd yirine koyub secde itdükleri ve dahi Hazret-i Ebî Bekr'e radıyallahu anhu ve Hazret-i Ömer'e radıyallahu anhu söğüb hilâfetlerine inkâr itdükleri ve dahi Peygamberimüzün hâtûnu Ayise ânâmuza (radıyallahu anha iftira idüb) söndükleri ve dahi Peygamberimüzün aleyhi's-selât ve's-selâm ser'ini ve dîn-i İslâmı götürmek kasdın itdükleri bu zikr olunan ve dahi bunların emsâl-i şer'e muhalif kavilleri ve fi'illeri bu fakir katında ve baki ülemâ-i dîn-i İslâm katlarında (tevatürle) malûm ve zahir olduğı sebebden biz dahi şeri'atün hükmi ve kitâblarımuzun nakli ile fetva virdük ki ol zikr olman taife kâfirler ve mülhidlerdür ve dahi her kimse ki ânlara meyi idüb ol bâtıl dinlerine razı ve muavin alalar, ânlar dahi kâfirler ve mülhidlerdür, bunları kırub cemâatlerin dağıtmak (cemi'müslimanlara) vâcib ve farz-dur, müslimanlardan ölen sa'îd ve şehîd cennet-i a'lâdadur ve ânlardan ölen hor ve hakir cehennemün dibindedür, bımlarun hali kâfirler halinden esedd ve ekbahdur, zira bunlarım bu-gaz/adıtklan ve dahi sayaları gerekse doğanla ve gerekse okile ve gerekse kelb ile olsun murdardur ve dahi nikâhları gerekse kendülerden ve gerekse gayr-den olsunlar bâtıldur ve dahi bunlar kimseden miras yemek yoktur (ve bir nahiye ehli ki bunlardan ola) Sıltan-ı islâm e'zze'l-lahu ensârehu içün vardur ki bunlarım (ricallerin kati idüb) mallarını ve nisalarını ve evlâdlarım guzâl-ı İslâm arasında kısmet ide ve bunların ba'de'l-ahz tevbelerine ve nedametlerine iltifat ve i'tibar ahnmayub kati oluna ve dahi bir kimse ki bu vilâyetde olub anlardan idügi biline ve yahud ânlara giderken tutula kati oluna ve bilcümle bu tâyife hem kâfirler ve mülhidlerdür ve hem ehl-i fesaddur, iki cihetden katil (leri) râcibdür, Allahümme ensur men nasare'd-dîne ve ahzel men hazale'l-müslimîne, el-Müfti ez'afu'l-ibâd Hamza el-fakir eş-şehîr bi-sanı Görez"

Yavuz Selim'in başkanlığında sünni ulemadan oluşan ve bir engizisyon mahkemesi görevi yapan "divan"ın aldığı karar ile bu divanda üye olarak bulunan İbn Kemal'in yazdığı risale yine divan üyesi Müftü Hamza'nın fetvası birbirini tamamlayıp bütünlemektedir.

Tüm ulemanın Yavuz Selim'in isteği doğrultusunda, Yavuz' un emir ve talimatları ile görüş oluşturması Osmanlı geleneği için çok da şaşırtıcı değildir.

Kızılbaşlar hakkında yazılanları bir tür iddianame ve hüküm olarak da değerlendirebiliriz. Tüm engizisyon yargılamalarında olduğu gibi iddiada bulunanlar ile hükmü verenler aynı şahıslardır.

Kızılbaşlar'a ilişkin Yavuz Selim'in emirleriyle hazırlanan iddianamede Kızılbaşlar'a hangi suçlamalar yöneltiliyor, sırasıyla görelim.

KIZILBAŞLARIN FİİLLERİ/SUÇLARI

Yavuz Selim, Şeyhülislam ve Şeriatçı Ulemaya Göre Kızılbaşlar:

- Kafir, mülhid ve ehl-i fesaddırlar. Dinden dönmüşlerdir ve küfürleri açıktır.

- Şeriat'i ve şeriate uyanları küçümseyip söverler. Kuran'ı ve şeriatı istihfaf ederler.

- Kuran-ı Kerim'i tahkir edip ateşe atıp yakarlar.

- İlk üç halifenin halifeliğini inkar ederek Ebubekir, Ömer ve Osman'a küfür ederler.

- Peygamberin karısı Ayşe'ye söverler.

- Başlarına giydikleri kızıl başlık küfür ve insar işaretidir.

- Mescitleri ve tapınakları yıkıp türbe ve kabirleri tahrip ederler.

- Ar, namus tanımazlar, bilmezler.

-Şeriate aykırı benzeri düşünce ve hareket içerisindedirler.

KIZILBAŞLARA VERİLECEK CEZA UYGULANACAK YAPTIRIM

Yavuz Selim ve Sünni ulema Kızılbaşlar'a bu suçları/ suçlamaları yükledikten sonra hükümlerini verirler. Kızılbaşlar:

- Şeriatin hükmü ve kitaplar uyarınca kafir ve mülhiddirler.
- Durumları kafirlerin durumlarından daha beter ve aşağılıktır.
- Kadınlarının ve erkeklerinin nikahları batıldır, geçersizdir.
- Bu nedenle çocuklarından her biri zina çocuğudur.
- Ehli din olan akrabalarından dolayı miras hakları yoktur.
- Kestikleri hayvanlar mundar olur, yenmez.
- Ok'la, köpekle, doğan'la avladıkları hayvanlar dahi mundardır yenmez.

Sıra infaz hükümlerine gelir. Kızılbaşlar'ın:

- Tamamını kırıp topluluklarını dağıtmak tüm Müslümanlar için vacip ve farzdır.
- Bunların pişmanlıklarının, tövbelerinin, yalvarmalarının, nedametlerinin hiçbir değeri yoktur, katledilmeleri gerekir.
- İnançlarına eğilim duyanlar, onlara katılmak üzere olup da yakalananlar, yardımcı olanlar da onlar gibi kafir ve mülhiddirler katileri gerekir.
- Bunlarla savaşırken ölen Müslüman şehit olur ve yeri cennettir, Kızılbaşlar'dan ölenlerin yeri ise cehennemin dibidir.
- Müslümanlar için Kızılbaşlar'ın malları, çocukları, karıları helal ve ganimettir.

Yavuz Selim ve etrafındaki sünni ulemanın Kızılbaş Anadolu yoksul köylüsü için yazdığı iddianame ve gerekçeli karar yukarıdaki şekilde sadeleştirilebilinir.

İddiaların tamamına yakınının yalan olduğu gün gibi açıktır. Bir kısım iddia ise farklı bir inancın, farklı bir felsefenin farklı bir ibadet anlayışının suçlanmasına yöneliktir. Şeriat kurallarının dışına çıkmak, şeriatın belirlediği inanç ve ibadet anlayışı içinde

olmak Osmanlı hanedanı açısından mülhidlik-kafirlik olarak değerlendirilmiştir.

Görüldüğü gibi yoksul Anadolu köylüsü salt inanç ve ibadetleri nedeniyle suçlanmakta ve öldürülmelerinin doğru, yerinde bir tavır olacağı sonucuna varılmaktadır. En azından yazılan iddianamede bunun dışında sözgelimi bir başkaldırıdan, bir ayaklanmadan bahsedilmesi katliamın inanç farklılığına dayandığına bir göstergedir.

ENGİZİSYON HÜKMÜ UYGULAMAYA KONULUYOR KATLEDİLECEK KIZILBAŞLAR DEFTERLERE YAZILIYOR

Yavuz Selim başkanlığındaki engizisyon mahkemesinin verdiği karardan sonra sıra bu kararın infazına gelir.

Yavuz kararın infazı için tüm devlet olanaklarını seferber eder.

Osmanlı tarihlerinde Kızılbaşlar hakkında alınan katliam kararı ve kararın infazı çok açık bir biçimde ifade edilir. Çağımızın resmi tarihçileri ise dedeleri Yavuz'u temize çıkarmak amacıyla tüm bu gerçekleri çarpıtmak için çaba harcarlar.

Yavuz Selim hemen infaz kararının yerine getirilmesi için tüm ülke yöneticilerine fermanlar gönderir. Bu fermanlarda öncelikle Kızılbaşlar'ın Kızılbaşlığ'a eğilim duyanların saptanması istenir. Yedi yaşından büyükler ile yetmiş yaşından küçüklerin yani 7 den 70'e tüm Kızılbaşlar'ın ad ad defterlere yazılarak acilen saraya bildirilmesi istenir.

Hoca Sadettin Efendi Tarihi'nde bu durumu şöyle yazar:

"Fetvaların kaleme alınmalarını müteakib Kızılbaşlar'a karşı şiddetle harekete geçmek zamanının geldiğine kani olan Selim, müfritlerin tesbit edilerek bir deftere kayd edilmesini emretmek suretiyle Kızılbaş katliamına girişmiştir."[87]

"Ayağı uğurlu padişah Rum diyarında yerleşmiş bulunan Kızılbaş tutkunlarını ve Alevi tavşanlarını araştırmak için ülke yö-

87 Tekindağ, Agm.

neticilerine uyulması gerekli buyruklar gönderüb, yediden yetmişe varınca ol yaramazlardan idüğü saptanan eşkiyanın adları defter olunub mutlu kapuya bildirilmesine ferman-ı hümâyûn çıkarmıştı."[88]

Deftardar Mehmed Efendi Selimşahname adlı kitabında Yavuz'un katliam hazırlıklarına ilişkin şu bilgiyi verir:

"Her şeyi bilen Sultan, o kavmin (Kızılbaşlar'ın) etbâını kısım kısım ve isim isim yazmak üzre, memleketin her tarafına bilgiç katibler gönderdi. Yedi yaşından yetmiş yaşına kadar olanların defteri divana getirilmek üzere emredildi."[89]

Defterdar'ın söyledikleri gösteriyor ki Yavuz Selim tüm yöneticilere emirler göndermekle yetinmemiş ayrıca ve özel olarak Kızübaşlar'm defter edilmesi yani defterlere yazılmasıyla, araştırılıp, teslim edilmesiyle görevli adamlar görevlendirmiştir.

Kızılbaşların katledilmesin haklı bulsa da resmi tarihçi Uzunçarşılı da bu defter edilme olayını belirtmeden yapamaz: "Sultan Selim bilhassa Orta Anadolu'daki Kızübaşlar hakkında inceden inceye tahkikat yapılmasını arzu ederek bu hususta biri karar alınması için bizzat kendi riyasetinde bir divan akdiyle bu hususdaki mütelasını beyan etmiş ve bu suretle yediden yetmiş yaşına kadar Kızılbaş oldukları sabit olanları tahrir ettirmiştir."[90]

Kızılbaşlar'ın defter edilmesi olayı birinci elden Osmanlı Tarihlerinin tamamına yakınında yer alıyor. Solakzade'de, Müneccimbaşı'nda, Selimname'de Netayic ül-vukuat'ta bu katliam bu olay bulunmaktadır.

HÜKMÜN İNFAZI: "KIZILBAŞLAR'IN DEFTERİNİN DÜRÜLMESİ"

Hüküm verilmiştir. Kızıbaşlar defter edilmiştir. Şimdi sıra bu "defterin dürülmesine" gelmiştir.

Yavuz Selim'in Anadolu'daki Kızılbaş varlığını tesbit etmek

88 Hoca Sadettin Efendi; Agy, Cilt IV, sf. 176.

89 Defterdar Ebu'l Fadl Mehmet Efendi'nin Selimşahname adlı kitabından, aktaran Tekindağ, Agm.

90 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt 2, sf. 257, TTK. Yay. Ank.

için özel görevlendirdiği bilgiç katibler/engizisyon görevlileri işlerini tamamlayıp Osmanlı sarayına dönmüşlerdir. Koltuklarının altında katledilecek insanların adları yazılı defterler vardır.

Ölüm listelerine sımsıkı sarılarak, bir an önce binlerce insanın canını okumak isteğiyle kara bir ölüm hükmü gibi sarayda toplanırlar.

Yavuz'un bilgiç katipleri tipik birer engizisyon görevlisidirler, bunun tartışacak hiçbir yanı yok.

"Getirilen defterlere nazaran, ihtiyar genç 40.000 kişi yazılmıştı.

Ondan sonra her memleketin hakimlerine memurlar defterler getirdiler.

Bunların gittikleri yerlerde kılıç kullanılarak, bu memleketteki maktullerin (öldürülenler) adedi *kırk bini* geçti."[91]

Yavuz Selim bilgiç katiplerinin, engizatörlerinin getirdikleri defterleri şöyle bir gözden geçirir.

"Eyalet valilerinden tesbit edilebilen 40 bin Kızılbaşın isimlerini muhtevi defterler geldi.

Selim Han, hepisinin öldürülmesini emir buyurdu."[92]

Sonra hükmü hümayun yazılır.

"Hükm-i katl-i âm-ı cemaât-ı Kızılbaş der memalik-i Rum-ı ma'delet-tuhûm"

Yani Anadoluda yaşayan Kızılbaşlar'ın katline dair hüküm.

Yavuz Selim defterlere infaz hükmünü ekler ve memleketin kadılarına götürülmek üzere bilgiç katiplerine teslim eder.

Kara ölüm hükmü engizatörlerin elinde yel gibi kadılara ulaşır. Artık yaşanacak olan eşi benzeri olmayan bir vahşettir.

"Sapkınlığa sürüklenen aşiret ve iller (ilât) iyice incelenip Şii mezhebine girmiş 40 bin kişi liste halinde tesbit edilip bunların elebaşları öldürülüp, ortadan kaldırılmış, beyinsizler başkalarına ibret olacak biçimde yola getirilmiştir."[93]

91 Defterdar Ebu'l Fadl Mehmet Efendi, Aktaran; Tekindağ Agm.

92 Müneccimbaşı Ahmed Dede, Müneccimbaşı Tarihi, Çev. İsmail Erünsal 2. cilt, sf. 457 Tercüman Yay., İst.

93 Mustafa Nuri Paşa, Netayic Ül-Vukuat, Haz. Neşet Çağatay, Cilt I-II, 3. Baskı TTK. Yay. Ank. 1992, sf. 80

Osmanlı Tarihi için güvenilir kaynaklardan sayılan Solakzade de aynı vahşete yer verir:

"Uğurlu padişah hazretleri Anadolu'da ikamet buyurduğunda, Kızılbaşlar'ın teftişi için vilayet valilerine hükm-i şerifler göndermiş ve yedi yaşından yukarıda olanlardan ne kadar kerih güruha mensub var ise, bütün eşkiyanın isimlerini defter ettirmiş idi.Toplam kırk bini bulan bu sapıkların kimi maktul ve kimi mahpus olmuş idi."[94]

İstanbul sarayından çıkan atlılar, Yavuz Selim'in bilgiç katipleri/engizatörler. Anadolu'ya onbinlerce ölüm hükmü taşırlar. Hükm-i şerifler kadılara ulaşır ulaşmaz Anadolu'da oluk oluk yoksul köylülerin kanı akmaya başlar. "Hükm-i şeriflerde hiç "şerifli" bir yan yoktur. Savunmasız, masum insanların katlini buyuran cinayet emirleri nasıl şerif olabilir ki?

"Cihanda geçerli ferman-ı hümâyûn gereğince yöneticilerin araştırma ve taramalarıyla sayılan kırk bini bulan bunların kimi ortadan kaldırılıp, kimi de hapse attırıldı."[95]

Tüm resmi tarih yazarlarının kaynak gösterdiği Hoca Sadettin de 40 bin Kızılbaş'ın deftere yazıldığını kaydediyor. 1512'lerin Anadolu'su ve Anadolu'daki nüfus yoğunluğu göz önüne alınırsa vahşetin ne korkunç boyutlara ulaştığı kendiliğinden anlaşılıyor.[96]

Bir karar ile bir defada 40 bin insana yönelik bir saldırı yapılıyor. Peki bu katliam ne kadar bir zamanda uygulandı? Yavuz Selim'in kardeşlerini katlettikten sonra Kızılbaşlar'a yöneldiğini gözönüne alarak bu saldırının/katliamın ne kadar sürede gerçekleştiğini ortaya çıkarabiliriz.

Selim'in kardeşi Ahmet'i boğdurttuğu tarih 15 Nisan 1513'

---

94 Solakzade Tarihi; Haz. Vahit Çabuk Cilt 2., Kültür Bak. Yay. Ank. 1989, sf. 16.

95 Hoca Sadettin Efendi, Agy., sf. 176.

96 Stanford Shavv, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, I. Cilt, Çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İst. 1982, sf. 123.

Şinasi Altundağ,Agm.

Y. Yücel/A. Sevim Age, sf. 117.,

Ahmet Mumcu, Osmanlı Devletinde Siyasetin Kati; Birey ve Toplum Yay. Ank. 1985., sf. 44, 86-87.

tür. Çaldıran savaşı için İstanbul'dan hareket ettiği tarih ise Nisan 1514'dür. İşte Anadolu'daki Kızübaş katliamı bu bir yıl içerisinde uygulamaya konulur. Bu bir yıl Anadolu'nun yoksul Türkmen köylüsü için kara ölüm yılı olmuştur.

On binlerce insanın kanı ile Anadolu toprağı Rumeli toprağı karış karış sulanmıştır. Anadolu'nun ve Rumeli'nin yoksul Kızılbaşlar'ı bir bir toprağa düşmüştür.

Osmanlı kılıcı ne kadar yoksul köylünün boynuna indi bilinmiyor. Fakat bilinen ve kesin olan o ki bu sayı 40 binin altında değildir.

Yalnız defterlere yazılanlar değil Yavuz Selim'in bilgiç katiplerinin/engizatörlerinin keyfince bir hükümdür infaz olunan. Rüşvet ödemeyen, servetini "memurlara" teslim etmeyenler de katliamdan paylarını alırlar.

Resmi Osmanlı Tarihçilerinden Danişmend'in istemiyerek de olsa verdiği bilgiler bu durumu açıklıkla ortaya koyar.

"Yavuz'un ilk ittihaz ettiği tedbir Osmanlı arazisindeki Şiilerin gizli defterlerini tanzim ettirmek ve isimleri bu defterlere geçeri 40 bin Şii'yi kılıçtan geçirmek ve zindanlara attırmak olmuştur.

Osmanlı menbaalarının izahına göre Yavuz'un gizli defterlerine yalnız 7 yaşından yukarı olan Şiiler yazılmış, küçük çocuklar istisna edilmiş ve bu 40 bin kişinin hepsi idam edilmeyerek bir kısmı yalnız hapsedilmekle iktifa edilmiştir.

Bununla beraber idam emrinin tatbikinde *memurların ifradı yüzünden* bir takım suiistimaller olduğu ve mesela isimleri defterlere geçmemiş kimseler de kılıçtan geçirilerek idam yekununun 40 binden çok fazla tuttuğu da rivayet edilir.

Bu şiddet hem Anadolu'da hem Rumeli'de tatbik edilmiştir."[97]

Danişmend, 7 yaşından küçük çocukların katledilmemesini bir lütuf sayıyor. Defterlerde adı bile olmayanların katlini ise memurların ifradına dayandırıyor.

Resmi tarihçi;

---

97 İsmail Hami Danişmend; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi; Cilt 2, Türkiye Yay., İst., 1946, sf. 7.

Osmanlı geleneğindeki rüşvet ve bürokrasideki kokuşmayı ifade etmeyince kuşkusuz memurun ifradı Selim'in emrinin üstüne çıkıyor(!) Ne var ki Danişmend bir yandan katliamın boyutunu küçültmeye kalkışsa da diğer yandan katledilen insan sayısının 40 bini aştığını yazmaktan kaçınamıyor.

Birinci elden Osmanlı tarihleri böyle bir dehşet tablosu çiziyor. Sayıları dile getirmek çok zor değil. Ama sayıların dile getirdiğinin somut insanlar olduğunun düşünülmesi, katledilenlerin Sivas'tan Ali, Fadime, Çorum'dan Hasan, Bozok' tan Cemal, Kırşehir'den Bektaş, Rumeli'den Mustafa ve daha nicelerinin olduğunun gözönüne getirilmesi tablonun dehşetine dehşet katıyor.

40 bin Kızılbaş. 40 bin yoksul Türkmen köylüsü 40 bin insan...

"Cihanda geçerli bu buyruk gereğince yöneticilerin araştırma ve taramalarıyla sayıları 40 bini bulan bunların (Kızılbaşlar'ın) kimi ortadan kaldırılıp, kimi de hapse attırıldı."[98]

KATLİAMI SAVUNAN TARİHÇİLER!

Resmi Osmanlı tarihçilerinin verdiği bilgiler 1513-1514 tarihleri arasında Anadolu ve Rumeli'de Kızılbaşlar'a karşı kitlesel bir katliam uygulandığını bütün açıklığıyla ortaya koyuyor.

Buna rağmen çağdaş(!) kimi tarihçiler 500 yıl önce yapılan bu zulmü savunmaktan, kendilerince katliamın haklı gerekçelere dayandığını kanıtlamaya çalışmaktan geri durmuyorlar. Kimi yazarlar ise tarihsel bilgileri, verileri çarpıtarak katliamın abartıldığı kadar büyük olmadığını ileri sürüyor, Yavuz Selim'in mazur görülmesini istiyorlar. Bunları söyleyen tarihçiler öyle "sağcı" falan da değiller. Ama bakış açısı ezilenlerin safı olmayınca tarih hep "resmi tarih" olarak yazılıyor. 500 yıl sonra bile Osmanlı hanedanının yoksul Anadolu köylüsüne yönelik katliamını "mazur" göstermeye çalışan kafaya ne denilebilir!

Kızılbaş katliamını savunarak Yavuz Selim'i haklı bulanların tipik temsilcisi Osmanlı tarihçisi İsmail Hakkı Uzunçarşılı. Genç Türkiye Cumhuriyetinin önde gelen tarihçisi Uzunçarşılı Os-

98 Hoca Sadettin Efendi, Agy, C. IV, sf. 176.

manlı mirasına sahiplenerek, katliamın "yerinde" olduğunu yazıp Yavuz Selim'in eleştirilmesine dahi tahammül edemiyor.

"Tarihi olayları vesikalara dayanarak incelemeden hüküm verenler Yavuz Sultan Selim'in hükümdar olduktan ve şehzadeler meselesini *hallettikten* sonra Şah İsmail ile muharebeden evvel *Anadolu 'daki azılı 40 bin Kızılbaşın idam veya hapis olunmalarım sebepsiz bulurlar ve. Sultan Selim 'i muahaze ederler.*

Olaylar gözönüne alınacak olursa *padişahın ne kadar isabetli hareket ettiğini* ve bütün bu işlerde baş rolü olan Şah İsmail üzerine giderken gerisindeki tehlikeyi bertaraf etmek istediği görülür."[99]

Uzunçarşılı için isabetli olan karar cinayettir, yoksul Anadolu insanının katlidir. Uzunçarşılı burada bir tarih yazarı değil adeta Selim'in katliam uygulayan adamlarından biri gibidir. Ne demeli bir Afrika atasözünün belirttiği gibi "arslanlar kendi tarihçilerine sahip olana kadar avcılık öyküleri her zaman avcıyı yüceltecektir."[100]

Prof. Akdağ ise "tarihçilerin katliamın boyutunu çok şişirdiklerini" söyleyerek[101] Yavuz'un "Kızılbaş tehlikesini *en iyi anlayan padişah* olduğunu" yazar. Akdağ bu konuda bir resmi tarih sözcüsü gibi konuşur. Ona göre katliam kurbanları, Kızılbaşlar "sadece bir dini inanç olma çizgisini aşarak Kızılbaşlık propagandası yapmış, Şah'a casusluk yapmış" bu nedenle de "kovuşturmaya uğramış, yakalananlar suç derecelerine göre ya yerlerinden sürülmüş (özellikle Rumeli tarafına) ya da hapis ve idam edilmişlerdir." Akdağ "öldürülenler konusunda çok mübalağa yapıldığını, bir kitle idamına rastlamadığını" yazsa da kaynak olarak gösterdiği ve bizim, de yukarıya aldığımız birinci elden Osmanlı tarihleri olan Hoca Sadettin Tarihi, Solakzade Tarihi kendisini yalanlamaktadır.

İki yaklaşım da tarihe resmi bakışın ürünüdür. İki bakışta da tarih yazımında devletçi gelenek bütün ağırlığını hissettirir.

---

99 İsmail Hakkı Uzunçarşıh, Osmanlı Tarihi Cilt 2, TTK Yay., sf. 256.

100 Fikret Başkaya, Paradigmanın İflası, Doz Yay., İst., 1991, sf. 13.

101 Prof. Dr. Mustafa Akdağ; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Cilt 2 (1453-1559) Cem Yay., İst., 1974, sf. 154.

Cumhuriyet tarihçileri dönüp geçmişleri ile Osmanlı tarihi ile hesaplaşmak yerine "şanlı tarihin kalemşörleri" olarak karşımıza çıkarlar. Zulüm sözkonusu olunca, katliam sözkonusu olunca bu konuda ne yazı ki gerçekten de cumhuriyetçiler cumhuriyetçi gibi davranmak yerine Osmanlı geleneğine sahip çıkmaktadırlar.

YAVUZ'A SON SÖZ!

Yavuz Selim'in saltanat döneminde İstanbul müftülüğünde bulunan Ali Cemali'den istediği fetvalar Yavuz'un başka din ve inançtan olan kişilere karşı düşmanlığını açık bir biçimde göstermektedir.

Yavuz'un Zembilli Ali Efendi olarak da tanınan müftüye sorduğu sorular "Osmanlı hoşgörüsü" konusunda bize oldukça fikir vermektedir.

Müftüden istenilen fetvalar Yavuz Selim'in "yakıp, yıkıp, katletmeyi" temel ilke yaptığını ortaya koyar.

Ünlü tarihçi Hammer'den buraya üç fetva alıyoruz.[102] Yavuz soruyor, Zembilli Ali yanıtlıyor:

MÜLHİDLERE NE YAPMALI?

MESELE : Bir padişahın mülhidler toplumuna yardım eden; dini yükseltmek ve şeriat emirlerini yerine getirmek için çalışanlara düşmanlık gösteren başkalarına şeriat uyarınca savaş açması ve böylelerinin mal ve mülklerini ganimet olarak alması helâl olur mu?

EL CEVAP: Olur, mülkide yardım ederi kendisi de mülhiddir.

MESELE: Dünyanın üçte birinin iyiliği ve düzeltilmesi için üçte ikisini öldürmeye müsade edilmiş midir?

EL CEVAP:Böyle bir durum ancak çok büyük kargaşalıklar olduğu ve üçte ikinin telafi edilmez zararlara varlıkları sebep teşkil ettiği zamanlarda olabilir.

---

102 Josep von Hammer; Osmanlı Tarihi, Cilt I Çev. Adil Ata, MEB Yay., İst. 1991, sf. 418-400.

MESELE: Bütün dünyayı fethetmek mi, yoksa milletleri İslama getirmek mi dalıa makbûl-dür?

EL CEVAP Mümin olmayanların hidayete ulaştırıp islam'a getirilmelerinin daha makbul ve'Al-lah rızasına daha uygun düşer.

Zembilli Ali Efendi Beyazıt, Selim ve Kanuni zamanlarında (1503-1526) İstanbul müftülüğü yani şeyhülislamlık yapmıştır.

KANUNÎ'NİN KANUNİLİĞİ (!)

"Kızılbaş lekesi olanlar hapis ile iktifa edilmemeli,
bu gibiler isabetli tedbirlerle elde edilerek
habis vücutları ortadan kaldırılmalıdır." (1553)
Kanuni Sultan Süleyman

Resmi tarihçiler Süleyman'ın saltanat dönemini Osmanlı hanedanının en parlak dönemi olarak kabul ederler. Bu yüzden onu "Kanuni Sultan Süleyman", "Muhteşem Süleyman". "Büyük Türk" sanlarıyla anlarlar.

Osmanlı hanedanının resmi onuncu padişahı olan Süleyman (1494 - 1566) Yavuz'un oğludur. Hanedanın en uzun süre tahtta kalan temsilcisidir. 30 Eylül 1520'den öldüğü 6 Eylül 1566'ya kadar tam 46 yıl saltanat sürmüştür.

Osmanlı hanedanının bu "parlak devri" "Muhteşem Süleyman'ın" bu dönemi yoksul Anadolu insanı için ne anlama gelir, neyi ifade eder? Resmi tarihlerde bu sorunun yanıtı yoktur. Zaten resmi tarihçi hiçbir zaman kamerasını halka çevirmez. Görüntünün halk yanı hep kapalı, hep karanlıktır.

Burada tarihin karanlık sayfalarını aralamaya bu kez Süleyman dönemi için başlıyoruz. O "muhteşem" görüntünün ardında Kızılbaşlar'ın, yoksul köylülerin gerçeği nedir? Birlikte göreceğiz.

O, göklere çıkartılıp yüceltilen, yere göğe sığdırılamayan "Kanuni'nin kanuniliğinin", yoksul insanlara zulüm uygulamada babası Yavuz'u aratmayan bir yol olduğunu resmi belgelerle ortaya koyacağız!

ZALİMLİKTE BABASINI ARATMAYAN BİR OĞUL: KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

Zamanında toparlanan yasalardan dolayı "Kanuni" adını alan ve bu kanunlaştırma işine bakılarak "adil" bir hükümdar olduğu ileri sürülen oğul Süleyman dönemi yoksul Anadolu köylüsü ve onun inancı olarak biçimlenen Kızıbaşlığa karşı uygulanan baskı ve zulüm konusunda baba Yavuz döneminin kesintisiz bir devamıdır.

Bu nedenledir ki Süleyman döneminde Anadolu birbirini izleyen onca ayaklanmaya sahne olmuştur. Süleyman, Avrupa kapılarında at koştururken Anadolu'dan gelen başkaldırı haberleri ile deliye dönmüştür. Avrupa'ya fethe çıkılsa da Osmanlı hanedanı için Anadolu tam anlamı ile hiç bir zaman fetholunmamıştır.

Süleyman döneminde devlet politikası olarak dinsel baskının Ortadoks İslam'ın dışındaki tüm çevreler için artan bir seyir izlediği görülür. Kanunlar, fetva ve fermanlar ile şeriatın şiddeti kurumlaşır. Osmanlı'nın ünlü şeyhülislamları olan İbni Kemal, Zembilli Ali Efendi, Ebussuud Efendi bu zamanda görev icra etmişlerdir, bunlar katı şeriatçı tutumları ile bilinirler.

KANUNİ'NİN TUTUMU NETTİR

Tarih kitapları Kanuni'nin Kızılbaşlar'a ilişkin tutumunun babası gibi açık olduğunu yazarlar. Solakzade tarihinde Süleyman'ın tahta geçtiği günden başlayarak Kızılbaşlar'a ne yapılması gerektiğini düşündüğünü belirtir. Süleyman'ın sürekli olarak "Bu dinsizlerin pisliklere bulaşmış vücudlarını zaman sahifesinden ne vakit izale eyleriz" diye söylendiğini aktarır.[103] Nitekim kendisi de sonraki yıllarda Kürt beylerine gönderdiği birazdan göreceğimiz fermanlarda bu tutumunu açıkça dile getirir.

Namaz kılmayanlar, oruç tutmayanlar, Yezit'e Muaviye'ye lanet okuyanlar katledilirler. Ahmet Refik zamanın tablosunu

103 Solakzade Mehmet Çelebi, Solakzade Tarihi Haz. Vahid Çabuk Kültür Bak., Yay., Ank. 1984,2. Cilt, sf. 213.

şöyle çizer: "Hadiseler Osmanlı idaresinde hiçbir zaman eksik olmamıştır. Rafizilerin (Kızılbaşların) *'defter idilüb'* öldürülmeleri, bazılarının 'Kızılırmağ'a ilka' (Kızılırmağ'a atılarak boğularak öldürülme AY.), bazılarının 'ihrak-ı binnar' edilmeleri (ateşe atılarak yakılma - AY.), muntazam bir sistem dahilinde tatbik edilmiştir. Rafiziler'i bulup ortaya çıkarmak için casuslar tayin olunduğu gibi, Bektaşi zaviyeleri de edilen ihbarlar üzerine, teftiş altında bulundurulmuştur."[104]

Dönem, Kanuni dönemidir ve genel manzara bundan ibarettir.

ZULMÜN İKTİSADİ TEMELİ

Osmanlı hanedanını kendi tebası ile sürekli bir iç savaş içine sokan koşullara bakmakta yarar var. Olup biteni yerli yerine oturtmak için gerekli bu. Osmanlı neden yoksul Anadolu köylüsünü potansiyel düşman görüyor? Anadolu köylüsü neden ayaklanmaya hazır, onu başkaldırmaya iten nedenler nedir?

İşte Anadolu köylüsünün Osmanlı hanedanı ile taban tabana zıt bir inanca sahip olmasının yanında onu sürekli olarak yoksulluk içinde yaşamaya iten iktisadi sistem ayaklanmalarda temel neden olarak karşımıza çıkar. Osmanlı hanedanı uyguladığı baskı ve zulüm ile kendisine her an başkaldırmaya hazır bir teba yaratır. Yoksul köylüler ise bıçak kemiğe da yandığı an karşılarında ayaklanmaktan başka bir seçenek bulamazlar!

İktisat tarihçisi Mustafa Akdağ Osmanlının 1453-1559 yılları arasında -ki bu dönem Fatih, Yavuz ve Kanuni'nin de saltanat dönemidir- dünyanın en kudretli siyasal gücü olarak görünmesine karşın iç bünyesindeki gidişatın hep çöküntü yönünde olduğunu yazar.[105]

Kanuni tahta geçtiği sıralarda babası Yavuz Selim zamanında da çözülememiş büyük sorunlar Osmanlı iç düzenini sarsacak

104 Ahmet Refik, Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İst. 1932, sf. 12.

105 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve îçtimai Tarihi, 1453-1559, Cem Yay., ist. 1974,2. Cilt, sf. 405.

biçimde daha belirgin hale gelmiştir. Selim öldüğünde o "kahraman" sultanın oğluna bıraktığı hazine adeta tamtakırdır. Bu durum Kanuni'ye halka saldırmaktan, halkın sofrasındaki ekmeğe el atmaktan başka şans tanımaz! Hanedan hemen yeni vergiler koyma, varolan seri ve örfi vergilerin oranlarını arttırma yoluna gider. Daha fazla vergi ödeyecek bir üretim fazl-asında bulunamayan geniş halk kitleleri, yoksul köylülerin feryatları daha da artar. Devletin masrafları halkın omzunda taşınması imkansız bir yük olduğunda saltanat halkın gözünde "adi bir soyguncu" konumunu alır. Kanuni Süleyman gibi Avrupa'ya yönelik Türk seferlerinin en şanlılarını yapan bir hükümdarın saltanatının ortasına bile varılmadan, yani onun ünü Avrupa memleketlerinde dolaşırken İstanbul' da hükümet masraflarını karşılayacak parayı bulmak için "her yola" başvurması derin bir çelişkidir. Yeni vergi konulması ve varolan vergilerin oranlarının arttırılmasının yanısıra Kanuni geniş köylü kitlelerini iyice sıkıntıya sokacak olan "arazi tahririne" girişir. Arazi tahriri ile köylünün elinde bulunan toprak ölçülerek ödediği vergiye karşılık toprağın fazlası için ek vergi alınması amaçlanır. Arazi tahriri halihazırdaki vergisini dahi ödeyemeyen köylü için tam bir zulüm anlamına gelir. Ödeme gücü bulunmayan, boğaz tokluğuna çalışıp didinen Anadolu köylüsünün sessiz sedasız bu vergileri ödemesi fiilen imkansızdır.[106]

İşte Osmanlı zulmünün işlemeye başladığı noktalardan biri burasıdır. İstanbul'da büyük bir debdebe içinde yaşayan hanedan şan ve şöhretini halkın canı kanı pahasına sürdürmekte bir mahzur görmez. Osmanlı engizisyonunun uygulamalarının Kanuni'nin hazinesinin yıldan yıla daha ağır para darlığı çektiği dönemde şiddetlenmesi bir rastlantı değildir.

Peçevi Padişahın bir gezisi sırasında köylülerin ona yakarışını tarihinde şöyle nakleder: "O zamanda reaya fukarası başlarını açıp 'hey gazi Sultan Süleyman, mübarek başını kaldır, senin bayındır ettiğin, koruyup gözettiğin fukaranın halini gör' diye feryat ettiklerini defalarca gördük"[107]

106 Ayrıntılı bilgi için, bkz. Akdağ, Agy.

107 Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi Haz. Bekir Sıtkı 'Saykal, Kültür Bak. Yay.. Mersin 1992,1. Cilt, sf. 14.

Muhteşem Süleyman dönemi diye de anılan bu dönemin Anadolu köylüsü için adı yokluk ve baskı dönemidir. Fetih ve talana dayalı Osmanlı iktisadi sistemi bu yüzyılda çökmeye başlayınca engizisyon yargıçları da bunalımın nedenini hemen keşfederler! Tüm bunlar Müslümanlığın gereğini yerine getirmeyen kullara Allah'ın bir uyarışıdır! Öyle ise iktisadi çöküntüden kurtulmak için tüm Osmanlı tebası dinin gereklerine dört elle sarılmalıdır. Dinin buyruklarına uymayanlar ise şiddetle cezalandırılmalıdır. Kanuni'nin saltanatını ancak şeriat koruyacaktır...

Geçim sıkıntısı ile inim inim inleyen yoksul Anadolu insanının başında tanıdık bir bela şeriatçı zorbalık dönmeye başlar.

Yavuz'dan miras engizisyon tezgahları hızını arttırarak işlemeye devam eder. Baskı ve zulüm dinsel bir kılıfla karşımızdadır.

Süleyman'ın "muhteşemliği", Kanuni'nin "kanuniliği" nasıl birşeydir birlikte görelim.

800 SEYYAR SATICININ KATLİ

Kanuni dönemi Osmanlı Hanedanı'nın yoksul insanlara uyguladığı baskı ve zulümün sayısız örnekleri ile doludur. Bazan yapılan zulüm o kerteye varır ki resmi tarihçiler bile yapılanı büyük bir haksızlık olarak nitelemekten edemezler. İşte 800 seyyar satıcının sorgusuz sualsiz katli de bu tür bir olaydır.

Osmanlı ekonomisinin, yükseliş döneminin tüm parlaklığına karşın büyük bir çöküntü yaşadığını gördük. Bu çöküntünün doğal sonucu daha çok yoksulluk, işsizlik ve açlık olur. Bırakalım Anadolu'yu Osmanlı'nın başkentinde dahi suç oranları görülmemiş bir şekilde artar. Varlıklılar geceleri evlerinde rahat uyuyamaz hale gelirler. O Avrupa'yı titreten Osmanlı, sıradan asayişi bile sağlayamaz durumdadır. Osmanlı hanedanı sorunun nedenlerini araştırmak yerine çözümü daha çok baskı ve zulümde görür.

Şubat 1528'de bir zenginin Sultan Selim Camisi yakınındaki evine hırsızlar girer. Hırsızlar evdekileri öldürüp evde ne var ne yoksa alıp götürür. Kanuni durumdan haberdar olunca hırsızların yakalanması için büyük bir gayret gösterilmesini emreder. Yapılan tüm araştırma ve soruşturmalara rağmen failleri yakalamak

mümkün olmaz. "Saltanat tarafından bu makule fesada sebep olanların kimler olduğu bilinemedi."[108]

Katiller yakalanamaz. Fakat bir ders verilmezse olayların önünü almak mümkün olmayacaktır (!) Kanuni'nin "ehli rey" sahibi danışmanları hemen kolay bir çözüm üretip padişaha iletirler "sultanım bu çeşit kötülükleri ancak gündüzleri yoğurt, sebze gibi şeyler satmak bahanesiyle mahalle ve sokak aralarında dolaşan işsiz güçsüz kâfirler yapar."[109] Haklarından geline...

Peçevi İbrahim Efendi de aynı şekilde masum insanların katledilme gerekçesini belirtir. "Her ne kadar bu işi yapanlar arandı ise de kanunlara göre kesin delillerle bir kimseyi sorumlu tutabilecek derecede kuvvetli bir ipucu ele geçirmek mümkün olmadı. Sonunda, ırgatlıkla çarşı ve sokaklarda dolaşan işsiz güçsüz Arnavut takımından kimselerin bu işi yaptıklarına ihtimal verildi".[110]

Katilleri bulamayan hanedan faturayı seyyar satıcılara çıkartıyor. Yapsa yapsa bu işi seyyarlar yapmıştır düşüncesi ile ilgisiz yüzlerce insana görülmemiş bir vahşet uygulanıyor.

"Ekmekçi, mumcu, tellak, aşçı ve odun yarıcısı gibi bütün işsiz güçsüzlerden sekiz yüz adam yakalanarak çarşılarda, sokaklarda ve kalabalık yerlerde öldürüldüler."[111]

"Bunun üzerine Süleyman Han sokak aralarında dolaşan bu satıcıların yakalanmasını emir buyurdular. Sekiz yüz kişi yakalandı. Bunlar şer'an katledilmelerini gerektiren hiçbir delil olmadığı halde ya asılarak ya da boyunları vurularak öldürüldüler."[112]

"Gerçi şeriat dolayısıyla katledilmelerini icab eden halleri yoktu. Ancak nizâm-ı alem ve işlerin intizamı ve insanlığın düzeni için bu gibi siyasete ruhsat vermek caiz görüldü. Bu kıyas üzre, haksız yere nice günahsızın kanına girildi. Çarşılarda, halkın geçtiği yerlerde, yollarda boyunları vuruldu."[113]

---

108 Solakzade Tarihi, Agy., sf. 160.

109 Müneccimbaşı Ahmet Dede; Müneccimbaşı Tarihi Çev. ismail Erünsal, Tercüman Yay., İst. 2. Cilt, sf. 529.

110 Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi sf. 97.

111 Peçevi; Agy, sf. 98.

112 Müneccimbaşı; Agy, sf. 530.

113 Solakzade; Agy, sf. 160.

Evet koyduğu yasalar nedeniyle Kanuni adını alan Süleyman'ın emri ile masum 800 insan katledilir. Hem de hiç bir suçlarının olmadığı bilindiği halde salt başkalarına gözdağı vermek için... Yeni suçlar işlenmez mi? Tersine daha da artar suç oranları.

DÜŞÜNCELERİNDEN DOLAYI KATLEDİLEN BİLGİN KABZ

Osmanlı engizisyonu bilgin Kabz olayında bütün açıklığıyla kendini gösterir.

Kasım 1527'de Molla Kabz açıkladığı düşüncelerden dolayı İstanbul'da yargılanır. Yargıçlar Kabz'ın açıkladığı düşünceler ve gösterdiği kanıtlar karşısında çaresiz kalırlar. Bunun üzerine Kabz önce serbest bırakılır. Fakat padişah Kanuni Kabz'ın serbest kalmasını ve düşüncelerini açıklamasını saltanat için çok tehlikeli bulur. Yeniden tutuklanıp, yargılanıp katlini emreder. Öyle de yapılır ve tutuklanan Kabz'a inancından dönerse affedileceği söylense de inancında direnen Kabz katledilir. Bu Kabz kimdir? Düşünceleri nedir?

"İlmiye mesleğine mensup olan Molla Kabz İranlı'dır ve İran'dan İstanbul'a gelip Osmanlı uleması arasına katılmış şüpheli bir adamdır. Sark tarafından gelerek, Rum ikliminde ilimler tahsil etmiştir."[114]

Kabz'ın Osmanlının başkentinde insanların her geçen gün daha da yoksullaştığı bir zamanda ortaya çıkması düşüncelerinin hızla yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu ise hanedan için katlanılmayacak sonuçlar doğuracak bir ortama neden olabilir. Engizisyonun kılıcı tam da bu noktada keskinleşir.

Ne yapmıştır bu Kabz? "Bu adamın bir müddetten beri umumi yerlerde ve hatta bir rivayete göre bazı meyhanelerde ortaya attığı tuhaf fikirler nihayet İstanbul halkını büyük bir teessür *ve* heyecan içinde bırakmıştır."[115] "Adı söylenen Kabz sefahatla, yasalara ve ahlaka aykırı davranışlarla gün geçirir, birçok göz

114 İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İst. 1948, 2. Cilt, sf. 125; Solakzade Tarihi; Agy. sf. 157.

115 Danişmend; Agy.

boyayıcı iddialarla Hazreti İsa'yı peygamberimiz den üstün göstererek yüceltir, meyhaneleri dolaşarak halkı sapkınlığa yöneltmeye çalışırdı.[116]

İddiaya göre Molla Kabz "Kuran'ın ayetlerini kanıt göstererek İsa'nın Muhammed'e üstünlüğünü" ileri sürüyordu...

"Sapkınlık vadisine düşerek, ölüm dolu bir yola azimet eyleyen Kabz adlı sonu berbat bir şahıs, seri şeriften saparak meyhane gencinde fısk u fücur ile itikaf eyledi. Her rast geldiğinde, kendi kısa aklı üzere bazı hadisi şerifler ve Kuran'dan ayetler okuyarak iddiasını isbat şeklinde gösterip, Hazreti İsa Aleyhisselam'ı son peygamber ve resulların mebusu ve 'seni sade aleme rahmet olarak göndermişizdir' (Kuran, XXI, 107) olan Muhammed Mustafa hazretlerinden tafsil edip, o dinsiz batıl zannınca, deliller ve burhanlar beyan etmekle, halkın içinde saf ve cahiller, dinsiz reziller fesad dolu manasız sözlerine aldanıp, dalaletlerine sebep olduğu, şehir içinde şöhret bulmuştu. Zamanın ulemasından, şeriatçı, mütedeyin (dindar), salih ve takva ile şöhret bulanların tamamı, dini mübin gayreti ile gönülerinin sevdasında oturmuş olmakla, bu vaziyete tahammül edemeyip, zihri geçen dinsizin çal yakasını alıp, çeke çeke adalet divanına sürdüler."[117]

Resmi tarihlerde Kabz suçlanmakla birlikte ne tür düşünceler öne sürdüğüne ne yazık ki yer verilmiyor. Fakat az sonra da göreceğimiz gibi Kabz'ın düşüncelerinde son derece tutarlı olduğu anlaşılıyor. Bu düşüncelerinin halkı etkilemesinden, halk içinde yayılmasından da anlaşılıyor. Tarihçiler ise "doğal olarak" tersini yazıyorlar.

"Kabz Molla'mn fikirlerinde hiç bir kıymet yok, yalnız halkın itikadına dokunacak bir mahiyet vardır. Bu adamın ortaya attığı nazariyeye göre Hazreti İsa bütün peygamberlerden üstündür ve hatta peygamberimizden bile 'efdal'd'ir! İşin en tuaf tarafı, Acem mollasının bu vahi ve havai davasını şahsi bir fikir şeklinde serdetmeyip İslami bir şekle sokması ve birtakım ayetlerle hadisleri istediği gibi tevil ve tefsir ederek meseleyi İslamiyet esaslarıyla isbat ediyor gibi görünmesidir! Bu vaziyete göre Kabz

116 Peçevi; Agy.

117 Solakzade, Agy.

Molla İslam dinini reddedip Hıristiyanlık propagandası yapmış olmuyor, Müslümanlığı kabul etmekle beraber Hıristiyanlığı ondan üstün tutmuş oluyor demektir. O zaman İslam hilafetinin merkezi olan ve İslamiyet namına Hıristiyanlıkla mücadele edip duran bir *Sünni Müslüman devletinin* payitahtında böyle bir mugallatanın ortaya atılması, tabii memleketin maneviyatını sarsacak tehlikeli bir oyundur. Bu mühlik oyunda Şark'ın veyahut Garb'ın ne dereceye kadar tesiri bulunduğu belli değilse de çok muhtemeldir. O zamana kadar birtakım cahillerin fikirlerini çelerek memleketin manevi birliğini bozmaya başlayan Kabz'dan Saray'ın haberi olmuştur."[118]

Evet kaynaklardan Kabz'ın görüşlerini, neler söylediğini öğrenemiyoruz. Yalnızca "çok tehlikeli şeyler söylediğine" değiniyor kitaplar.

Kabz ihbar üzerine yakalanıp sadrazam İbrahim Paşa'nın huzuruna çıkartılıyor. "Kabz'ın halini gören şeriat ehli, ulema, inançta hoşgörüye yer vermeyen gayretli bilginler"[119] dir bilgin Kabz'ı yaka paça divana getirenler.

Bilgin Kabz açıkladığı düşünceler nedeniyle şimdi Osmanlı engizisyonunun önündedir. Sadrazam İbrahim Paşa Bilgin Kabz'ı yargılamakla Rumeli ve Anadolu kazaskerlerini görevlendirir. Padişah Kanuni Süleyman yargılamayı gizli kafesinden izlemektedir.

"Sadrazam İbrahim Paşa bu işi zamanın Rumeli kazaskeri Fenerizade Muhiddin Efendi ve Anadolu Kazaskeri Molla Kadiri Efendi'ye havale etti"[120]

Kimdi bu yargıçlar? Nasıl tanınırlardı? "Her ikisi de mevki ve celal düşkünü olmakla şöhret bulmuşlardı. Gerçi zahir halleri mâmur, lakin bâtinleri idareye müteallik incelikten uzak idi.[121] Her ikisi de yüksek mevkileri dolayısıyla gurura kapılmış kimselerdi ve şeriat meseleleri ile pek ilgilenmedikleri için Kabz'ı susturacak cevap bulamadılar."[122]

118 Danişmend; Agy.

119 Peçevi İbrahim Efendi; Agy.

120 Peçevi İbrahim Efendi; Agy.

121 Solakzade Mehmet Çelebi; Agy.

122 Peçevi İbrahim Efendi; Agy.

Yargıçlar Kabz'ın sözleri karşısında donakalıyor, söyleyecek söz bulamıyorlar ve bundan dolayı da öfkeleri, hırsları daha artıyor.

"Zikri geçen dinsiz, batıl delillerini söylemeye başladı. O sırada her ikisi de şer'i şerif ile cevaba kadir olamadılar. Kabz'ı hiç bir veçhile susturacak bir sual bulamadılar. Bu cahilliklerinden dolayı her ikisine de, gazab ve hiddet tari olub, bazı hafif mertebe uygunsuz davranışlarda bulundular.[123] Kabz'ın iddialarını dinleyip reddedilecek yerde kendisine karşı "şebb ü şetim ve teddid ika" olundu.[124] "Katlonuna", "idamına hükmettim"den gayrı bir söz söylemediler. Dinsiz ise fikirlerinde direnerek birçok hadis ve ayetlerle iddiasını savunmakta ağır bastı.[125] Sadrazam İbrahim Paşa'nın "adamın görüşlerini çürüterek katline hükmedin" emri dahi bir sonuç vermedi.

"Bu durum karşısında Sadrazam İbrahim Paşa da sert bir dille bu adamın suçu ne ise onu bulup söyleyin, kafasında düğümlenen kuşkuları açıklayıp çözün ve suçunu ispat ettikten sonra da kendisini bundan dolayı sorumlu tutarak katline hükmedin.[126] Size lazım olan sertlikle eda değil, belki Şeri şerif ile kazadır. Bana hayret verir ki, hak ile batılı fark etmede ve ulemamızın eski gittiği yoldan yürümede aciz kalmışsınız"[127] diye bağırır.

Kabz'ın görüşlerinin yanlışlığı kanıtlanamayınca Sadrazam hiddetle divanı dağıttı. Yargılamayı izleyen Kanuni ise emrinin yerine getirilmemesine son derece sinirlenmişti: "Bu imansızın susturulamayışına sebep nedir?" diye sorar. Yargıçların bilgisizliğinin söylenmesi üzerine Kanuni yargılama işini bizzat üstüne aldı. Kabz'ın zincire vurulup zindana konulması ferman olunurken yarın yeni bir mahkemenin toplanması buyuruldu. Kabz'ın mutlaka mahkum edilmesi gerekiyordu. Engizisyon hukukunda zaten sanığın suçsuz olması diye bir olasılığa yer yoktur. Yargılamanın ilk gününden sonra Kabz'ın elini kolunu sallayarak çıkıp

123 Solakzade Mehmet Çelebi; Agy.

124 Adnan Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim; İst., sf. 120.

125 Peçevi İbrahim Efendi; Agy.

126 Peçevi İbrahim Efendi; Agy.

127 Solakzade Mehmet Çelebi; Agy.

gittiğini yazanlar varsa da Kanuni'nin emri karşısında böyle bir durum imkansız görünüyor.

Kabz'ın mahkum edilip katledilmesini sağlamak için bu kez görevlendirilen engizisyon yargıçlarının kararı kesindi.

Bu defa padişahın emriyle Şeyhülislam Kemalpaşazade yani İbni Kemal ve İstanbul kadısı Sadi Çelebi yargılama için görevlendirilmişlerdi. İki yargıcın kimliği ve onların üstünde de Kanuni'nin buyruğu bu kez Kabz'a hiç bir şans tanınmayacağını gösteriyordu.

Divan yeniden kuruldu. Geceyi zindanda geçiren Kabz yeniden yargıçların karşısına çıkartıldı. "Müslümanlar'ın müftüsü hazretleri çok yumuşak bir tutumla Kabz'ın iddialarını sordu ve söylediklerini sabırla dinledi. Kabz ayet ve hadislerle ileri sürdüğü delillerini ortaya döktü. Sonra Şeyhülislam karşısındakinin anlamakta ve bellemekte yanlışlıklara düşmüş bulunduğunu ilmi metodlaıia açıklayarak şüphesini giderdi ve doğruyu anlattı. Böylece gerçek meydana çıkınca Kabz'ın dili tutuldu, yenilip susturularak şaşakaldı. Şeyhülislam yeniden ona seslenerek işte gerçek anlaşıldı, başka sözün var mıdır? Bu dipsiz inançtan döner ve doğruyu kabul eder misin dedi."[128]

İbn Kemal Kabz'ın düşüncelerini nasıl çürüttü? Bu konuda bilgi yok tarihlerde. Ne var ki Kanuni'nin: "Bir sapkın divanımıza gelir, Peygamber hazretlerinin yüksek şanına gölge düşürür, saçma sapan konuşmaya cüret eder ve saçmaladığı delillerle ispat edilip susturulmaz" sözlerinden sonra Kabz'ın yapabilecek birşeyi yoktu.

İNANCINDAN DÖNMEDİ

Şeyhülislam İbn Kemal'in "görüşlerinin yanlışlığını kabullen, bir daha böyle konuşma seni bağışlayalım" teklifini Kabz şiddetle reddetti. Buradan "Kabz yanlışını anladı, başını öne eğdi" türünden resmi tarihçilerin yazdıklarının yalan olduğu da kendiliğinden ortaya çıkıyor.

"Sapkın inancında direnip bildiğinden şaşmadı. Şeyhülislam

128 Peçevi İbrahim Efendi; Agy.

kadıya dönerek 'fetva işi tamam oldu, şeriata göre gereğini siz hükmedin dedi."[129]

Bu kez de İstanbul kadısı Kabz'ı pişmanlığa çağırdı. "Tekrar kendileri de Kabz'ın batıl inancından dönmesi ve batıl mezhebinden rücû eylemesi, tövbe kılmasını tavsiye eylediler. İnatçı Kabz, sapık fikirlerinden dönmedi. Israrlı oldu. Her ne vakit ki cehd eylediler, Kabz'ı basit ve inancını tebdil ettirip, kurtuluş semtine yöneltemediler."[130]

Molla Kabz'ın boyun eğmeyişi, pişmanlık getirmeyişi, töv be etmeyişi ve inançlarını ölümü göze alarak savunması hay ranlık verici. Ve düşünce özgürlüğü tarihinin yerli, Anadolu lu gür bir damarını temsil etmesi önemli bir değer.

Kabz'ı yola getiremeyen engizisyon yargıçları verilmiş kararı açıkladılar. İstanbul kadısı "kati ile hikmet" kavlini icra eyledi. Şeriat uyarınca idamına karar verdiler.

"Maceranın hücceti de sadetli padişah hazretlerinin eli ile imzalandı. O an amansız celladın elinden uğursuz başı zemine yuvarlandı."[131]

Kabz'ın eğilmeyen başı kanlar içinde hanedanın önüne düştü. Celladın satırı susmayanı susturmuştu.

Kabz olayında dikkate değer noktalar var. Resmi tarihlerde ondan "Molla" diye sözediliyor. Ayrıca ulemadan olduğu da satır aralarında ima ediliyor. Kimliğine ilişkin bilgi ise yok.

Kabz islamiyet'i, Peygamber'i içeriden, yani hadislerle, ayetlerle tartışıyor. Müslüman kimliği ile ve belli bir tutarlılık göstererek konuşması ona dokunulmazlık alanı açıyor. Tehlike büyünce ise engizisyon kuralları işliyor. Ve katlediliyor.

Kimi resmi tarihin günümüz kalemleri ise bu yargılamayı Osmanlı hanedanı için düşünce özgürlüğü konusunda bir gurur örneği olarak gösteriyor. Danişmend, Osmanlı Tarihi'nde "Avrupa katolik aleminde imanlarından en hafif şekilde bile şüphe edilen insanların diri diri yakıldıkları bir devirde İslam dininin en mühim esaslarını aylarca açıktan açığa baltalayan bir şahıs nihayet ilmi bir münakaşaya ve nazariyyesinin isbatı-na davet

129 Peçevi İbrahim Efendi; Agy., Müneccimbaşı, Agy.

130 Solakzade Mehmet Çelebi; Agy.

131 Solakzade Mehmet Çelebi; Agy.

edilmesi, on altıncı asırda fikir hürriyetinin Avrupa' ya nisbetle Türkiye'de ne kadar esaslı olduğunu göstermesi bakımından bilhassa dikkat edilecek bir noktadır."[132] diyor. Yaşar Ocak aynı şekilde Danişmend'i yineliyor: Kabz olayı "im paratorlukta fikir hüriyetinin derecesini göstermektedir. Dikkat edilirse, Molla Kabz divandaki ilk murafaasında kazaskerlere üstün geldiği için serbest bırakılmıştır. Halbuki hiç de fikri savunmasına fırsat verilmeden idam edilebilirdi. İkinci defa idamla yargılanmasının sebebi ise, fikirlerinin cahil halk arasında anarşiye yol açacak bir ortam yaratmasıdır."[133]

Tarih biraz tahrif edilerek ve de resmi bakış açısı ile ancak böyle yorumlanabilir. Olay yukarıda anlatıldı. Çıkarılacak sonuç Osmanlı'da farklı düşünceye hiç müsamaha edilmediği midir? Yoksa Osmanlı'da engin düşünce özgürlüğünün varlığı mıdır? Molla Kabz'ı divana çağırıyor ve idam ediyorlar. Tüm engizisyon yargılamalarında olduğu gibi sonuç baştan belli. Yargılama yapılıyorsa bunun nedeni Kabz'ın Müslüman oluşu, molla oluşu yani ulemadan bir kimse oluşu. Ve ayrıca yargılamadan yapılacak idamın Kabz'ın düşüncelerine inananlar üzerinde yapacağı etki. Bunlar kuşkusuz hanedanı sınırlıyor.

Kabz'ın düşüncelerinin, iddialarının son derece önemli olduğunu Şeyhülislam İbn Kemal'in bu görüşleri çürütmek için bir makale yazmasından da anlıyoruz."Risale fi afzaliyat al-nabi ayh-salam ala sair al-anbiya" adını taşıyan bu makaleden başka zındıklık sorununu işleyen iki makale daha kaleme alıyor.[134]

Yazarlar yargılamadan katledilen binlerce insan örneğini ise nedense (!) görmüyorlar. Ayrıca Kabz'ınki yargılama değil bir kararın infazı. Yargılama olsa idi ilk gün kazaskerler onu mahkum edemeyince serbest bırakılırdı, halbuki zindana atılıp ertesi gün idam edildiğini görüyoruz. Kabz olayı Osmanlı'da düşünce

132 Danişmend; Agy.

133 Ahmet Yaşar Ocak; İbn Kemal'in Yaşadığı XV. ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı; Şeyhülislam İbni Kemal Sempozyumu içinde, Diyanet Vakfı Yay., Ank. 1989.

134 İsmet Parmaksızoğlu; Kemal Paşazade Maddesi, MEB İslam Ansiklopedisi.

özgürlüğünün varlığını kanıtlamak için verilebilecek en son örnek olsa gerekir.

Osmanlı'yı farklı görüş ve inançlara karşı uyguladığı şiddet konusunda ancak kendisiyle karşılaştırmak anlamlı olabilir!

İNANCI NEDENİYLE KATLEDİLEN OĞLAN ŞEYH İSMAİL MAŞUKİ

Kanuni ordusu ile Viyana'yı kuşatmaya hazırlanırken Anadolu'da, İmparatorluğun başkentinde ayaklanmalar, şeriat karşıtı hareketler seri halde devam ediyordu. Ekonomik çöküntü, halkın gittikçe derinleşen yoksulluğu üç kıtaya hükmeden Süleyman'a rahat bir soluk aldırmıyordu.

İşte 1529 yazında su yüzüne çıkan Oğlan Şeyh olayı da yoksulların resmi din olan "Sünni İslam" dışı inançlara sarılıp bayraklaştırmasını açıkça gösteriyor.

Resmi inanca aykırı düşünceleri dile getirmekten çekinmeyen ve bu nedenle de katledilen İsmail Maşuki 19 yaşında genç bir Melami'dir. Onun sonu da Bilgin Kabz gibi olmuş o da inancından dönmeyip ölüme yürümüştür.

Osmanlı şeriatı dışında varsayılan hiçbir düşüncenin yaşaması bu zamanda mümkün değildir.

Şeyh Oğlan Aksaraylı Melami dervişi Pir Ali'nin oğludur. Oğlundan önce de Pir Ali hakkında "kendini Mehdi ilan etti. Cennetin dört ırmağı bizim dergahtan akar" dediği söylenerek saraya ihbarda bulunulmuştur. Bu ırmaklardan birinden şarap aktığı düşünülürse Pir Ali'nin Batıni oluşu ve başının dertte oluşu anlaşılır. Pir Ali Aksarayi hakkında yapılan soruşturmadan güçlükle yakasını kurtarabilmiştir.

"Pek genç ve güzel olmasından dolayı Oğlan Şeyh adıyla da çağrılan İsmail Maşuki"[135] babasından icazet alarak İstanbul'a gitmiştir. Açıkladığı düşünceler İstanbul ve Edirne'de yüzlerce insanın etrafında toplanmasına ona mürid olmasına neden olmuştur. Sıradan yoksul insanlar da, zengin seçkin insanlar da vardır ona biat eden. "İsmail Maşuki İstanbul'da, Edirne'de birçok mü-

135 Abdulbaki Gölpınarlı; Melamilik ve Melamiler Gri Yay., İst. 1992, sf. 48.

rit peyda etmişti. Bu cemiyet günden güne artıyor ve hatta iradet ve ihlası asker ve bilhassa sipahiler arasında da intişar ediyordu. Çelebi Şeyh İstanbul'da bir sene zarfında havas ve avam tarafından hürmet kazanmış ve pek şöhret bulmuştur."[136]

Tarihler onun 19 yaşında bıyıkları yeni terlemeye başlayan bir genç olmasına karşın son derece zeki, bilgi ve birikim sahibi ve şair olduğunu yazarlar. Şu şiir onundur:

GİZLİDİR

Ey gönül bir derde düş
Kim anda derman gizlidir
Gel eriş bir katreye
Kim anda umman gizlidir

Terkedüp namü nişanı
Giy melamet hırkasın
Bu melamet hırkasında
Nice sultan gizlidir

Tut hakkı bilmek dilersen
Ehli irşad eteğin
Niceler bilmediler
Kim böyle erkan gizlidir

Değme bir horu hakire
Hor deyü kılma nazar
Kalbinin bir kuşesinde
Arşı Rahman gizlidir

Bu cihan derviş nam
Oldu hicab ender hicab
Sen hicab altında kaldın
Sanma sultan gizlidir

136 Abdulbaki Gölpınarlı, Agy.,

Oğlan Şeyh düşünceleri ve tavırları ile tam bir çekim merkezi olmuştur. Gizliliği olan, açıklanması güç dinsel konulara ilişkin bilgisi, hakka ve adalete uygun yorumları ile etrafında toplanan insanlara yolgöstericilik yapmıştır. Camilerde konuşmalar yapıp görüşlerini, inançlarını açıklamak için toplantılar düzenlemiş, halkın bir arada bulunduğu tüm mekanları onlara ulaşmak için kullanmıştır. Özellikle "öbür dünyayı" alaylı bir şekilde anlattığı şathiyyeleri ile ünlendiği söylenir.

İsmail Maşuki'nin düşünce ve sözlerinin halk arasında birçok taraftar bulması sarayı rahatsız etmiş olacak ki İsmail bir süre İstanbul'u terk ederek Edirne'ye gitmek zorunda kalmıştır.

Bilgin Kabz olayında olduğu gibi bu olayda da halkın yoksulluğuna ve hanedana karşı tavrına bu tür çıkışlara sarılarak çare aradığını görüyoruz. Osmanlı şeriatını dışlayan, ondan az çok farklılıklar taşıyan ya da onda ufak tefek gedikler açan her türden düşünce çok kısa sürede büyük taraftar toplayabilmiştir. İki olay da "Muhteşem Kanuni" döneminde halkın ne kadar zorluklar içerisinde bulunduğunu, Osmanlı şeriatı ile bağlarının ise görünüşte varolsa bile özünde tümüyle kopuk olduğunu açıkça gösterir.

Oğlan Şeyh'in Edirne'den İstanbul'a dönüşü daha da muhteşem olur. İnsanlar akın akın onu ziyarete gelirler.

Oğlan Şeyh'in ünü ve etkisi karşısında artık açıkça bir şey yapmak zorunda olduğunu düşünen Kanuni; Şeyh'e haber göndererek "hayatınız tehlikede, sizi öldürmeyi düşünenler olduğunu haber aldık, en iyisi asıl yeriniz olan Aksaray'a dönmenizdir" uyarısında bulunmuştur. Bu sözlerde açık bir tehdit vardır. Kanuni, Şeyh'i gizlice öldürtmeyi planlamış olabilir. Fakat bundan müritlerinin tepkisini hesap ederek vazgeçmiş olmalıdır. Oğlan Şeyh padişahın emrini umursamaz, belli ki O da taraftarlarına güvenmektedir. Şeyh'in gücü aynı zamanda kendisinin de sonunu getirici bir güç olmuştur. Taraftarlarının hızla artması Osmanlı şeriatını ve hanedanının varlığını tehdit eden bir düzeye ulaşması karşısında Kanuni ne pahasına olursa olsun bu işi bitirmeye karar verip Oğlan Şeyh'i önde gelen 12 müridi ile birlikte hapsettirmiştir.

Oğlan Şeyh İsmail Maşuki'nin görüşlerini, düşüncelerini yargılama belgelerinden öğrenebiliyoruz. Hanedanı bu denli korkutanın, yoksulların kitlesel olarak Oğlan Şeyh etrafında yer almasının ne olduğu, nedeni de anlaşılıyor.

"İsmail adlı tarikat mensubu surda burda yaptığı konuşmalarında, yalnız İslam'a değil, Hıristiyanlık ve Museviliğe de esas olan kainat ve yaradılış hakkındaki inançlara karşı çıkıyordu. Esası tasavvufa dayanan birtakım fikirleri aşın biçimde savunuyordu."[137]

Kanuni, Oğlan Şeyh ve müridlerinin yargılanma işini çok sıkı tutmak ister. Bilgin Kabz davasındaki gibi bir zaafın yaşanmasına tahammülü yoktur. Bu nedenle yargılama işiyle Osmanlı şeriatının en ileri gelen adlarını görevlendirir. Seçilen üç yargıç da Osmanlı engizisyonunu tam anlamıyla temsil eden kişilerdir.

Oğlan Şeyh'i ölüme gönderecek yargıçların başında Şeyhülislam İbn Kemal bulunmaktadır. Onun hemen yanında sahnı seman müderrisi ve daha sonra şeyhülislam olacak Ebus-suud Efendi ile yine Müderris Mevlânâ Şeyhî Efendi yerlerini alırlar. Osmanlı şeriatını en katı biçimiyle tatbik eden bu kimseler karşısında Oğlan Şeyh'in hiç bir şansı yoktur. Zaten o da bunun farkındadır.

Yargılama tam bir engizisyon yargılaması örneği olacaktır. Hanedanın çıkarları, Kanuni'nin emirleri doğrultusunda sanık eşittir suçlu hükmünden başka bir sonuç ihtimali olamaz.

Ne var ki bu tür siyasi nitelikli yargılamalar halk nazarında hiçbir zaman yargıçların kararını onaylatamaz. O gün dile getirilen haksızlık dilden dile aktarılarak tarihsel bir haksızlık olarak hep hatırlanır. Halkın hükmü Şeyh Oğlan'a haksızlık yapıldığını söylüyorsa onu haklı kılan nedir?

Şeyh Oğlan halk için neler söylemekte, savunmaktadır? Şeyh Oğlan İsmail Maşuki'nin görüşlerini yargılama tutanaklarından -tam olmasa da- öğreniyoruz.[138]

137 Mustafa Akdağ; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 2. Cilt, İst. 1974, sf. 65.

138 Mustafa Akdağ; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, 2. Cilt, İst. 1974, sf. 65.

Yine Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin fetvalarında bu olaya yer veriliyor.[139]

Ağustos 1529'da Oğlan Şeyh divanın önüne çıkarılıyor, dinlenen tanıklar İsmail Maşuki'nin şu görüşleri savunduğunu belirtiyorlar:

OĞLAN ŞEYHİN GÖRÜŞLERİ

• Her insan aslında tanrıdır. Çünkü her varlıkta görünen odur. Görünür tanrıya tapmak gerekir.

• Aslolan insandır ve insan insanlığını bildikten sonra dünyada ona hiçbir nesne haram değildir. Şeriatin haram dedikleri gerçekte helaldir. Sözgelimi içki içmek kutsal bir çekime kapılmaktır inançlı kimseye helaldir.

• Kıyamet, kabir azabı, suri hesap diye birşey yoktur.

• Oruç ve namaz Yezid'e cereme için gelmiştir. Olgun insan için yılda iki bayram namazı yeterlidir. Beş vakit namaz, oruç, zekat, hac avamı meşgul etmek ve birbirleriyle uğraşmalarını engellemek için konmuştur.

• Ruh ölmez, bir bedenden diğerine göçer.

• İnsanı yaratan insandır. Erkek ve kadının birleşmesinden, çocuğu insan bu suretle kendisi yaratmış olduğu halde bunu Allah'a maletmesi yanlış bir düşüncedir.

• Cinsel ilişkinin her çeşidi iki maddenin birbirine temasıdır ve aşkın lezzetidir. Haramı yoktur.

• Dünyada insanın bedeni ihtiyaçları için yapılan herşey ibadettir.

Oğlan Şeyh'in görüşleri Osmanlı şeriatını tümüyle yadsıyan bir içerik taşımaktaydı. Yoksulluk ve şeriatçı zulüm altında bunalan insanlar için adeta bir özgürlük alanı açıyordu. Osmanlı toplumsal düzeninin maddi ve manevi temellerini çürütücü bir durum sözkonusuydu.

---

139 Ertuğrul Düzdağ; Agy. sf. 85 vd.

Yargıçlar da bunun farkındaydılar. Ve İsmail'in daha fazla söz söylemesine fırsat vermeyeceklerdi.

Yine de yargıçlardan Ebussuud Efendi, Oğlan Şeyh davasında kılı kırk yaran bir incelikle çalıştığını ve sağlıklı bir karar vermek için çok uğraştığını açıklar. "Oğlan Şeyh'in katli emrinde hadd-i mutaddan hariç tevakkuf ve tenni eylediğini - ve hatta - Mevlana Şeyhi Çelebi ilhadına hükmettikte iki üç meclis davayı durdurup, her türlü ihtimal münkati oluncaya kadar fetva vermediğini" söyler.[140] Ebussuud Efendi'nin fetvalarında da Oğlan Şeyh olayının tartışıldığını ve hükümler oluşturulduğunu görmek mümkündür.

MESELE : Suçlu bulunarak katledilen Oğlan Şeyh dedikleri kişi "zulmen katledildi" diyen bir şahısa ne yapmak gerekir?

EL CEVAP : O kişi onun mezhebinden, yolundan ise katledilmelidir.

Oğlan Şeyh yargılamasında "incelik gösterdiğini" iddia eden Ebussuud Efendi onun yolundan olma sanısını bile bir kişinin katli için yeterli görmektedir. Ebussuud ve diğer ulemanın burada emirleri yerine getirmekten başka bir işlevlerinin olmasını beklemek de tarihsel olarak anlamlı olmaz.

ZINDIK ve MÜLHİD OLDUĞUNDAN KATLİNE

Yargılama tamamlanır. Oğlan Şeyh'in suçsuzluğuna dair her türlü ihtimal ortadan kalkmıştır(!) Şeyhülislam İbn Kemal "İsmail Maşuki'nin açıkladığı görüşler ve inançları dolayısıyla zındık ve mülhid olduğuna ve bu nedenle de katline dair" fetvasını verir.[141]

19 yaşında bıyıkları yeni terlemeye başlayan ve güzelliği ile Oğlan Şeyh diye çağrılan İsmail ve 12 müridi At Meydanında Çınarlı Mescit önünde katledilir.

Cesetler Ahırkapı önlerinde denize atılır. Oğlan Seyh'in bir müridi günlerce kıyıda şeyhini bekler. Bir gün başsız vücudu Ru-

140 Cavid Baysun; MEB İslam Ansiklopedisi, Ebussuud Efendi Maddesi

141 Abdulbaki Gölpınarlı; Agy; İ. H. Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, Cilt III/l, Ahmet Mumcu; Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, Ank. 1985, sf. 128.

meli Hisarı sahiline vurur. Ve bir günde başı alıp Kayalar Mescidine gömerler.[142]

Andığımız Ebussuud Fetvası'ndan da anlaşıldığı gibi Osmanlı Hanedanı'nın en güçlü göründüğü bir dönemde ortaya çıkan Oğlan Seyh'in düşünceleri yıllar sonra da savunulmaya devam edilmiştir. Bu da düşüncelerin halk arasında maddi temellerinin yaygın bir şekilde varlığını kanıtlar. Osmanlı siyasal yapılanmasındaki çürüme, yoksulluk ve adaletsizlik benzeri düşünceleri üretip yaşatacaktır.

Oğlan Seyh'in katlinden 30 yıl sonra dahi İsmail'in taraftarları faaliyetlerini sürdürmektedir.

Üsküdar Kadısına yazılan bir fermanda "Oğlanlar Şeyhi müridlerinden birinin halkı dinsel buyruklara uymamaya yönlendirdiği belirtilerek söyle denilmektedir:

Üsküdar Kadısına hükmüm ki, Oğlan Seyh'in babasının müridlerinden bir kimse Şeyh adına adı geçen kasabanın etrafında olan köyleri gezip nice kimseleri dinsel emirleri yerine getirmekten vazgeçirip, şeriata aykırı davranışlar içerisinde bulundukları duyulduğundan adı geçeni ve yanlarındaki müritlerini ele geçirip bağlayarak yüce divanıma gönderilmesini emredip büyürdüm ki, Bali Çavuş oraya gelince, adı geçen şeyhi ve yanında bulunan müridlerini Çavuş'a teslim edip bağlı olarak huzuruma gönderesin".[143]

Kanuni tarafından imzalanan bu ferman 1559 tarihlidir. Ve hâlâ Kanuni'nin "işinin zorluğuna" işaret etmektedir.

Oğlan Şeyh yalnızca düşünceleri ve inançları nedeniyle hapsedilip katledilmiştir.

Osmanlı kılıcı hanedanın çıkarlarını sarsacak en küçük bir hareket karşısında dahi onlarca başı gövdeden ayırmakta bir an bile tereddüt etmez.

142 Abdulbaki Gölpınarlı; Agy. sf, 49.

143 Ahmet Refik, Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik, İst. 1932, sf. 17.

ULEMANIN MUHTIRASI ve YOĞUNLAŞAN ŞERİATÇI BASKI

Kanuni'nin saltanat döneminde giderek artan bir dinsel baskının varlığı görülür. Çivizade Muhyiddin Efendi, Zembilli Ali Efendi, Kemalpasazade, Ebussuud Efendi gibi Şeyhülislamların bu dönemde görev yapmaları bir rastlantı değildir. Şeriat kurallarını tavizsiz bir biçimde uygulayan ve uygulatan bu kişiler tüm huzursuzlukların kaynağı olarak dinsel buyruklara yeterince uyulmamasını göstermişler ve bu doğrultuda Kanuni'den önlemler almasını, fermanlar yayınlamasını istemişlerdir.

"Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi ve ekonomik tökezlemeler yaşandığında, işler kötüye gittiğinde hatta doğal afetler yaşandığı zaman dine yeteri önem verilmediği, imansızların arttığı için bu felaketlerin basa geldiği düşünülmüştür."[144]

Şeriata aykırı tasavvuf hareketlerinin yaygınlık kazanması, yoksulluğun, yaşanan koşullardan hoşnutsuzluğun dinsel buyrukları yerine getirmeme şeklinde açığa vurulması karşısında şeriat alimleri bir araya gelerek duruma müdahale etmişlerdir. Şeriat alimleri "bütün başa gelenlerin dini kuralları ihmalden doğduğunu o halde herkesi Müslümanlığın gereklerine yöneltmek yoluyla toplumun kolayca düzene sokulabileceğini, hep bir ağızdan camide, sokakta, evde ve her yerde ileri sürmüşlerdir."[145]

Yaşananlardan iyice gözü korkan Muhteşem Türk (!) ün imdadına ulema yetişmişti. Sunulan reçeteyi gönül rahatlığıyla alıp uygulayabilirdi.

"En küçüğünden ulema dediğimiz din bilginlerine kadar bütün şeriat yetkilileri arasında yeteri derecede genelleşmiş bulunan - sorunların kaynağının dinsel emirlere uymama olduğu - bu kanıyı ne yapacağını şaşırmış görülen Kanuni Süleyman'a iletme görevini, din uleması, ünlü din-hukuk alimi Ebussuud'a verdiler."[146]

Ebussuud Efendi o tarihte Rumeli Kazaskerliği görevinde bulunuyordu. O zamana değin bulunduğu mevkilerde hanedana

144 Mustafa Akdağ; Agy. sf. 67.

145 Mustafa Akdağ; Agy; sf. 467.

146 Mustafa Akdağ; Agy; sf. 467.

olan sadakatini kanıtlamış ve hızla yükselmeye başlamıştı. Katı şeriatçı tutumu toplumsal huzursuzluklara denk düştüğünden yıldızı parlıyordu. Daha sonra oturacağı şeyhülislamlık makamında yaptıklarına ise ayrıntılı olarak bu çalışmamızda değindik.

Ulema, şeriat alimleri Ebussuud'un eliyle Kanuni'ye tam anlamı ile bir "muhtıra" sunuyorlardı. Öyle bir muhtıra ki tam da Kanuni'nin istemlerine denk düşen, Rumeli Kazaskeri Ebussuud Efendi padişahtan, "din ve devlet ve ülke düzenliği artık şunu gerektiriyor ki, İslam imamlarından bazıiçtihatçıların ifade ettikleri kurallara uymak bugün zorunlu hale gelmiş bulunduğundan"[147] hemen harekete geçilmesini ve şeriat emirlerine uyulmasını sağlamak üzere bir ferman yayınlaması isteminde bulundu.

Bu isteğe uyup yerine getirmede Kanuni bir an bile tereddüt etmedi.

Kanuni 1537'de yayınladığı ulemanın istemlerini içeren ferman ile halkı şeriat kurallarına uymaya ve dinsel emirleri yerme getirmeye zorluyordu. Ferman ile şeriata uygun davranma bir devlet görevi oluyordu.

Ebussuud Efendi'nin hazırlayıp Kanuni'nin yayınladığı ferman "nizam-ı din ve devlet ve ahval iktiza etmeğin bazı mesailde eimme-i dinden bazı müctehidin kavli üzre amel eylemek" gerekçesine dayanıyordu. Artık bu şekilde dinsel emirlere uymak bir kanun hükmü olmuştu.

Ebussuud'un kaleme alıp Kanuni'nin altına mührünü bastığı fermanda neler yer alıyordu?

• Müslümanlar'dan din amellerini yerine getirmeyenlere ya da dine saygısızlık gösterenlere ağır cezalar verilecekti.

• Şahın medreselerinde okutulan kimi fen bilimine ilişkin dersler dine zararlı olduğu gerekçesiyle kaldırılacaktı.

• Müslümanlar hakkında kullanıldığı zaman hürmet ve saygı ifade eden deyimler Hıristiyanlar için kullanılmayacaktı. Sözgelimi, onlara "öldü, vefat etti" yerine mürdoldu, müşarünileyh yerine mesfur, ibni yerine veled gibi küçültücü sözler söylenecekti.

• Müslaman olmayanlar elbiselerinde, başlıklarında, bi-

147 Mustafa Akdağ; Agy; sf. 467.

neklerinde ve palanlarında Müslümanlar'dan farklı olacaklardı. Ayrıca siyah ibrişimden yapılmış olan kuşaktan başka bir ip elbiseleri üzerinde taşıyamaz ve bağlayamazlardı. İlim ehli, zühd sahipleri ve eşrafa mahsus olan elbiseleri asla giyemezler, giyerlerse men olunurlardı.

• Müslüman olmayanlar şehirde ata binip gezemezler, yalnız zaruret halinde binebilirler bu defa da Müslümanlar'ın toplu olarak bulundukları yerden geçerken binekten ineceklerdi.

• Yolda ve hamamda Müslüman olmayan kadınlar Müslüman kadınlardan kıyafetleri ile ayırt edilmeliydi. Hamamlarda Müslüman olmayanların kullanacağı havlular ayırt edilecek şekilde işaretli olmalıydı.

• Berberlerde Müslüman olmayanlar ile Müslümanlar için kullanılan makas ve usturalar ayrı olacaktı.

• Müslüman evlerinden ayırt edilebilmesi için Müslüman olmayanların evlerine belirli işaretler konulacaktı.[148]

Tam bir bağnazlık ve hoşgörüsüzlük örneği olan ve insanları inançları dolayısıyla aşağılayan bu fermanın ekonomik çöküşe, yoksulluğa çare olacağı umuluyordu.

Bu ferman kağıt üzerinde kalmadı. Tüm Osmanlı ülkesinde şiddetli bir şekilde uygulandı.

Ebussuud Efendi'nin fermanda yer alan hükümlere uymayanların cezalandırılması yönünde görüş açıkladığı çok sayıda fetva var.[149]

MESELE: Kefereye selam vermek caiz midir?
EL CEVAP: Tazminen cayiz değildir, ihtiyacı olicek caizdir.

MESELE: Bir kimse şehir içinde bir atlı kafire rastlasa, "atdan in" dedikde kafir muhalefet idüb inmese nice itmek gerekir?
EL CEVAP: Güçle indirmek gerekir.

148 Akdağ; Agy, sf. 67; Sadık Albayrak, Budin Kanunnamesi ve Osmanlı Toprak Meselesi; Tercüman Yay. İst., Tarihsiz, sf. 86-87, Hammer, Osmanlı Tarihi, C. 6, sf. 1800.

149 Düzdağ; Agy; Muzaffer Arabul, Agy.

MESELE: Bir Müslüman başına gök sarık sarınıb ve şapka geyüp kafirlerle oturup şürbi hanır idüp şimdiden sonra ben bunlardanım dise Şer'an ne lazım olur?
EL CEVAP: Tecdidi iman ve tecdidi nikah lazım olur. Eğer dimeyüp inad iderse katli lazım olur.

MESELE: Kafir düğününe "mübarek olsun" diyen bir kimseye ne yapmak gerekir?
EL CEVAP: "Mübarek" dediyse kafirdir. Ve kafirlere yapılan yapılır.

MESELE: Bir mescidin etrafında hiç bir Müslüman evi bulunmayıp orada çepeçevre kefere otursa, bir müezzin ve bir imam yalnızca ezan okuyup namaz kılmak için oraya gitseler şeriat uyarınca aldıkları vazife kendilerine helal olur mu?
EL CEVAP: O evleri karşılıklarını ödeyerek zorla Müslümanlar almalıdır; bu işe geciktirmeden girişmek gerekir.

MESELE: "Kafirler kul ve cariye kullanmasınlar" deyu emr-i şerif var iken, kullananlara şer'an ne lazım olur?
EL CEVAP: Tazir-i şedid ve habs-i medid lazımdır.

MESELE: Ehl-i İslam içinde olan zımmileri, yüksek görkemli evler yapmaktan, şehir içinde ata binmekten ve fahir kıymetli libas giymekten ve yakalı kaftanlar giymekten ve ince tülbendler ve kürkler ve sarıklar sarınmaktan velhasıl ehli İslam'a ihaneten, kendilerini böbürlenmiekten alıkoyan hakim hayır işler, sevap kazanır mı?
EL CEVAP: Kazanır.

1537 tarihli Kanuni'nin fermanı ve Şeyhülislamların fetvaları dinsel bağnazlığın ne dereceye vardığını olduğu gibi yansıtıyor.

ZORLA CAMİ YAPTIRIN!

Köylere, mahallelere zorla cami yapılması uygulanması da yoğun olarak gündeme geliyor. Çürümeye başlayan Osmanlı düzeninin daha çok cami açarak önüne geçilmesi düşünülüyor. Kuşkusuz yöneticiler ne bu kadar saf ne de samimiler. Asıl düşünülen şey insanları ahiret işlerine yöneltmek ve bu dünyadan ellerini eteklerini çektirmekti! Namaz, oruç, dinsel buyruklar ile öte dünyayı kazanmaya çalışan insan bu dünyaya gözlerini kapatacaktı. Hanedanın emrindeki ulema kendi efendilerinin huzuru için tüm maharetlerini ortaya koyuyordu.

Kanuni'nin fermanına dayanılarak köylere, mahallelere zorla cami yaptırılması için fetvalar verildi. Yine Ebussuud Efendi bir fetvasında "bazı Müslüman köylerinde mescid olmayıp, Müslümanlar cemaatle namaz kılmasalar zamanın hakimi onlara zorla mescid yaptırtabilir"[150] açıklamasında bulunuyor.

Müslüman olmayanları, sözgelimi Hıristiyanlar'ı, Yahudiler'i aşağalayan, dinsel emirleri zorla yerine getirten bir "hoşgörü" ortamı?

NAMAZ KILMAYANLARI CEZALANDIRIN!

1537 tarihli ferman bütün vilayet valilerine gönderilmiştir. Fermanda valilere "namaza devamın sağlanması" emredilmiş olup bu yönde cezalandırmaktan kaçınılmaması istenmiştir. Şeyhülislamlar da fetvalarında bu emri yineleyerek halkı namaza yöneltmenin, zorlamanın ora hakiminin görevi olduğunu vurgulamışlardır.

Osmanlı hanedanı namaz gibi tamamen tanrı ile kul arasında gerçekleşmesi gereken bir ibadete müdahale ederek üzerinde ciddiyetle durduğuna göre halkın şeriat hükümlerine uymayı çok da önemsemediği söylenebilir.

"Bazı kasaba ve köylerde, hatta şehirlerde yerleşmiş olanlar da dini kaidelere karşı ilgisiz davranıyorlardı. XIV. yüzyılın iranlı yazarlarından Kazvini'nin kaydettiğine göre halkının çoğu Türkmenler'den oluşan Sivas'ta camiler genellikle boş idi. Halk

150 Sadık Albayrak; Agy, sf. 233.

ticaretle meşgul oluyor ve dini ihmal ediyordu. Sivaslılar şarap içmekte de bk sakınca görmüyordu."[151]

Osmanlı'da namaz kılmayanlarla ilgili iki ayrı düzenleme her dönemde varolmuştur. Bu kurallar beş vakit namaz kılınması ve cuma namazı kılınmasıyla ilgilidir.

Daha Fatih zamanında namaz kılmayanlara karşı sert tedbirlere başvurulduğu görüyoruz.

Hatta bu dönemde bir namazcı yani *namaz komiserinin* görevlendirilerek, namaz kılmayanları soruşturduğu, izlediği ve cezalandırdığı fermanlarda yer alıyor.

Fatih 1471 Haziran'ında Rum Vilayeti'ne gönderdiği bir fermanda namaz kılınmadığından sözederek bunların cezalandırılmasını emrediyor:

"*Namaz dinin direğidir, onu terk eden şüphesiz dini yıkmış olur hadisiyle amel olunmadığı, namazı terk edenler yüzünden mescidlerin harabe haline geldiği belirtildikten sonra namazcı olarak tayin edilen yasakçıya, terk-i salat olanlara dayak (taziri bi'd-darb) ve para cezası (taziri bil-mâl) verilmesinin meşru obuası nedeniyle bütün sancak beyleri, kadılar ve subaşıların yardımcı olunması emredilmiştir.*"[152]

Namazcı ya da yasakçı, denilen kişi engizisyon sorgucusu anlamına gelen *engizitör'ün* Osmanlıca'sıdır. Namazcı namaz kılmayanı izleyecek, dayakla cezalandıracak, para alacaktır. Ve ne kadar o yörede devlet görevlisi varsa namazcıya "yardımcı olacaktır." Çünkü namazcı merkezden tayin edilmektedir, hanedanın adamıdır.

Fatih'in oğlu II. Beyazıt'ın saltanatı döneminde de *na-mazcıların* görev başında olduğu ve artık kanundan aldıkları yetkiye dayanarak ceza kesmeleri sözkonusudur.

II. Beyazıt zamanında namaz kılmayanlarla ilgili olarak konulan hüküm şöyledir:

"Ve dahi bi-namazı mahalle mahalle, köy be köy teftiş idüb muhkem tazir ideler. İki ağaca bir akçe cürm alına."[153]

Beyazıt'ın koyduğu kanun hükmü namaz kılmayanların, şeri-

151 A. Yaşar Ocak; Babailer İsyanı, Dergah Yay. îst. 1980, sf. 73.

152 Aydoğan Demir; Kanuni Sultan Süleymanın Terk-i Salat Edenlerle İlgili Fermanı, Tarih incelemeleri Dergisi II, İzmir 1984. Hammer; Agy,sf.258.

153 Aydoğan Demir; Agm.

at kurallarına uygun davranmayanların sıkı biçimde izlenmesini ve cezalandırılmasını emretmesi açısından bir engizisyon tutumundan başka birşey değildir.

Aynı uygulamanın Yavuz zamanında daha da katı bir biçimde sürdüğünü biliyoruz.

Osmanlı, namaz kılmayanlara uyguladığı para cezasını çok önemli bir gelir kaynağı olarak görmüştür. Yasakçılar insanları sudan bahanelerle kadı önüne çıkartarak namaz kılmadı diye çeşitli cezalara çarptırmışlardır.

KANUNİ'NİN NAMAZ KILMAYANLARIN CEZALANDIRILMASINA DAİR FERMANI

Kanuni Süleyman da dinsel görevleri devlet zoru ile yerine getirtmek konusunda babasının, dedesinin yolunu izlemiştir.

"Terk-i salat edenlerin cezalandırılması" onun zamanında da sürmüştür. Devlet namaz kılmayanları izlemeli, cezülandırmalıdır. Bu konuda kuşkuya, müsamahaya yer yoktur. Şeriat kurallarının sıkı bir biçimde yerine getirilmesini isteyen fermandan sonra yalnızca namaz kılınmasına ilişkin olarak da çeşitli eyalet valilerine, kadılara fermanlar gönderildiğini yoruyoruz.

1546 tarihli Vize kadısına gönderilen fermanda padişah kadıdan "terk-i salat olanların şer ile haklarından gelinmesi"ni istemektedir.

Fermanı olduğu gibi buraya alıyoruz:

TERK-İ SALAT OLANLARIN HAKLARINDAN GELİNE!

Vize kadısına hükmüm ki.

Kazana bağlı bulunan Ibri Köyü halkı ve kazanda ikamet eden diğer ahalinin, namazı terkettiği, namaz kılmaya üşendiği, ilgi göstermediği, yerine getirilmesi gereken farz ve vecibeleri ihmal ettiği; çoğu mescidin harabeye dönmüş durumda bulunduğu, bunların tamir edilip onarılmadığı, bazı imamların kuranı doğru olarak okuyamadıkları gibi namazın

kurallarını da bilmedikleri ve hatta şeriata aykırı tutumlarına rağmen imamlık yaptıkları öğrenilmiştir.

Hükmi şerifim tarafına ulaştığına, bu hususu bizzat araştırmaya girişesin. Olayı Müslümanlar'in önünde irdeleyip, inceleyesin. Eğer durum doğru ise yani namazı terk-edenler, namaz kılmayanlar varsa onları uyarıp, tehdit edip beş vakit namazı kıldırasın. Namaz kılmamakta direnenler ve inat edenlerin şer'ile haklarından gelesin...

Ve bunun gibi durumları soruşturmak üzere vilayet kadıları namazcı tayin ederlermiş. Bunlar reaya zulmedermiş.

Bundan sonra namaza tayin etmeyip soruşturmayı bizzat kendin yapasın.

Kanuni "namaz kılmamakta inad edenlerin hakkından gelinmesini" buyururken, namazcıların halka zulmettiğini de teyid etmektedir. Namazı yerine bizzat kadının terki sulat edenleri yola getirmesini emretmektedir[154].

KIZILBAŞLAR ORTADAN KALDIRILMALIDIR

Kanuni'nin namaz kılmayanların cezalandırılması için Vize kadısına gönderdiği fermandan devletin zorla namaz kılınmasını istemesine rağmen halkın buna pek aldırış etmediği anlaşılmaktadır.

Namaz kılmayanları cezalandırın fermanının muhatabı yoksul köylüler, Kızılbaşlar'dır. Bunlar Osmanlı hanedanı ile hep çelişki içerisinde bulunmaktadırlar. Bunu da doğal saymak gerekir. Türkmenler, Anadolu ve Rumeli köylüleri Osmanlı şeriatı ile kendilerini bağlı addetmemektedirler. Bu nedenledir ki haklarında fetvalar, fermanlar çıkarılmakta, yetkililere cezalandırılmaları, ortadan kaldırılmaları buy-rulmaktadır.

Kanuni Süleyman'ın Nahcivan seferine çıkmadan önce Diyarbakır Beylerbeyi Ayaş Paşa'ya gönderdiği Hattı Hurmayım' da da "Kızılbaşlar'ın yokedilmesi" emrinin varlığı görülüyor.

1551 tarihli fermanda Ayaş Paşa'ya şu buyruğu veriyor Süleyman:

154 Aydoğan Demir; Agm.

"Din ve ugur-u Hümayunumda yoldaşlıkta bulunan kullarım hakkındaki inayetlerimin daima çoğalacağını göz önüne alarak devlet hizmetlerinde ona göre çalışmalısın.

Kızılbaş lekesi olanlar hapis ile iktifa edilmemeli, bu gibiler isabetli tedbirlerle elde edilerek habis vücutları ortadan kaldırılmalıdır.

Kızılbaşlığa meyledenlere gecikmeden fırsat ve mecal vermeyesin!"[155]

Süleyman, Ayaş Paşa'dan Kızılbaş olarak bilinenlerin sorgusuz sualsiz katlini istemektedir. Yargılayan, iddia eden, infaz isteyen padişahın kendisidir. Hanedan için tehlikeli olduğuna inandığı Kızılbaşlar'ın yok edilmesi buyruğu tam bir engizisyon uygulamasıdır. Kanuni'nin kanuniliği Kızübaşlar için böyle işlemektedir.

"IŞIKLAR"IN HAKKINDAN GELİNE

Süleyman'ın saltanat döneminin büyük bölümünde katı şeriatçı tutumu ile tanınan Ebussuud Efendi Şeyhülislamlık makamında oturmuştur. Bu otuz yıl içerisinde (1545-1574) önceki zamanlarda olduğu gibi Sünnilik/şeriat Osmanlı hakimiyetinin yönetiminin temel siyasi karakteri olmuştu.

Sünnilik karşıtı ya da Sünni mezhebinin dışındaki tüm inançlar, kişiler, toplulukların yoğun bir baskı ve zulüm altında olması işin doğası gereğiydi. Çünkü Sünnilik devletin siyasi kimliği olunca Sünni olmayan tüm eğilimler doğrudan muhalefetle özdeş hale geliyordu. Ve bunların hakkından gelinmesi, sudan bahaneler uydurularak ortadan kaldırılması hanedanın bekası için olan bir tavırdı.

Bu tutum Ebussuud Efendinin fetvalarında ayrıntılı olarak görülecektir.

Yukarıdaki belgelerin yaraşıra ayrıca hazine ve mühümme defterlerinde de Kanuni döneminde yürütülen engizisyon uygulamalarının örneklerine rastlıyoruz.[156]

155 Nazmi Sevgen; Kürtler, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 9 Haz. 1968.

156 Ahmet Refik; Onaltıncı Asırda Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İst. 1932.

Bu yüzyılda Kızılbaş, Rafizi, Işık, Torlak, Kalender, Haydarı gibi kavramlar aynı anlamda ve aynı inancı ifade etmek üzere kullanılıyor. Ve Osmanlı bu inanca mensup insanlara göz açtırmama politikası izleme çabasında.

Vilayet kadılarına Sultan Süleyman mührü ile gönderilen fermanlarda da böyle buyruluyor.

ŞEYDİ GAZİ IŞIKLARININ YOLA GETİRİLMESİ HAKKINDA

Eskişehir Kadılığına hükmüm ki:

Bugünlerde gönderdiğin mektupta daha önce gönderilen buyruğumdan söz ederek "Eskişehir ile Şeydi Gazi kazalarında yaşamakta olan Şeydi Gazi Işıklarının bazılarının fesat ehli olup böylelerini yakalayıp, güvenilir adamlara teslim edip, Kütahya kalesinde hapsedesin ve sebeplerini deftere yazıp arz edesin diye ferman eylediğimi" yazmışsın. Yine buyruğum gereğince yapılan soruşturmada "Eskişeh kadılığında iki nefer ışık bulunduğunu bunlardan birinin yirmi, diğerinin ise on beş yıldan beri inançlarından dönüp Sünni olduklarını, evlenip çoluk çocuğa karıştıklarını, kendi hallerinde bulunduklarını ve herhangi bir suçla suçlanmadıklarını" yazmışsın.

Şimdi büyürdüm ki:

Önceki buyruğuma göre davranıp bunlar gibi fesat ehline fırsat ve ruhsat vermeyesin.

(30 Haziran 1558, Çarşamba)

Aşağıdaki fermanda Sultan Süleyman bayramlarda eğlence düzenlenmemesini, davul zurna çalınmasının yasaklanmasını istiyor ve bunların şeriate aykırı olduğunu Öne sürüyor.

Bu fermanda daha önemli bir konu daha var. Işıklar'ın Aşure gününü andıklarını oysa Aşure günü inancının yasaklandığını anmaya devam edenlerin şeriata göre cezalandırılması emri.

Resmi Sünni anlayış Kızılbaşlar'ın bir "anma gününe" dahi hoşgörü göstermeyip şiddetle cezalandırma yoluna gidiliyor. Dikkatle okunmalı...

BAYRAMLARDA IŞIK TAİFESİNİN KÖS VE NAKKARE ÇALARAK GEZMELERİNİN ÖNLENMESİ HAKKINDA

Edirne Kadısına Hükmüm ki:

Kutlu saltanatımı icra eylediğim şu günlerde Muhammed Mustafa'nın şeriatını uygulamak O'nün getirdiği hükümlere bağlanmak tek emelim olduğu halde çok geniş topraklara sahip Osmanlı ülkemde valiler ve hakimleri tayin etmekten dahi şerefli amacım yüce şeriate aykırı olan kötü davranış ve hareketleri yasaklamak ve defetmektir.

O halde ülkemde bundan önce kutlanan bayramlarda bazı kimseler şeriata aykırı olan eğlence ve oyunlarla meşgul olup, bu yüzden birçok uygunsuz işler ve günah işlendiğinden, bu bayramlarda şeriata aykırı iş işlemeyeler diye emir verilip, o çeşit aşağılık işler yasak edilip ve defedilip uyarılmış ve tekrar tekrar resmi yazılar yazılmıştı.

Halen kadılık görevi yaptığın yerde, önceki bayramlarda bazı günahkarlar kutsal şeriata aykırı ve emre karşı önceden yaptıkları gibi davul, nakkare ve zurnalar çalıp, nice eğlence ve çirkin davranışta bulunup ve bundan da önemlisi ortadan kaldırılıp yasaklanan Aşure gününde Işık topluluğunun sancaklar kaldırıp davul, nakkare, def, dümbelek çalarak alenen şehirde gezdikleri, Müslümanlar'in hakimlerinin bu tür şeriate aykırı hareketlen yasaklaması gerekirken, izin verip yasaklanmadığı işitildiğinden; şimdi bunun gibi kötü işler, bundan önce yasaklanıp defedilmiş iken bu kez ruhsat verilip yasaklanmamasına sebep nedir bilinmesi ve bundan sonra yasaklanmak gerektiğinden, büyürdüm ki:

Şerefli hükmüm elinizi buldukta bundan sonra bayramlarda şeriate aykırı olduğundan kimseye davul ve nakkare çaldırmadasın, eğlence ve yasaklanmış davranışlar yaptırmayasın. Aşure zamanında dahi Işık topluluğunu bu tür davranışlarla şehirde dolaştırmayasın, gezmesini önleyesin. Bu yasağa uymayanları kutsal şeriat gereği ile cezalandırıp, bu yüce emrimin suretini orada bulunan sicile kaydedip, bugünden sonra yüce emrime aykırı ve kutsal şeriata karşı gelen kimselere göz açtırmayasın.

(24 Ağustos 1558, Cumaertesi)

SARI SALTUK BABA HAKKINDA BİR FETVA DÖRT FERMAN

Hacı Bektaş Veli halifelerinden Sarı Saltuk ve dergahı hakkında Osmanlı hanedanının resmi görüşlerini yansıtan fetva ve fermanların da varlığını görüyoruz. Bu fetva ve fermanlarda Osmanlı'nın ortadoks İslam'ın dışındaki inanç ve kültürlere karşı düşmanlığı açıkça okunuyor.

Kanuni zamanında Sarı Saltuk Baba dergahında yaşayan Işıklarla ilgili olarak, onların soruşturulmalarına, takip edilmelerine, cezalandırılmalarına dair üç ferman yayınlanmış. Bu dergahla ilgili olarak sonraki padişahların da fermanları var. Ayrıca şeyhülislam fetvalarına da rastlıyoruz.

Ferman ve fetvaların Sarı Saltuk dergahına yönelmesi buranın Rumeli'de çok önemli bir Kızılbaş dergahı olduğunu gösteriyor. Yine Sarı Saltuk'a ait bilgiler bu "yönelimin" nedenine de işaret ediyor.

Sarı Saltuk Alevi-Bektaşi inancına göre Hacı Bektaş'ın halifelerinden olup önde gelen Bektaşi erenlerindendir. Vilayetname'de[157] Sarı Saltuk'a dair oldukça bilgi var: Hacı Bektaşa mürid oluşu, tahta kılıç kuşanışı, Kümeline gidişi ve orada serüvenleri... Vilayetname'den aktaralım:

SARI SALTUK KİMDİR?

"Sarı Saltuk,

Hacı Bektaş, birgün Arafat dağındaki çilehane'den çıkıp şimdi "Zemzem Pınarı" denen pınarın yanına geldi. Gördü ki bir çoban, bir bölük koyunu, pınar yanındaki alana yaymış, gütmede. Hünkâr, çobanın yanına gitti,. arkasını sığadı, adın nedir çoban dedi. Çoban, adım Saru Saltuk'tur, ne emredersiniz, elimden geldiği kadar hizmette olayım deyince Hünkâr, haydi dedi, seni Rûm ülkesine saldık.

Saru Saltuk'un gözünden, bir an içinde perdeler kalktı, erlik,

157 Abdulbaki Gölpınarlı; Vilayetname-i Hacı Bektaşi Veli, İst. 1958, sf. 45-48 Sefer Aytekin; Vilayetname-i Hacı Bektaşi Veli, Emek Basın Yayın, Ank., sf. 132-143.

erenlik mertebesine erdi. Erenler şahı dedi, koyunları ne yapayım? Hünkâr, sahipleri gelinceyedek onlar, burdan ayrılmazlar, sen hemen nefes hakla, iki bir deme, biz sana klavuzuz, seninleyiz, sıkıntıda yoldaşız. Ayni zamanda Hünkâr, Saru Saltuk'a bir yayla yedi ok verdi ve bir kılıç kuşattı, bir seccade sundu, Ulu Abdal, Kiçi Abdal adlı iki dervişi de yoldaş etti.

Saru Saltuk, Hünkâr'ın elini öptü, ayaklarına kapandı, dua ve himmet aldı, hemen yola revan oldu. Ulu Abdal ve Kiçi Abdal'la Sinob'un üstünden Karadeniz kıyısında Harmankaya' ya geldi.

Saru Saltuk'un, Harmankaya üstünde oturduğu yer bir ev içi kadar bir yerdir. Orda bugüne dek çimen bitmededir, öylece durur derler. Saru Saltuk oradan deniz kıyısına geldi, seccadeyi denize saldı, geçti, oturdu. Sağına Ulu Abdal'ı, soluna Kiçi Abdal'ı aldı. Seccadeye, ey erenler seccadesi dedi, yürü, erenler nereye götürürse o yana doğru git. Deniz sakin olunca seccadenin gittiği yerin izi, halâ bellidir.

Seccade, doğruca Gürcistan'a yürüdü. Ulu Abdal'la Kiçi Abdal, Saru Saltuk'a, sağa doğru gitseydi dediler. Saru Saltuk, tınmayın dedi, seccadeyi erenler yürütüyor. Seccade, Gürcistan yakasına yaklaştı. Gürcistan'ın Görliş adlı bir Padişahı vardı. O gün, deniz kıyısına, avlanmıya çıkmıştı. Bir de baktı ki, denizden bir karaltı gelmede. Yanındakilerin kimisi, ağaç kökü dedi, dalgalanıp geliyor. Biraz yaklaşınca gördüler ki üç kişi, bir seccadeye oturmuş, gelmede. Gürcü Beyi, bu gelenler dedi, boş adamlar değil. Derken seccade kıyıya geldi, Saru Saltuk, Ulu Abdal ve Kiçi Abdal, çıktılar, Salruk, seccadeyi ucundan tutup silkti, omuzuna attı.

Gürcü Beyi ve yanındakiler, bunu görünüce atlarından indiler, Saru Saltuk'un ellerini öptüler, ayaklarına düştüler, Ulu Abdal'la, Kiçi Abdal'la görüştüler, bunların, gerçek erenlerden olduğunu, ulu Tanrı'nın sevgili kullarından bulunduğunu anladılar. Görliş, Saru Saltuk'u kendi makamına davet etti atlarına binmelerini söyledi, kabul etmediler. Bunun üzerine bey ve adamları da atlarına binmediler, yaya yürüdüler. Saru Saltuk, bunları imana çağırdı, Müslüman oldular. Saru Saltuk, keçe getirtti. Hüseynî tâc dikti, bunlara giydirdi, tekbir etti. Sonra veda edip gene sec-

cadeyi denize serdi, eskisi gibi oturdular. Saltuk, erenler seccadesi dedi, erenler bizi nereye saldılarsa o tarafa yürü. Seccade, Rûm ülkesine doğru yürümiye başladı.

Gürcü Padişah'ı, hayatta oldukça kendisi de, kavmi de Müslüman kalmışlardı. Hepsi de Hüseynî taç giyerdi. Padişah ölünce oğlu ve kavmi, gene eski dinlerine döndüler, fakat başlarındaki Hüseyni tacı çıkarmadılar. O civar halkının, Hüseynîye benzer taç giymeleri o yüzdendir. Biz gene sözümüze gelelim:

Seccade, Rûm ülkesine doğru yol aldı, Kalıgra adlı bir kalenin yanına geldi, durdu. Saru Saltuk, Ulu Abdal ve Kiçi Abdal'la indi, seccadeyi silkip omuzuna aldı, Ulu Abdal'a Kiçi Abdal'a, siz kapıya dolanın, ben burdan çıkayım dedi. Onlar, bunda bir hikmet var deyip dolandılar, kendisi, doğruca kalenin bedenine tırmandı. O, kayaya tırmandıkça kaya, ellerine karşı gelir, tutunurdu. Mübarek ayakları da taşa gömüldü. Şimdi bile hâlâ o kalede ellerinin, ayaklarının izleri görünüp durur.

Kale, Lâzoğlanlarından bir kâfir beğinindi. Ansızın o kalede, yedi başlı bir ejderha belirmişti. Onun korkusundan beyle halk, kaleyi bırakıp uzak bir kaleye gitmişlerdi. Saru Saltuk, doğruca o ejderhanın üstüne vardı, bir nagra attı. Ejderha nefes aldı, kuyruğunu kımıldattı, bir kükredi. Saru Saltuk, eline ok, yay aldı, yedi başına birer ok attı. Ejderha can acısından Saru Saltuk'a, belinden sarıldı, sıktı. Saru Saltuk, yanındaki kılıcı unutmuştu. Hızır'ı çağırdı. O sıralarda Hünkâr, "Kızılca Halvef'te oturmuş, Hızır peygamberle sohbet ediyordu. Hacı Bektaş, Saru Saltuk, çağırınca, Hızır'ım dedi, Saru Saltuk'u ejderha bunalttı, kılıcını unuttu, tez imdadına yetiş, kılıcını hatırlat. Hızır, hemen kalktı, Kalıgra'ya vardı, mızrağıyle ejderhaya vurdu, mızrak, ejderhayı deldi, öte yanındaki kılıca dokundu. Ondan sonra Saru Saltuk'a, ey gerçek er dedi, yanındaki kılıcı çekip başını kessene. Saru Saltuk, hey Hızır'ım dedi, çağırdığım erenler hakkıyçin kılıcım hatırımdan çıkmış, yoksa sana zahmet edip çağırmazdım. Tahta kılıcı çekip ejderhanın birer birer yedi başını da kesti, Hızır'la vedağlaşıp yola düştü. Hızır'ın izi, hâlâ meydandadır.

Ulu Abdal'la Kiçi Abdal, kalenin kapısından dolanıp geldiler. Ejderhanın öldüğünü gördüler, Saru Saltuk'la buluşunca, gaza

mübarek olsun dediler. Sonra hep beraber kaleden çıkıp yola düştüler. Saru Saltuk, ejderha savaşında pek susadım dedi. Dört yana baktılar, su bulamadılar. Saru Saltuk, eliyle dörtbeş yeri kazdı, kazdığı yerlerden, bir değirmeni döndürecek kadar arıduru bir su çıktı, akmıya başladı. Sonra bir çoban buldular, onunla, kalenin beyine, ejderha öldürüldü diye haber saldılar kalenin beyi gelip ejderhanın öldüğünü gördü, Saru Saltuk'a candan gönülden muhip oldu ve iymâna geldi.

Saru Saltuk, o kavme birçok kerametler gösterdi. O il halkını muhip etti. Rûm ülkesinde nice kerametleri görüldü. Yıllardan sonra Hünkar'ı ziyarete de geldi. Fakat doğru rivayet şudur: Hünkâr'ın ölümünden sonra yıllar geçti, çelebiler zamanında Hacı Bektaş tekkesine geldi, ziyaret etti, söyleyen öküzü kurban eyledi. Bu öküzün hikâyesi de şudur:

Hünkâr'ın tekkesindeki çiftlikte iki öküz vardı. Eçek ismindeki çiftçi, bu iki öküze öylesine hizmet ederdi ki dille tarif edilemez. Yerlerini o kadar yumuşak bir hale getirirdi ki kendisi soyunur, çırılçıplak yuvalanır, bir yanına bir şey batarsa onu bulur, atardı. Yemlerini fazla verirdi. Günün birinde, çift sürerken kızdı, öküzün birini üvendireyle dürttü, gövdesini kanattı. Öküz, Tanrı kudretiyle dile gelip Eçek dedi, evvelce hizmetimde kusur bulmazdın, beni hoş tutardın, bana hizmet ederdin. Şimdi kocaldım, gücüm kuvvetim kalmadı, beni üvendireyle dürttün, kanattın. Yarın sabah Saru Saltuk, kırk abdalla gelir, beni kurban eder. Eçek, bu sözleri duyunca geldi, çelebilere anlattı.

Ertesi günü çelebilerle dervişler, Saru Saltuk'u, Aksaray yolundan karşılamıya çıktılar, bulamadılar, geri döndüler. Geriye gelince baktılar ki Saru Saltuk, Kırşehir'den, Çorlu yolundan gelmiş, tekkede oturmada, rivayet ederler ki Sarı Saltuk, Kırşehri'nden, Çorlu yolundan Karaöyük deresine inince Akkubbe'ye karşı, yanındaki toplulukla oturdu. Dervişlerine çakıl toplatıp bir araya yığdırdı, bir oyuk yaptırdı. Burada dedi, bizim bir nişanemiz olsun. O çakıl öyüğü, hâlâ durur.

Saru Saltuk, çelebilerle, dervişlerle, görüştü, sonra o söyliyen öküzü kurban etti. Saru Saltuk'un belini bağladılar, kendisine icazetname, çırağ, sofra, alem verdiler. Bir nice gün sonra izin alıp yerine gitti.

Ölürken, bana muhip olanlarınız birer tabut yaptırsın, koyup gitsin; birbirinizle çekişmeyin, ben, hepinizin tabutunda bulunurum diye vasiyet etti. Gerçekten de hepsi birer tabut alıp gitti ve Saru Saltuk, her tabutta göründü, hepsi de sevindi, neşelendi. Fakat kale sahibi beye, ben asıl senin tabutundayım demişti de bey, nereden bileyim deyince tabut içinden sana elimi sunarım buyurmuştu, ona da, bu kerameti gösterdi; Tanrı gani gani rahmet etsin."

Tarihsel veriler de Sarı Saltuk'un 1264 yılında Dobruca Baba dağı civarında yaşadığını ve yörede yaşayan Türkmenler'in önderi olduğunu ortaya koyuyor.[158] Tahta kılıçla gönüller fetheden Bektaşi Babası Sarı Saltuk Hristiyan azizleri ile sık sık karıştırılmış ve Hristiyanlar'ın da sevgilisi olmuş bir derviştir. Önde gelen Bektaşi erenlerinden Barak Babanın da piridir. Barak Baba Yunus Emre'nin piri Taptuk Emre'nin piridir. Yunus bir deyişinde şöyle anar Saltuk Babayı:

"Yunus'a Taptuk'tan oldu,
hem Barak'tan Saltuk'a
Bu nasıl gün çüş kıldı,
ben nice pinhan olam"

Sarı Saltuk çeşitli kerametler göstermiş, öldüğünde mezarının bulunduğu yerin bilinmemesi için yedi ayrı tabut hazırlanmasını ve bunların değişik yerlere gönderilmesini istemiştir. Bu nedenle Sarı Saltuk'un Rumeli'nde farklı yerlerde makamları bulunmaktadır.

Babadağı'nda bulunan makamı II. Beyazıt zamanında düzenlenmiş ve bir vakıf kurulmuştur. Sarı Saltuk dergahı Rumeli Bektaşileri'nin biraraya geldiği önemli bir merkez niteliğindedir.

Gerek Sarı Saltuk gerekse ondan sonra gelen müridlerinin inancı ile Osmanlı resmi anlayışının bağdaşmayacağı açıktır. Osmanlı'nın kuruluş yıllarında resmi anlayış halkın inançları ile açık bir çatışmaya girmekten kaçınmıştır. Kendisini va-retme uğraşındaki hanedanının "hoşgörüde" bulunması, farklılıklara tahammül etmesini doğal görmek gerekir. Ne var ki merkezi yöne-

158 Franz Babınger; Sarı Saltuk Dede, MEB İslam Ansiklopedisi.

tim güçlenip toparlanmaya başlar başlamaz Anadolu köylüsüne ve inançlarına karşı açık bir düşmanlık izlemeye başlamıştır. Bu süreci Sarı Saltuk Baba ve dergahına ilişkin olarak net bir biçimde görebilmemiz mümkündür.

Burada önce bir fetvaya yer veriyoruz. Şeyhülislam Ebussuud Efendi vermiş. Osmanlı resmi anlayışının Sarı Saltuk'a yaklaşımını tüm açıklığıyla sergiliyor.

Sultan Süleyman 1538'de Bogdan seferine çıkarken yol üzerinde bulunan Sarı Saltuk'un Babadağı'ndaki türbesini ziyaret eder.[159]

Sarı Saltuk hakkında duyduğu söylencelerin, onun buradaki ününün ve etkisinin nelere dayandığını, ne derece doğru olduğunu öğrenmek için Şeyhülislam Ebussuud'a başvurur.

Kanuni'nin Sarı Saltuk ve dergahıyla "ilgilenmesini" onun yalnızca merakına dayandırmak herhalde doğru olmaz. Bu "ziyaret" bir "denetim" bir "soruşturma"dan başka birşey değildir. Sarı Saltuk dergahı o denli etkin olmalı ki Padişah bile dergahla ilgilenmek zorunda kalmıştır.

Süleyman Şeyhülislam Ebussuud'dan "bilgi" isterken ona son derece samimi bir biçimde seslenir. İşte Kanuni'nin sorusu ve Ebussuud'un fetvası:

SARI SALTUK KİMDİR? BİR KEŞİŞTİR.

Kanuni: "Sinde sindaşım, halde haldaşım ahırat karındaşım, eimme-i selef bu meselede ne huyundur ki:

San Saltık dedikleri şahıs evliyaullah mıdır?
beyan buyrula, musab oluna.
Ebussuud,
El cevap: Riyazet ile kadid olmuş bir keşiştir.

Sarı Saltuk Kızılbaş düşmanı Ebussuud Efendi'ye göre dünyaya küsmüş bir Hristiyan papaz iskeletidir.

159 Prof. M. Tayyip Okiç, Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva, A.Ü. ilahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Say. 1, 1952.

Ebussuud Efendi Sarı Saltuk'a "bir Hıristiyan papazıdır o" diyerek hem Bektaşi Velisini hem de Hıristiyanları küçümsemektedir, Ebussuud Efendi gibi Sünni şeriatı en katı biçimiyle savunan birinden Sarı Saltuk hakkında iyi bir söz söylemesi de beklenemez. Sarı Saltuk gibi insanların diline, dinine bakmayıp yalnızca insan oluşuna bakan biri ile Osmanlı'nın Şeyhülislamı elbette karşı karşıya olacaktır. Sarı Saltuk'un Türkmenlerin yanısıra Hıristiyanlarca da bir veli olarak görülmesi, sayılması, onun "kafirlerin dillerini, dinlerini alim bir rahip kadar bilmesi, klişelerde vaazda bulunması'[160] yalnızca insanı tanıması ve insanı en büyük değer görmesinin sonucudur. Osmanlı anlayışı kendisinden olmayanı hakir görüp küçümsemesi ile Sarı Saltuk yolu ile, Bektaşi yolu ile taban tabana zıttır.

Rumeli'de yaşayan Bektaşiler'e, Kızılbaşlar'a yönelik şeyhülislam fetvalarının yamsıra padişahlar tarafından yayınlanan çeşitli fermanlar da var. Fermanlar da fetvaların anlayışını olduğu gibi yansıtıyor.

Buraya aldığımız fermanlar Sarı Saltuk dergahıyla ilgili.

Varna kadısına gönderilen aşağıdaki fermandan Osmanlı sultanlarının Bektaşi dergahlarını sürekli denetlettikleri, bu denetimlerle onlar üzerinde açık bir baskı ve sindirme siyaseti izledikleri anlaşılıyor. Sultan Süleyman kadısına şeriate aykırı konuşma yapanların, şeriat dışı inanç sahiplerinin zaviyelerde barındırılmamasını emrediyor.

VARNA KAZASINDA SARI SALTUK ZAVİYESİNDE IŞIK TAİFESİNDEN MEHMET'İN ŞERİATE AYKIRI SÖZLERİ ÜZERİNE IŞIK TAİFESİNİN SORUŞTURULMASI HAKKINDA

Varna kadısına hükmüm ki:

Balçık kasabası naibinin imzası ile yüce huzuruma sicil sureti sunulup, hükmün altında bulunan Kaliagra kalesinde bulunan Sarı Saltuk zaviyesinde Işık taifesinden Mehmet adlı kim-

160 Prof. M. Tayyip Okiç, Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva, A.Ü. ilahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Say. 1, 1952.

senin kutsal şeriata ve islam dinine aykırı bazı sözler söylediği bildirilmiş.

Şimdi; bundan önce ülkemde her yere hükmü şerifler gönderip, bunun gibi zaviyelerde kutsal şeriata aykırı sapık fikirli Işık taifesinin barındırılmamasını buyurmuştum.

Buna göre büyürdüm ki, emrim gelip ulaşınca bu konu üzerinde durup öğrenesin ki, adıgeçen Işığın söylendiği gibi şeriata aykırı sözler söylediği doğru mudur?

Nasıl bir kimsedir? Ondan başka zikrolunan zaviyede bulunanlar sapık Işık topluluğu mudur? Yoksa kendi hallerinde Sünni topluluk mudur? Yazıp bildiresin. (15 Ekim 1559, Sah)

Kanuni'nin bu fermanı da Varna kadısınadır ve yine Sarı Saltuk dergahındaki Işıkların soruşturulmasına ilişkindir. Padişah iki ay içinde Varna'ya ikinci bir ferman gönderdiğine göre Varna civarında hanedanla aynı inancı paylaşmayan, Sünni mezhebinin dışında önemli sayıda bir Kızılbaş topluluğu bulunmaktadır.

VARNA'DA SARI SALTUK DERGAHINDAKİ IŞIKLARIN SORUŞTURULMASI HAKINDA

Varna kadısına ve zeamet sahibi, mallan kullanan Mehmet 'e hükmüm ki:

Bugünlerde kazanda bulunan tekkelerde bazı sapkın Işıkların toplanmak üzere olup doğru yoldan saptıkları, bozgunculuk, kötülük, fesadhk içinde olduklarını işittim.

Şimdi; bundan önce koruyup gözettiğim ülkemde ehli sünnet ve cemaatan olmayan bozguncu sapkın Işıkların yasaklanması için buyruklar göndermiştim.

Şimdi de o yüce emrim olduğu gibi geçerlidir. Büyürdüm ki enirim elinize ulaştığında bu konuda gerekli dikkat ve özeni gösteresin. Kazanda bulunan tekkelerde ehli sünnet ve cemaat (Sünni) mezhebinden olmayan sapkın; bozguncu şeriata aykırı davranışlarda bulunan Işıkları yasaklayıp, kovasın. Kimsenin şeriata aykırı davranışlarda bulunmasına fırsat vermeyesin. Yasağa uymayanları ismi ve resmi ile yazıp gönderesin. Sonra onlar hakkında yüce buyruğum ne şekilde gelirse ona göre hareket edesin. Amma bu bahane ile kendi halinde, doğrulukla yaşayan kimselere şeriatın dışına çıkıp sal-

dırıda bulunmayasın, alıp getirip mahkemeye çekmekten sakınasın. (12 Kasım 1559, Perşembe)

Kanuni bu fermanı da Varna kadısına gönderiyor. Üç ay içinde üçüncü ferman! Bu kez denetlenmesini istediği Akyazılı dergahı. Fermandan Dergah etrafında yaşayan Işıkların, üzüm yetiştirip, şarap yaptıkları, "ehli sünnet" olarak bilinenlerin dahi şarap içtiği anlaşılıyor.

Kanuni Sünni inancından olmayanların dergahtan sürülmesini emrediyor.

VARNA'DA AKYAZILI BABA TEKKESİNDEKİ DERVİŞLERİN TEFTİŞİ HAKKINDA

Varna kadısına hüküm ki:

Bugünlerde zaim (tımar sahibi) Mehmet Efendi ile mektup gönderip Varna kazasına bağlı Sebak mevkiinde bulunan Akyazılı Baba tekkesinde yaşayan ışıkların durumları yüce emir gereğince denetlendikte, adı geçen tekkeye yakın olan köyler ahalisinden nice Müslüman'ın ve kullar uç beylerinin bu tekkeye hizmet için kullar gönderildiği, sözedilen bu kimselerin tekkenin etrafında bağlar dikip, üzüm yetiştirip, sıkıp, şarap yapıp içtikleri.

Her türlü sapkınlıkta, kötülükte bulundukları, gelen leventlere şarap sattıkları ve nice fesada neden oldukları bundan başka adı geçen tekkede bulunan ehli sünnetten (Sünni) dervişlere dahi şarap içirdikleri, özellikle içlerinden Mevvac Ali adlı Işığın haramzade olup, her zaman fesad içinde olup fesatçı bir kimse olduğu ve cezalandırıldığı, ancak birkaç gün sonra Pervane adlı kişinin ve birkaç Işığın "tekkenin işi kul tayfasınındır" diyerek yabancılarla işbirliği ettiğini, tekkenin içini velveleye vererek birçok kötülüğe neden olduğunu bildirmişsin.

Şimdi acilen büyürdüm ki; adı geçenleri güvenilir adamlara teslim edip yüce katıma gönderesin.

(Aralık 1559)

Aşağıdaki ferman da yine Sarı Saltuk dergahıyla ilgili ve Kanuni'nin torunu III. Murat tarafından Baba kadısına gönderilmiş. Ferman 1583 tarihini taşıyor. Bu yüzyılda anlaşılan o ki Osmanlı ile Bektaşiler arasındaki "gerilim" varlığını sürdürüyor.

SARI SALTUK BABA DERGAHI HAKKINDA

Baba kadısına hüküm ki:

Adı geçen kasabada San Saltuk Baba Zaviyesi'ne Sultan Beyazla Han'ın vakıf eylediği yerlerin üzerine ihtiyaç oldukça bina olunandan başka, bazı kimseler, Müslümanlar'in sadakalarını kendilerine almak umuduyla vakfedilen yerlere ayrıca halvethane ve zaviye bina etmekle sözkonusu tekkede hizmet eden mücavir dervişlere bile yer bulunmadığı gibi gelip gidenleri ağırlayacak dahi yer bulunmayıp, çok zaruret çekilip darlık olmakla, tekkede durup hizmet eden mücavirler dahi perakende olup, vakfa fazlasıyla zarar olmakla, sonradan eklenen zaviye ve halvethanenin ortadan kaldırılmasının meşru olduğuna ilişkin şeriata uygun fetva uyarınca davranılmasını emredip, büyürdüm ki:

Buyruğum vardıkta, bizzat sözkonusu zaviyenin üzerine varıp, bu konudaki fetvaya göre denetleyip, soruşturasın. Açıklandığı gibi, önceki duruma aykırı olarak sonradan zaviye ve halvethane bina olunmakla zarara uğrayıp sıkıntı yaratıldığı gerçek ise seri fetva gereğince davranıp şeriata göre zararı ve sorunu ortadan kaldırasın" (22 Ağustos 1583, Cumartesi)

Belgeler Kanuni'nin "kanuniliği" konusunda böyle söylüyor. Ne var ki bu dönemde takip edilen, soruşturulan, işkence edilen, katledilen yalnızca Kızılbaşlar, Sünni inancından olmayan insanlar olmamıştır. Osmanlı hanedanı resmi belgelerin de ortaya koyduğu gibi Sünni İslam anlayışının dışında olan kim olursa olsun onu kafir olarak görmüş, aşağılamış, baskı, zulüm uygulamıştır.

Hıristiyanlar, Museviler eğer Müslüman olmaya "zorlanmamışsa" bunun tek nedeni Müslüman olmayanlardan daha fazla "vergi" alınmasıdır, Osmanlı için *para imana baskın gelmiştir.* Bu tutumu Osmanlı'nın yüksek hoşgörüsü olarak değil, olsa olsa çil altınların karşılığı bir tutum olarak açıklayabiliriz. Hıristiyanlar ya da Museviler "çil paraları sayesinde kellelerini kurtarabilmiş olsalar da Kızılbaşlar onlar kadar şanslı olamamıştır. Tarihçi Peçevi İbrahim Efendi'nin sözleri ile "ehli İslam'da Işık taifesi günahkar bir taife olduğu gibi, kafirlerden daha kötü öyle bir taifedir."

TORUNLARINI KATLETTİREN OĞLUNU BOĞDURTAN MUHTEŞEM PADİŞAH...

Osmanlı hanedanının yoksul Anadolu köylüsüne yaptığı zulümler sonucu yükselen feryatlar, yoksulun ahi olarak hanedandan aheste aheste çıkmıştır. Şöyle ki Kanuni'nin saltanat döneminde de karıları, oğulları ve kendi arasında binbir kompla düzen, entrika dolap dönmüş, olmadık oyunlar tezgahlanmış, isyanlar aile içi cinayetler yaşanmıştır.

Osmanlı hanedanı için baba ve evlat katletmek sıradan, basit bir olay niteliğindedir. Gördüğümüz gibi tahta çıkan ya da çıkma gayreti içinde olan şehzadeler babalarını, kardeşlerini öldürmek konusunda bir an bile tereddüt etmemektedir. Her yanından kan sızan bir Osmanlı ailesi. Duygunun, sevginin, şefkatin zerresine dahi izin vermeyen bir iktidar hırsı.

Kanuni de iki oğlu ile dört torununu boğdurtarak bu aile içi cinayet geleneğini sürdüren bir hükümdar olarak tarihteki yerini almıştır.

Karısı Hürrem Sultan karşısında hiçbir etkinliği kalmayan ve Hürrem'in sözünden çıkmaya cesaret dahi edemeyen Kanuni, Gülbahar hatundan olma ve "ekber evlat" olarak görülen oğlu Mustafa'yı kendi çadırına davet ederek gözünü kırpmadan boğdurtur.[161] "Ordu Ereğli yakınlarına gelince Şehzade Mustafa kendisini bekleyen talihin hükmünden habersiz halde ordugaha vararak babasının otağı yanına otağ kurdurdu. Ertesi gün vezirler şehzadenin elini öperek kıymetli hediyeler aldılar. Bu merasimden sonra şehzade Mustafa mükellef eğer vurulmuş bir ata binerek huzur-i şahaneye gitti. Vezirler kendisine yol göstericilik yapıyorlardı. Fakat zavallı şehzade babasının otağına varınca karşısında padişah ile saray görevlilerini göreceğine, kendisini idama memur yedi dilsizle karşılaştı. Dehşet içinde kalmıştı. Şehzade, atlas bir perde arkasında bu korkunç sahneyi temaşa eden babasını bos yere çağırıp dururken, o dilsizler Mustafa'nın üzerine atıldılar. Bahtsız şehzade Mustafa babasının otağında ruhunu teslim etti." Şehzade padişahın öfkesine kurban gittikten sonra hazine deftarları Mustafa'nın hazinesine, otağına, hayvan

161 Peçevi Tarihi, I. Cilt, sf. 215, Solakzade Tarihi, II. Cilt, sf. 233

ve uşaklarına devlet adına el koydu. Ulemaya cenaze namazı kılmaları için emrolundu."[162]

Oğlu "baba baba" diye feryatlar ederken Kanuni hemen yanıbaşındadır ve öz oğlunu öldüren aileye ne denebilir ki!

Bu bölümü Osmanlı'nın muhteşem sultanının diğer oğlu Beyazıt'ı ve dört torununu nasıl öldürttüğüne yer vererek kapatalım.

Hiçbir niteliği uygun olmadığı halde Süleyman'ın oğlu Selim'i veliaht olarak göstermesi diğer oğul Beyazıt'ın sonu demekti. Beyazıt başını öne eğip kesilmesini beklemek yerine isyanı seçti. Ne var ki ordusu babasının ordusuna yenildi ve İran şahı Tahmasap'a sığınmak zorunda kaldı (1559).[163] Kanuni Süleyman ve Şehzade Selim, Şah'a hediyeler elçiler gönderip mektuplar yazarak asi Beyazıt'ın kendilerine teslim edilmesini istediler. Devletlerin çıkarı insani değerlere üstün geldi. Ve kaçınılmaz sonu yaşadı Beyazıt ve çocukları. Şah Beyazıt ve 4 oğlunu kapıcıbaşı Sinan Ağa ile cellat Çavuşbaşı Ali Ağa'ya teslim etti. Ve hemen orada infaz gerçekleşti. Kanuni Süleyman oğlu Beyazıt ve 4 torununu katlettirmesine olanak sağladığı için Vezir Pertev Paşa ile Şah'a üçyüzbin altın gönderirken Şehzade Selim de bin altın göndererek babasına katıldı.[164]

Kanuni oğlu Şehzade Beyazıt ile torunları Orhan, Mahmut, Abdullah ve Osman için İran Şahı Tahmasab'a 1.200.000 altın öder. Şah'la çeşitli yazışmalardan sonra satış için bu fiyatta anlaşır. O muhteşem Süleyman oğlu ve torunlarını kurban etmek için satınalmaktadır. Şah, Şehzade Beyazıt ve oğullarını Kanuni'nin gönderdiği heyete teslim eder. Heyet Kanuni' den aldığı talimat üzre hemen Kazvin'de Beyazıt ve oğullarını katleder. (23 Temmuz 1562) Cesetler mumyalanarak Sivas'a getirilir ve surdışına gömülür.[165]

---

162 Agy'lerden başka; Hammer; Osmanlı Tarihi, Cilt 2, MEB. İst. 1991, sf. 17

163 Stanford Shaw Beyazıt'ın ordusunun "Türkmen göçebelerinden ve tımar askerlerinden oluştuğunu" yazar. Bu kişilerin Kızılbaş olması muhtemeldir. Osmanlı imparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 1, E yay. İst. 1982, sf. 163

164 Hammer; Agy, sf. 44-52.

165 Mustafa Nuri Paşa; Netayic ül-Vukuat, Cilt I, II TTK Yay. Ank. 1992, sf. 324.

Tüm bu "tezgahtan" habersiz Şehzade Beyazıt babasına "af dileyen, yakarış içerikli bir "tazarrunname" yazıp gönderir. Babası da cevap şiirinde tövbe ederse onu bağışlayacağını söyler. Süleyman oğlunu "katlettirerek" bağışlar! Oğul ve babanın tazarrunamelerini yani yalvarış yakarış şiirlerini buraya alıyorum.[166]

BAYEZİD'İN MANZUM TAZARRUNÂMESİ

Ey serâser âleme sultân Süleymânum baba,
Tende canûm cânumun içinde cânânum baba,
Bâyezidine kıyar mısın cânum baba?
Bi-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

Enbiyâ ser-defteri, ya'ni ki Âdem hakkiçün
Hem dahi Musa ile İsâ-i Meryem hakkiçün,
Kâinatun serveri, ol rûh-i a'zâm hakkiçün,
Bi-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

Sanki Mecnunam bana dağlar başı oldu durak,
Ayrılub bi'l-cümle mâl ü mülkden düşdüm ırak,
Dökenim göz yaşunu "vâ-hasretâ dâd, el-fırak"
Bi-günahım, Hak bilür, devletlü sultânım baba.

Kim sana arzeyleye hâlim eyâ Şah-ı kerim?
Anadan, kardaşlarumdan ayrılub kaldum yetim,
Yok benüm bir zerre isyânum sana, Hakdur 'alîm,
Bi-günahım, Hak bilür, devletlü sultânım baba.

Bir nice ma'shumum olduğun şehâ bilmez misin?
Anlarun kanuna girmekden hazer kılmaz mısın?
Yoksa ben kulunla Hak dergâhına varmaz mısın?
Bi-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

166 Müneccimbaşı Ahmet Dede; Müneccimbaşı Tarihi Cilt 2, Tercüman Yay. sf. 607.

Hak-te'âlâ kim cihhanun Şahı itmüşdür seni,
Öldürüp ben kulunu, güldürme şahım düşmeni.
Gözlerüm nuru oğullarumdan ayırma beni,
Bi-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

Tutalım iki elün başdan başa kanda ola,
Bu meseldür söylenür kim, "Kul günâh itse n'ola"?
Bâyezid'ün suçunu bağışla, kıyma bu kula,
Bi-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

KANUNİ'NİN CEVABI

Ey demâdem mazhar-ı tuğyan u isyânum oğul,
Takmıyan boynuna herkiz tavk-ı fermânum oğul,
Ben kıyar mıydım sana ey Bâyezid Hân'um oğul,
Bi-günâhım dime, bari, tevbe kıl camım oğul.

Enbiyâ vü evliya, ervâh-ı a'zam hakkiçün,
Nuh u İbrahim ü Musa, İbni Meryem hakkiçün,
Hatm-i hasâr-ı nübüvvet Fahr-i 'Âlem hakkiçün,
Bi-günâhım dime bari, tevbe kıl cânum oğul.

Âdem adın itmiyen Mecnûna sahralar durak,
Kurbi ta'atden kaçanlar dâima düşer ırak,
Ta'n değüldir dir isen "Vâ hasretâ dâd, el-fırak",
Bi-günâhım dime bari, tevbe kıl cânum oğul.

Neş'et-i Hakdur übüvvet, ram olan olur kerim,
"Lâ-tekul uf kavlini inkâr iden kalur yetim,
Ta'ate isyana 'âlimdür Hüdavend-i azhim,
Bi-günâhım dime bari, tevbe kıl cânum oğul.

Rahm ü şefkat zib-i imân olduğun bilmez misin?
Ya dem-i ma'shumu dökmekden hazer kılmaz mısın?
'Abd-i âzâd ile Hak dergâhına varmaz mısın?
Bi-günhahım dime bari, tevbe kıl cânum oğul.

Hak, reâyây-i mu'tie râ'î itmişdür beni
İsterüm mağlûp idem ağnama zi'b-i düşmeni,
Hâşe lillâh öldürdürsem bigünah nâghah seni,
Bi-günâhım dime bari, tevbe kıl cânum oğul.

Tutalım iki elim başdan başa kanda ola,
Çünki istiğfar idersün, biz de 'afv itsek n'ola?
Bâyezidüm, suçunu bağuşlarum gelsen yola,
Bi-günâhım dime bari, tevbe kıl cânum oğul.

Böyle bir tabloda, bu manzara içinde "hoşgörünün" herhalde "h" sini görmek dahi mümkün olabilir mi? Oğullarına, torunlarına bile binbir zulmü reva gören bir hanedan' varlığını sürdürmek için yoksul Anadolu köylüsünü, Kızılbaşlar'ı inim inim inletmez mi?

Resmi yazarların "uzun boylu, yakışıklı, nazik maddi-manevi güzel özellikleri şahsında toplamış, şair ve alim" olarak tarif ettikleri Süleyman 46 yıl Osmanlı tahtında oturduktan sonra 20 Eylül 1566'da öldü.

Bu muhteşem Türk'ün cenaze namazını "halde haldaşı, sinde sindeşi, ahiret kardaşı" Şeyhülislam Ebussuud efendi kıldı...[167]

167 Ah Süleyman, sen kendini kurtarmışsın.

Kanuni Sultan Süleyman: "Şu çekmecemi benimle beraber kabrime defnedin" diye vasiyette bulundu. Ölünce vasiyetinin yerine getirilmesi için çekmece mezarın başına getirildi. Ebussuud efendi de dahil olmak üzere mevcut ulema, "çekmece cenaze ile birlikte mezara gömülürdü, gömülmezdi" diye münakaşaya koyuldu. Ölünün eşyasını kabre beraber defnetmek İslam'da yoktur, mecusiye tespih lazım gelirdi gelmezdi derken çekmece tutanın elinden yere düşerek açıldı. İçinden bir çok kağıtlar döküldü. Bunlar Ebussuud Efendinin fetvaları idi. Padişahın vasiyetten muradı mahşerde sorulduğu vakit, "Yarabbi işte herşeyi seri şerifin fetvasıyla yaptım" diyeceği anlaşıldı. O fetvaları Şeyhülislam Ebussuud Efendi görünce ağlamaya başladı ve:
"Ah Süleyman, dedi, sen kendini kurtarmışsın, bizim halimiz ne olacak?"

BİR ENGİZİSYON YARGICI ŞEYHÜLİSLAM EBUSSUUD EFENDİ

Kızılbaşlar'ın katline yönelik fetvaları ile tanıdığımız Mehmet Ebussuud Efendi önde gelen Osmanlı şeyhülislamlarından biridir. 1490'da İskilip'te doğmuş 23.8.1574'te İstanbul'da ölmüştür. Ekim 1545'te Meşihat makamına oturan Ebussuud Efendi ölünceye kadar bu görevde kalmıştır.[168]

Osmanlı tarih yazarları ve resmi tarihçiler kitaplarında Ebussuud'dan övgüyle sözederler. Onu "doğu ve batı bilginlerinin en bilgilisi, bütün mezheplerde (dört Sünni mezhebini kastediyor - A.Y.) müctehit (ayet ve hadislerden yargılar çıkarabilecek kadar geniş ve derin bilgi sahibi bulunmak) olmak derecesine ermiş, meani ilminde çağının ulu deryası, belki ikinci Numan'dır," (Numan bin Sabit: Sünni Hanefi Mezhebinin kurucusu) diye tanımlarlar.[169] Hoca Çelebi diye anılan Ebussuud "Osmanlı Şeyhülislamlarının tefsir ve fıkıh sahalarında en alimlerinden biri, Abu Hanifa-i sani, hatimat al-mufassirin, muallim-i sani" dir.[170]

Ebussuud Efendi yine Kızılbaş düşmanlığıyla ünlü Şeyhülislam İbni Kemal'den ders almış, İnegöl İshak Paşa Medresesine tayin edilmiş, 1520'de "azledilerek" 10 ay mazul kalmıştır.

---

168 *Peçevi İbrahim Efendi;* Peçevi Tarihi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bak. Yay., Ank. 1992, Cilt 1, sf. 41-45;

Hoca Sadettin Efendi, Tacüt Tevarih, Haz, Kültür Bak. Yay., Ank., Cilt 5.

Mehmet Ertuğrul Düzdağ; Şeyhülislam Ebussuud Efendinin Fetvaları Işığında XVI. Asır Türk Hayatı, Enderun Kitapevi, İst. 1972.

M. *Cavid Baysun;* Ebussuud Efendi, MEB İslam Ansiklopedisi.

Muzaffer Arabul; Şeyhülislam Ebussuud Efendi, Fetvalar (Duanama); İst. 1978.

169 Peçevi İbrahim Efendi, Agy., sf. 41.

170 M. Cavid Baysun, Agm.

1533'te İstanbul Kadısı, 1537'de ise Rumeli Kazaskeri olmuştur.

Tarihçiler Ebussuud'un "nur yüzlü" olduğunu, muhabbetinden meclisinde kimsenin ağzını açmadığını, sabah namazından ikindiye kadar 1413 fetva verecek kadar çalışkan olduğunu yazarlar.

Bunlarla birlikte satır aralarında onun gerçek çehresine ilişkin bilgilere de rastlarız. Alî, Ebussuud'un huşunet'ine yani sert, kaba ve inatçı yaradılışına değinir.[171]

Peçevi İbrahim Efendi ise Ebussuud'un sert yaratılışlı olmasının nedeni olarak onun Kürt soyundan gelmesini gösterir.

Namık Kemal'e göre Ebussuud "adi bir müdahin (dalkavuk)"dir. Evrak-ı Perişan'da Şeyhülislam'ın padişahın huzurunda sürekli olarak onu övücü mısralar söylediğini, sözgelimi padişaha "har kar ki husrav bikunad şirin ast" dizesi ile seslendiğini bunun "müdahinlik" olduğunu ima eder.[172]

Ebussuud'un inatçılığı ve dalkavukluğu bir yana 1545'te Şeyhülislam olmuş ve hicri takvimle 30 yıl şeyhülislamlık yapmıştır. Bu 30 yıl hatta onun 1533'te İstanbul kadılığı ile başlayan zaman dilimi Osmanlı'da Ortadoks İslamın en bağnaz bir biçimde uygulandığı zaman olmuştur. Kanuni ve II. Selim' in saltanat döneminde meşihat makamında oturan Ebussuud' un yetiştirdiği öğrenciler ise III. Murad ve III. Mehmet dönemlerinde başlıca ilmiye ricalini oluşturmuştur. Ebussuud Efendi'nin şeriatçı çizgisinin onun kişiliğinin ötesinde Osmanlı hanedanının resmi anlayışı ile tam bir uyum içinde olduğu ve bütünüyle örtüştüğü görülür. Kanuni ve II. Selim ile Şeyhülislam arasındaki sıcak ve yakın ilişki de bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

Kanuni'nin Ebussuud Efendi'nin düşüncelerine büyük değer verdiği, söz gelimi bir sorunda ulema ikiye bölünüp Ebussuud'un bulunduğu taraf azınlıkta kalmış olmasına rağmen o tarafın görüşünü uyguladığı anlatılmaktadır. Kanuni'nin kendi adına yaptırdığı Süleymaniye Camisinin temelini "ellerinin uğurlu olduğu" gerekçesiyle Ebussuud'a attırdığı, yazdığı bir mektupta ona

171 Âlî, aktaran M. Cavid Baysun; Agm; Peçevi Agy. sf. 44.

172 Baysun; Agm içinde.

"hâlde hâldasım, sinde sindaşım, âhiret karındaşım, tarik-i hakta yoldaşım" diye seslendiği belirtilir. Ka-nuni'den sonra yerine oturan oğlu II. Selim'in de çok sevdiği musahibi Hurufilikle tanınmış Celal Çelebi'yi Ebussuud'un "talebi" üzerine saraydan uzaklaştırdığı yazılır.[173]

Tüm bunlar Ebussuud'un Kızılbaş düşmanlığı ile Osmanlı'nın Kızılbaş düşmanlığının aynı kaynaklı ve bir olduğunu açıkça gösterir. Farklı inançlara hoşgörü göstermek bir yana resmi politikanın farklı inançlara düşmanlık ve farklı inancın ortadan kaldırılması olduğu gerçeğini teyid eder. Osmanlı hanedanının Fatih Mehmet'ten başlayarak yoksul Anadolu köylüsü üzerinde uyguladığı baskı geleneksel Kızılbaş düşmanlığı şekline dönüşmüştür.

Yoksul köylülüğün başkaldırısının Kızılbaş bayrağı altında gerçekleşmesi bizi yanıltmamalı, işin asıl rengini görmemizi engellememelidir. Osmanlı tarih yazarları ve resmi tarihçiler tüm bu başkaldırı hareketlerini salt bir dinsel kimliğe büründürme uğraşındadır. Maddi temelden yoksun, insanın ekmek kavgasına dayanmayan hiçbir direnişin yüzyıllar sürdüğü görülmemiştir.

Ne var ki bu gerekçeler Ebussuud'un Kızılbaş düşmanlığı için hafifletici nedenler değildir ve olamaz.

BİR ENGİZİSYON YARGICI: ŞEYHÜLİSLAM EBUSSUUD EFENDİ

Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Kızılbaş düşmanlığını, Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı dinden, farklı inançtan, farklı düşünceden insanlara yönelik tutum ve davranışları görmek, anlamak açısından "Şeyhülislam Ebussuud Fet-vaları"nı irdelemek son derece önem taşımaktadır.

Fetvalar Osmanlı resmi anlayış ve uygulamasının en somut kanıtıdırlar.

Fetva kavramını tanımlarken de açıkladığımız gibi fetvalar Osmanlı hukukunun temelini oluşturan *şeriata* bir işin uygunluğunu ya da uygunsuzluğunu İslam dini doğrultusunda gösteren resmi belgelerdir. O nedenle de resmi çizginin temel ifade-

173 Baysun; Agm.

cisidir. İşte fetvaların tarihsel olayları açıklamada, yerli yerine koyabilmekte önemi bu niteliklerinden kaynaklanır.

Bu çalışmada fetvaların resmiliğini resmi tarihi aşmada bir araç bir kaynak olarak kullanıyoruz!

Ebussuud fetvalarının tamamı gözden geçirilerek konumuzla ilgili olanlar olduğu gibi buraya alınmıştır.[174]

Ebussuud Efendi'nin gerek fetvaları gerekse açıkladığı görüşlerde şeriatın, resmi anlayışın dışındaki inanç ve düşüncelere karşı derin bir husumetin varlığı görülür. Şeyhülislam Ebussuud, tutumu ve fetvaları ile tartışmasız bir engizisyon yargıcıdır. Şeriat adına insanların canlarını almakta bir an dahi tereddüt etmez. "Bir konu eğer şeriata uymuyorsa o şey küfür ve dinsizliktir. Gereğini yapmak lazımdır." Ebussuud için insanların katline binbir gerekçe bulmak hiç de zor değildir. Ra-mazan'da oruç tutmamak, namaz kılmamak, Yezid'e lanet etmek, Yunus'tan deyişler okumak ve daha ne sudan sebepler...

Önce Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Kızübaşlar'a ilişkin fetvalarını görelim. Osmanlı şeriatı Anadolu köylüsüne nasıl bakıyor, onlar hakkında ne düşünüyor, sonlarını nasıl görüyor?

İşte fetvalar:

KIZILBAŞ TAİFESİNİ YERYÜZÜNDEN SİLMEK GEREK!

MESELE : *Kızılbaş topluluğunun şeriat kuralları uyarınca toplu olarak katledilmeleri helâl olup, kati eden gâzî ve bu sırada Kızılbaşlar tarafından öldürülenler şehid olurlar mı?*

174 Ebussuud. Fetvaları'nın derli toplu olarak yayınlandığı iki kitap var. M. Ertuğrul Düzdağ'ın "Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı" ile Muzaffer Arabul'un hazırladığı "Şeyhislam Ebussuud Fetvalar-Duaname". Burada son derece dikkate değer bir konu var. Muzaffer Arabul'un adının altında "Türkiye Yazarlar Sendikası Kültür Kurulu Üyesi" unvanı bulunuyor. Bu bilgi doğru ise durum TYS açısından vahim demektir. Çünkü Arabul kitabın giriş yazısında (1978) Ebussuud gibi farklı düşünce ve inançtaki insanlara karşı düşmanlıkla hareket eden bir Şeyhülislam'a övgüler düzüyor. Şu sözlere bakın: "İslam kültüründe unutulmaz bir iz bırakan bu bilgin çalışkan yüce bir Türk düşünürüdür." Bir TYS yöneticisinin bir engizisyon yargıcına güzelleme yapması ne derin bir çelişkidir.

ELCEVAP : Kızılbaşlar'ın topluca öldürülmeleri helal olup, bu din uğruna yapılan büyük savaştır. Bu savaşta ölmek de şehitliğin en ulusudur.

MESELE : Kızılbaşların topluca katledilmeleri helal ise bu yalnızca onların islam sultanına düşmanlık besleyip ileri giderek İslam askerine kılıç çektiği için midir yoksa başka nedeni de var mıdır?

ELCEVAP : Vardır, Kızılbaşlar hem ileri gidip başkaldırmışlardır hem de kafirdirler.

Kızılbaşlar'ın katledilmesi konusunda Yavuz Sultan Selim zamanında ortaya konulan tavır oğlu Kanuni Sultan Süleyman zamanında da kesintisiz bir biçimde devam eder. Çünkü yoksul Anadolu köylüsü Osmanlı hanedanı için hâlâ tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Fetvalar gösteriyor ki Kızılbaşlar'ı n kitlesel katliamı gündemde olmaya devam etmektedir. Ebussuud Efendi Osmanlı askerlerini savaşa teşvik etmek için katliama olur vermenin yamsıra savaşı yüceltmekte, savaşanların gazi olacağı ölenlerin şehit olacağını söyleyerek "ahireti" bir tür rüşvet olarak kullanmaktadır. Yağma ile askerler maddi olarak doyurulurken savaşa sürülürken ayrıca bu durum gazilik, şehitlik gibi dince saygı uyandıran davranışlarla örtülmektedir.

Fetva gösteriyor ki Osmanlı Kızılbaşlar'ı kesinlikle "Müslüman" saymamaktadır. Bu yaklaşım aşağıdaki fetvalarda daha açık olarak ifade edilmektedir. Kızılbaşlar'ın toplu kıyımına Şeyhülislam olur verirken her nekadar dinsel gerekçeler gösteriyorsa da satır arasında gerçek nedenin İslam sultanına düşmanlık besleyip, başkaldırma" olduğu okunmaktadır.

KIZILBAŞLAR ALİ SOYUNDAN DEĞİLDİR!

MESELE: *Kızılbaşlar önderlerinin Peygamber'in soyundan geldiğini söylerler. Bu durumda katledilmelerinin helâl olduğundan kuşku duyulmaz mı?*

EL CEVAP: Haşa! Yaptıkları kötü işler o temiz soyla ilişkilerinin olmadığını açıkça kanıtlar. Ayrıca güvenilir kimseler söylemiştir ki babası İsmail ilk ortaya çıktığında imam Ali er-Rıza

*ibni Musa el-*Kazım'ın mezarının *bulunduğu yerde ve diğer yerlerde bulunan Seyit soyundan olanları kendisinin nesebini kutsal soya bağlamaya zorlayıp, bu yalana katılmayanları katledince, bazı seyit soyundan gelenler katliamdan kurtulmak için onun gösterdiği biçimde konuşmuşlardır. Ama bir miktar temkinli davranarak dikkatlice bakanların gerçek urumu hemen anlayabilmeleri için onun soyunu ulu şerifler arasında olup da kısır olup asla soyunun kalmadığı bilinen bir seyide bağlamışlardır, Ne var ki peygamber soyundan geldiğini varsaysak bile dinsiz olduğunda diğer kafirlerden bir farkı kalmaz. Yüce peygamber doğruluğu apaçık kutsal şeriat törelerine uyanları, sağlam emirlere uyanları koruyanlardandır.*

Sözgelimi Kenan Nuh Peygamber'in oğlu idi, fakat onun dinine girmemişti. Tufan anında Nuh "Kenan bendendir" diyerek kurtulması için tanrıya yalvardığında Tanrı "O senin soyundan sayılmaz" demiş Kenan da diğer kafirlerle birlikte boğulup cezasını bulmuştu. Peygamber soyundan olmak dünya ve ahiret azabından kurtuluş için yeterli olsaydı Hazreti Adem soyundan olmak sebebiyle hiçbir kafir dünya ve ahirette azab çekmezdi.

MESELE: Yukarıda adıgeçen Kızılbaş topluluğu Hz. Ali taraftan (Şii) olduklarını savunuyor, "la ilahe illallah" diyorlar. Onların bu duruma karşılık gelen halleri nedir, uzun uzadıya ve ayrıntılı olarak açıklana?

EL CEVAP: Şii değildirler. Ayrıca peygamberimiz açıkça buyurmuşlardır ki "yetmiş üç fırka içinde ehl-i sünnet fırkasından gayrisi ateşte yanacaktır." Kızılbaş topluluğu bu yetmiş üç topluluğun tam olarak birinden de değildirler. Her birinden bir parça şer ve fe-sad alıp kendi kafalarına göre dinsizlik, imansızlıklarına katarak sapkın bir dinsizlik mezhebi oluşturmuşlardır. Ve bozgunculuklarını, imansızlıklarını günden güne arttırmaktadırlar.

Şimdiye değin sürekli işledikleri suçların ve bilinen çirkin. hareketlerinin kutsal şeriat kuralları uyarınca gereği şöyle açıklanabilir:

Ol zalim Kızılbaslar Ulu Kuran'ı, kutsal şeriat kurallarım ve islam dinini hafife alıp, küçümserler. Şeriat kitaplarına söğerek ateşte yakarlar. Gerçek din alimlerine karşı koyup öğrettikleri

şeriat bilgilerinden dolayı onları kınarlar. Önderleri olan lanetli günahkarı Tanrı yerine koyup ona secde eyleyip, dince yasak olduğu ayetlerce kesin olarak belirtilen türlü yasaklan helal sayarlar. Ayrıca Hazreti Ebubekir ile Hazreti Ömer'e lanet ettiklerinden dolayı da kafirdirler. Ve Peygamberimizin ailesi Hazreti Ayşe'nin temizliği, erdemi konusunda bunca ulu ayet inmiş iken, Ayşe'ye dil uzatarak Kuran-ı Kerim'i yalanlamaya kalkışırlar bu yüzden de kafirdirler. Ayrıca Peygamberimizin sevgili eşlerine leke sürerek peygamberimizi küçültürler. Tüm bu nedenlerle bu başıboş topluluğun, büyüğü, küçüğü, yurtları ve tüm eserleri ile katledilip ortadan kaldırılmaları mubahtır. Kızılbaşlar'm kafir olduklarından kuşku duyanlar dahi kafir olurlar. Kızılbaşlar, imamı Azam, imam Süfyân-ı Sevri ve imam Evzâgî'nin görüşlerine göre tam anlamıyla tövbe edip İslam'a gelirlerse onların küfürleri de diğer kafirlerin küfürleri gibi af olunarak katledilmekten kurtulurlar.

Ancak imam Mâlik, imam Şafi'î, imam Ahmet bin Hanbel, imam Leys bin Sa'd, imam Ishak bin Râhuye ve diğer din bilginlerinin görüşlerine göre Kızılbaşlar'm tövbeleri geçerli değildir, İslamiyet'e kabul olunmazlar. Ve mutlaka katledilmeleri gerekir.

Hazreti imam Ebu Hanife Kızılbaşlar hakkında karar verilirken yukarıda açıklanan görüşlerin hangisiyle hareket edilirse onun meşru olacağını söylemiştir.

Onların bütün suçlan ve halleri ehl-i islam içinde yaygın olarak konuşulmakta ve somut olarak bilinmektedir. Durumlarına ilişkin herhangi bir kuşku ve kararsızlık yoktur. Yine Kızılbaş askerlerinden olup da savaşa katılanlar, hizmet edenlere ne yapılacağı konusunda asla duraksama yoktur.

Ancak şehirlerde ve köylerde kendi halinde rahat durup iyilikle oturan Kızılbaslar'in nitelik ve davranışlarından arınan, görünüşleri de doğruluklarına uygun kimselere yalanlan açığa çıkmadıkça Kızılbaşlar'a uygulanan hükümler, cezalar uygulanmaz.

Kızılbaşlar'm katledilmeleri diğer kafirlerin katledilmelerinden daha önemlidir. Sözgelimi Medine etrafında birçok kafir varken ve Şam daha felh olunmamışken Hazreti Ebubekir, döneminde ortaya çıkan yalancı Müseyleme bağlı döneklerle .savaşmayı

kafirlerle savaşmaya tercih etmiştir. Yine Hazreti Ali döneminde Hariciler'in katledilmeleri de böyle olmuştur.

Kızılbaş topluluğunun kötülükleri çok büyüktür. Bunların kötülüklerini yeryüzünden silmek için çaba harcamak ne gerekiyorsa yapmak gerekir.

MESELE: Nahcivan seferinde tutulan Kızılbaş evladı kul olur mu?

EL CEVAP: Olmaz.

MESELE: Padişah emriyle Kızılbaş topluluğu kılıçtan geçirilip, büyük küçük esir alınanlardan bazıları Ermeni olduklarını söylerlerse bu durumda katledilmekten kurtulabilirler mi?

EL CEVAP: Kurtulabilirler. Eğer Ermeniler Kızılbaş askeri ile birleşerek islam askerleri üzerine gelip çarpışmamışlarsa şeriat hükümleri uyarınca tutsak edilmezler.

Ebussuud Efendi Kızılbaşları Müslüman saymazken doğal olarak onların ileri gelenlerinin de peygamberle, Ali ile bir ilgilerinin olamayacağını söyler. Fakat bir açık kapı bırakmaktan da geri durmaz. Ona göre Kızılbaşlar'm tümüyle şeriata aykırı davranışları dolayısıyla peygamber soyundan gelmiş olsalar bile bu durum katledilmelerine engel oluşturmaz. Ebussuud şeriat penceresinden dünyayı yorumladığı için görüşünde tutarlıdır.

O şeriat kurallarının üstünde hiçbir değer tanımaz. Zaten açıklıkla da söyler "tüm insanlar Hz. Adem'den geliyor, hiçbirinin azab çekmemesi gerekirdi." Öyle ise Tanrı neden insanlara azap çektirir, neden kardeşler arasında din adına savaş yapılır, Ebussuud şeriatın dışında kural tanımaz, başka türlü de açıklama yapması mümkün değildir.

Şeyhülislam'a göre Kızılbaşlık bütün toplulukların fesadlıklarından, kötülüklerinden birer parça alınarak oluşturulan sapkın bir inançtır, kötülük toplamıdır. Osmanlı hanedanının dinsel konulardaki tek otoritesi olan Şeyhülislam Ebussuud fetvalarında Yavuz Selim'in Kızılbaşlar'ı katlederken ileri sürdüğü suçlamaları olduğu gibi tekrarlar.

Ebussuud'a göre Kızılbaşlar Kuran-ı Kerim'i ve İslam dinini alaya alıp küçümserler. Şeriat alimlerini katledip, kitaplarını ateşe atıp yakarlar. Ömer'e, Ebubekir'e lanet okuyup, Peygamber'in karısı Ayşe'ye sövüp sayarlar.

Ebussuud Efendi Kızılbaşlar'm tövbesinin geçerli olamayacağını bu nedenle de büyüğü küçüğü ile tümünün katledilmesi gerektiğini açıklar. Ebussuud Kızılbaşlar'm ortadan kaldırılması konusunda hiçbir mazeret aranmayacağı, bunların kafirliğinden kuşku duyanların dahi kafir olup katledileceğini söyler.

Ayrıca Kızılbaşlar'm öldürülmesi diğer kafirlerin öldürülmesinden daha önemli, din için daha hayırlıdır der. Kızılbaşlar "kul" dahi olamaz!

Görüldüğü gibi Osmanlı engizisyonun Kızılbaşlar'a ilişkin hükmü çok "ağırdır". Diğer kafirlerden daha aşağıdadırlar, tövbe edip ölümden kurtulmalarına imkan yoktur. Yeryüzünden silinmeleri gerekir! Bunlar resmi belgelere, Şeyhülislam'ın fetvalarına geçenlerdir. Anadolu insanının yaşadıklarının ne kadar dehşetli olduğunu düşünmek imkansız olsa gerek.

Gayrimüslimler "köle" olup hayatlarını kurtarabilirler (!) Kızılbaşlar'm ise ölümden başka seçenekleri yoktur, köle bile olamazlar. Osmanlı engizisyonu Kızılbaşlar üzerinde bir ölüm makinası gibi işlemiştir. Bu belgelerin tersi kanıtlanamadığına göre Kızılbaş katliamı tescil edilmiş demektir.

Peki Osmanlı hoşgörüsü? Bundan daha traji-komik bir soru olabilir mi?

KIZILBAŞ KADINLARINA TECAVÜZ MUBAHTIR

MESELE: İmamı Azam'ın Kızılbaş sapkınları ile daha savaşa tutuşulmadan onların esir alınabilecekleri görüşünde olduğu söylenir. Buna göre; Kızılbaş kadınlarını esir alıp birleşmekle İslam askerlerinie güç ve kuvvet geliyor, din düşmanları ise güçsüz düşüp aşağalanıyorsa bu görüşe dayanarak hareket etmek şeriat kurallarına uygun olur mu?

EL CEVAP : Olur.

Şeyhülislam Ebussuud un yukarıdaki fetvaları son derece dikkate değer. Fetva açıkça İslam askerlerinin din adına Kızılbaş kadınlarına *"tecavüzüne"* olur vermektedir. Fetvaya göre Kızılbaş kadınlarının "ırzına geçmek" İslam askerlerine güç ve

kuvvet verir(!) Böylece tecavüze uğrayan Kızılbaşlar da aşağılanmış olacaktır. Irza geçmeyi, tecüvüzü mubah gören bir ahlak ve bundan İslam için hayırlı sonuçlar çıkaran bir şeyhülislam. Kızılbaşlar Ebussuud'a göre her türlü eziyete, zulme layıktır.

MESELE: Kızılbaş olduğu tescilli olan ve Çâryâre (dört dost; Ebubekir, Ömer, Osman, Ali anlamında, burada kasıtlı bir çarpıtma var, Kızıbaşlar'ın Ali'ye sövmesi sözkonusu olamaz - AY) sövüp sayan bir kişiyi Amrın oğlu Bekir katleylese, şeriata göre kendisi hakkında birşey yapmak gerekir mi?

EL CEVAP: Sövüp saydığı zaman öldürdüğü kesin ise hakkında herhangi bir soruşturma yapılmaz.

MESELE: "Muaviye hayırlı bir kişi değildir" diyen bir kimseye şeriat uyarınca ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Ta'zir olunur[175]

MESELE: Kutsal, temiz bir soydan gelen Muaviye'ye lanet eden bir kimseye şeriata göre ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Ta'ziri beliğ ve hapis lazımdır.

MESELE: Yezid'e kâfir diyen bir kimseye seran ne lazım olur?

EL CEVAP: Kazaen birşey lazım olmaz, fakat dinsel açıdan tövbe etmesi, Allahtan bağışlanmasını dilemesi gerekir. Aksi halde Yezid'in ardında cuma namazı kılan peygamber ümmeti aşağalanmış olur.

Osmanlı Şeyhülislam'ı Ebussuud Efendi bu fetvalarında Muaviye'yi, Yezid'i, Ebubekir'i, Ömer'i, Osman'ı savunmaktadır, onlara "toz kondurmamaktadır".

---

175 Ta'zir, Ta'ziri beliğ; azarkma / uyarma, suçluya suçuna göre azarda bulunma anlamına gelir.

Ta'zir aynı zamanda İslam Ceza Hukukunda bir "suç ve ceza" türüdür. Buna göre hangi davranışın suç olduğunun tespiti kadıya bırakıldığı gibi bu suça verilecek ceza da kadıya bırakılmıştır. Bazı durumlarda ise suç tanımlanmış ve fakat bu suça verilecek cezanın tespiti kadıya bırakılmıştır. İşte "hakkında muayyen bir ceza, bir hadd-i seri mevcut olmayan cürümlerden dolayı tatbik edilecek tedib ve cezaya" tazir denilir.

Adı ta'zir olmakla birlikte kadıya son derece geniş bir takdir hakkı tanıyan ta'zir ile ölüm cezasına varan cezalar dahi uygulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bak. Prof. Dr. Ahmet Mumcu, Osmanlı Devletinde Siyaseten Kati, Birey ve Toplum Yay., 2. Baskı, Ank. 1995, sf. 47 vd.

Oysa Kızılbaşlığın, Aleviliğin temel ilkelerinden biri "teberradır". Sözel anlamı yüz çevirme, sevmeme olan teberra ehlibeyti sevmeyenleri sevmeme, onlara düşmanlık gösterenlerden yüz çevirmedir. Aleviler peygamberin ölümünden sonra halifelik sorunu konusunda Ali'ye haksızlık yapıldığı inancındadırlar. Onlara göre halifelik Ali'nin hakkı olduğu halde Ebubekir, Ömer, Osman tarafından "gaspedilmiştir". Bundan dolayı Aleviler bu üç halifeyi sevmezler.

Kızılbaşlar Muaviye ve Yezit'i de hiç sevmezler. Muaviye Kerbela'da Ali'nin oğlu Hüseyin ve ehlibeyti katleden Yezit'in babasıdır. Kızılbaşlar için bu kişiler "hayırlı" kişiler değildir ve teberra ilkesi uyarınca lanetle anarlar.

Fetvalarda Ebussuud Muaviye'nin kutsal bir soydan geldiğini söylüyor. Yezit'i Peygamber ümmetinin temsilcisi, imamı sayıyor. Bundan dolayıdır ki Yezit'e, Muaviye'ye lanet okuyan Kızılbaşlar'ın öldürülmesi yönünde fetva veriyor.

Tüm bunlar Osmanlı'nın ortadoks İslamı yani Sünniliği kendisine resmi din seçtiğini ve Sünnilik dışındaki inançlara yaşam hakkı tanımadığını açıkça gösteriyor.

RAMAZANDA ORUÇ TUTMAYAN NAMAZ KILMAYANLAR KATLEDİLMELİDİR

MESELE: Bir kişi namazı inkar edip "manana namaz gerekmez" dese ona ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Katli gerekir.

MESELE: Bir topluluk namaz kılmayıp, Ramazan orucunun farz olduğunu inkar edip, Ramazan ayı geldiğinde oruç tutmayıp kendilerine bunun nedeni sorulduğunda "biz yoksul insanlarız, bize beş altı gün tutmak yeter" deseler ve yine "şarabın yapıldığı üzüm bağına bakan bizleriz, kendi elimiz emeğimizdir o yüzden bize helaldir" deseler ve kadınları ile birlikte şarap içseler ve yine kafirlerin belli kutsal günleri geldiğinde o güne kafirler gibi uyup saygı gösterseler ve bunun gibi nice şeriata aykırı davranışları olsa şariata göre bu tür topluluğa ve bunları Müslüman görüp söz ve davranışlarına istekle katılanlara ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Kafirdirler, ortadan kaldırılmaları gerekir.

MESELE: Hazreti Hüseyin soyundan gelen (seyyitler) bazı kimseler "ibadetle ilgili kurallar bizi bağlamaz. Biz ahirette ibadet işlerinden sorumlu tutulmayız. Biz şerefli varlığımızla doğrudan cennete gireceklerdeniz" deseler, adı geçenlere ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Eğer bu inançları üzerinde direnişler ve İslama gelmezlerse dinsizlikleri kesinleşmiş olur. Bu nedenle ortadan kaldırılmaları gerekir.

MESELE: Bazı Müslüman köylerinde mescid bulunmasa, Müslümanlar cemaatle namaz kılmasalar ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Zamanın hakimi onlara zorla mescid yaptırtabilir. Ayrıca namaza devam ettirmek için de bütün vilayet valilerine 944'de emir verilmiştir.

MESELE: Bir mahallenin bir kariyenin cemaati sağ ve salim olsalar namaza gelmeseler imam ve müezzin uyarıp çağırsa yine gelseler şeriat uyarınca ne yapmak gerekir?

EL CEVAP : Ta'ziri beliğ gerekir.

MESELE: Bir kişi şarap içerken "bu şarap hoş, güzel bir nesnedir, bunu içmeyenlerin ağzını, avradını filanlayıp" diyerek sövüp saysa bir diğer kişi de onaylayıp "iyi dersin dese" ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: İkisi birlikte kafirdir, öldürülmeleri gerekir.

Ebussuud Efendi'nin bu fetvaları da Kızılbaşlar'ın ortadan kaldırılmasına, katledilmesine yöneliktir. Fetvalar Kızılbaş inancının temelini tahrip etmeyi, yok etmeyi amaçlamaktadır.

Kızılbaşlar için Ramazan orucu "farz" değildir. Bu orucu tutmazlar, kendilerini Ramazan orucu tutma yükümlülüğü altında görmezler. Onlara göre Ramazan orucu sünnilere aittir ve Alevileri ilgilendirmez. Aynı şekilde Kızılbaşlar için beş vakit namaz kılmak sözkonusu olamaz. Alevi inancı ibadetin bu türden bir biçime, kalıba sokulmasını uygun bulmaz. İbadetin her türlüsü geçerlidir, uygundur. İnsanın dışı değil içi önemlidir. İçi, özü temiz olmayan kişi ne kadar namaz kılarsa kılsın, ne kadar abdest alırsa alsın kötülüklerden arınamaz. Kızılbaş inancı biçimsel tapınmayı reddeder.

Özü temiz olan insan için hiçbir yasak sözkonusu değildir. Bu nedenledir ki Şeyhülislam yasaklayıp katline fetva verse de "dolu içmekten," geri durmazlar. Onlar için yasak insana göredir:

"Ehline helaldir, naehle haram
Biz içeriz bize yoktur vebali"

Ebussuud Efendi Ramazan orucu tutmayan, beş vakit namaz kılmayan, şarap içen insanların ortadan kaldırılmasını dinsel yetkisine dayanarak emretmektedir.

Ebussuud fetvasını yazarken Anadolu ve Rumeli köylüsünün çoğunluğunu Kızılbaşlar oluşturuyordu. Kızılbaşlar katliam tehditine rağmen inançlarından bir parça ödün vermediler, yollarından dönmeyi bir an olsun dahi düşünmediler.

Osmanlı hanedanı ise dinsel görünüm altında yoksul köylüleri hizaya getirmek için yasak üstüne yasak koyuyordu.

Zorla namaza!

Zorla oruç tutmaya!

Amaç inançlarını zayıflatıp başkaldıran insanı ehlileştirmekti.

HALLAC-I MANSUR'UN YOLUNDA OLANLAR KATLEDİLMELİDİR

MESELE: Bir kimse "Hallac-ı Mansur Şeriat nazarında kafir ise, gerçeğe göre de en yüce mümindir. Gerçekten de Hallaç'm davası doğrudur dese ve inancı da bu doğrultuda olsa bu kişiye ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Hallac-ı Mansur'a yapılan yapılır.

Alevi-Bektaşi inancında Hallac-ı Mansur'un çok özel bir yeri vardır. Aleviler onun batini yaklaşımını yürekten benimsemişler ve Hallacı hep kendilerinden biri olarak görmüşlerdir. Hallac-ı Mansur'un felsefesinin adeta bir özeti olan ve bayraklaşan "enel hak" sözü Alevi inancının temel taşlarından biridir. "Tanrıyı insanda görme" ve "her ne arar isen insanda ara" diyerek insanı yücelten enel hakkın açık anlatımıdır.

Alevi-Bektaşi ibadetinde Hallac-ı Mansur adı "Dar-ı Mansur" olarak önemli bir mertebeyi oluşturur. Görgü cemlerinde görülecek olanlar "Dar-ı Mansur Divanında" dara çekilirler. Her şey burada saklısız gizlisiz konuşulur, dara duranlar görülür.

Alevi-Bektaşi Edebiyatında da Yunus Emre'den başlayarak Mansur adı, enel hak ve dara çekilme deyişlerde sürekli olarak dile getirilir. Ozanlar enel hak derler, Mansur olup dara çekilmek isterler. Ozanlar tüm içtenlikleri ile güçleri ile Mansur'a, inançlarına sahip çıkarlar. Anadolu insanı için Hallac-ı Mansur kendisine komşusu kadar yakındır.

Hallac-ı Mansur 857'de Tur'da doğmuş, 922'de Bağdat'ta katledilmiştir. Suçu şeriat kurallarına aykırı söz ve davranışlarda bulunmak olarak ilan edilmiştir. Mansur'un "Enel Hak" dediği için, Tanrı'yı insanda gördüğü için "Önce kamçılanmasına, sonra bedeninin dilim dilim kesilmesine, daha sonra da darağacına asılarak teşhir edilmesine ve en sonra da kellesinin bedeninden ayrılarak yakılmasına karar verilmiştir."

Mansur'un katledilmesinden 600 yıl sonra Şeyhülislam Ebussuud efendi Mansur'un yolundan gidenlerin, onun davasında haklı olduğunu söyleyenlerin de Mansur gibi katledilmesini emretmektedir. Anadolu'nun yoksul köylüsü Kızılbaşlar için hanedan zulmü aralıksız devam etmektedir.

YUNUSTAN İLAHİ OKUYAN DERVİŞLERİN KATLEDİLMESİ GEREKİR

MESELE: Tekkelerde inzivaya çekilip "biz tevekkül ehliyiz" diyenlerin şeriata göre halleri makbul müdür?

EL CEVAP: Değildir.

MESELE: Zikr edip devran eden bir derviş bunu ibadet olarak yapıyorsa nikahı düzgün, kestiği kurban helal olur mu?

EL CEVAP: "Devram ibadet saymak" dinsizliktir. Bu durumda Müslüman'la da zimmi ile de ni-kahlanamaz. Fakat ibadet olarak devran etmiyorsa dinsiz sayılmaz, diğer günah işleyenler gibidir. Karısı boş olmaz, kurbanı yenir.

MESELE: Raks ve devran eden bir topluluğu valilerin ve hakimlerin bundan men etmesi görevleri midir?

EL CEVAP: Men'etmeliler. Görevleri şeriatın emir ve yasaklarını halka bildirmektir. Kendileri yapmazsa şeriat konusunda geniş bilgisi olan birini görevlendirmeleri gerekir.

MESELE : Bir zaviyenin ibadet yerinde çeşitli kişiler ile oğlanlar biraraya gelip türlü nağmelerle "tev-hid" ederlerken (lâilahe illallah: Tanrıdan başka Tann yoktur) tevhid sözünü değiştirip kah "dil-i men" (benim gönlüm) kah "can-ı men" (benim canım) deyip ve kah;

Sen bir ulu sultansın
Canlar içinde cansın
Çün ayan gördüm seni
Pinhan kayusu değil

deyip ve kah;

Cennet cennet dedikleri
Birkaç köşkle birkaç huri
isteyene ver onları
Bana seni gerek seni[176]

diye göğüslerini dövüp garip hareketler yaptıklarında, mahalle ahalisinden bazı kimseler adı geçen zaviyede şeyh olan kimseye;

- Bu hareketlere niçin razı oluyor ve yaptırıyorsun dediklerinde o kişi;

-"Size ne!", "Biz cin ve insanı ibadet etsinler diye yarattık" (Zariyat suresi 56. ayet) ayetiyle cevap verirse, adı geçen kimseye şeriata göre ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Bunların anılan sözleri ve hareketleri tam anlamıyla taşkınlık olup, cennet hakkında söylemiş olduğu çirkin sözler açıkça dinsizliktir. Öldürülmeleri mubahtır. Şeyhleri olan dinsiz, anlatılan söz ve hareketler için "yaparlarsa ne olur" demekle kafir olduğundan başka yaptıkları kötü işi ibadet sayıp kutsal ayeti de ona kanıt olarak göstermekle yine kafir olur. Bu inançtan dönmezse ortadan kaldırılması gerekir.

176 Yunus'un bu deyişlerinin bütünü aşağıda verilmiştir.

MESELE: Şeyhlerden ve dervişlerden bazılarına bir kişi; "Siz niçin namazla, zekatle uğraşmıyorsunuz?" diye sorduğunda karşısındakiler. "Batın ilim yanında zahir ilim sözü mü olur? Biz batın ilmi ile uğraşırken zahir ilmi çoktan zaten kavramış oluruz" dese şeriat uyarınca onlara ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Onlar dinsiz ve münafıktırlar. Onlara İslam'dan dönenlere yapılan yapılmalıdır. O boş inançlarından vazgeçmedikleri takdirde katledilmeleri gerekir.

Ebussuud Efendi'nin bu fetvaları son derece dikkate değer. Bu fetvalar ile tekkelerde yaşayan dervişler Yunus Emre'nin deyişlerini okudukları için cezalandırılıyorlar. Alevi-Bektaşi Edebiyatının kurucu olan Yunus Emre'nin deyişleri Sünni Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin hışmına uğruyor. Fetvalardan anlaşıldığına göre tekkelerdeki dervişler de Yunus'un yolundadır. İlmi batın ehlidirler. Namaz, zekat gibi biçimselliklere aldırdıkları yoktur.

Yunus'u katı bir Sünni olarak göstermeye kalkışanlara fetvalar iyi bir yanıt olsa gerekir. Yunus'un fetvalara geçen ve dervişlerin katline neden olan deyişleri buraya alıyoruz:

BANA SENİ GEREK SENİ

Aşkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ü günü
Bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum
Bana seni gerek seni

Aşkın aşıklar öldürür
Aşk denize daldırır
Tecelli ile doldurur
Bana seni gerek seni

Aşkın şarabından içem
Mecnun olup dağa düşem
Sensin dün ü gün endişem
Bana seni gerek seni

Eğer beni öldüreler
Külüm göğe savuralar
Toprağın anda çağıra
Bana seni gerek seni

Cennet cennet dedikleri
Birkaç köşkle birkaç huri
İsteyene ver onları
Bana seni gerek seni

Yunus durur benim adım
Gün geçtikçe artar odum
İki cihanda maksudum
Bana seni gerek seni

Yunus'un deyişleri Ebussuud şeriata aykırı bulur. Ebussuud haklıdır! Yunus şeriata değil, biçimsel tapınmaya değil insana, insanın özüne yönelmiştir. O, tanrıyı insanda, kendi içinde görür. Fetvaların üzerinden 500 yıl geçmiştir, unutulan deyişler değil şeyhülislamın şeriatçı fetvaları olmuştur. Yunus'un deyişleri ise dilden dile dolaşmaktadır.

CANLAR İÇİNDE CANSIN

Canlar feda yoluna
Bu can kayusu değil
Sen can gereksin bana
Cihan kayusu değil

Sen bir ulu sultansın
Canlar içinde cansın
Çün ayan gördüm seni
Pinhan kayusu değil

Yudum yaramı sildim
Yaram kimdendir bildim
Bana yarim kayusu
Yaram kayusu değil

Derman ola mı bana
Derdim benim kim ona
Dertli varayım sana
Derman kayusu değil

Can u gönülü nettim
Aşkın oduna attım
Sıdkı dahi unuttum
Güman kayusu değil

Aşkın burcundan uçtum
Cevlan ucuban geçtim
Ben dost ile buluştum
Cevlan kayusu değil

Bu Yunus'u andılar
Kervan geçti dediler
Ben menzile eriştim
Kervan kayusu değil

EZANI ve CENNETİ YADSIYAN KAFİR OLUR

MESELE: Müezzin ezan okurken o yana dönüp "bin kere çağırsan bizden sana varır yoktur" diyen bir kişiye ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Alaya alıp dalga geçme sözkonusudur. Kişi kafir, karısı da boş olur.

MESELE: Bir kişi şaka ile "kalabalık cennetten tenha cehennem yeğdir" dese, o kişiye ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Kafir olur, kafirlere yapılması gereken yapılır.

Bu iki fetvaya konu olan olay içeriği kadar başka bir özelliği nedeniyle de üzerinde durulmaya değer. Şöyle ki, bu iki olay da üzerinden belli bir süre geçtikten sonra "Bektaşi Fıkrasına" dönüşmüştür. Kızılbaşlar'ın namaz kılmayıp, hacıyla, hocayla hafifçe dalga geçmesi fıkra olarak anlatılınca bizi gülümsetir. Ne var ki bunu dile getiren Kızılbaşlar şeriatın elinde katledilmiştir. Buradan Bektaşi Fıkralarının Alevi Bektaşiliği tanımada, anlamada, kavramada son derece önemli bir kaynak olduğu da ortaya çıkar.

HOŞGÖRÜNÜN ZERRESİ YOK

MESELE: Bir kişi diğer bir kişiye selam vereceği yerde "aşk olsun" dese diğeri de "yâ hû" diye karşılık verse, bu kimselere ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: islamiyet'in Tanrı selamını beğenmeyip o şekilde selamlaşırlarsa kafir olurlar,

MESELE: Bir kişi karşısındaki iki kişiye dinsiz dese, bu kişilere birşey yapmak gerekir mi?

EL CEVAP: Gerekmez, belki dinsiz değildirler.

MESELE: Peki bir tanık daha bulunursa onlara ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Öldürülmeleri gerekir, kafirlikleri anlaşılmış olduğundan.

MESELE: Bir kişi arkadaşına "Ben namaz kılmıyorum, sen de kılma" dese şeriat uyarınca ona ne yapmak gerekir.

EL CEVAP: Taziri beliğ gerekir.

MESELE: Bir kişi diğerine "namaz kılalım" dediğinde o kişi "yoksul kişiye borcumuz yok" dese şer'an ne lazım olur?

EL CEVAP: imanını yenilemesi gerekir.

MESELE: Bir kimse zamanın müftüsünün vermiş olduğu fetvayı "düzme kağıt çok olur, niye itibar edelim" dese şeriat uyarınca ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Taziri beliğ gerekir, ayrıca inancını yenilemelidir.

MESELE: Bir imam Ramazan'da şarap içse imamlığı geçerli midir, yaptığı tanıklık yerinde olur mu?

EL CEVAP: imamlığı geçerlidir, tanıklığı yerinde olmaz.

MESELE: Düğünde davul zurna çalmak, benzeri saz çalmak helal midir?

EL CEVAP: Haramdır.

MESELE: Hızırilyas günü seyre çıkan Müslümanlar'a herhangi bir soruşturma yapılır mı?

EL CEVAP: Hızırilyas gününe saygı duydukları için yapmamışlarsa sorun yoktur.

MESELE: Bir Müslüman herhangi bir zorunluluk olmadığı halde kafir dilini konuşursa, şeriata göre nikahı zarar görür mü?

EL CEVAP: Zararı tamdır, fakat dinsizliğine hükmolunup karısı ayrılmamalıdır.

Şiddetli bir biçimde ta'zir edilmeli ve zora koşulmalıdır.

MESELE: Bir kişi herhangi bir zorunluluk yokken başına Yahudi şapkası giyerse şeriat uyarınca o kimseye ne yapılmalıdır?

EL CEVAP: Küfür lazımdır.

MESELE: Bir kişi diğerinden hakkını istediğinde o kişi "şeriata göre hakkın sabit olursa alırsın" dese, bunun üzerine hakkını isteyen "senden hakkımı şeriatla mı alacağım, zorla döverek alırım" dese o kişiye şeriata göre ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Şiddetli biçimde cezalandırılması ve uzun süre hapsedilmesi gerekir. Kutsal şeriatı hakir görmek, küçümsemek amacıyla söyledi ise dinsizdir.

MESELE: Bir kişi diğerine "bana Tanrı'yı buluver" dediğinde o kişi "Kuran'a göre hareket edip, peygambere uyarsan Tanrı'yı bulursun" dediğinde diğer kişi "onlara ne gerek var ben onlarsız da bulurum veya buldum" derse o kişiye ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Zındıktır, katledilmesi gerekir.

MESELE: Bir kişi "bana Hazreti Isa gibi gökten sofra iner, nice kimseleri vebadan ve başka kötülüklerden kurtarırım, dilediğimi kötü duruma düşürürüm" dese ona ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Bu kişi deli değilse zındıktır. Hemen yakalanıp, sorgulanıp, gizli şeyleri keşfedildikten sonra hakkından gelmek gerekir.

MESELE: Bir kimse din iman nedir ve hangi mezheptendir bilmese durumu şeriata uygun olur mu?

EL CEVAP: Olmaz, din ve iman bilmemek ile kafir olur.

MESELE: Bir kimseye "peygamberin kimdir" diye sorulduğunda "bilmem" derse şeriata göre ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: ister gerçek ister yalan söylemiş olsun kafir olur.

MESELE: Bu konuda bazı kimseler o kişiyi uyararak "Peygamber'in yolundan (şeriatten) ayrılma, Peygamber'i boşverme tanı, utan" dediklerinde o kişi hiddetle "ben Peygamber bilmem" dese şeriat uyarınca o kişiye ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Kafirdir. Katli helaldir.

MESELE: Bir kişi diğer bir kişiyi şeriat emirlerine uymaya çağırdığında, çağırılan çağırana "sana da lanet şeriata de lanet" dese o kişi ne yapmak gerekir?

EL CTVAP: Kafirdir, katli helaldir.

MESELE: Bir kişi diğerini şeriata çağırdığında o kişi "ben şeriat bilmem fakat senin şeriatın budur" diyerek elindeki sopayı gösterip o kişiyi bir güzel dövse, döven kişiye ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: O kişi kafir olur, en sert biçimde cezalandırılması gerekir.

MESELE: "Bismillah, Allahu Ekber" diyerek domuz kesen kimseye birşey gerekir mi?

EL CEVAP : İmanım tazelemesi gerekir.

MESELE: Bir cami müezzini bir klişe papazına "sen papaz ben papaz" derse o kişiye ne yapılmalıdır?

EL CEVAP: İmanım tazelemesi gerekir. Ta'zir ile cezalandırılıp, azledilmelidir.

MESELE: Hâşâ "Tanrı'dan korkmam" diyen bir kimseye şeriata göre ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Kafirdir, İslam'a gelmezse katledilmelidir.

MESELE: Soğan ve sarmısak yiyen kimsenin yanına "melek" gelmez dediklerinin aslı var mıdır?

EL CEVAP: Vardır.

MESELE: Köpek bulunan yere "melek" gelmez dediklerinin aslı var mıdır, nedeni nedir?

EL CEVAP : Vardır, nedeni köpeğin pis, murdar oluşudur.

Şeyhülislam Ebussuud Efendi fetvaları ile tam bir engizisyon yargıcıdır. Vermiş olduğu bu ve benzeri fetvalar kuşkusuz binlerce insanın katledilmesine neden olmuştur. Ayrıca çeşitli davalarda yargıç olarak bulunmuş -sözgelimi Oğlan Şeyh davası- insanların şeriata uygun olmayan davranışları dolayısıyla katledilmelerine karar vermiştir.

1545'te şeyhülislam olup 30 yıl bu görevde kalan Ebussuud Efendi zamanın Osmanlı dinci gericiliğinin en yoğun şekilde hükümlerini icra ettiği yıllardır. Kanuni'nin saltanat yıllarıyla da çakışan bu zamanı "Kanuni'nin Kanuniliği" başlığı altında ayrıca yukarıda incelendi.

Fetvalardan alınacak çok ders, öğrenilecek çok şey var.

PADİŞAH SARHOŞ SELİM DÖNEMİNDE ENGİZİSYON UYGULAMALARI

Kanuni'nin ölümünden sonra tahta geçen (Eylül 1566) II. Selim zamanında da engizisyon uygulamaları bütün hızı ile devam eder.

Saltanat konusunda şehzadeler arasında şansı en az olan Selim saray entirikalarını başarıyla gerçekleştirerek daha babasının sağlığında kardeşlerini, yeğenlerini bir bir ortadan kaldırır. Adını dedesinden alan Selim bu huyunu da adeta ondan almıştır.

Selim'in devletin resmi dini olan Sünnilik dışındaki dinlere, inançlara ilişkin duygularını düşüncelerini yayınladığı yüzlerce ferman ortaya koymaktadır. Bunlarla birlikte şeyhülislam Ebus-suud Efendi'nin ölümü üzerine onun için döktüğü gözyaşları da padişahın karakterini göstermektedir. "Müfti-i azam Ebussuud'un ölümü İkinci Selim'i çokça üzmüştü. Öylesine ki iki yıl önce oğlunun ölümüne bile Osmanlı yasama kuvvetinin en büyük dayanağı olan Şeyhülislam'm vefatından daha az acımıştır."[177]

Selim oğlundan çok Ebussuud için gözyaşı döküyor. Bu gözyaşlarında bir yalnızlık, bir terkedilmişlik bir "ben şimdi şeriat alimi olmadan ne yaparım" korkusu, acizliği var. Ebus-suud'un ardından böylesine gözyaşı döken hükümdarın onun sözlerini de harfiyen uygulaması ve şeriat dışı inançlar üzerinde şiddetli bir baskı uygulaması olağan olsa gerekir. Nitekim saltanatı boyunca da öyle yapmıştır. Hemen yanıbaşında, fetva makamında Ebussuud vardır ve Selim icratını onun ellerine bırakmıştır.

Kızılbaşlar'ın/Rafiziler'in "defter edilip" katledilmesi, "ihrakı binnar" edilmeleri, "Kızılırmak'a ilka" edilip boğdurtulması uygulanan zulüm yönteminden birkaçıdır. Ateşe atılarak

177 Hammer, Osmanlı Tarihi, Cilt 2, MEB Yay. ist. 1991, sf. 140

yakılma(ihrakı binnar), suda boğdurtma bazan aleni çoğunlukla da gizlice yapılmıştır.

Bu zulüm tutumunda öylesine dikkate değer bir nokta vardır ki Osmanlı hoşgörüsünün ne anlama geldiğini tüm çıplaklığıyla yansıtır:

Selim kadılarına gönderdiği hükmü hümayunlarda Kızılbaşlar'a bir adi suç atılmasını, iftirada bulunulmasını ve bu şekilde katledilmelerini buyurmuştur! Bu emri fermanlarında çok açık bir biçimde yer alır. "İftira atın, katledin" diyen bir hükümdardan herhalde "adil" olmasını beklemek abes olur!

İşte Selim'in Amasya beyine gönderdiği ferman. Ve işte Kızılbaşların katline yönelik talimatı:

AMASYA'DA SÜLEYMAN FAKİH'İN ORTADAN KALDIRILMASI HAKKINDA

Amasya Bey'ine hükmüm ki:

Halen Budaközü kazasında Süleyman Fakih adıyla bilinen kimse yukarı tarafın halifelerinden olup halife taraftan olan bazı dinsiz ve bozgunculerla ittifak edip toplanarak halkı kötü yola düşürdükleri anlaşıldığından büyürdüm ki:

Buyruğum sana ulaştığında adı geçen Süleyman ile kendisine uyan diğer dinsiz ve bozguncuları gizlice araştırasın. Adı geçen kişi gerçekten yukarı tarafın adamlarından olup sapkın ve dinsiz ise ve bu şekilde yaşayıp hareket ettiği ortadaysa;

Adı geçenleri toprak kadısı marifeti ile uygun şekilde yakalayıp ve de hiç kimseye duyurmadan Kızılırmak'a götürüp boğdurasın!

Ya da uygun görülecek başka bir şekilde "hırsızlık ve eşkıyalık yaptılar" diye iftira eyleyerek haklarından gelesin... 16 Eylül 1568

Selim'in Amasya Beyi'ne buyruğu çok açık "Kızılbaşlar'ı tespit et ve kimseye duyurmadan, sessizce ortadan kaldır". Eğer bu sessiz katliam uygun değilse bu kez onlara insanların önünde küçük düşürecek iftiralarda bulun ve öylece katlet!

Osmanlı padişahı Selim fermanında "Kızılbaşlar'ı sessizce katledin" diyor. Neden "sessizce" diyerek bu noktanın altını çizmek gerekiyor. Burada karşımıza hemen iki olasılık çıkıyor.

Birincisi padişah Selim çok açık bir "haksızlık" yaptığının farkında ve bunun duyularak itibarının zedelenmesini istemiyor. İkincisi ise katlettirdiği Kızılbaşlar'ın yol arkadaşlarının başkaldırısından korkuyor ve sessizlik istiyor. İki durumda da padişahın yüreğini korku bulutlarının sardığı anlaşılıyor.

Gerek Kızılbaşlar'ın sessizce katlini istemesi, gerekse bir iftirada bulunun ve öylece katledin demesi siyasi cinayetlerin karakterine çok uygun. Osmanlı'nın siyasal farklılıkları ortadan kaldırma yöntemini bugün iktidardaki torunları olduğu gibi sürdürüyor!

Fermanlar Amasya'nın önemli bir Kızılbaş merkezi olduğunu gösteriyor. Amasya ve civarında yaşayan Kızıbaşlar'ın katli için Selim'in yayınladığı başka fermanlar da var.

Fermanlardan Kızılbaşlar'ın çok sıkı bir şekilde izlendiği ve haklarında sürekli araştırma/soruşturma yapıldığı da anlaşılıyor.

Aynı şekilde sarayın ajanlarının Kızılbaşlar hakkında devamlı olarak padişaha raporlar gönderdiği, Kızılbaşlar'a düşmanlık besleyen bazı tarikatların da ihbarda bulunmaktan geri durmadığı görülüyor.

AMASYA ve MERZİFON'DAKİ KIZILBAŞLAR'IN CEZALANDIRILMASI HAKKINDA

Amasya Bey'ine ve Merzifon kadısına hükmüm ki:

Mektup gönderip, siciller, kanıtlar gönderip Kızılbaş adındaki bazı dinsiz imansızların soruşturulması, yargılanması buyrulsun demişsin.

Merzifon 'da ermiş olarak görülen Vahap Dede, Veli ve Mehmet adındaki kimselerin durumları şeriat uyarınca soruşturulup görüldü ki gerçekte şeriata aykırı çirkin işler yaptıkları, edepsiz bir durumda oldukları, Kızılbaş oldukları hususu güvenilir Müslümanların tanıklıkları ile sabittir.

Bu nedenle üzerlerinde sabit olan işleri aynı şekilde sicil et-

tiğinden acilen adı geçen şahısları güvenilir adamların eşliğinde huzuruma gönderesin. Amma adamlarım çok sıkı bir biçimde uyarıp söyleyesin ki yolda, izde, konaklama yerinde dalgınlığa gelip, gaflete düşüp de ellerindekileri kaçırmayalar. Eğer ihmallerinden, dikkatsizliklerinden bir yolunu bulup Kızılbaşlar kaçarsa, Kızılbaşlar'ın uğrayacağı sona onlar uğrarlar. Ona göre basiretli davranıp ihmal göstermeye, gaflete düşmeyeler! 29 Mart 1570

Merzifon'da yakalanıp İstanbul'a götürülecek olan Kızılbaşlar'ın sonu baştan belli. Öyle ki padişah Amasya Beyinin adamlarını "sonunuz Kızılbaşlar'ın sonu olur!" diye tehdit ediyor.

Bu sözler Kızılbaşlar'ın sonunun "hiç de hayırlı olmadığını" açıkça ifade ediyor.

Bu baştan belli sona rağmen Kızılbaşlar inançlarından dönmüyor, yollarının gereğini yerine getiriyorlar. Sonu ölüm olsa dahi doğru bildiklerini söylemekten sakınmıyorlar.

Padişah Selim ferman yayınlamaya, Kızılbaşlar hak yollarında yürümeye devam ediyor.

AMASYA'DAKİ KIZILBAŞLAR'IN YAKALANMASI HAKKINDA

Amasya beyine, Ladik ve Havza kadılarına hükmüm ki:

Koyulhisar kazasında oturan Halveti şeyhlerinden Mevlana Muslihüddin adam gönderip Havza kazasına bağlı Muammerağaç köyünden Şaban ve Ramazan adlı kişilerin Kızılbaş olarak bilindikleri, fakat Kızılbaşlar'ın soruşturmaları sırasında katledilmekten korkarak kaçıp Halveti tarikatine girdikleri ne var ki daha sonra yine aynı batıl inançlarına dönüp sapkınlıklarını arttırdıkları;

Bir köyün mescidinde yellenip her seferinde "Sünniler koklasın" diye sözler söyledikleri ve bu konuda elinde şer'i fetva olduğunu bildirip, durumlarını şeriat uyarınca soruşturmak için hükmü şerifim talep ettiğinden büyürdüm ki;

Buyruğum geldiğinde konu üzerinde titizlikle durup, adı geçenleri her nerde ise yakalayıp, kaçarlar ise kefillerine ve şeriat

uyarınca buldurması lazım olanlara buldurtup, getirtip durumları şeriata göre kovuşturulmamış ise ona göre hakkaniyetle soruşturasın. Gerçekten anlatıldığı üzere adıgeçenler o yolda olup sözkonusu mescidde çirkin söz ve davranışta bulundukları şeriata göre kesin olur ise bunları sıkıca hapsedip gerçek durumlarını ayrıntılarıyla bildiresin. Sonra şerefli emrim hangi şekilde olursa ona göre hareket edesin. Amma soruşturma sırasında hak üzeri davranıp gerçeğe aykırı hüküm vermekten sakınasın. 3 *Mayıs 1574*

Kızılbaşlar'ın soruşturması anlaşılan yalnız devlet eliyle yapılmıyor. Gönülü muhbirler de işbaşındalar. Halveti Şeyhi'nin Kızılbaşlar'ı ihbar etmesi şeriata bağlılığından olabilir! Ama yörede yaşayan Kızılbaşlar'ın şeyhin etkinliğini gölgelemesi onu ihbara zorlamış da olabilir. Ne şekilde olursa olsun sonuçta Kızılbaşlar ihbar ediliyor.

Kızılbaşlar'a yönelik bir ihbar da Niksar'dan geliyor. Seyyit Mustafa Efendi Niksar kadısı aracılığıyla padişah Selim'e başvurarak Niksar'da Metayi Zaviyesinde Kızılbaşlar'ın yaşadığını bildiriyor. Fakat Seyyit'in bir de isteği var, zaviyedarlığın kendisine verilmesi. İhbarının gerçek nedeni de kendiliğinden ortaya çıkıyor.

NİKSAR'DAKİ KIZILBAŞLAR'IN HAPSEDİLMESİ HAKKINDA

Niksar Kadısı'na hükmüm ki,

Mektup gönderip Seyyid Mustafa Efendi'nin sana bildirdiğine göre ilçenizde bulunan Matay zaviyesinde şeyh olan Erdivan, Çırak ve Ali ile diğerlerinin Kızılbaş ve Rafızi olduklarını bildirmişsin. Soruşturma yapılıp durum gerçek ise zaviyedarlığın efendiye verilmesini buyurmamı istemişsin.

Adam gönderip adı geçenlerin kutsal şeriata uymaya çağrıldığında, itaat etmeyip kaçtıklarını, geçmişte de sabıkalı olan Erzman kardeşlerin Kızılbaş defterinde kayıtlı olduğunu, bunların beylerbeyini katlettiğini tarafsız Müslümanlar'in haber verdiklerini arz eylediğini kadıaskerim yüce katıma bildirmekle

adı geçenleri görevlilerce buldurup, getirtip dahi küreğe gönderilmesini emredip büyürdüm ki;

Adı geçenleri her nerede iseler görevlilere buldurtup getirtip yaptıklarını hakkaniyetle soruşturasın. Bildirdiğin gibi durumları kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde sabit ise durumlarına dair sicillerle güvenilir adamların eşliğinde kapıma gönderesin ki küreğe konula. Amma birlikte gönderdiğin adamları sıkı sıkıya tembih edip uyarasın ki ellerindekileri kaçırıp, kaybetmesinler. (Ferman adıgeçen Seyyid Mustafa'ya verildi) 1 Temmuz 1572"

Seyyit Mustafa efendi soluğu İstanbul'da alıyor. Niksar kadısı ile kurdukları oyunu padişaha anlatıyor. İhbarı değerli bulan Selim Kızılbaşlar'ı kürek cezasına çarptırıyor, zaviyeyi Kızılbaşlar'ın hakkından gelinmesi için İstanbul'a kadar gelen Efendi'ye veriyor. Fermanını da onunla birlikte kadıya gönderiyor... Kadı ile Efendi'nin tezgahladıkları oyun bir yana açık olan bir şey var ki o da Kızılbaş olmak kürek cezasına mahkumiyet için yetiyor da artıyor bile.

İhbarlar yalnız Amasya'da yapılmakla kalmıyor. Kastamonu'da da Kızılbaşlar "rahat" bırakılmıyor. Kızılbaşlar'ın sazlı, sözlü, semanlı, kadınlı-erkekli cem yapmaları haklarında soruşturma yapılması için yeterli görüldüğü gibi Kızılbaşlar'a atılan o bildik iftiraların da kaynağı yapılmıştır. Kızılbaşlar'ın cem yapıp "mum söndürdükleri", "birbirlerinin eşlerini tasarruf ettikleri" yalanı bilinçli olarak ortaya atılıp haysiyetsizlikle, onursuzlukla suçlanmışlardır. Yüzlerce yıl sürecek bu iftira ve yalanlan bir de Padişah Selim'in ağzından duyalım.

KASTAMONU ve TAŞKÖPRÜ'DEKİ KIZILBAŞLAR'IN CEZALANDIRILMASI HAKKINDA

Kastamonu Bey'ine, Küre ve Taşköprü Kadıları'na hükmüm ki:

Bugünlerde Taşköprü kazasına bağlı Hamit Yugu köyü halkından Uy as adlı kimse yüce eşiğime gelerek o yöredeki Hacı Yoluk, Kırcakaya ve Kızılcaviran adlı köylerde Kızılbaşlann olduğunu söyledi. Hatta Hacı Yoluk adlı köyden Kara Recep adlı kişinin dahi Kızılbaş olduğu-

nu, karısının şeriat meclisine gelerek kocam Kızılbaş' tır, kendisi gibi Kızılbaşlar'la cem yapıp geceleri tenha bir evde biraraya gelerek saz, söz, çalgı ile haşır-neşir olup daha sonra mum söndürerek birbirlerinin eşlerini tasarruf ederler" dediğini, kadının sözlerinin sicil edildiğini bildirip bunların suretlerinin ibrazı üzerine büyürdüm ki;

Buyruğum 'eline geçince, bu konunun gereği özenle üstüne düşüp bunu gereği gibi inceleyip, araştırıp ve böylelerini yukarıda anlatıldığı gibi cem yaparlarken ele geçirip, hapisedesin. isimlerini ve resimlerini yazıp gerçek durumlarım ulu katıma arz eyleyesin. 2 Ağustos 1571.

Selim'in Kastamonu Beyi'ne gönderdiği bir ferman daha var. Yukarıdakinden üç yıl önce yazılmış. Bu fermanda da Kızılbaşlar'a-Rafiziler'e yönelir bir dolu iftira, suçlama var. Ve şeriat uyarınca Rafiziler'in şiddetle cezalandırılması emri var.[178]

KASTAMONU'DAKİ EKMEKÇİOĞLU'NUN SORUŞTURULMASI HAKKINDA

Kastamonu Bey'ine ve Küre Kadısı'na hükmüm ki;

Bundan bir süre önce Kastamonu Beyi ile Küre ve Devrekani Kadılar'ı, ulu dergahıma mektup gönderip, Ekmekçioğlu demekle bilinen Mehmet adlı hatip Rafizi olarak tanınmış ve ün yapmış, İslam yolunun dışına düşmüş, Dört halifeyi inkar eden, zındık ve kafir bir kimse olup, haşa Kuran'ı Kerim hakkında dahi bazı edepsiz sözler söyleyip, kendisine bağlı fesat taifesini yanına toplayıp, daima ulemaya ve ibadetinde olan kimselere ihanet eykyip, sahtekarlık ve ayıplarını gizleyerek, bazı insanların cihetlerin aldıktan başka devamlı hile, kötülük ve eşkıyalıktan geri durmayıp; Küre ilçesinin ulema, mümin, imam, hatip ve diğer ahalisi, adı geçen kişi için Rafizilik ve dinsizlikle tanındığını bilip, nice kez sicillere kaydolunup ve katline dönemin müftüsü dahi fetva verip, her ne şekilde olursa olsun ortadan kaldırılması gereklidir diye şikayet ettiklerini bildirdiğiniz için dergah çavuşlarımdan birine görev verilip soruşturma için gönderilmiştir.

Şimdi büyürdüm ki;

178 Burada önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor. Selim'in fermanlarının satır aralarında, suçlamaların-karalamaların arasında Kızılbaşlar'ın inanç ve ibadetlerine ilişkin çok küçük de olsa ipuçları bulabiliyoruz. Yukarıdaki fermandaki suçlamalar bir yana Kızılbaşlar'ın 1500'lerde "sazlı, sözlü, semahlı cem yaptıklarını" padişahın ağzından da öğreniyoruz.

Çavuş geldiğinde bu durumla bizzat ilgilenip Çavuş marifetiyle bilirkişi ve ahalinin yardımı ile dikkatlice ve özenle araştırıp, soruşturup gereğini yapasın. Arz olunduğu gibi adı geçen hatibin çirkin sözler söyleyip ihanet ettiği şeriat hükümleri uyarınca sabit olup görülürse, kendisin hapsedip durumunu olduğu gibi sicil suretleri ile yazıp bildiresin. Sonra emrim ne şekilde olursa gereği ile iş göresin. 25 Ağustos 1568

Hakkında soruşturma yapılması istenilenin bir "hatip" olması ilginç. Anlaşılan Ekmekçioğlu Mehmet Osmanlı Hanedanı ve şeriat aleyhinde konuşuyor, insanları aydınlatıyor. Hatip Mehmet'in eşkıyalıkla suçlanması da bir iftiradan ibaret olsa gerek. Selim başka fermanlarında "iftira edin, katledin" demiyor muydu? Hal böyle olunca Mehmet'in düşünceleri, sözleri nedeniyle Osmanlı engizisyonunun hışmına uğradığı da açıklık kazanıyor.

Osmanlı engizisyonu insanların düşüncelerine, inançlarına müdahale ederek kafanın içini denetim altına almaya çakşırken diğer yandan da kafanın dışına dahi müdahale etmekten geri durmamıştır.

Müslüman olmayanların ancak belli bir biçimde giyinebileceklerine dair şeyhülislam fetvalarını görmüştük. Bu konuda Müslüman olanların da bütünüyle özgür olduğu sanılmamalıdır. Padişah Selim iki fermanı ile başlarına yeşil sarık saran kişilerin bu sarıklarının zorla çıkarılmasını buyurmaktadır. Ona göre yeşil renk Peygamber'e ve onun soyundan gelenlere aittir ve sıradan reaya bu rengi kullanamaz.

EMİR OLMADIĞI HALDE BAŞINA YEŞİL SARAN ALİ'NİN BAŞINDAN YEŞİLİN ÇIKARILMASI HAKKINDA

Kayseri Beyi'ne ve Kadısı'na hükmüm ki;

Kayseri'de oturan Ali adlı kişi, emir adına başına yeşil alamet takıp gerçek emir olmadığı halde Müslümanlar'a karşı haddini aşıp, başından yeşili alındığı Nakibül Eşraf bildirdiğinden buyurdum ki,

Onurlu hükmüm varınca, adı geçenin başından yeşilini alıp,

bundan sonra başına yeşil alamet taktırmayıp, yasaklayasın. Yasağa uymazsa yola getiresin. Bunu böyle bilesin. 2 Eylül 1565

Yalnız Kayseri'de değil Erzurum'da da yeşili yasaklıyor Selim.

SAHTE SEYİTLERİN SARIKLARININ ÇIKARILMASI HAKKINDA

Erzurum Beylerbeyi'ne hükmüm ki;

Halihazırda o diyarda yerleşmiş Çağırgan evladı olarak bilinen topluluk, seyyidlik davası güdüp, yeşil sarık sarınırlarmış. imdi o topluluğun seyyidliğinde şüphe olup, bu konu Nakib-üleşraf tarafından ulu katıma arz olunup, yeşillen başlarından alınıp senetlerinin ulu dergahıma gelmesi lazım ve şart olduğundan, büyürdüm ki;

Buyruğum geldiğinde, o topluluğun seyyidliği konusunu sıkıca inceleyesin, her nerede oturuyorlar m, toplanıp ve de seyyidlik davasını sürdürüp yeşil sarınırlarsa yeşillerini başlarından alıp, bu konuda sicil ibraz edip, dahi davaya cürret ederlerse, sicilleriyle huzuruma gönderesin ki yüce dergahımda ahvalleri hak üzre görüle. Haziran 1572

Kafadaki yeşil sarığı çıkarttıran Osmanlı engizisyonu şeriata aykırı düşünceleri de kafalardan defetmek için her türlü zora başvurur. Düşünceyi kafadan çıkarmanın yolu hanedana göre kelleleri kesip atmaktan geçer: "Can çıkmadan huy çıkmaz!" diye düşünür. Osmanlı düşünen, söz söyleyen canları bir bir alır. "Mehdi gelecek" diye konuştuğu için katledilen Kuli de bunlardan biridir.

RUM EYALETİNDE MEHDİ GELECEĞİNİ SÖYLEYEN ŞAHSIN KATLİ HAKKINDA

Rum Beylerbeyi'ne hükmüm ki;

Mektup ve sicil sureti gönderip "Mehdi Zaman " gelecek diye Peygamber'in şerefli şeriatına aykırı sözler söyleyen Kuli adlı kimsenin takririni ve kendisinin hapsedildiğini bildirmişsin. Bu Kuli adlı kişinin katledilmesini emredip büyürdüm ki:

Buyruğum oraya varınca vakit geçirmeden o şahsı idam edip emrimin yerine getirildiğini bildirenin. Ve bu tür sapkınlık ve bozgunculuğa sebep olan ve yüce şeriata aykırı sözler söylenmesinde adıgeçen kişiye ve hevasma uymuş yoldaşları var ise yakalayıp bağlayarak ulu dergahıma gönderesin ki küreğe çekile. Mart 1571

Fetvalar, Padişah Sarı Selim'in Anadolu'nun dört bir yanında yaşayan Kızılbaşlar'la "mücadele" ettiğini gösteriyor. Padişah Selim, Anadolu ve Rumeli'deki hemen her sancağa fetvalar göndererek Kızılbaşlar'ın-ışıkların yola getirilmesini emrediyor. Bu fetvalara bakılırsa XVI. yüzyılın sonlarına doğru bile Anadolu nüfusunun büyük bir kısmını Kızılbaşlar oluşturuyor. Fetvalarda Kızılbaşlar için Kızılbaş, Rafizi, Abdal, Işık adlandırmaları aynı anlamda kullanılıyor. İşte ışıkların izlenmesi, denetlenmesi ve soruşturulması ile ilgili fermanlar:[179]

179 Bu Işıklar kimlerdir? Kime Işık denilmektedir. Abdulbaki Gölpınarlı'nın Işıklar hakkında verdiği bilgiyi buraya alıyorum. Gölpınarlı'nın sözünü ettiği fetvaları görmüştük, fetvaların tam metinlerine ise burada yer veriyoruz: 918 hicriden (1501) Önce Uzun Firdevsi tarafından toplanıp "Vilâyet-Nâme "Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî" adı altında, bir kitap haline konan Hacı Bektaş Vilâyet-Nâmesi'nde Hacı Bektaş halîfesi Hacım Sultan'a, Germiyan ili şeyhlerinin, *"Bre, ne kolayına söyler sol yabanî ışık"* dedikleri anlatılmaktadır. Hacım Sultan Vilâyet-Nâmesi" nde de *"Işık"* deyimine rastlamaktayız. Başbakanlık arşivindeki bir fermandan, Seyyid Gazi ve Eskişehir Alevîlerine *"Işık"* dendiğini öğreniyoruz. San Saltuk tekkesindeki Bektâşilerle Sarı Baba zâviye-sindeki Bektâşilere de *"Işık"* dendiği gibi Bayramlarda *Işık* taifesinin davul çalmaları da bir emirnameyle yasak edilmiş. Varna'daki Akyazılı tekkesindeki Bektâşiler de bir fermanda *"Işık"* diye anılıyor. Hurûfîlere de *"Işık"* dendiğini gene fermanlardan öğrenmekteyiz. Ebüssüûd'un, *Işıklar* hakkında birçok fetvası var; hattâ *Işık* taifesine vakfın sahih olmadığına hükmetmiş. Peçevî tarihinde *"Islâmda Işık taifesi"* "müzmûn (kötü) bir taife" olduğu gibi kafirlerden daha kötü öyle bir taifedir" yazıyor. Oğlanlarşeyhi İbrahim'in *"Ve dahi Işık ta' birin evvel Hacı Bektâş-ı Veli vaz'eylemiş; hakıykatten haberdâr olmayanlar zulmette ve özlerinden agâh olanlar nûr-ı Hak'la aydınlıkta ve ısıttıkta olmak münâsebetiyle"* dediğini de "Sohbet-name" bildiriyor.

Yunus Emre,
Işık ile danışman savaşırlar her zaman,
Danışman aydır şer'an sözü ma'lûl değil mi

AHYOLU'NDAKİ IŞIK TOPLULUĞUNUN TAKİP EDİLMESİ HAKKINDA

Ahyolu Kadısı'na hükmüm ki:

Mektup gönderip Ahyolu kazasının Hatimili nahiyesinde sapkınlık üzere Işık topluluğunun bir araya gelerek Bahçeli adındaki önderleri Tur adındaki Işık için hâşâ "peygamberdir" diye inananı açıkladığından başka, ehli sünnet cemaatinden ibadet üzre olan Müslümanlar'a "boş yere aç gezersiniz ve başınızla yeri döğersiniz" deyip ve farz olan kitaplara "saman ve kepekten ibarettir. Samanı hayvan suyu, kepeği köpek yer. O kitapları okuyan da hayvan ve köpektir" diye sövüp kötülüyerek ve Müslüman mezarlıklarına "yezitlerin kabirleridir" deyip, kendi ölüleri içinse ayrı mezarlıklar yapıp ve bunun gibi söz ve hareketlerle tam olarak kafir olup boş zihinleriyle bilgisiz insanları dinden saptırmak üzere olup, adı geçen kasaba halkının çoğunluğunun bunlara tabi olup, haksız yere adam öldürmeye, mallarına elkoymaya kalkışıp kendi halinde olan halkın huzursuz olup güçsüz düştüğü, onların şerrinden rahatlarının kalmadığı gizli ve açıkça yapılan araştırmada olayın anlatıldığı gibi olduğundan Hak aşkıyla hareket ederek adıgeçen Bağçeli, müritlerinden Resul ve İsa yakalanmış, bunlar "biz kafir idik, şimdi İslam'a geldik" diye tövbe ve istiğfar ettiklerinden kefile teslim edilip, adıgeçen Bağçeli müridlerinden ve bazı hırsızlarından hassa reislerinden kereste almağa gelen Hüsam Reis ile ele geçirilip gönderilmek üzere iken kaçıp, öte yaka Kızılbaşlar'ından gelip bunların arasında yerleşmiş bir kara sakallı hak suretinde Boyacı Ahmet adlı bir kimsenin öldürülmesi için toplanmış dururlar. O azgınlık ve sapkınlık içinde olanları tahammül edemeyip yüce katıma yöneldiklerini arz eylemişsin.

İmdi o kaçanlar dahi ele geçirilip durumları araştırılsın, denetlensin. Bildirilen hususlar sabit olursa hapsedilmelerini emredip büyürdüm ki:

---

beytinde *"Işık"ı*, "danışman-dânışmend'le, yâni şeriat bilginiyle karşılaştırmaktadır. Bütün bunlardan anlıyoruz ki *"Işık"*, ehl-i sünnet inancına uymayan, Bâtınî inançları benimsemiş bulunan, *Şia'ya* temayül eden dervişlere, bilhassa Bektâşilere, Alevîlere, Hurûfilere verilen bir addır.

Buyruğum ulaştığında bu konu ile bizzat ilgilenip adıgeçenleri ve kaçanları mutlaka yataklarında, duraklarında ve şeriat uyarınca bulması gerekenlere buldurup, getirtip durumlarını hakkaniyetle denetleyip göresin. Arzettiğin gibi durumları sabit olanları sağlam bir şekilde hapsedip sicil suretlerini mutlu kapıma gönderesin. Sonra emrim ne şekilde gelirse ona göre davranasın... 22 Ağustos 1567

Selim, Ahyolu kadısına ilk fermanının üzerinden daha 3 ay geçmeden bir yenisini daha gönderiyor. Anlaşılan Hatunili kasabasındaki ışıkların "haklarından henüz gelinememiş"tir.

YİNE AHYOLU'NDAKİ IŞIKLAR HAKKINDA

Ahyolu Kadısı 'na hükmüm ki:

Bugünlerde bazı Işıklar'in ortaya çıkıp, kendi halindeki Müslümanlar'ı yoldan çıkarıp halka zarar verdikleri arzolunmuş, bunların soruşturulup denetlenmeleri için saray çavuşlarından İbrahim ile yüce buyruğum gönderilmiş idi.

Ol zamanda ele geçirilemeyip şimdi ise geri dönerek yine halkı yoldan çıkarmakta olduklarını duyduğundan büyürdüm ki:

Yüce buyruğum ulaştığında adı geçen Işıklar'ı ele geçirip daha önce verilen emir gereğince haklarından gelesin. 10 Kasım 1567

İki fermanda da Hatunili kasabasındaki Kızılbaşlar/Işıklar konu ediniliyor. Fermanda Kızılbaş ile Işık sözleri aynı anlamda kullanılıyor. Fermandan bir kez daha bu iki adın aynı topluluk için kullanıldığını öğreniyoruz.

Fermanda yine Kızılbaşlar'a yönelik iftiralar, karalamalar var. Bu kolayca anlaşılıyor. Önce kasaba nüfusunun çoğunluğunun Işık olduğu belirtiliyor, ardından da bunların halka zarar verdiğinden sözediliyor. Bu doğru olamaz, insanlar kendi kendilerine mi eziyet ediyor?

Işıklar oruca, namaza kitaba ilişkin düşüncelerini, inançlarını açıklıyorlar. Zahiri, biçimsel tapınmaya değil insanın özüne eğiliyorlar. Namazı, orucu eleştiriye tutunca da karşılarında şeriatın katı kurallarını buluyorlar. Şeriat aleyhtarı sözlerinden dolayı eş-

kıyalıkla, yol kesicilikle, hırsızlıkla karalanıp suçlanıyorlar. Bu Osmanlı engizisyonunun, çokça kullandığı bir taktik: Sıradan insanı inancından vazgeçirmek için önderleri hakkında itiraflarda bulunmak...

Osmanlı şeriatı yalnız İstanbul'da değil tüm taşra illerinde kendi karşıtı inançlara aman vermeme gayretinde. Unutmayalım, şeyhülislamlık makamında hâlâ Ebussuud Efendi oturuyor.

Aynı yıl içerisinde Osmanlı engizisyonunun bir Işık/Kızılbaş dergahı olan Denizli Sarı Baba zaviyesine de el atıp denetlediği yine fermanlarda yer alıyor. Sarı Baba zaviyesinin dervişleri namaz kılmayan, saz söz ile semah dönen Ömer'e Osman'a kötü adlılar diyen kimseler. Onlar da eşkıyalıkla suçlanıyor, iftiraya maruz kalıyorlar...

DENİZLİ'DE SARI BABA ZAVİYESİNDEKİ IŞIKLAR HAKKINDA

Anadolu Beylerbeyi'ne ve Denizli Kadısı'na:

Bugünlerde yüce katıma bilgi sunup, Denizli kazasında Sarı Baba zaviyesinde toplanmış olan Işıklar sapkınlık ve dalalet üzre olup, gece ve gündüz saz ve söz ile fisk-ı fücur edip, Ömer ve Osman adı ile varanlara "kötü adlılar" deyip adlarını değiştirmedikçe ziyarete izin vermezlermiş. Ve ziyarete varan kimselere önce dışarıda secde ettirilir ondan sonra ziyaret ettirirlermiş. Ve kendileri hiçbir zaman namaz kılmayıp "niçin namaz kılmazsınız" diye sorulduğunda "bu veliye hizmet ettiğimiz yeter" derlermiş.

O diyarın kötülük saçanları ve eşkıyası çoğunlukla onlara mürid olup ehli sünnet olan cemaate aşırı kin nefret ve düşmanlık içindedirler diye yazıp bildirip, haklarından gelmek gerektiğinden buyurdum ki:

Şerefli buyruğum ulaştığında, kendi tarafından gizli ve açık güvenilir ajanlar gönderip, tebdili kıyafet edip adıgeçen Işıklar'ın davranış ve durumlarını gizlice araştırıp göresin. Kendilerine isnad edilen sapkınlık ve dalaletin aslı var mıdır, nicedir? Şöyle ki, gerçek durumlarını kadı marifetiyle şeriat uyarınca soruşturup,

sabit olan işlerini yazıp bildiresin. Sapkınlıkları sabit olanları hapsedesin. 1567

Selim'in buyruğu engizisyon sorgulamalarının tüm unsurlarını içermektedir. Şeriat kurallarına uymamak, seri yoldan yürümemek, farklı bir inanca sahip olmak katledilmek için, hapsedilmek için yeterlidir. Gizli ajanlar, soruşturmacılar göndererek, tebdili kıyafet ederek ve daha da önemlisi şeriatın dışında inanca sahip olanları halkın gözünden düşürmek için "adi suçlar" yükleyerek, iftiralarda bulunarak padişah işini sağlama bağlama çabasındadır. Burada özellikle dikkati çeken unsur Işıklar'a, Kızılbaşlar'a hırsızlık, eşkiyalık gibi bir suçlamanın, iftiranın atılmasıdır.

Demek ki yalnızca "şeriata aykırı davranışlarda bulunuyorlar" suçlaması sıradan insanın nazarında önemsenecek, hesaba katılacak, üzerinde durulacak bir değer ifade etmemektedir. Bu da halkın şeriat kurallarıyla, inancıyla derin bir bağı olmadığını göstermeye yeter. Selim'in, Filibe yöresinde yaşayan Kızılbaşlar'ın soruşturulması, hapsedilmesi, katledilmesi buyruğu da benzer suçlamalar dayanak yapılarak kadılara gönderiliyor. Fermanlar Anadolu'nun her kösesinde, Rumeli'nin her bucağında Işıklar'ın kaynadığının, yaşadığının ve Osmanlı'nın bu insanlara kin ve düşmanlığının tablosunu çiziyor.

FİLİBE TARAFLARINDAKİ HURUFİ MEZHEBİNDEN OLANLARIN ELEGEÇİRİLMESİ HAKKINDA

Filibe ve Tatarpazarı Kadılan'na hükmüm ki;

Bugünlerde Filibe nahiyesinde Umur Oyaş demekle tanınan köyde Isa Halife ve Osman Halife adlı kimseler ve şeyhleri olup ve Tatarpazarı kazağına bağlı Mendis adlı köyde Mustafa Işık demekle tanınan Işık hıurufi mezhebinden olup Müslümanlar'ı yollarından ayartmaya uğraştıkları öğrenildiğinden, adı geçen kişiler her nerede ise sıkı önlemler alıp, ele geçirip dahi o şekilde Müslümanlar'ı yoldan çıkarmış, ayartmışlarsa bağlanıp ulu katıma göndermeni emredip buyurdum ki:

Buyruğum ulaştığında, bu hususta her biriniz kazanızda bulunan bozgunculara bizzat mukayyet olup, sağlam önlem ve hazırlıklarla ele geçirip, o taraflarda şeriat kuralları uyarınca sıkı biçimde soruşturup sapkınlığa bozgunculuğa ait husus görülürse, sımsıkı bağlayıp ve güvenilir adamlara teslim edip, şeriata göre üzerinde bulunan eşyalarının sicil suretleriyle ulu katıma mahpus ve bağlı olarak göndermeden etmeyesin. Adı geçenlerin ele geçirilmesi son derece önemli olmuştur. Şöyle ki; ihmaliniz sebebi ile kaçıp kaybolurlarsa, bu konuda beyan olunan özrünüzün asla kabul olmak ihtimali olmayıp sapkınları korumuş olursunuz. O takdirde görevden atılmakla kalmayıp cezaya maruz kalırsınız. Ona göre sağlam önlem ve hazırlıklarla ele geçirmek konusunda her türlü çabayı harcayıp gereken özeni göstermede bir dakika bile gecikmeyesiniz. 19 Mart 1572

Konu Kızılbaşlar, Işıklar olunca Selim kadılarına dahi güven duymuyor. Onları kadılıktan azletmekle, cezalandırmakla tehdit ediyor. Işıkların faaliyetleri Filibe taraflarında yaygınlık kazanmış olmalı. Osmanlı padişahının suçlaması bu kez Kızılbaşlar'ın Müslümanları yoldan çıkardığı şeklinde.

Şeriat dışı, şeriat karşıtı inançların yaşamasına izin yok. Işıklar ise bunu yapmaya devam ediyor, şeriata kafa tutuyor. Bu fermanda da Hurufi, Işık, Kızılbaş adlandırmalarının aynı anlamda kullanıldığını görüyoruz.

Selim kadıları tehdit etse de kadıların elinden birşey gelmiyor. Işıklar inançları üzre yaşayıp gidiyorlar. Işıkların ele geçirilmesi, yola getirilmesi için padişah yine ferman gönderiyor.

YİNE FİLİBE'DEKİ HURUFİLER'İN CEZALANDIRILMASI HAKKINDA

Filibe Kadısı'na hükmüm ki;

Halen Filibe mahkemesinde seri naib olan Mevlana Mehmet mektup gönderip, bundan önce yüce buyruk erişip adı geçen kazaya bağlı Umurobası demekle bilinen köyde İsa Halife ve Osman adlı kimselerle Tatarpazarı'ndan Maad adlı köyden Mustafa Işık adıyla bilinen Işık Hurufi mezhebinden olup, Müslümanlar'ı

dinsizliğe sürüklemekten geri durmadıklarından dolayı, yakalanıp bağlanarak gönderilmesine ferman buyurduğumdan bunların durumları soruşturulduğunda, bu adları geçen İsa halife ve Işık Mustafa'nın ölmüş olduğu ve elegeçirilen Osman Halife'nin Simav şeyhi olduğu anlaşıldıktan başka kendisi dahi itiraf edip "altı yıldır ki bu dinsiz ve sapık mezhebe düdüm(?)" deyince kendi taraftarı olan ve Hurufi yolundan olanlar araştırıldığında o tür töhmetleri olanlar sicil olunup ve defter sureti mühürlü olarak ulu dergahıma gönderildiğini bildirip ve bunların yoldaşı olan bazı bozguncular dahi olup şeriata göre dinsizlik ve sapkınlıkları sabit olanların idam olunmaları hususunu arz edince büyürdüm ki;

Hüseyin Çavuş vardığında bu çavuşun girişimiyle, Hurufi sapkınlarından olanları soruşturup, inceleyip, araştırıp suçlan sabit olanlar hakkında şeriatın emirlerini uygulayıp, gerekenleri yazıp bildiresin. Ocak 1574

İki ferman arasında dört yıllık bir süre var. Hurufîler'in Kızılbaşlar'ın siyaset olunması yani idam edilmelerinin buyrulmasına karşın yollarından geri dönmediklerini, Osmanlı engizisyonunun tehditlerini hiçe saydıklarını bir kez daha görüyoruz.

Osmanlı engizisyonu Rumeli'nden Bozok'a kadar her yerde varlığım duyuruyor. Saray her yerde, Anadolu'nun her köşesinde şeriatı dayatıyor. Osmanlı hanedanının baskısına, yoksulluğa karşı çıkan herkes şeriata da karşı çıkıyor. Şeriat Osmanlı zulmünün adı oluyor. Anadolu köylüsü namazı, orucu şeriatın emirlerini kaale almıyor, dinlemiyor. Ve bildiği gibi yaşıyor. Ama katledilmek, hapsedilmek pahasına.

İşte Bozok'ta "cuma namazı" kılmayan Kızılbaşlar'a yönelik ferman.

BOZOK'TA CUMA NAMAZI KILMAK VE HUTBE DİNLEMEK İSTEMİYENLERİN CEZALANDIRILMASI HAKKINDA

Bozok Beyi'ne hükmüm ki;

Hüseyinabad kazasında üç dört yerde cami var iken yalnızca hutbe dinlememek ve dört halifenin yüce adlarını duymaktan kaçınıp, cuma namazı kılmayıp ve fesatçılardan Bozdoğan adındaki köyün sipahisi olan Hüseyin ve Kayabüken köyünden Yol Kulu, Yer Kulu ve Yakup ve Minşar köyünden Hızır Şah taraftarı ve bazıları hırsızlık ile ünlenmiş eşkıyalar olup, soruşturmadan kaçtıkları bilindiğinden buyurdum ki;

Buyruğum ulaştığında bu konuyla titizlikle ilgilenip imam, hatip ve topluluklarının ve diğerlerinin durumlarını gizlice inceleyip araştırıp göresin. O cuma namazı kılmaktan kaçınanlar ne tür kimseler olup ve imamları, hatipleri dinsiz ve Rafizi midir, nicedir? Bütünüyle hutbe dinlemekten kaçınan, cuma namazı kılmayanlar her kim ise ve nerede ve hangi köyde oturuyorlar ise adlarını liste halinde durumlarıyla birlikte ayrıntılı ve açıkça yazıp yüce katıma arz edesin. Sonra bu konuda buyruğum ne şekilde olursa ona göre davranasın. Ve adı geçen sipahi Kefe mühimatı için zahire vermeyip inad ettiği arz olunduğundan, durum arz olunduğu gibi ise tımarı başkasına veresin diye beylerbeyine yüce buyruğum gönderilmiştir. Ama diğerlerinin durumlarını görüp, gerçekten bozgunculukları meydana çıkıp şeriat uyarınca hapsolunması gereken hususlar sabit olup görülmüşse, ele geçirip, hapsedip olayı ayrıntılı ve genişçe yazıp bildiresin. 26 Aralık 1568

Bozok bugünkü Yozgat ve civarının adıdır. Eyalet-i Rum'un tam orta noktasında yer alır. Bozok'un kaza ve köylerinde yoğun olarak Kızılbaşlar yaşar, hem de Osmanlı şeriatına, yapılan onca camiye rağmen. Bozok Osmanlı hanedanı için bir korkulu rüyadır. 1527'de Bozok sancağında Baba Zünnun önderliğinde gerçekleşen ayaklanma Osmanlı hanedanını, Kanuni Süleyman'ı büsbütün sarsar. Binlerce Türkmen'in katıldığı başkaldırı Bozok için önemli bir mirastır. O nedenledir ki Selim Bozok'u gözaltında tutar. Bozok halkını yola getirmek için kudretini seferber eder.

Hüseyinabad kazasında ve köylerinde camiye gitmeyen, namaz kılmayan insanlar yine hırsızlıkla, eşkıyalıkla suçlanır. Kızılbaşlar'ı inançlarının dışında adi bir suçla suçlama, iftirada bulunma klasikleşen bir Osmanlı oyunudur. Tipik bir Osmanlı engizisyonu yöntemidir. Soruşturmacı engizatörler, ajanlar köy köy Kızılbaş peşindedir, mülhid avındadır... Binbir hile ve gizli yolla insanlar ele geçirilip hapsedilir.

SELİM'İN ÖLÜMÜ

Padişah II. Selim ya da Sarı Selim içkiye ve eğlenceye düşkün bir kişidir. Bu nedenle tarihçiler onu Sarhoş Selim diye de anarlar. Kanuni'nin oğlu Sarhoş Selim kendi yaptırdığı büyük bir hamama sarhoş olarak girer, dengesini sağlayamaz ve kayıp düşer. Ağır bir biçimde yaralanır; Yaraları iyüeşmez ve 12 Aralık 1574'te ölür.[180] Hayatı adına yakışır bir biçimde son bulur. Öldüğünde 51 yaşında ve 8 yıldır tahtta bulunmaktadır. Selim zevk ve eğlence içinde yaşarken başveziri Sokullu Mehmet Paşa aracılığıyla babasından devraldığı engizisyon uygulamalarının bütün hızıyla devamını sağlar. Ve bayrağı oğullarına bırakır.

III. MURAT DÖNEMİNDE ENGİZİSYON

Selim öldüğünde geride altı oğul bırakmıştır. Bunlar; Murat, Mehmet, Süleyman, Mustafa, Cihangir ve Abdullah'tır.

Osmanlı'daki kardeş katline olur veren o sözde yasa uyarınca bir oğul kahraman beş oğul ise kurban olacaktır. Beş şehzade amcalarının, büyük amcalarının daha büyük amcalarının akıbetine uğrayacaklardır. Çünkü şehzadeler için babanın ölüm anı infaz anıdır. O kutsal yasaya göre bir kişi ipi göğüsleyecek diğerleri ise can verecektir.

Yine öyle olur. Saray'ın ileri gelenleri Manisa valiliği görevinde bulunan şehzade III. Murat'a babasının öldüğü "müjde-

180 Hammer; Osmanlı Tarihi Cilt 2, sf. 140. Mustafa Nuri Paşa; Netayic-ül Vukuat, C. I-II, sf. 112.

sini" verirler.[181] Saltanat bekleyen oğul için babanın ölümü Osmanlı tarihçisinin yerinde bir adlandırmasıyla "müjdedir."

Sultan Murat 28 yaşındadır. Şehzadelik yaptığı Manisa'dan 23 Aralık 1574'te İstanbul'a gelerek tahta geçer. Verdiği ilk buyruk 5 kardeşinin hemen katledilmesi yönündedir. Murat babasının cenazesine beş kardeşininkini de ekletir. Başta başvezir olmak üzere, vezirler, ulema, askerler, müftüler Murat'ın eteklerine yüz sürdükten sonra ertesi gün öğle namazında Selim'in cenaze namazı kılınır. Aynı ekip ikindi namazında ise beş şehzadenin cenaze namazını kılar.[182] Cenazeler Ayasofya'ya gömülür.

Osmanlı'nın insani duygulara tümüyle yabancı geleneğini Sultan Murat devam ettirirken babası ve katlettirdiği beş kardeşi için 40 gün yas tutulmasını emreder. Ayrıca İstanbul ahalisinin bir parça da olsa "acısını hafifletmek için" para dağıtmaktan geri durmaz. "O gün çeşitli sadakalar kıyan olundu. Dullara ve yetimlere yemekler sunuldu. Babasının ve kardeşlerinin ruhları için Kuran okundu."[183]

Kardeşleri için dahi önce katledip sonra yas tutan hastalıklı bir zihniyetin Anadolu insanına uygulayacağı baskı ve zulüm daha baştan belli demektir. Zorbalığı kendisine yasa sayan, güçlü olan için her yolu, her isi mubah gören Osmanlı'nın yeni engizisyon baş yargıcı III. Murat'tır.

III. Murat'ın parmaklarından daha tahta oturduğu gün katlettirdiği kardeşlerinin kanı damlamaktadır.

Güç karsısında sinen mazlumların, yoksulların karşısında ise aslan kesilen bir karakteri vardır Sultan Murat'ın. Hammer'den aktaracağımız aşağıdaki olay bu niteliğini açıkça ortaya koyar. "Sultan Murat bir gün bir Rum meyhanesinin önünden geçersen içeride kafa çeken yeniçeriler kendilerini tanıyarak pencereden kadehlerini kaldırıp 'sıhhatine içiyoruz' diye seslenirler. Bu kaba hitaba sinirlenen ve kendisine saygısızlık sayan padişah Müslümanlar'ın şarap içmesini yasaklar. Bunun üzerine toplanan üç yüz sipahi Subaşıyı döverler. Olay yerine gelen sadrazama ise

181 Mustafa Nuri Paşa; Agy. sf. 113.

182 Hammer; Agy, sf. 145; Peçevi, Agy, sf. 356.

183 Solakzade Tarihi; Agy, sf. 331,

değnek gösterip azarlarlar. Durumun vahim bir şekilde gelişmesi üzerine padişah yasağını kaldırır."[184] Yeniçerilerin kılıcı padişahın öfkesini hemen dindirmiştir. Murat güce boyun eğmiştir.

Ne var ki elinde silah olmayan masum kadınlar ise büyücülükle suçlanıp engizisyon uygulamasıyla canlarından olurlar.

PADİŞAHIN CİNSEL SERÜVENİ VE KATLEDİLEN KADINLAR

Sultan Murat'ın asıl özelliği ise "karı-kıza" olan düşkünlüğüdür. Osmanlı resmi tarihçileri Murat'ın her gün yatağına en az 40 kadını aldığını yazarlar. Ayrıca padişahın "şey"i uğruna birçok kadının işkence edilerek öldürüldüğünü de kaydetmekten geri durmazlar.

Peçevi İbrahim Efendi'nin Tarihi'nde yazdığı satırlar son derece ibret verici, ilgi çekicidir.

"Padişah'ın kadınlara olan düşkünlüğü o kadar aşırı idi ki, hareminde yatağına aldığı hasekilerin sayısı bazan kırka yaklaşır, bazan da kırkı aşardı."[185]

Padişah bu yüksek "performansa" kolay ulaşmamıştır. Sultan Murat'ı "iktidar sahibi" yapmak için onca kadının kanı akıtılmıştır. Tüm hanedan bu işi kendisine görev edinmiştir.

"Önceleri birkaç yıl yalnız bir kadınla -oğlu Mehmet'in annesi olan Safiye Sultan ile- günlerini geçirmekte idi. Ancak annesi Nurbanu Sultan oğlunun bu durumundan memnun değildi. Bu nedenle durmadan güzel cariyeler getirtip oğluna sunar, fakat padişah kendisine sunulan bu hurilere hiçbir yakınlık göstermezdi. Kız kardeşi Esmahan Sultan birgün eşsiz güzellikte iki seçkin dilberi getirtip padişah için saz çaldırttı. Kardeşinin kızlara ilgi gösterdiğini görünce onları padişaha bağışlayıp sarayına göndertti. Fakat Sultan Murat bütün isteğine karşın onlarla "tam kavuşma" gücünü gösteremedi."[186]

184 Hammer, Agy, sf. 147.

185 Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, 2. Cilt sf. 2-3, Kültür Bakanlığı Yay., Mersin 1992.

186 Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, 2. Cilt sf. 2-3, Kültür Bakanlığı Yay., Mersin 1992.

Ana-kız Murat'a elleri ile güzeller sunarlar ne var ki padişahın iktidarı o güzelleri "becermeye" yetmez. "Başka yerde canlı kanlı, keskin bir erkek iken bu kez uyuşuk, iktidarsız bir hale düşmesinin nedeni araştırıldı. Bunun yaşlı olmasından dolayı değil bir kadının hile ve büyüsünden ileri geldiği kanısına varıldı."[187]

Bazı kadınların büyüsü padişahı iktidarsız, erkekliğini kullanamaz yapmıştır. Sarayın ileri gelenleri uzun araştırmalardan sonra bu sonuca varmışlardır. Osmanlı iktidarının sahibi Murat'ı iktidarsızlıktan kurtarmak gerekmektedir. Ve kollar sıvanır.

Padişahın annesi oğlunu iktidarlı yapmak için vargücünü kullanır: "Haseki Sultan'in yakını olan kimi cariyeler işkence edilmek üzere hadımlara verildiler. Bazı kimselerin nikahları altında olan kadınlar da getirtildi. Sonunda her şey anlaşıldı ve büyü bozuldu. İşler yoluna girdi."[188]

Osmanlı engizisyonu bu kez padişahın iktidarsızlığı, beceriksizliği için işler... Padişah'ın şey'i için kadınlar işkencede öldürülür. Murat'ın iktidarsızlığına kadınların büyü yaptığı gerekçe gösterilir. Kadınlar katledilerek büyü bozulur... Büyücülük engizisyon sorgucularının en sık kullandıkları ithamların başında gelir...

İktidarsız Murat cariyelerin kanıyla iktidar sahibi olur! Ölümü ise yine bu yüzden olacaktır.

Kadınların önünde iktidarsızlıkla kıvranan Sultan Murat iktidarını yoksul Anadolu köylüsüne uyguladığı baskı ve zulümle var kılmaya çalışacaktır.

III. MURAT'IN KİTAP YASAĞI

Tarihsel belgeler Murat'ın iktidarını sağlam tutabilmek için baskı ve şiddeti tek yol olarak gördüğünü göstermektedir.

Osmanlı hanedanı şeriatın buyrukları ile kendi iktidarını bir ve aynı kabul ederek şeriat karşıtı hiçbir inanca hoşgörü

187 Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, 2. Cilt sf. 2-3, Kültür Bakanlığı Yay., Mersin 1992.

188 Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, 2. Cilt sf. 2-3, Kültür Bakanlığı Yay., Mersin 1992.

göstermez. Tersi bir durum varlığını tehlikeye atmak olacaktır. Şeriat dışındaki, şeriat karşıtı inançlar, düşünceler yalnız bu niteliklerinden dolayı yani herhangi bir eylem sözkonusu olmasa dahi Osmanlı engizisyonunun hısımına uğrar.

Çorum civarında elden ele dolaştığı ihbar edilen kitaplar ve bunların ilgililerinin soruşturulması bu durumun somut bir kanıtıdır. Kızılbaş inancına ilişkin kitapların ve bu kitapları bulunduranların izlenip, yakalanıp cezalandırılmalarını Sultan Murat'ın bir fermanla emrettiği görülmektedir.

Kitabı suç sayan anlayış bütünüyle bir engizisyon yaklaşımıdır. Kitap suç demektir, ele geçirilip imha edilmeli, kitap okuyanlar, kitap bulunduranlar yakalanıp tereddütsüz hapsedilmelidir. Resmi inancın dışında bir inanca bir düşünceye hayat hakkı tanımaz Osmanlı.

RAFİZİLİK'E İLİŞKİN KİTAPLARIN ZAPTEDİLMESİ HAKKINDA

Çorum Beyi'ne ve Ortapare Kadısı'na hükmüm ki;

Casus Kara Yakup, bundan bir süre önce Rafızi olduğu için yakalanan Menaş Fakih adlı kimse tarafından arzuhal getirip, Ortapare kazasıda bulunan Haman topluluğundan Veli Fakih adlı kimse Kızılbaş'tan geldiği zaman 34 adet ciltli Rafizi kitabı getirip, benim yanımda emanet koyup, sonra ölünce adı geçen Kara Yakup beni tutup, hapsedip, fakat açıklanan kitaplar şimdilerde benim yanımda olmayıp yine belirtilen topluluktan Eğinözü kışlasından Selim Fakih adlı kimseye verip o dahi Yunus ve Gülabi'ye verip, halen memleketi dinden saptırmak üzere çalıştıklarını haber verdiğinden, adı geçen kişileri ve açıklanan kitapları gizli yollarla ele geçirip yüce katıma sunulmasını emredip, buyurdum ki;

Şerefli buyruğumla adı geçen casus Kara Yakıp vardığında bu konuyla gereği gibi ilgilenip, adı geçenleri sağlam hazırlıklarla gizlice ele geçirip, gerçekten açıklanan kitapları adları geçen Menaşi Fakih'in, Selim Fakih'e, Yunus ve Gülabi'ye verdiği doğru mudur, yoksa böyle birşey yok mudur, işin gerçeği nedir?

İşin içyüzünü iyice öğrenip, açıklanan kitaplar her kimde ise ele geçirip, adı geçenleri hapsedip olanları aynen yazıp bildiresin. 11 Aralık 1576

Sultan Murat'ı kitap yasağı geleneğinin mimarı olarak anmak, unutmamak gerekir. Ne var ki Padişahı bir engizisyon yargıcı olarak unutturmayacak birçok fiili, işi vardır.

Elbistan'da yaşayan Yitilmiş Abdal adlı kişinin Kızılbaş olduğunun ihbar edilmesi üzerine harekete geçen Murat kadısına gönderdiği buyruğunda Yitilmiş'in hakkından gelinmesini bildirir. Ancak kadısına önemli bir uyarıda bulunmayı da ihmal etmez. Atalarından öğrendiği yöntemi kadıya hatırlatarak ona göre soruşturma yürütülmesini emreder. "Kızılbaş olduğu bildirilen Yitilmiş'e bir başka suç iftirasında bulunarak hakkından gel."!

Padişah'ın sözleri bir korkunun bir oyunun bir hilenin dile getirilişidir. Kızılbaşlık Anadolu insanının asıl kimliği olduğundan padişah yalnızca Kızılbaş olduğu için bir insanın hakkından gelinmesinin doğuracağı tepkileri göze alamadığından bir adi suç isnadında bulunmasını yazar fermanında.

ELBİSTAN'DA BİR KIZILBAŞ'IN KATLİ HAKKINDA

Zülkadiriye Beylerbeyi'ne,

Elbistan Kadısı'na hükmüm ki;

Sen ki kadısın, mektup gönderip Elbistan kazasının İnaç köyünden Yitilmiş Abdal adlı kimse için "Kızılbaş olup şeriat uyarınca hakkından gelinmek lazımdır" diye bildirmişsin.

Şimdi adı geçeni ele geçirmeni emredip büyürdüm ki:

Emrim ulaştığında adı geçen Kızılbaş bir başka suç atarak ele geçirip ve de ahvalini kutsal şeriatın gerektirdiği şekilde bu konuda daha önce gönderilen ulu fermanım gereğince soruşturup gereğini yapasın.

Gerçekten arzolunduğu üzre Rafizilik'i (Kızılbaşlık'i) ve dinsizliği sabit olursa geçmişte rafiz ve ilhad üzre olanlar hakkında gönderilen hükmü hümayunum gereğince davranıp, şeriat uyarınca bunun da hakkından gelesin. 9 Ekim 1577

YALANCI ŞAH İSMAİL'İN ORTAYA ÇIKMASI ve KIZILBAŞLAR'IN KATLİNE DAİR BUYRUK

1577'de Güneydoğu Türkmenler'! arasında Şam şehri civarında kendisini Şah İsmail olarak tanıtan bir kişi ortaya çıkar. Bu adı kullanarak ortaya çıkan şahıs Şah İsmail'in ölümü sonrası doğan boşluğu İsmail'in nüfuzunu kullanarak doldurma iddiasındadır. Yalancı Şah İsmail'in etrafında kısa sürede birçok insan birikir. Osmanlı hanedanının baskı ve zulüm siyasetine tepki gösteren insanlardır bunlar. Her geçen gün daha da yoksullaşan, her geçen gün yaşamlarını sürdürmeleri daha da zorlaşan köylüler en küçük bir kıvılcımda tutuşup alev almaktadır. Her an bir kurtarıcı arayışındadırlar.

Tarihçi Mustafa Akdağ bu yalancı Şah İsmail hareketine ilişkin olarak Celali İsyanları adlı çalışmasında şu bilgileri vermektedir:

"İran harplerinin çıkacağı sırada olsun, -1576- harbin devamı yıllarında olsun, Anadolu Kızübaşlar'ı arasında, bazı kımıldanmalar ve bilhassa Şah hesabına kuvvetli bir propaganda faaliyeti vardı. Daha 1577 senesinde Suriye tarafındaki Şam Di-yade adındaki Türkmen aşiretinden bir şahıs, Sah İsmail olduğunu iddia ile, Güneydoğu Türkmenler'i arasında büyük bir taraftar topluluğu ile Malatya tarafının aşiretlerini ayaklandırmış, başına 50 bin kişi toplamış idi. Kırşehir'e gelerek Hacı Bektaş türbesinde, büyük bir kalabalık önünde kurban kesti. Bozok'a yolladığı halifesi ise bütün o tarafların Kızübaşlar'ını yalancı Şahın etrafında toplamağa gayret etmekte idi.

Gerçekten bir Kızılbaş hareketiydi. 1578'deki yalancı Şah İsmail hareketi. Şah İsmail Şam Bayadı (Diyade) aşiretine dayanmış ve Kızılbaş halkın çok bulunduğu Kırşehir ve Bozok (Yozgat)a kadar gitmeyi bile başarmıştı."[189]

Ne yazık ki Akdağ'ın bu yazdıklarına rağmen olay hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Osmanlı resmi tarihlerinde de kayda değer bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu durumda Akdağ'ın yazdıklarını ihtiyatla karşılamak gerekmektedir. Bu

189 Mustafa Akdağ. Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası/Celali isyanları, Cem Yay. İst. 1975.

kadar büyük bir sayıda insanın katıldığı bir hareketin tarihlerde yer almaması dikkat çekicidir.

Diğer yandan elimizde bulunan 5 Eylül 1578 tarihli bir fermanda Şah İsmail adıyla ortaya çıkan kişiye Malatya civarında yardım edenlerin saptanıp ortadan kaldırılması buyrulmaktadır.

Fermandan anlaşıldığına göre yalancı Şah İsmail hareketi onun etrafında toplanan bir kısım insanların işi olmuştur. Çeşitli aşiretler ise yalancı Şah İsmail'e sempati ile bakmışlar, yakınlık duymuşlar hatta maddi yardımda bulunmuşlardır.

Bu hareketin ne şekilde sona erdiğini bilemiyoruz. Ancak Padişah III. Murat Malatya Beyi'ne gönderdiği buyruğunda bu harekete sempati ile bakanların dahi saptanıp katledilmesini emretmektedir. Kızılbaşlar'ın belirlenip haklarından gelinmesini istemektedir.

MALATYA'DA ŞAH İSMAİL ADIYLA ORTAYA ÇIKAN ŞAHSA YARDIM GÖNDERENLERİN KATLEDİLMESİ HAKKINDA

Malatya Beyi'ne hükmüm ki;

Livaya bağlı izli ve Rişvan ve Eşkanlı ve Şeyh Hüseyinli ve Soydanh ve Egirbüklü ve Adaklı ve Kalacaktı ve Bezki ve Çakalı ve Mihriman ve Karasaz ve Kömürlü toplulukları Şah ismail adına ortaya çıkan eşkıyaya nezir gönderip bağlılık bildirirler diye içlerinden ele geçirilip yüce dergahıma gönderilen Mehmed genişçe anlatıp "içlerinden yardım gönderenler kimlerdir ben bilirim" dediğinden adı geçen Mehmed bağlı olarak o tarafa gönderilmiştir.

Buyurdum ki, oraya vardığında hemen adı geçen toplulukların içlerinden Rafiz (Kızılbaş) ve ilhad (dinsiz) ile bilinen ve adı geçen eşkıyaya yardım ve adak gönderenler her kimler ise tamamını öğrendikten sonra ele geçirip dahi ahvallerini toprak kadılarıyla hak üzre soruşturup göresin. Kızılbaş dinsizlikleri yardım gönderdikleri şeriat uyarınca sabit olursa sicil ettirdikten sonra idam ettirip, kütledesin. Ve dahi emrimin yerine getirildiğini yazıp bildiresin.

Fermandan Malatya livasında Kızılbaş Kürt ve Türk toplulukların yaşadığı anlaşılıyor. Padişah III. Murat ise Kızılbaşların katledildiğinden emin olmak istiyor ve infazın gerçekleştiğinin tarafına bildirilmesini özellikle emrediyor.

Bir yıl sonra Artıkabad ve Zile kadılarına gönderilen bir ferman daha var. Bu fermanda ise yörede yaşayan bazı kişilerin "yukarı canibe" yardım ettiklerinin ihbar edildiği bildirilerek bu insanların saptanıp ortadan kaldırılması gereği üzerinde duruluyor. Fermanda ileri sürülen iddialar bir yana satır aralarında oldukça kayda değer bilgiler var. Bölgede yaşayan Kızılbaş nüfus ve bunların yerleşim yerlerine ilişkin resmi tarihsel veriler bunlar.

Ancak engizisyon uygulaması yine bütün çıplaklığıyla kendisini gösteriyor. İhbar ve iftira mekanizması yine Kızılbaşların katli için işliyor.

YUKARI CANİBLE MÜNASEBETTE BULUNAN RAFİZİLERİN CEZALANDIRILMASI HAKKINDA

Artıkabad ve Zile Kadılarına hükmüm ki;

Sen ki Artıkabad kadısısın, mektup gönderip rafız ve ilhad ile meşhur olup yukarı canib ile ilişkileri olanları gizli ve açık olarak iyice araştırıp incelemek konusunda yüce buyruğum gönderilmiş olduğundan, şerefli emirim gereğince araştırıldığında Arab adlı köyden Emir Ali oğlu Mansur Halife ve bu köyden Maksud oğlu Şah Ali ve Kuli oğlu Mehmet adındaki kişileri şeriat mahkemesine getirtip adı geçen Maksud'dan sorulduğunda Maksud, "İsmail, Hasan ve Hasan Halife adlı kimseler bizim evimizde toplanıp bin beşyüz sikke filori yukarı canibden gelen Emir Ali Halife'nin adamı Şahbende'ye teslim ettik. Ve bundan başka Bozok, Tokat, Artıkabad ve kazalarından üç bin nefer adamın defterini adı geçen Şahbende'ye verip o dahi gizlice yukarı canibe gidip ve yukarı canibden Halife adına hareket eden kimselere kaftan ve kılıç gelip Akdağ'da toplansalar gerektir" diye cevap verip ve adı geçen Şah Ali ve Mehmed'den sorulduğunda inkar ile cevap verip, köy halkı yukarı canibde olan Emir Ali Halifenin akrabasındandır. Ve Rafiz ve ilhad üzre olup yukarı canib ilişkileri

anlaşılmıştır diye tanıklık ettiklerini sicil eylediğin bildirmişsin;

İmdi buyurdum ki, buyruğum geldiğinde bu hususu gereği gibi şeriat uyarınca hak üzre soruşturup göresin dava arz olunduğu gibi ise;

Onun gibi Rafiz (Kızılbaş) ve ilhadı (dinsizliği) şeriat uyarınca sabit olanların şeriatın gerektirdiği şekilde haklarından gelip emrimin yerine geldiğini bildiresin. Amma bu bahane ile kendi hallerindeki Sünni mezhebinden olan Müslümanlar'a kutsal şeriata aykırı olarak baskı, tecavüz ve taşkınlıktan sakınasın. 22 Ekim 1579

Elimizde sultan III. Murat'ın bir fermanı daha var. Yine Kızılbaşlar'a ilişkin ve yine Kızılbaşlar'ın cezalandırılmasını emrediyor. 1584 tarihli bu fermana bakılırsa Anadolu'nun her yanı Kızılbaş kaynıyor. Ferman'da kazalarında Kızılbaş bulunduğu söylenen kadılara sesleniyor. Amasya civarında bulunan bu yerler şöyle sıralanmış: Amasya, Çorum, Zile, Turhal, İskilip, Osmancık, Artukabad, Hüseyinabad, Güleş, Ortapare, İnebazarı, Mecidözü, Kazabad, Katar, Karahisar, Demirli ve Havza. Osmanlı padişahlarının ferman yolladığı ve Kızılbaşları cezalandırmasını istediği diğer kadılar da gözönüne alınırsa hanedanın tümü ile halkına, halkının inançlarına, yaşantısına yabancı olduğu ortaya çıkıyor. Osmanlı hanedanı bu yabancılığı halkına zulüm ve şiddet uygulayarak gidermeye çalışıyor(!) Osmanlı engizisyonunun bir mantığı var. Halkı ile hiçbir ortak değere sahip olmayan saray Anadolu insanının şeriat karşıtı inançlarından dolayı sistematik bir engizisyon uygulamasına gidiyor. Hanedan kendi anlayışını zorla halka dayatınca halkı ancak şiddetle yola getirebiliyor. Ya da getirebileceğini düşünüyor. Ne var ki Anadolu halkı Osmanlı hanedanına karşı inanılması güç, akılalmaz bir direnç gösteriyor. Yüzyıllarca süren bir karşı koyuş yaşanıyor. Osmanlı padişahlarının inancı olan ve zorla halka benimsetmeye uğraştığı şeriat Anadolu insanı için bir inancı kabullenmenin çok ötesinde anlamlar ifade ediyor. Somut, elle tutulur bir anlam... Osmanlı hanedanı Anadolu insanı için yoksulluğun, acının, baskının kaynağı. Bir avuç hanedan üyesinin mutluluğu milyonlarca köylünün sefaleti sayesinde gerçekleşiyor. Bu nedenle de şeriat salt bir inanç ol-

maktan öte hanedanın icraatının da kabullenmesi demek oluyor. İşte hanedanın inancı olan şeriata karşı kaldırılan Kızılbaş bayrağı hanedanın inancının reddi görüntüsünün ötesinde Anadolu köylüsünün Osmanlı zulmüne tavır akşının bir simgesidir.

III. Murat'ın kadılarına birbiri ardısıra fermanlar göndererek Kızılbaşlar'ın tasfiyesini istemesi boşuna değil. Çünkü şeriata karşı çıkış Osmanlı hanedanının varlığına karşı çıkıştır.

Başta Amasya kadısı olmak üzere birçok il ve kazanın kadısına gönderilen fermanlarda yine Kızılbaşlar'ın hakkından gelinmesi buyuruluyor:

AMASYA, ÇORUM, ZİLE, TURHAL, İSKİLİP, OSMANCIK, ARTUKABAD, HÜSEYİNABAD, GÜLEŞ, ORTAPARE, İNEPAZARI, MECİTÖZÜ, KAZABAD, KATAR, KARAHİSAR ve HAVZA'DAKİ KIZILBAŞLAR'IN CEZALANDIRILMASI HAKKINDA

Amasya kadısına, Amasya beyine, Çorum, Zile, Turhal, iskilip, Osmancık, Artıkabad, Hüseyinabad, Güleş, Ortapare, İnepazan, Mecitözü, Kazabad, Katar, Karahisar, Demirli ve Havza kadılarına hükmüm ki;

Adı geçen kasaba ve köylerde bazı mülhid ve Kızılbaş taifesi varolup,

"Çar yari güzin'e (dört halife anlamında; fakat dördüncü halife Ali olduğuna göre buraya bir soru işareti koymak gerekiyor; AY) sövüp sayıp,

Müslümanlar'a açıktan açığa "yezit geldi" diye söz söyleyip

ve geceleri bir araya toplanıp avratlarını ve kızlarını da meclislerine getirip birbirlerinin avratlarını ve kızlarını tasarruf edip;

namaz ve

oruç bilmeyip;

oğullarına Ebubekir, Ömer ve Osman adlarını koymayıp

ve içlerine dahi bu ada sahip kimsileri almayıp

ve bu nedenle mülhid oldukları açıkça anlaşılmıştır. Ve içle-

rinden Halife adını verdikleri kişiler yukarı canib Şah'larından çizme ve elbise getirip birbirlerini dolaşıp, ziyaret edip ve adı geçen topluluktan Celal halife ve Resul Halife din adına çıkıp amiyet eylemişlerdir. Biz de öyle yapalım diyerek fitne ve fesada başlayıp ve bunların hepsi de kutsal şeriata aykırı benzer davranış ve kabahatleri yapmaktan geri durmadıkları duyulmakla;

Bu konuda ulu dergahımın çavuşlarından, akranları arasında seçkin bir yeri olan Ahmet Çavuş marifetiyle durumlarının soruşturulup görülmesini emredip buyurdum ki;

Buyruğum ulaştığında adı geçen çavuşum marifetiyle tahtı kazanızda bu çeşit kimselerin durumların soruşturup göresin. Gerçekten de adıgeçen kasaba ve köylerde o tür kimseler bulunup açıklandığı gibi yüce şeriata aykırı davranışları olup, -haşa- dört seçkin halifeye şeriata aykırı olarak dil uzattıkları tarafsız ve güvenilir kimselerin açıktan yüze karşı tanıklıkları ile şeriat üzre sabit ve zahir olur ise üzerlerine sabit ve zahir olunan kabahatlerini olduğu gibi sicil edip ve dahi onlar gibi mülhidleri sağlam bir şekilde hapsedip olayı aynen arz eyleyesin. Sonra haklarında yüce buyruğum ne şekilde sadır olur ise ona göre davranasın.

Amma bu bahane ile kendi hallerinde olanları yok yere yakalayıp, tutup incitip gücendirmeyesin ve zorla şahitlik yaptırmaktan, inat ve taassubla kendi hallerinde olanlara zulüm ve baskı yapmaktan kesinlikle kaçınasın. (Adı geçen çavuşun kardeşi Hasan'verildi)

Ferman diğer fermanlarda olduğu gibi Kızılbaşlar'a atılan iftiralarla dolu. Padişah III. Murat suçlamaları bir kez daha yineliyor. Ancak bu fermanın son cümlesi oldukça dikkat çekici. Padişah bazı davranışlarda bulunmalarından kaçınılmasını istiyor kadılardan. Bu cümle tersinden okunduğunda bir gerçeği, Osmanlı'nın engizisyon gerçeğini ortaya koyuyor. Padişah bir uyarıda bulunduğuna göre, kaçınılması istenen davranışlar sistematik olarak yapılıyor olmalı. Demek ki kendi halinde yaşayan Anadolu köylüsü yok yere tutuluyor, hapsediliyor, düzmece davalara kurban ediliyor, baskı ve zora maruz kalıyor... İşte yüce Osmanlı'nın işleri(!) İşte Osmanlı engizisyonu...

Osmanlı hanedanının idaresi kötüleştikçe, yönetemez du-

ruma düştükçe, istikrarsızlığı derinleştikçe halka uyguladığı baskının dozu da artıyordu. Memurlar da bundan payını almıyor değillerdi. Birbiri ardısıra kazaskerler, paşalar, şeyhülislamlar, vezirler değişiyor kiminin başı vuruluyor, kimi sürgüne gönderiliyordu.

"Bu sırada para düzeni o kadar bozuldu ki bir akçeyi dörde böldüler ve noksan olduğu açıkça görüldüğü halde bozuk akçeyi hazineye kabul ettirdiler. Görevlilerin ödeneklerini bile bu düşük ayarlı paradan verdiler. Narh ve para değeri o dereceye geldi ki halk alışveriş edemeyecek bir duruma düştü..."

"Bu sırada ayaklanan yeniçerilerden üç-dört bin adam padişahın divanına geldiler. Tüm bozuklukların ve hilelerin nedeni olarak gördükleri beylerbeyi Mehmet Paşa'nın başını istediler. Padişah paşayı kurtarmak için iç hazineden çıkarttığı keselerce parayı yeniçerilerin önüne yığdırttı. Asiler ise paralara ellerini sürmeyip 'sadetli padişahımız bütün kullarından geçip onu yeğlerlerse, biz de kullarını yeğleyecek bir padişah isteriz' diye bağırdılar. Sonunda Mehmet Paşa'yı zorla vezirlerin arasından alıp siyaset meydanında başını kestiler. Ardından defterdar Mahmut Efendiyi saklanmış olduğu yerden çıkarıp aksakalını kana buladılar...

Saadetli padişah olaydan o kadar üzüntü duydular ki, saltanatın şerefi uğruna ödü patladı ve kendini helak edecek duruma geldi. Mübarek başını açıp gözyaşları dökerek asi yeniçerilere beddualar ettiler."[190]

Sarayı basan yeniçeriler karşısında ödü patlayan Kanuni'nin torunu yoksul köylülerin başından ise kılıcını eksik etmiyordu.

Hammer bu manzarayı şöyle betimliyor: "Rüşvet ve zulüm arttı. Adeta bir baskı rejimi teşekkül eyledi. Defterdarlar, valiler devlet malını yağma eder oldular. Maliye idaresi baskı vasıtası olmak üzere 'teftiş' adı altında sanki bir çeşit engizisyon icat etmişti."

Hal böyle iken Hammer bir betimleme daha yapıyor Sultan Murat'ı anlatıyor: "Üçüncü Murad kadınlara karşı zaafı ve eğilimleri fazla olan bir padişahtı. Sofiyane şiirlere rağbet göster-

190 Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi II, sf. 20.

miş, bizzat şiir yazmayı da denemiştir. Raksı ve müziği severdi. Hoş sözlerden zevk alırdı. Rakkaslarla, müzisyenlerle, cücelerle, maskaralarla çevrili olmasını sever ve bunlara avuç dolusu altun atardı.

Üçüncü Murad ikindi namazına kadar vaktini bu türlü meşgalelerle geçirdikten sonra hareme giderdi. Hasekilerin (çocuk validesi olan gözdeler) sayısı kırka, çocukların sayısı yüze ve cariyelerin beş yüze eriştiği belirtilmektedir. Zamanında cariye fiyatının istanbul'da çok fazla arttığı bilinmektedir."[191]

İki ayrı manzara ve iki ayrı Osmanlı. Birinin varlığı diğerine kökten bağlı! Eğlencenin, debdebenin, gösterişin bedeli baskı, zulüm ve engizisyon...

Ve Murat'ın ölümü. Ve bir bedel daha. Yüzlerce kadınla yatmanın bedeli bu yüzden gelen bir ölüm: "Sultan Murat'ın aşın cinsel faaliyeti mesane rahatsızlığı yüzünden ölümüne yol açtı."[192]

Şeyi uğruna ölen bir padişah...

Döneminde binlerce Anadolu insanının inim inim inlediği, yoksulluğun diz boyu yükseldiği acılar denizi bir Osmanlı... Ve 16 Ocak 1595'de öldüğünde geride onlarca çocuk bırakan bir engizatör...

191 Hammer; Osmanlı Tarihi Cilt II, sf. 196,144.

192 Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi Cilt 2, sf. 3.

BEDREDDİN MÜRİDLERİ ve OSMANLI ENGİZİSYONU

Bu bölümde başlıktan da anlaşılacağı gibi Şeyh Bedreddin hareketini değil bu hareketin yüzyıllar içinde yaratacağı etkileri ve bu sonuçlara yönelik Osmanlı uygulamalarını resmi belgelerle ortaya koymaya çalışacağız.

1420'de Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Serez'in esnaf çarşısında bir ağaca çırılçıplak asılarak katledildi. Osmanlı hanedanının bekası için Bedreddin ve müridlerinin düşünceleri, yaptıkları işler son derece tehlikeli idi ve haklarından gelinmesi gerekiyordu! Kardeşi Musa Çelebi'nin dahi işini bitiren Sultan Mehmet'in mülhidlere hoşgörü göstermesi beklenemezdi!

Hoşgörü demek Osmanlı saltanatının da sonu demekti. Çünkü Bedreddin'in müridlerinden Börklüceli Mustafa yoksul Anadolu köylüsüne ırk, dil, din ayrımı yapmaksızın kardeşlik, eşitlik öneriyordu: "O sıralarda İyonyen körfezi ağzında bulunan ve halk arasında Karaburun olarak bilinen dağlık bölgede kendi halinde bir Türk köylüsü ortaya çıktı. Bu köylü yaptığı konuşmalarda insanlara kadınlar dışında her şeyin yani yiyecek, giyecek, davar ve toprağın ortak olması gerektiğini söylüyordu. Diyordu ki 'senin malın benim olabileceği gibi benim malım da senin olabilecek'. Köylüler bu sözlerden çok etkilendiler. Mustafa Hıristiyanlarla da dostluklar kurdu."[193]

Bu sözler, düşünceler onların canlarının alınması için yeter de artar bir nedendi.

Bedreddin, Börklüceli Mustafa, Torlak Kemal ve binlerce mülhid müridleri katledildiler.

193 Dukas; Bizans Tarihi, aktaran A. Gölpınarlı, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Eti Yay., İst. 1966.

Bedreddin Serez'de, Mustafa Karaburun'da, Kemal Manisa' da engizatörlerin elinde canlarından oldular.

"Börklüce'ye tatbik edilen en müthiş işkenceler bile onu düşüncelerinden döndüremedi. Mustafa bir deve üzerinde çarmıha gerildi. Kollan yekdiğerinden ayrı olarak bir tahta üzerine çivilendikten sonra büyük bir alay ile şehirde gezdirildi. Kendisine sadık kalan dostları Mustafa'nın gözü önünde katledildi. Bunlar 'Dede Sultan İriş' diyerek öldüler. Ahir Börklüce'yi paraladılar."[194]

"Börklüce'nin işini tamam eden Beyazıt Paşa Saruhan ve havalisini baştan başa dolaşarak rastgeldiği alem-i terk ve inzivada yaşayan bütün Türk dervişlerini işkenceler ile idam etti. Manisa'da büyük bir çarpışma oldu. Ele geçirdiği Torlak Kemal'i de müridleriyle birlikte astırdı."[195]

Börklüceli Mustafa ve Torlak Kemal'in harekete geçmesi üzerine Şeyh Bedreddin sürgünde bulunduğu İznik'ten ayrılarak Karadeniz üzerinden Dobruca'ya oradan da Deliorman yöresine geçti. Ağaçdenizi de denilen bu bölgeye gelmesinde iki önemli neden vardı. Birincisi burada uzun yıllar kazaskerlik yapmış ve bölge insanlarıyla son derece iyi ilişkiler kurmuş, dostlar müridler edinmişti. İkincisi ise Deliorman yöresi Sarı Saltuk Sultan'dan beri önemli bir Bektaşi yerleşim birimiydi. Nüfusun tamamına yakını Bedreddin ile benzer inanç içerisindeki insanlardan oluşuyordu.

Osmanlı'nın Resmi tarihçilerinden İdris Bitlisi, Bedreddin' in Deliorman'a geldikten sonra tüm illere mektuplar göndererek şöyle seslendiğini yazıyor:

"Ey haklarını kaybetmiş olanlar, kıyam edin. Mustafa ve Kemal Torlak halife ve dailerimizdir. Halkı doğru yola davet için göndermişizdir. Göz işaretiyle alem mülkünde zuhur ve hurucu mürid ve mutemedlerimize helal kıldık. Memleketi irade ve itikat edenlere taksim eylemek, ilim kuvveti ve sırrı tevhidin hakikati ile taklid ehlinin millet ve mezhep kanunlarını iptal etmek

194 Şerafettin Yaltkaya; Şeyh Bedreddin, Kitabevi Yay, İst. 1994

195 Dukas, Agy, İ. Aşıkpaşadaze Tarihi, Haz. Atsız MEB Yay. İstanbul 1970, sf. 78.

ve boşuboşuna haranı sayılan bazı şeyleri meşreb vüs'atiyle helallandırmak muradımızdır."

Ne var ki Bedreddin'in halifeleri mağlup olup katledilmişti. Etrafında yüzlerce mürid toplamış olmasına rağmen Padişah Çelebi Sultan Mehmet'in Osmanlı ordusu karşısında askeri bir varlık gösterebilmesi mümkün değildi. Serez yakınlarında bir köyde ele geçirilip Serez'e götürüldü.

Ele geçirilen Şeyh Bedreddin hemen katledilmedi. Sağlığında onun fikirlerinden, inançlarından dönmesi müridleri nazarında değersiz kılınması gerekliydi hanedan için. Şeyh Bedreddin ve hareketinin bilgi kaynağı ve yol göstericisi olan Varidat adlı kitabın Bedreddin'in diliyle çürütülüp, yalanlanması ve böyle yaparsa canının bağışlanacağı ona telkin edildi.

Geride kalan Bedreddin müridlerine önderlerinin dönek, inançlarından rücu etmiş, tutarsız bir kimse olduğunu göstermek amacıyla padişahın huzurunda bir engizisyon mahkemesi oluşturuldu. Önde gelen ulemanın meydana getirdiği engizisyon kurulu aklınca Bedreddin'i hırpalayacak, küçültecekti! Osmanlı saltanatını sallayan, sarsan bu düşünceler mutlaka mahkum edilmeliydi. Aralarında Molla Fahreddîn ve molla Haydar Harevi'nin de yer aldığı kurul Bedreddin'e yönelik bir dizi suçlamada bulundu. Sonunda Mevlana Haydar, Bedreddin hakkında fetvasını verir: "Kanı helal, malı ise haramdır." Molla Haydar Harevi, Sultan Mehmet'in şeriat uyarınca bu iş nasıl gözülecek sorusunu onun beklediği gibi yanıtlar. Engizisyon yargıçları Bedreddin'in şeriata aykırı işler yaptığına vurgu yaparak onun müridlerinin göstereceği tepkiyi ortadan kaldırmak isterler. Bu durum onların Bedreddin hareketinden son derece çekindiğini, korktuğunu açıkça gösterir.

Bir "danişmend kişi" olması sebebiyle "kanı helal malı haram" sayılan Bedreddin Serez'in esnaf çarşısında üryan olarak bir dükkanın önünde berdar edilir.

Serez'in esnaf çarşısında bir gece asılı kalan Şeyh'in çıplak cesedi müridleri tarafından alınarak defnedilir. Tarihçiler Şeyh'in mezarının hemen asıldığı yere kazıldığını yazıyorlar.

ÖLÜRSE TEN ÖLÜR CANLAR ÖLESİ DEĞİL!

Şeyh Bedreddin ve yardımcıları Börklüceli Mustafa ile Torlak Kemal daha yaşarken müridleri tarafından birer ermiş olarak görülerek, ölümsüz ilan edilmişlerdi. Osmanlı engizisyonu tarafından katledilmeleri onları unutturup gönüllerden silemediği gibi müridlerinin, yol kardeşlerinin yüreğine, aklına derin bir biçimde kazıyarak inançlarının adlarının yüzyıllarca yaşamasına neden oldu. Bedreddin katledildi ama yol arkadaşlarının her biri kendisinin de bir Bedreddin olduğunu dile getirdi!

Engizisyonun Mustafa'yı öldürmesi ise mümkün olamayacaktı:

"Vefatından bir müddet sonra Mustafa'nın mensubinî onun aralarında yaşadığını iddia ettiler. Kendisiyle görüştüğüm Giritli keşiş de aynı itikadı besliyordu. Bu hususta ne düşündüğünü sorduğum zaman Mustafa'nın ölmeyip Sisam Adası' na çıktığını ve orada hayat-ı münzeviyanesine devam etmekte olduğunu söyledi."[196]

Dukas, Mustafa'nın ardından bunları yazarken Osmanlı'nın önde gelen tarihçilerinden Aşıkpaşa da Bedreddin müridlerinin onu beklediğini söylüyor:

"Biz Hak için dervişleriz.
Bir gün Şeyhimiz huruç eder,
biz dahi bekleriz."[197]

Neşri ise Bedreddin'in yol arkadaşlarının o yörede yaşadıklarını fakat hallerinin şeriat açısından anlatılmayacak kadar bozuk olduğunu ileri sürüyor: "Şimdi dahi ol diyarda müridleri vardır. Onlardan acayip haller anlatırlar ki burada söylemek olmaz."[198]

Yine Osmanlı hanedanının resmi yazarlarından İdris-i Bitlisi "Dinsiz batini eğilimi üzerine olan, saz ve şarap için kendisine izin verilen müridlerin" Bedreddin yolundan yürüdüklerini söylüyor.

196 Dukas; Bizans Tarihi., Agy.

197 Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Agy. sf. 79.

198 Neşri, Neşri Tarihi, Kültür Bak. Yay. I. Cilt.

Düşünceleri ve hareketleri ile Osmanlı hanedanını sarsan Şeyh Bedreddin ve yol arkadaşlarının yolundan yürüyenler de tüm zamanlarda Osmanlı engizisyonundan paylarını aldılar.

Osmanlı engizisyonu daha sonraki dönemlerde de fetva ve fermanlarla varlığını olduğu gibi ortaya koyuyor. Çünkü yoksul Anadolu ve Rumeli köylüsü Bedreddin'i kendi yoksulluklarından kurtuluş için bir mürşid olarak görmüşler giderek onu kendi şahıslarında yaşatmışlardır.

Osmanlı engizisyonunun tüm hışmına rağmen Bedreddin müridleri -ki sonraki zamanlarda Kızılbaş olarak çağrılmışlardır- kendi varlıklarında Bedreddin'i yaşatmışlardır.

Bu yaşatmak kuşkusuz yol'un inancın yaşatılmasıdır:

"Ben halimce Bedreddinim"

sözü bu yörede bir atasözüne dönüşmüştür.

Ve ozanlar her seferinde;

"Bizim mürşidimiz şeyh Bedreddin'dir" diye haykırmışlardır."[199]

BEN HALİMLE BEDREDDİNEM

Osmanlı engizisyonunun tüm çabalarına rağmen, tüm baskı ve zulüm uygulamalarına rağmen halkın gönlünden Bedreddin inancını söküp arması mümkün olmamıştır.

Bedreddin ve yol arkadaşlarının katlinden 200 yıl sonra bile padişahın çeşitli kadılara fermanlar göndererek Bedreddinciler'in haklarından gelinmesini istediğine tanık oluyoruz.

Bir yandan şeriat alimleri Bedreddin'in düşüncelerini çürütmeye çalışıp, bu düşüncelerin şeriata aykırılığını ortaya koymaya uğraşırken diğer yandan da ferman ve fetvalarla Bedreddinciler'in katli buyrulmuştur.

---

199 İ. Sungurbey, Simavne Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin, Eti Yay. ist. 1966, Önsöz.

SOFYALI BALİ EFENDİ'NİN FETVASI

Şeriat alimlerinden Sofyalı Bali Efendi'nin (ölümü 1553) padişah Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuş olduğu arz, Bedreddinciler'in şeriata aykırı işlerini ve bunlara yapılması gerekeni içermektedir.

Bali Efendi arzında Bedreddin soyundan geldiği söylenilen Çelebi Halife'nin Dobruca ve Deliorman halkını azdırdığını, kadın-erkek bir arada şarap içtiklerini, 'kevser sevgilinin dudağıdır, cennetteki şarap da budur, huri, tanrı sofrası olan dünyadır, ahiret din bilginlerinin iddia ettikleri gibi değildir, her kim insanı bildi hakkı bildi' deyip Enel-hak deyince hepisinin Şeyhe secde ettiklerini ve mumları söndürüp birbirlerini tasarruf ettiklerini, Yecüc-Mecüc misali nice fesad işler yaptıklarını, bunların beş vakit namaz kılmadıkları gibi camide Cuma namazı bile kılmadıklarını, tüm bu şeriata aykırı hal ve işlerinden dolayı haklarından gelinmesi için emir buyurulmasını istemektedir. Bali Efendi'nin arz'ının tamamını buraya alıyoruz.[200]

SOFYALI MERHUM BÂLÎ EFENDİ BAZI MÜLÂKİDE VE ZENÂDIKAYA PAYE-İ SERÎR-İ İ'LAYI ARZE ETTİĞİ SURETTİR

Çün selâtîn namdâr ve havâkîn-i âl-i mukaddar fi nefsi'l emr hâfız-ı din ve hâris-i sünen-i seyyidi'l mürsel gah ki habl-i metin, şer'i mübinde teâruz-ıı küffar ve mülahede-i bed kerdârdan nevan bir akide vaki ola binân-ı rumh-u Sinan ile ol akideyi hal etmek ve her vakit ki daire-i fasiha-i arsa-i islam 'da âmâl-i kabîha-i erbab-ı bed' ve küfr ve dalalden fikümle nokta-i tağyir bula Tığ-ı tiz ve hancer-i hunriz ile ol noktayı hakk edip (kazıyıp) gidermekserdar-ı zî kadr padişah ululemr olanlara lazımdır. Öyle olsa Şeyh Bedr-neddin es-Simâvî el-maslub ve indellahi'l mağdub neslinden Çelebi Halife demekle meşhur bir kimse ki dal ve mudil ve muhtel ve muhil serdâr-ı mülâhide-i bed kerdâr sırr-ı çeşme-i zenâdıka-i dalâlet âsar-ı kâtı' habl-i metin, şer'i nıübîn, râfi-i din-i delalet âyin-i sırr-ı leşker kemrâhan ve sırr-ı hayl-i

200 M. Şerafettin Yaltkaya; Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Kitabevi Yay., İst. 1994, sf. 164-166.

ehl-i bağıy ve tuğyandır. Vilayet-i Dobrece ve Deliorman ahalisi bi ecmeahum la'netullahi aleyh şeyh-i mezburdan dest-i inayet getirip emrine itaat ve imtisal ve can u dilden fermanına istikbal gösterip her gah ki bir yere gelip cemiyet ve sohbet kıldıklarında meclislerinde şarap ve erbab-ı ihvan ve ahbab-ı pir ve cevan ve zenan ve gılman hâzırım olup şeyh-i kemrah hod-ı piresi badeden... ve mest-i kadeh derdest-i nıush ve pende âğaz ettikde serefrazlık edip cennetde şarap dedikleri şarap, bu şarap gamzda veferh-i bahşâdır. Ve kev-ser-i dünyadır ki leb-i dilber ve şeyhin kemalat-ı tabîbesi ve enfâs-ı kutsiyesidir. Ve huri dedikleri iş bu dünyadır ki sofra-i hakdır cemi' niam-ı ilahî bundadır. Umûr-u ahiret ulamâ-i rüsum fehm ettikleri gibi değildir, durûb-ıı emsal idiğunden (gösterdiğinden) gafillerdir deyıı nice hezeliyat ve. mühmelat ve küfriyat söyleyip sakf-i ... kim fena bulacakdır eve bu mülk sahibi mülkünden taşrada olacakdır belki insandadır. Her *kim insanı bildi, hakkı bildi. Enelhak dediğinde ol fark-ı dalle müfsidin ve müridin cümlesi el-hak deyip şeyh-i bî sedada sucud edip pîr-i men ve Hüda-ı men derviş-i dervişane deyip şemalara püf deyip derûn-u zulmatda medd-i cünk biri cenk olup sedd-i şeriatı yıkıp Ye'cûc ve Me'cûc misal nice fesad ve fitneye bais ve nice sade dil ehl-i nevanın akidesi nâpaklıgına sebeb olurlar ve bilcümle o sırr-ı ha-laka-i müfsidîn ve sırr-ı pence-i mülhidînin nokta-i vucudlarım sa-hife-i alemden hakk etmek gayret-i U dini'ilahi'l metin ve hamiyyeti li şeri'llahi'l mübinfarz-ı ayn ve belki ayn farzdır. Bâ husus emr-i padişahı ve ferman-ı şehinşahî ile bir camii bina kılınmıştır. Evkat-ı hamse edha olunmadığından gayr-ı salât-ı cum'a dahi kilınmayıp ... hane olup mücerred kendilerine sera perde-i a 'ybpus kılmışlardır. Nean ki ol camii şerifin binası hasbeten lillah vaki olmuş ola "Mine'n nasi men yettehizu min dûni'llahi endâden yu-hibbûnehum ke hubbullah" hasbıhalleri vaki olmuştur. Ol kemrâhın hod-ı halifeleri cihanı tutmuştur. Nean ki ancak Dobrece vilayetine mahsus ola velhasıl padişah-ı zî kadr ve şehinşah-ı ve-liyyilemr onlara vacip ve lazım ve ehem ve mühimdir ki "Ya eyyühe'llezîne âmenû kûnû ensâra'ilahi" emrine samimî dilden imtisal edip mahza ihyay-ı merasim-i şeriat-ı garra ve a'lây-ı ke-limetullahi'l ulya bu me-*

kule dalal ve ihtilale bais olanların muk-tezây-ı şer-i şerif üzere haklarından gelmesine emr-i şerif âl-i sân varid ola hus-u kazıyyenin vukuuna itlâ-ı tam ve yakîn-i tam olunmağın izhar-ı mâ huve'l hak olunup âlâ vechi'l icaz ve'l icmal havfen ani't tasdî' ve'l melal hamiyyeten ve gayreten la arzan ve marzan türâb-ı bab-ı saadete arz olundu. Bakî ferman dürr-i adlindir.[201]

Sofyalı Bali gibi halifesi Nurettinzade Mustafa da (ölm. 1573) koyu bir Bedreddin düşmanıdır. Nurettinzade şeriat dışında gördüğü tüm inançlara karşı kin besleyen bir molladır. O 'simavilere, Işıklara durmaksızın şeriat kılıcı sallamakla' övülür. Bedreddin'in Varidat'ına yazdığı reddiyede kinini şöyle ifade eder:

"Bedreddin'e mensub olan ve Varidat diye tanınan risale kabul edilmek ve reddolunmak hususlarında insanlara bir sınayıştır. Halkın bir bölüğü, sapıklığa düşmüş, kendilerine uyanları da saptırmıştır. Bir bölüğü İslam'ın temellerini bilmediğinden susmuş, hatta bazı gerçeğe ulaşmış ulular -Şeyhi Ekber gibi- onu inancına sahib sanmıştır, hâşâ... Hiç hayvanlar, meleklere katılabilir mi? Gerçek apaçık bilinsin ve onlara Ehli sünnet ve cemaattan gelip geçen kelamcıların, kitap ve sünnete tam uyan bilginlerin gerçek inançları belli olsun diye bu kitapta aykırılığa düştükleri meseleleri şerhetmek istedim...

Bu kitap, sapmış ve saptıran, yeryüzünde kıyamete dek bozgunculukta bulunan Simavoğlu diye tanınmış Şeyh Bedreddin'in kitabıdır. O kitapta ilhada dair yazılar yazmış; haşri (kıyamet günü) inkar etmiş, alemin önüne ön olmıyacağına hükmetmiş; çünkü bozuk düzen hayallerini, rahmeti alemde umumi olan Allah'ın keşifleri sanmıştır. Halbuki bilgisizlik yüzünden, kötülüğe fazlasıyla emreden nefsin iğvâsıdır, şeytanın benzediği şeylerdir bunlar. Öyle olduğu hâlde O, mertebelerde olgunluğa ulaşmış sanmıştır kendini, hilafete hak kazanmış görmüştür kendini ve halkı tam tevhide irşad için padişahlığı ele almaya niyetlenmiştir; ilmi, anlayışı, zahidliği, kendisine benlik vermiştir; kendisini bütün bilginlerle bir görmüştür, Böyle inanmıştır. Oysa

201 M. Şerafettin Yaltkaya; Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Kitabevi Yay., İst. 1994, sf. 164-166.

ki onun cinsinden olan hem doğru yoldan sapmıştır, hem halkı saptırmıştır. Fakat lanet olasıca şeytan, bilmediği yerden bu bilgisizi yavaş yavaş, düzenlerle çekmiştir kendine sapkınlığının sebebi de olağanüstü riyazatlarda bulunmasıdır. Sonunda şeytan, rüyasında kendisini, bir kürside oturuyor, halk arasında hükmediyor, öldürüyor, diriltiyor göstermiştir ona. O da onu alemlerin rabbi sanmıştır. Ona, ayaklanma zamanı geldi, hadi uyan, yürü demiştir. Kendisini kutub sanan ve bu bozuk inançla kıyam edip Dobruca, Zağra ve Yenişehir'i alan bu adamın hali anlaşılmış, gizli dileği meydana çıkmış, kendisine uyanların dilekleri bilinmiş... Sonunda Serez'e getirilmiş. Saltanat için kıyam ettiğinden öldürülmüş, ona uyanlar dağılmış, gizlenmişlerdir."[202]

Görüldüğü gibi Nureddinzade Bedreddin'i şeytana uyan bir sapkın olarak anlatıyor.

BİR DE EBUSSUUD FETVA

Şeyh Bedreddin'in yol arkadaşlarına ilişkin bir de Şeyhülislam Ebusuud Efendi'nin fetvası var. Kuşkusuz şeriat dışında bir durum sözkonusu olunca Ebussuud Efendi'nin de adının geçmesi doğal oluyor.

Osmanlı şeriatının en katı en zalim uygulayıcısı, bilgini Ebussuud Efendi babası Şeyh Muhiddin İmadi'nin Bedreddin'in Varidat'ına göstermiş olduğu eğilimden, babasından öç alırcasına Bedreddin müridlerinin hemen katlini buyuruyor.

İLHAD ÜZRE TOPLULUK KATLOLUNA

MESELE: Şeyh Bedreddin ehibbasından bir taife avretleri ve oğlanları ile bir yere cem'olup şurb-î hamr idüp, şeyhleri adına olan cahil mezkur şeyhin türbesi için 'Kabe budur' diyüb ve 'okumak yazmak nedir, ilim bizim batın ilmimizdir' deyüb mezburlar dahi tasdik edip bu makule seri şerife muhalif nice akual

202 Abdulbaki Gölpınarlı; Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Eti yay., İst. 1966 sf. 46-48.

ve ahvalleri olup yanlarında olan Sünniler akval ve ahvallerinden kemal-i mertebede müteezzi olsalar zeyde ve mezburlara ne lazım olur, beyan buyrula.

EL CEVAP: İlhadları zahir olup katlolunurlar.

Kızılbaşlar hakkındaki iftiralar, suç atmalar olduğu gibi Bedreddinciler şahsında da yineleniyor. Şeyhülislama göre "dinsizlikleri apaçık ortada olan bu topluluğun katledilmesi gerekiyor."

Bedreddin müridleri hakkında verilmiş üç fetva daha var kayıtlarda. Fetva sahibi ise İstanbul müftüsü Hoca Ali Çelebi. Bu fetvalarda da Osmanlı hanedanının bilinen suçlamaları, kara çalmaları var. Ve yine Osmanlı engizisyonu hükümlerini icra etmeye başlıyor.

MESELE: Şeyh Bedreddin Simavi'ye -ki Varidat sahibidir- "kafir demeyip, lanet etmeyen kafirdir" diyen bir kimseye şeriat uyarınca ne yapmak gerekir?

EL CEVAP: Aslında onun müridlerinden olan kafirdir demek lazımdır. Amma diğer kafirler gibi bunların da adını anmayan, lanet etmeyen kendi halinde Müslüman kafir olmaz.

MESELE: Simaviler topluluğundan bir bölük insan şarap içip, rızaları ile birbirlerinin hatunlarını tasarruf eyleseler şeriat uyarınca bunlara ne yapmak gerekir, beyan buyrula.

EL CEVAP: Katledilmeleri gerekir.

MESELE: Bir kişi "kim Şeyh Bedreddin dervişlerini evinde misafir eder, onu cezalandırmak gerekir" dese bu düşünce şeriata uyar mı?

EL CEVAP: Misafir eden kimse bilinen Simavi müridlerinden ise uyar.

MESELE: Dervişlerin giydiği türlü hırkalar ve taç sünnete uygun mudur, sünnet olduğuna inananlara ne lazım olur, beyan buyrula?

EL CEVAP: Sünnet olduğu sabit değildir, o inançlarından dönmeleri gerekir.

AZİZ MAHMUD HÜDAİ EFENDİ'NİN BEDREDDİNCİLER'İN YOLA GETİRİLMESİNE DAİR PADİŞAH I. AHMED'E İHBARLARI

Osmanlı şeriat alimleri hangi makamda olurlarsa olsun şeriat dışındaki düşünce ve inançlara karşı bir engizisyon soruşturmacısı gibi davranmışlardır. Kendi kaderini hanedanın varlığına bağlayan ve hanedanın eteklerine tutunarak hayatını sürdüren ulema hanedanın nazarında muteber bir şahıs olmak için basit bir ihbarcı gibi davranmaktan dahi geri durmamışlardır.

Bu ihbarcılardan biri de Sultan Ahmet döneminin önde gelen şeyhlerinden Üsküdarlı Aziz Mahmud Hüdai Efendi'dir. Peçevi, tarihinde bu ihbarcı şeyhten övgülerle sözediyor: "Bu zatin ulu menkıbelerini yazmak benim kalemimin gücü dışındadır. Döneminde 'zamanın kutbu' olduğuna kimsenin kuşkusu yoktu."[203]

Ard arda kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunan Aziz Mahmut Hüdayi Efendi (ölm. 1629) aynı zamanda Celvetiye tarikatinin de kurucusudur. Osmanlı hanedanı ile son derece iyi ilişkiler içerisindedir. Padişah I.Ahmed'e sunduğu arz tam bir ihbarnamedir. Yalanlarla, karaçalmalarla, iftiralarla dolu bir ihbarname...

Mahmut Hüdayi padişah Ahmet'e Bedreddinciler'in, Kızılbaşlar'ın, şeriat dışındaki inanç sahiplerinin yola getirilmesini isteyen ve bu konudaki önerilerini içeren bu tezkire tam bir ibret belgesidir. Osmanlı düşünce ve inanç dünyasının değil bir hoşgörü ortamı olması tam tersine şeriat dışı hiçbir eğilime tahammülü dahi olmayan katı bir engizisyon hakimiyetinde olduğunu göstermektedir.

Aziz Mahmud Hüdayi bir şeriat bilginidir, bir tarikat kurucusudur ve bu nitelikleriyle birlikte bir engizisyon yargıcıdır.

Hüdayi Efendi'nin 1600'lerin başında kaleme alıp padişaha sunmuş olduğu tezkire bu zamanın dünyasını yansıtan son derece dehşetli bir aynadır. Hüdayi Efendi tezkiresinde Bedreddinciler'i padişaha ihbar ederken çok ilginç bir açıklamada bulunarak bir süre Bedreddinciler'in içinde yaşadığını hatta orada "baba" olduğunu ileri sürmektedir. Bunun doğruluğunu tesbit etmek mümkün olmamakla birlikte bir döneğin gözü dönmüş bir biçimde

203 Pecivi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, Cilt 2, sf. 334

yapmış olduğu ihbarlar böyle bir olasılığın varlığını da akla getirmektedir.

Hüdayi Efendi sözkonusu tezkiresinde iddialarında bulunmakta, iftira etmekte, karaçalmakta bu topluluğun hakkından gelinmesini söyleyerek bir bir kendince yapılması gerekenleri sıralamaktadır: "Şeyh Bedreddin'in Varidat adlı bir kitap yazdığını, yaşadığı Dobruca ve Zağra yöresinde halkın aklını çaldığını, şeriata muhalefet edip bir dinsiz olarak Serez'de ayaklanıp asıldığını, o civarda yaşayan yol arkadaşlarının zaman zaman ayaklandığını, bunların Kızılbaşlar'la aynı olduğunu, o yoldan sipahilerin Kızılbaş seferine gitmediklerini, şeriat ve sünneti hiçe saydıklarını, fitne ve fesad odağı olduklarını, bu topluluğa Simavni denildiğini, dört halifeyi kale almadıklarını, kafir ve dinsiz olduklarını, Rafizi olup her daim Kızılbaş'ın zuhurunu istediklerini, bunlardan dolayı bu topluluğa karşı büyük bir cihad ve gaza gerçekleştirmek gerektiğini, şeriat uyarınca bunların sorgulanarak her köye bir imam atanarak imanın bu dinsizleri, kadınlarını ve çocuklarını eğitip yola getirmesi sağlana, düşünce ve inançlarından dönüp şeriat üzre gelmeleri için ne münasip ise yapıla, bunların durumlarını ve suçlarını Hızır Paşa'nın bildiği ve ondan bilgi alınabileceği, bunların halinin ulema ve din adamlarından öğrenilebileceği, Kura'ı inkar edip şeriat kurallarını tümüyle hiçe saydıkları, Kuran'a uyanı, namaz kılıp oruç hutanı bunların katletiklerini, padişahın şeriatın intikamını şarktan aldığı gibi bunlardan da alması gerektiğini, İslam memleketinde yaşadıkları için bunlardan intikam almanın daha kolay olduğunu, sözgelimi şeyherinden birinin yakalanarak şeriat uyarınca katledilip bunun her yana duyurulması durumunda müridlerinin dağılıp gidebileceğini, anlatılanlardan bir kat daha fazla suçları olan değişen topluluğun mutlaka hakkından gelinmesi gerektiğini" söyleyerek padişaha niyaz etmektedir.

Evet bu sözler bir şeriat alimine, bir şeyhe "zamanın yolgöstericisi" olarak tanıtılan bir mollaya bir müderrise aittir... Evet bu sözler bir ihbarcının bir engizisyon sorgucusunun Osmanlı dünyasına tuttuğu aynadır. Tezkireyi bir de özgün metinden okuyalım:[204]

204 Şerafettin Yaltkaya; Agy, sf. 166-169.

TEZKİRE-İ MAHMUD HÜDÂÎ EFENDİ

Saadetlü ve devletlü padişahım hazretlerine arz-ı daime-i hakir ve kesirü-t taksir budur ki mezkur feth-i medayin karinesiyle ve Kızılbaş takribi ile bir muazzam emri vardır beyan-ı lazım olmuştur. Ol emir de oldur ki merhum ve mağdurun leh "Yıldırım Beyazıd Han (tâbe serâhu) zamanında onların Şeyh Bedreddin el-Maslub indellahi'l mağdub bir şeyh zuhur edip Varidat adlı bir kitap telif edip içinde haşr-ı ecsadı ve eşrat-ı saatı inkar edip ilhad ve ibahat üzerine olup ahirü'l emr Dobruca ve Zağra kuralarında (köylerinde) riyazat edip orda olan avam ke'l hevamın kalblerini, akıllarını ve akaidlerini ifsad edip ehl-i sünnet ve'l cemaat mezhebine muhalefet edip ve seleﬁniz İslam padişahına bağı olup ol diyarda cemiyet edip ahirü'l emr düvülüp Sultan Musa merhum mağfurun leh Edirne'de olup İstanbul dahi henüz feth olunmamış idi, üzerine varıp mülhidin cemiyetin tefrik edip âhır-ı mülhid bazı müridları ile Siroz'a firar edip ahz olunup şer'ile ve kanun ile salb olunup bilfiil mezarı da ardadır. Ol andan bu ana gelince Bedri'nin beden-i habisi Balkan'ın öte yüzünde beş olunup daima ilhat ve ibaha üzerinedirler. Merhum ve mağfurun leh ceddiniz Sultan Süleyman (tâbe serâhu) zamanında Sultan Bayazıt zamanına gelince Dobrece'de celhalî zuhur edip hayli cemiyet ve fesat ve fitne olmak ol taifeden olmuş idi.

Dûceler demekle maruf olan köylerde ve her daim fesad kasamdan hâlî değillerdir ve Kızılbaş ile birdir. Mâtekaddümden mâbeynlerinde muamele ve muahedeleri vardır. Hatta oradan olan sipahiler Kızılbaş seferi oldukta onlara emr oldukta kimisi tımardan feragat etmiştir kimisi kılıncı mühürleyip gitmişlerdir. Tımar hatırı içim ere kılınç çekmeyiz, deyu asla içlerinde şeriat ve sünnet eseri yoktur. Müslümanlardan bir adam öldürmek kafir öldürmek kadar nice gaza bilirler rafizilerdir. Menba-ı fesad ve menşe-i fitnedirler, çokluk taifedir yer yer şeyhleri namında şeytanları vardır. Daima ihlal ve idlal üzerinedir. Ve yer yer eşik zaviyeleri vardır. Onlar dahi harabdır ve ol taifeye Simavnî derler. Zira ol mahalde şeyhlerine İbn Simavî der imiş, eşkare ve alaniyete ashab-ı çıhar-ı yâre tan ederler ve eşik taifesi ve onların habâsiyeti vasf olunmaz. Her daim Kızılbaşın zuhur u

intişarın temenna ederler idi. Elhamdülillah aksii oldu. Ve halen hak oncalar olmaz gene fırsat... derler imiş, bu makule râfızdır ve melâhiddir ve zanakadır, fırsat esirleridir. Çünkü gayret edip Kızılbaşı böyle ettiniz, cihad-ı ekber ve gazay-ı izhar oldu, devletiniz ve ömrünüz ziyade ola, gaza ve cihad tamam olsun. Bu taifeyi yoklamak çokluk taifedir.

Yoklamaktan bu uslubda ola riâya ve berâya gürülmeye heman sancakta ve kadılıkta olan kal'aları... şer-i şerif ile içlerinden refola ve her köye birisini imam nasb oluna, talim-i ilim ve sıbyan ve nisvan ve zekeran eyleye ve eşik tekiyelerin de yoklana ve teftiş oluna. Sebb-i ashab ve tan-ı çihâr-ı yar ve nâmakul vasıflarını ihtiyarlarıyla terk edip sünnet ve şeriat üzerine olurlar ise... ref oluna ve münasip ne ise gorille, bu taifenin bazı ahvalin ve kabayıhın Hızır Paşa kulunuz bulur, tamam istifsar oluna. Bu iki taifenin kabahati diller ile şerh olunamaz, icmaleni'lamdır, tafsil de olunur. Zira duacınız orada baba da (?) oldum ol taife ile azim kıssamız olmuştur. Dahi anda olan meşayih ve ulema ve suleha-i ehl-i islam bulur ve oracığı da temiz etseniz tamam olur idi.

Müstakim kimseler gerekdir dünyasın... ihmal ederse hiç faidesi yoktur. Hemen lillah fillah olmak gerekir. Çok nesne değildir, bir kaç ruus yoklanacak, reaya ıslah olunur; feth-i kura (köyler) ve'l medayin asan ve esran tamam zuhur ederdi. Ve sair ulema ve meşayihdan ve ümeradan sual olunsa ol taifenin ne ettiğin bilirler, Kur'an-ı münkerlerdir. Ve şeâir-i din-i İslamı bilkülliye ref etmişlerdir. Namaz kılanı ve oruç tutanı ve Kur'an'a riayet edeni katl ederler. Çıhar-ı yanın intikamın cihet-i şarktan aldınız cihet-i garbiyede olana göre farz lazımdır. Bu kolaydır zira memleket-i İslam içindedir. Hemen bir şeyhleri ahz olunsa şer'ile siyaset olunsa ol tamam şayi olsa kalan şeytanları karar edemeyip firar etmeleri mukarrerdir. Hızır Paşa kulunuza sual olunsun ve sair ol vilayette beyler ve kadılar olan kulunuza sual olunsun. Vasf olunandan bin mertebe ziyadedir... ol Şeyh Bedri'nin bedr-i mebsûsi kam ve kal olunup diyar-ı şarkda sünnet ve şeriat birûz-i bes ettiğiniz gibi oralarda da bes ve neşr olunup hayat ve imaret ola. Ve's selâmu aleyküm evvelen ve ahiren, zahiren ve bâtınen.

DELİORMAN'DAN SİVAS'A BEDREDDİNCİLER

Aziz Mahmut Hüdayi'nin ihbar mektubunda söz ettiği ve Bedreddinciler'in durumunu çok iyi bildiğini söylediği Hızır Paşa kimdir? Acaba Sivas'ta 1590 baharında Pir Sultan Abdal'ı astıran bu şahıs mıdır? Bedreddinciler ile Pir Sultan Abdal arasında doğrudan bir bağ var mıdır? Pir Sultan Abdal bir Bedreddinci midir?

Bu sorulara tam anlamıyla sağlıklı yanıtlar veremiyoruz. Ne var ki Hüdayi'nin tezkiresinde ifade ettiği bir durum da dikkat çekiyor. Şöyle ki bu zamanda Bedreddinci, Kızılbaş, Rafızi kavramları aynı anlamda kullanılıyor. Zaten Bedreddinciler, Kızıbaşlar, Rafiziler için aynı şeyler söyleniyor, bunlar aynı niteliklerle anlatılıyor ve aynı tür suçlamalara, iftiralara, karaçalmalara maruz kalıyorlar. Tüm bunlar bu toplulukların aynı inanç gurubuna mensup olduklarını farklı adlandırmaların aynı gurubu ifade ettiğine işaret ediyor. Böyle olduğunda Pir Sultan Abdal'ın bir Bedreddinci olması da olağan hale geliyor ya da çok aykırı düşmüyor.

İşte aşağıda irdeleyeceğimiz fetva Deliorman'dan Sivas'a kadar tüm Anadolu'da şeriat dışı toplulukların yoğun olarak yaşadığını gösterdiği gibi Pir Sultan Abdal'ın da Osmanlı engizisyonunun zulmüne uğradığını gösteren bir ek kanıt niteliğinde.

Ferman 30 Ocak 1613 tarihli Osmanlı padişahı I. Sultan Ahmed'in mührünü taşıyor ve Sivas sancağındaki kadılara gönderilmiş.

Sultan Ahmed fermanında "Sivas yöresinde Simavnalı topluluğundan insanların yaşadığını öğrendiğini bu kimselerin tanrı yolundan saparak ihanet içinde olduklarını, şeriata aykırı birçok kötü işler yaptıklarını, Kızılbaş başlığı giyip Şah yolundanız dediklerini, kendi halinde birçok Müslüman'ın dahi yoldan çıkmasına neden olduklarını, bu kimselerin önde gelenlerinin yakalanarak şeriat üzre sorgulanıp haklarından gelinmesini" buyuruyor.

Ferman Sivas kadılarına gönderilmiş. Aziz Mahmud Hüdayi'nin ihbar mektubu ile birlikte değerlendirdiğimizde iki-

sinin de Bedreddinciler'i hedef aldığını görüyoruz. Sivas yöresinde Bedreddin'in yol arkadaşlarının yaşadığını ve burada Pir Sultan Abdal'ı astıran Hızır Paşa'nın Bedreddinciler'i yakından tanıdığını kuşkusuz tüm bunlar iki olay arasında bir bağ olduğunu hemen akla getiriyor.

Osmanlı engizisyonunun Anadolu insanının üzerinde nasıl işlediğini bir kez daha görmek için Sultan Ahmed'in fermanının tamamını buraya alıyorum:[205]

SİVASTAKİ BEDREDDİNCİLER'İN HAKKINDAN GELİNE

Sivas Sancağında sakin olan kadılara hükmüm ki;

Taht-ı kazanızda Simavni taifesinden bazı kimseler il-hâd ve dalâlet üzre olduklar eclden hilaf-ı şeriat nice efâl-i kabihaları olmağıla Kızıl-Baş tacın idinib Şah muhibleriyüz; dahi nice mecâlisde tefâhur ile börk geyüb nice Müslümanların dahi ıdlâllerine dahi bâis ve badî oldukları mesâmi-i aliyyeme ilkaa olmağın şer ile görülüb icrâ-yı hakk olunmak fermanum olmışdur;

Buyurdum ki; Vusul buldıkda vech-i meşru üzere meşhur ve müteâref olanlar kimlerise meclis-i şer'i şerife ihzar idüb onat veçhile hakk üzere teftiş idüb güresin; fil vâki Ehl-i Sünnet ve cemâatden olmayub ilhad ve dalâlet üzere olmağıla şah tacın geyüb tarıyk-i şerîatdan beri olub Müslümanları ıdlâl idüb zararları olduğu muhakkakısa muhtac-ı arz olanları ism ü resimleri ile yazub arzeyleyesin; olmayanların şer' ile haklarında lazım geleni icra eyleyesiz.

BEDREDDİN'İN VARİDAT'INI YAKTIRAN ŞEYHÜLİSLAM

Günümüz yeniyetme Osmanlıcı yazarlar Osmanlı hanedanının, Osmanlı yönetiminin üzerine toz kondurmazlarken zamanın res-

205 Başbakanlık Mühimme Defterleri 80; s. 19; hüküm 80, Aktaran A. Gölpınarlı; Agy. sf. 49-50.

mi saray yazarları daha gerçekçidirler. Birşeylerin üzerini kapatmaktansa muhalifleri, hanedana başkaldıranları, şeriat dışında yer alanları düşman ilan edip onlara lanet ve katl dilerlerdi. Yeniyetme Osmanlıcılar ise atalarına temiz bir geçmiş dizmek için her renge boyanırken saray yazarlarına rahmet okutuyorlar.

Osmanlı engizisyonunu tüm çıplaklığı ile hanedanın resmi yazarlarının kaleminden, onların satır aralarından öğreniyoruz, işte Cevdet Paşa bu yazarlardan biri.

Şeyh Bedreddin, Bedreddin hareketi, Bedreddin müridleri, Bedreddin'in yazmış olduğu kitaplar ve özellikle de Varidat üstüne hanedanın her tarihçisi şu ya da bu şekilde değiniyor.

Bedreddin yolu ve yazdıklarına ilişkin Osmanlı resmi görüşü, şeriatın yaklaşımı, Osmanlı engizisyonunun hükmü bu tarihlerde yer alıyor.

Bedreddin'e, Bedreddin yoluna ve yazdıklarına karşı çıkmak Osmanlı hanedanının varlığının bir gereği olarak algılanıyor. Kuşkusuz şeriat bilginleri kollan sıvayıp, hanedanı, şeriatı savunmak için var güçleri ile çalışıyorlar. Bu doğrultuda her yolu mubah sayıyorlar, yalan da dahil:

"Alaeddin Ali el-Arabi bir yaz mevsiminde Manisa'nın dışında yaşıyordu. Civar köylerden birinin imamı kendisini ziyarete geldi. Arabi bu kişiden fena bir koku yayılmakta olduğunu söyledi. Kişi kalkıp elbisesine baktı, bir şey göremeyince tekrar oturmakta iken cebinden bir *risale* düşürdü. Arabi bu risaleye - Varidat- bakıp icmaya aykırı muhtevasını görmekle fena kokunun bundan yayıldığını söyleyerek imama *risaleyi yakmasını* teklif etti. İmam bu teklife karşı çıktı. Bu sırada uzaktan bir yangın göründü. Risaleyi yaktırmayan imamın evi yanıyor idi."[206]

Hikayedeki satır arasında yer alan Ali el-Arabinin kerameti bir yana Varidat'ı yakmayanın okuyanın, elinde bulunduranın değil evi kendisinin de hakkından gelineceğidir. Hikayede açık bir tehdit, açık bir gerçeğin anlatımı var.

Cevdet Paşa Kısas-ı Enbiya'da Osmanlı Şeyhülislamlarından Arif Hikmet Efendi'nin son derece dikkate değer bir huyundan söz ediyor.

---

206 Aktaran Şerafettin Yaltkaya, Agy, sf. 161.

1846-1854 tarihleri arasında Şeyhülislamlık makamında oturan Hacı Ahmet Arif Hikmet Efendi Bedreddin yoluna o denli büyük bir düşmanlık besliyormuş ki Bedreddin'in Varidatı'nı nerede bulursa satın alıp yaktırıyormuş:

"Zira asrımızda şeyhülislam olan meşhur Arif Hikmet Beyefendi bu kitabı nerede bulursa ucuz pahalı demeyip alır ve hissi olarak yakıp imha ederdi."

Cevdet Paşa Şeyhülislam'in kişisel hissinden dolayı Varidat'ı yaktırdığını söylese de o his aslında Osmanlı hanedanının, Osmanlı idaresinin, Osmanlı engizisyonunun tarihsel hissidir.

-EK-

Dukas'a göre Bedreddin Müridi Börklüce Mustafa

"O günlerde Ionia Körfezi'nin ağzında bulunan dağın civarında ve Sakız adasının karşılarında Stilarion adlı yerde (Karaburun) kendi kendine yaşıyan bir köylü meydana çıktı. Bu zat Türklere fakirliği (yani mal ve mülk sahibi olmamağı) tedris etti; kadınlardan başka her şeyin, yani yiyecek, giyecek, çift ve ekilmiş tarlaların insanlar arasında müşterek olması akidesini telkin ediyordu. "Ben senin evine, kendi evim gibi, sen de benim evime kendi evin gibi girip çıkarsın, kadınlar müstesnadır." diyordu. Bu telkinler ile, bütün cahil halkı iğfal ederek, kendi tarafına çekiyordu. Hilekârlıkla, Hristiyanlarla da dostane münasebetler kurmağa çalışıyordu. Bu hususta başka bir telkinde daha bulunuyordu ve diyordu ki: "Türklerden herhangi bir kimse Hristiyanlar arasında takva ehli olmadığını söylerse kâfirdir." Bu tarikatin müritleri, bir Hristiyana tesadüf ettikleri vakit, buna karşı dost muamelesi yaptıkları gibi, kendisine Allah'ın meleği gibi hürmet ediyorlardı.

Bu zat, Sakız adasında bulunan manastırlar gumenoslarına (manastırların en büyük rahibi) ve kiliselerin papazlarına, her gün kendi müritlerinden birçok kimseler göndererek, anlatılan fikirleri kendilerine telkin ettirdiği gibi, her şeyden kurtulabilmek için Hristiyan dinine mensup olanlarla dinî işbirliği yapmaktan başka çare olmadığını söylüyordu. O zamanlarda mezkûr *âdâda*

Turloti adındaki manastırda Giritli ihtiyar bir keşiş oturuyordu. Bu sahte "baba", başları matruş ve açık, ayakları çıplak, bir gömlek, bir şapka ve ufak bir cübbe giyinmiş müritlerinden iki kişiyi bu Giritli keşişe göndererek, selâmlarını tebliğ ettirdi ve kendisine şu haberi gönderdi: "Ben de senin gibi keşişim, ben de senin ibadet ettiğin Allah'a ibadet ediyorum; gece vakti gürültüsüz, yaya olarak denizi geçerken, ben seninle beraberdim." Hakikî keşiş sahte "baba" tarafından iğfal olundu. O da onun lehinde saçma sapan propagandaya başladı. Diyordu ki, "Sisam adasında istirahat ederken, bu da benimle beraber keşişlik yapıyordu; şimdi de gün aşırı buraya geçerek, benimle konuşuyor." Hattâ bu yazıları yazan benim yanımda da bu gibi acayip sözler söylüyordu.

Evvelce yazmış olduğumuz gibi, Mehmed'in vekili olan ve oradaki eyaleti beylik vazifesi ile idare eden Susmanın oğlu, asker toplayarak, bu "Dede Sultan" aleyhine hareket etti ise de Stilarion'un dar geçitlerinden geçmeğe muvaffak olamadı. Altı binden fazla olan Stilarion'daki tarikatçılar da bir mahalde toplandılar ve geçilmesi zor olan geçitlerin önünde durarak, taarruz eden Susmano'nun bütün adamlarını kılıçtan geçirdiler. Hattâ Susmano'yu da telef ettiler.

Bu muzafferiyetten sonra Perkliçia (Börklüce) Mustafa'nın (adı böyle idi) müritleri kazandıkları bu şan ve şöhretlerini sahte babanın mânevi kuvvetine atfederek, kendisini bir peygamberden ziyade medh-ü sena edip, kendi tarikatları için yeni bir akîde tesis ettiler. Bu akideye göre bundan böyle "zarkula" (zerkülâh) dedikleri şapkalarını giymiyecekler ve yalnız tek gömlek giyecekler, başları açık olacak ve Hristiyanlar ile Türkler arasında fark olmıyacaktır.

Mehmed, bu muvaffakıyetsizlikten sonra, Lidia valisi Ali Bey'e haber göndererek, Lidia ve Ionia'da bulunan bütün askerî kuvvetleri ile, harekete geçip, Stilarion'dakiler aleyhine yürümesini emretti. Stilarion'dakiler ise, yine geçitlerin ağızlarını tuttular ve düşmanlarından dar geçitlere girenlerin hepsini öldürdüler. Ali Bey, pek az asker ile, kurtulabildi ve Mağnisa'ya gitti. Padişah, bu faciayı duyunca, on iki yaşında bir çocuk olan oğlu Murad'ı vezir Bayezid ile birlikte, Trakya askeri ile beraber, bu

mutaassıp kütle üzerine gönderdi. Murad giderken geçtiği Bitinia, Frigia, Lidia ve Io-nia'dan bütün askerleri toplayarak, büyük kuvvetler ile, düşmanların o dar geçitlerine gitti ve yolda rastgeldiği ihtiyar veya çocukları, erkek veya kadınları, yaş ve cins farkı gözetmeksizin, merhametsizce kılıçtan geçiriyordu. Nihayet tek gömleklilerin sığındıkları dağa vardılar ve muharebeye tutuştular. Sonunda tek gömlekliler, reisleri sahte peygamberleri ile beraber mağlûp ve teslim oldular. Bu muharebede, Murad çok asker kaybetti. Murad bu tarikatçileri, beraber alarak, Efes'e getirdi. Efes'te, reislerini sorguya çekti. Kendisini birçok işkencelerle tazyik ettiği halde, fikirlerinde ve itikadında sabit olduğunu ve değişmiyeceğini anlayınca, onu astırdı, cesedini ellerini tahtalara çiviler ile mıhlanmış bir vaziyette, bir deve üzerine koydular ve şehrin içinde dolaştırarak, teşhir ettiler. Mürşitlerinin itikat ve fikirlerini inkâr etmemiş olan müritlerini de gözleri önünde boğazladılar. Bu müritler can çekişirken, *"dede sultan eriş"* ten başka bir şey söylemiyorlardı.

Bu tarikata mensup olanlar, uzun müddet, dedelerinin ölmediğine ve hayatta bulunduğuna inanmakta devam ettiler. Hattâ ben, bu vak'adan sonra, evvelce adı geçmiş olan Hristiyan keşişine tesadüf ettiğim zaman, sahte peygamber hakkında ne fikir hâsıl ettiğini sordum. Bu keşiş de dedenin ölmemiş olduğunu, Sisam adasına geçerek orada eskisi gibi vaktini geçirmekte bulunduğunu ve mamafih onun fikirleri ile itikatlarına inanmamış ve asla ehemmiyet vermemiş olduğunu cevap olarak bana söyledi.

Bayezid, bu muzafferiyetten sonra, Murad'ı alarak, Asya ve Lidia'dan geçerken, yolu üzerinde, bu ibahî tarikatine mensup olan Türk dervişlerinden rastgeldiklerinin hepsini katlediyordu. Bayezid, Frigia ve Çanakkale boğazından geçerek, Edirne'ye vardı ve Çelebi Mehmed'e oğlu Murad'ın galibiyet ve muzafferiyetini arzetti. (Dukas, Bizans Tarihi, Mirmiroğlu Tercümesi, 1956:67-69)

MÜRİDLERİNDEN BEDREDDİN ÜSTÜNE DEYİŞLER

ANONİM

Aydın ellerinde ceran gezerdi,
Analar al yeşil tuğra bezerdi,
Bacılar tuğraya sedef dizerdi,
Sedefin üstüne ayet yazardı,

İriş pirim iriş, gör ki olanı,
Kurtar muhanetten elde kalanı,

Başparmak üstünden bir bulut ağdı,
Bulut değildi bir koca dağdı,
Alazlanıp gelen billâh çerağdı
Irahmet çekildi, ok, cıda yağdı,

İriş koç yiğidim uğrular geldi
Uğrunun soluğu bağrımı deldi...

Kılış üşüşürdü, beyi, sultanı,
Atını koşturdu veziri, hanı,
Biz de helal ettik bu kuşça canı,
And verdik yoluna, dökeriz kanı,

İriş Dede Sultan, kavgaya iriş,
İmdi can günüdür, *gazaya* giriş...

Aydın'da Ortaklar, Karaburun'da,
Kılıç ceran oldu, oynuyor kında,
Bir elim harmanda, bir elim kanda,
Kenara kurarız biz de yakında,

İriş koç yiğidim er meydanına,
Sultanın ettiğin koma yanına...

Sultanoğlu, leşkerine başvurdu,
Buyruğunu dört bir yana duyurdu,
Kılıç çaldı, ana, bebe savurdu,
Yalım esti her yanları kavurdu,

Vur yoldaş vuralım, kavga günüdür,
Ahırı evveli, gine ölümlüdür...

Sultana paşadan muştu salındı,
Leşker ortasında ziller çalındı,
Dedemin başına ferman kılındı,
Bir seher vaktiydi kaddi alındı,

Sesimi banlasam varabilmez
Gayri benim yüzüm gülebilmez.

HAKİRİ

Velîdir bî güman Allah nurıdır
Muhammed Mustafa'nın enveridir
Velayet leşkeri ser-defteridir
Bizim mürşidimiz Şeyh Bedreddin'dir.

Huda'nın sevdügidir evliyalar
Olarun cevheridir evliyalar
Budur Hakk'dan bize viren 'atalar
Bizim mürşidimiz Şeyh Bedreddin'dir.

Olub Mansûr bu yolda virdi başın
Huda ışkına hiç çatmadı kaşın
Münafıklar atarlar ta'na taşın
Bizim mürşidimiz Şeyh Bedreddin'dir.

Bunun yolma terk itdük cihanı
Feda kılduk ana biz başu canı
Budur nice velîler kâmrânı
Bizim mürşidimiz Şeyh Bedreddin'dir.

Bunun silsilesine iregör sen
Yolma varlığını viregör sen
Bu yolda sıdk u 'ışkla duragör sen
Bizim mürşidimiz Şeyh Bedreddin'dir

İki cihanı terkit sal önünden
Başun vir 'ışkla dönme yolundan
Bunun 'ilmine uy geç sen bilünden
Bizim mürşidimiz Şeyh Bedreddin'dir

Hakîrî miskinün sözin kabul it
Huda yolunda varlığun sebîl it
Getür Sultânuma kendüni kul it
Bizim mürşidimiz Şeyh Bedreddin'dir.

VEHBİ

Zâtı Hakk'dan bir nur doğdu
Doğdu da Siroz'a kondu
Hakk yolunda şehid oldu
Şeyhim Sultan Bedreddin Hû

Simavna doldu avazı
Tariykat fethine gâzî
Ehlullâhı kıldı şâzî
Şeyhim Sultan Bedreddin Hû

Derd-i İlâhîden Haste
Ledün ilmine şâyeste
Tecellî nuruyla beste
Şeyhim Sultan Bedreddin Hû

Mahveyleyib kibr ü kîni
İhya eyledi ol dîni
Şeyhü'l-Ekber'in yakîni
Şeyhim Sultan Bedreddin Hû

Enel-Hakk darına Mansûr
Huve'l-Hakk sırrına manzûr
Visâl-i yâr ile mesrur
Şeyhim Sultan Bedreddin Hû

Keşf ü keramete kaadir
Hakâyik ilmine mahir
Varidat'lolub zahir
Şeyhim Sultan Bedreddin Hû

Sırr-ı Tevhîddir hep sözü
Şekkden halâs etdi bizi
Hakk'a tapşırmıştır özü
Şeyhim Sultan Bedreddin Hû

Dergâhında Vehbî bende
İnayet mürüvvet sende
Şefaat rûz-ı mahşerde
Şeyhim Sultan Bedreddin Hû

PİR SULTAN ABDAL

Rum'a azmi edince irşad eyledi
Gezdiği yerleri rüşen eyledi
Kimi kabul kimi inkâr eyledi
Kıldı duasını Şeyhi Bedreddin

Kabul eden aldı elin eteğin
Kesti kurbanlarını serdi ekmeğe
Yüz sürdü Pîrine aldı himmeti
Kıldı duasını Şeyhi Bedreddin
Çekti gülbengini Şeyhi Bedreddin

Cebrail kurbanı geldi meydana
Sakî dolusunu sundu her yana
Gönül birliğini sardı her yana
Kıldı duasını Şeyhi Bedreddin
Duası kabuldür Şeyhi Bedreddin

Kurban geldi sofra kondu meydana
Sofralar döşendi cümle her yana
Doylandı talihler hep kana kana
Kıldı duasını Şeyhi Bedreddin

Üçler semahına kalktı üç can
Anlar yürüdü meydana tamam
Erkân tekmil oldu verdiler hitap
Kıldı duasını Şeyhi Bedreddin

Başta oturan mürşidimiz velidir
Devran ile erkanı yürüdür
Pir Sultan'ım Hayder kemter kuluna
Kıldı duasını Şeyhi Bedreddin

DEDEMOĞLU

Erenlerin, evliyanın yoluna
Derviş oldum, erdim kudret sırrına
Hüseyn'den aldılar senin yerine

Güzelsin Serez'in şahı, güzelsin
Güzelsin pîrimin nuru, güzelsin

Cinsinden alınan yerin nuru var
Gelen dervişlerde kudret sırrı var
On iki imam gerçek erin aslı var

Güzelsin Serez'in şahı, güzelsin
Güzelsin pîrimin nuru, güzelsin

Şahlar içinde Serez'in şâhısın
İsmin Şah Bedreddin, ilim varısın
Mü'minler kâbesi, dostum nurusun

Güzelsin Serez'in şahı, güzelsin
Güzelsin pîrimin nuru,güzelsin

Şahlarımız var imamlar ağası
Mürşidin ehli, mollanın illazı
Şefaatçımızdır velayet şahı

Güzelsin Serez'in şahı, güzelsin
Güzelsin pîrimin nuru, güzelsin

Çığrışa çığrışa aştık Balkanı
Altıncıda gördük Serez halkını
Yedincide yüzler sürdük sultanı

Güzelsin Serez'in şahı, güzelsin
Güzelsin pîrimin nuru, güzelsin

İndim seyreyledim, dostum durağı
Sekiz melek tutar arşın direği
Pirimin hesapsız yanar çırağı

Güzelsin Serez'in şahı, güzelsin
Güzelsin pîrimin nuru, güzelsin

Dedemoğlu, uyarır çırağ yakar
Karanine eşiğine yüz sürer
Derviş Cevad Baba'm murada erer

Güzelsin Serez'in şahı, güzelsin
Güzelsin pîrimin nuru, güzelsin

DÜŞÜNCELERİNDEN DOLAYI KATLEDİLEN MÜDERRİS SARI ABDURRAHMAN

Osmanlı devletinde din ve hukuk alanındaki en yüksek öğrenim medreselerde görüldü. Medreselerde dinsel yaklaşım her türlü düşüncenin üstünde yer almaktaydı, Osmanlı hanedanının resmi görüşü olan şeriat bu kurumlarda öğrencilere öğretiliyor hanedanın varlığı için, hanedanın varlığına halel getirmemek için şeriat çerçevesinde yollar, yöntemler aranıyordu. Osmanlı hanedanının ve şeriatın yönlendirmesi doğrultusunda hareket eden medreseden pek aykırı bir ses çıkmıyordu. Çıkan aykırı sesler ise Osmanlı engizisyonunca boğulmakta hiç tereddüt edilmiyordu.

Bu aykırı seslerden biri müderris Sarı Abdurrahman'dır. Müderris Sarı Abdurrahman 1602 yılında düşüncelerinden dolayı katledildi.

Müderris Abdurrahman'ın katlinden iki yıl önce ise İtalya'da engizisyonun elinde düşüncelerden dolayı Giordano Bruno katledilmişti.

Bu iki bilim adamı yaşadıkları ülkelerdeki egemen düşünce ile egemen dinsel görüş ile çatışmaya düştükleri için canlarından olmuşlardı. Biri Hıristiyan engizisyonunun biri ise Osmanlı engizisyonunun elinde. Engizisyonlar arasındaki fark farketmiyordu.

Giordano Bruno (1550-1600) din ile bilim arasındaki çatışmada, birtakım inançlarını korumakla birlikte, bilimsel verilerin gerçekliğinden yana tavır almıştı. Sözgelimi Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünü dile getiriyor, gerek maddenin tanımında gerek evrenin sonsuzluğu konusunda dinsel düşünceden farklı görüşler ileri sürüyordu. Engizisyonun kendisine karşı harekete geçmesi üzerine önce İngiltere'ye kaçtı. Bir süre sonra yeniden

işlerin düzeldiğini sanarak geri döndü. Ne var ki bir öğrencisinin ihbarı üzerine engizisyonun eline düştü ve dinsizlikle (mülhid/ ilhad) suçlandı.

Sekiz yıl zindanlarda kalan Bruno'dan engizisyon sorgucuları sık sık düşüncelerinden vazgeçmesini istediler. Bruno ise her seferinde "doğru bildiğim sözden dönmem" diye haykırdı. "Kanı aktılmadan" ölüm cezasına çarptırıldığı zaman yargıçlara "benim kararı dinlerken ürktüğümden çok sizler bu karan verirken korkuyorsunuz" diye seslendi. 7 Şubat 1600 tarihinde Roma'da Campo dei Fiori meydanında odun yığınları üzerinde yakılarak katledildi.[207]

Engizisyonun ateşi iki yıl sonra Roma'dan İstanbul'a müderris Najdalı Abdurrahman'a ulaşacaktı.

Sarı Abdurrahman İstanbul'da Behram-Kethüda Medresesinde Hariç payesi ile müderrislik yapmakta iken açıkladığı düşüncelerinden dolayı Osmanlı engizisyonunun hışmına uğrar. Divan-ı Hümayun'da yargılanır ve orada katledilir.

Hammer'e göre "Nadasdy" ailesinden bir Macar olup Müslümanlık'ı kabul ettiğinden kendisine Nadajlı denilmiştir.[208]

Muhtemelen müderris Nadajlı'da derslerinde anlattığı görüşleri kabulenmeyen bir öğrencisi, büyük olasılıkla da aynı medresede ders veren bir meslektaşı tarafından ihbar edilmiş ve engizisyonun önüne çıkarılmıştır, burası tam olarak bilinmiyor.

Müderris Abdurrahman da Bruno gibi "dinsizlikle" itham edilmiştir. Müderrisin dinsizlikle suçlanmasına neden olan görüşlerini ancak Divan-ı Hümayun'daki yargılama tutanaklarından öğrenebiliyoruz. Daha doğrusu Divan'da bulunan bir yargıcın sadrazama yazdığı mektupta açıklanıyor.

Müderris San Abdurrahman 27 Ekim 1602 Perşembe günü Divanı Hümayun'un önüne getirilir. Divan'da Rumeli Kazaskeri Ahizade Efendi ile Anadolu Kazaskeri Hocazade Esat Efendi bulunmaktadırlar.

Yargıçlar müderrise kendisi hakkındaki ihbarları açıklamış-

207 Adnan Adıvar; 0ifim ve Din, Remzi Kitabevi Yay. 4. Basım, İst. 1987; sf. 125-127.

208 Hammer, Osmanlı Tarihi, Çev. Mehmet Ata, MEB Yay. İst. 1991. II. Cilt, sf. 245.

lar, bu görüşlerin ona ait olup olmadığını sormuşlar ve ondan tövbe edip bu görüşlerinden vazgeçmesini istemişlerdir. Engizisyon sorgulamasının ruhuna uygun olarak kazaskerlerin yaptıkları bir yargılama değil bir tövbe ettirme faaliyetidir.

Günümüz resmi Osmanlı yazarlarından İ. H. Danişmend bu sahneyi şöyle betimliyor: "Bu adamın neşrettiği fikirler bir nevi materyalizm mahiyetindedir. Nadajlı İslamiyetin 'Haşr-uneşr, cennet ve cehennem, sevab-u-ikaab gibi esaslarının hepsini birden reddedip ahireti inkar etmiş ve hatta Allanın kudretini de mahdut gösterip 'Bu karhaneye zeval ihtimali yoktur' diye maddenin ve kainatın ebediliğini iddaya kalkışmış olduğu için ilhad ve zendeka ile itham edilerek Divan-ı Hümayun'da ilmi bir münazaraya davet edilmiştir.'"[209]

Doğrusu müderrisin "davet edildiği ilmi münazara" çok ilginçtir. Öyle bir münazara ki tek doğrusu var ve önceden belirlenmiş! Münazaranın bir yanındakilerin ellerinde kılıç var. Karşı taraf görüşlerinde ısrar ederse onun başına inmeye hazır. Diğer taraftaki kişi ise görüşlerini açıklasa canından olacak. Düpedüz tek taraflı bir oyundur sergilenen.

Müderris Sarı Abdurrahman da Bruno gibi canı pahasına da olsa görüşlerinden geri dönmemiştir.

"Sarı Abdurrahman Kazaskerlerin kendisini ilzam için zikrettikleri sarih ayetleri bile istediği gibi tevil edip şahsi ve indi fikirlerinde sonuna kadar ısrar etmiştir."

Kazaskerlerin müderrisi görüşlerinden döndürme, pişmanlık getirtme çabaları bir sonuç vermemiştir. Müderris Abdurrahman'ın bu tavırları Kazaskerleri çılgına döndürmüş olmalıdır. Çünkü karşılarında görüşleri, düşünceleri uğruna canını bile ortaya koyup hiçe sayan bir insan vardır. Müderrisin bu tutumunu engizisyon yargıçlarının anlayabilmeleri mümkün değildir. O nedenledir ki müderrisin "deli" olduğu dahi gündeme gelmiştir.

"Kazaskerler 'kabul-i hakka imâle kasd' ederek cezadan kurtulmasına çalışmışlarsa da muvaffak olamamışlar ve nihayet İs-

209 İ. H. Danişmend; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Türkiye Yay., İst. 1950, Cilt 3. sf. 214.

lam şeriatince 'mülhid ve zındık' olduğuna kanaat getirip idamına hükmetmişlerdir."[210]

Müderris Abdurrahman'ı yargılayan divan üyelerinden Anadolu Kazaskeri Hocazade Esat Efendi'nin mektubu bu yargılamaya ve müderrisin görüşlerine ilişkin ipuçları vermekledir. Mektuptan anlaşıldığına göre olay sonrasında dönemin sadrazamı Tırnakçı Hasan Paşa, Esat Efendi'den konuya ilişkin bilgi istemiş ve o da cevabi bir mektup yazmıştır.

Sözkonusu mektuba Naima, Tarihi'nde yer veriyor:

"Benim Sultanım! Nadajlı hususu sual buyrulmuş;

Böyle zındık görmedim. Haşr-ü neşir ve cennet-ü cehennemi ve sevab-ü ikabı bilkülîiyen inkar etti.

Bunun üzerine kendisine "Yeri ve göğü yaratan Allah'ın gücü, bu yer ve gök gibisini yaratmaya yetmez mi? Evet yeter, O, her şeyi bilen yaratıcıdır" Nass-ı kerimine ne dersin?[211] dedim. "Kadirdir, lakin vukua gelmez" dedi.

"Bu kârhâneye zeval yoktur" dersin, öyle ise "O gün yer başka yere, gökler de başka göklere değiştirilir. Hepsi tek ve kahredici Allah'ın huzurunda durur." ve "Allah'ı gereği gibi bilemediler. Halbuki kıyamet günü yer, tamamen O'nun avcunun içindedir, gökler de sağ elinde dürülmüştür. O onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir"[212] nassına ne dersin? dedim.

"Tevili ve tevcihi vardır, murad, yine bu neş'e de olan ahvaldir." dedi.

"O gün insanlar pervaneler gibi dağılır. Dağlar atılmış renkli yün gibi olur"[213] nassına ne dersin? dedim.

"Dağlar gibi adamlar alemde perişan olurlar demektir" dedi.

Dahi çok Nusûs-i Kaviye ile şübhe-i rediesini izâle ve hak yoluna çevirmek istedik, mümkün olmadı. Bu mertebede zındıktır. Kusur-u aklında eğerçi şüphe yok. Fakat dâire-i tekliften hariç olacak kadar mecnun değil idi.

---

210 İ. H. Danişmend; Agy.

211 Kuran, Yasin/81 (Sure çevirileri, Prof, Süleyman Ateş, Kuranı Kerim ve Yüce Meali, Kılıç Yay. Ank. Tarihsiz)

212 Kuran, İbrahim/48, Zümer 67.

213 Kuran, Kaari'a/4, 5.

Zumunca hayli idarei bahs eyledi. Mecnun nusûsu tevile kadir olamaz. Zındıkın ise, ahz olunduktan sonra tövbesi mahkul olmayıp bila tehir katli vâcib olmakla şeri şerif mucibince katline hükmolundu. Hazretiniz hazır olsanız kendi elinizle katlederdiniz.

Kendi zu'm-i fasidince dünya belasından halâs oldu, Müslümanlar dahi elinden ve îslam dini dilinden halas buldu."[214]

Müderris Abdurrahman yargıçların tüm baskılarına, korkutmalarına rağmen düşüncelerinden en küçük bir ödün vermiyor. Onun karşısına şeriatın en kutsal değerlerini, Kuran'ın ayetlerini çıkarıyorlar fakat o yine doğru bildiğini söylemekten geri durmuyor.

Nadajlı Sarı Abdurrahman gözüpek, inançlı bir bilim adamı tavrını düzenin en üstün anlayışına karşı koruyan bir şahsiyet olarak karşımızdadır.

O, ahireti, insanların yeniden dirileceğini, cenneti, cehennemi, kabir azabını şiddetle reddediyor.

Evrenin ve maddenin sonsuzluğuna, Dünya'da doğa yasalarının üstünde olaylar olamayacağına inanıyor. Kuran'dan gösterilen tüm ayetlerin yaşadığımız dünyadan karşılığını gösteriyor.

Dünyanın sonu gelmez, "bu kârhaneye zeval yoktur" diyor:

Düşüncelerini dile getirdikçe yargıçlar "tövbe et, inkar et, yanıldığını söyle, vazgeç bu fikirlerden, pişmanlık getir" diye bağırıyorlar. "Tövbe etmezsen öleceksin, tövbe et kurtul" diyorlar.

Müderris Abdurrahman engizisyon yargıçlarının onu ölüme göndereceklerini bile bile düşüncelerinde direniyor.

Yargıçlardan Esat Efendi "aklının bozuk olduğuna kuşku yok, ama cezai sorumluktan kurtulacak kadar da deli değil. Deliler Kuran'ı yorumlayamaz" diyor. Sarı Abdurrahman, düşünceleri için canını ortaya koyan bir müderris. Resmi anlayışa göre o ancak bir deli olabilir.

Nadajlı bir an bile geçirilmeksizin Topkapı Sarayında divanı hümayın önünde şeriat uyarınca katledilir. Kimdir, kaç yaşında-

214 Naima Tarihi; Çev. Zuhuri Danışmend ZD yay. İst. 1968, Cilt I, sf. 337-338.

dır, görüşlerinin ayrıntıları nelerdir bilinmez. Bilinen o ki Osmanlı engizisyonu müderris Abdurrahman'ı katlederek dünyayı da, İslamiyet'i de bir belâdan kurtarmış sayar kendini.

Bruno gibi Abdurrahman da engizisyonun zulmünden kurtulamaz. Roma'dan sonra İstanbul'da da bir bilgin 17. yüzyılın başında resmi görüşe aykırı düşüncelerinden dolayı katledilir.

DERVİŞ AHMET VE BOZDAĞ TEKKESİNİN ORTADAN KALDIRILMASI

"Sakarya Şeyhi" olarak anılan derviş Ahmet'in katledilmesine ilişkin son derece ilginç bilgiler Naima Mustafa Efendi'nin Tarih'inde yer alıyor.[215]

Türkmen olan Derviş Ahmet Eskişehir ile Bilecek arasında Bozdağ'da Sakarya Irmağı üzerinde bulunan bir köyde kurulu tekkede yaşıyor. Ve tekke pirinin ölümü üzerine posta oturuyor.

Naima'nın satır aralarından Derviş Ahmet'in resmi dinsel otorite ile karşıtlık içinde bulunduğunu, muhtemelen bir Bektaşi dervişi olduğunu öğreniyoruz. Derviş Ahmet "Ahir zamanda meydana çıkacak olan Mehdi benim" diyor, Eskişehir Kadısı ve müftüsü ile tartışıyor ve yol arkadaşları ona canlarını feda edecek kadar bağlanıyor.

Şeriata aykırı düşünce ve yaşayış içinde bulunan bu sapkın (!) topluluğa karşı hanedanın memurları harekete geçiyor.

Derviş Ahmet ve yol kardeşlerini Eskişehir Kadısı İstanbul'a ihbar ederek "ortadan kaldırılmalarının ihmal edilmemesini" istiyor. Derviş Ahmet ve arkadaşları hile ile ele geçiriliyor. Köyleri temelinden yakılıp yıkılıyor. Ele geçirilen Ahmet günlerce ağır işkenceden geçiriliyor. İnancından dönmediği gibi tüm işkencelere karşı "ah" dahi demeden can veriyor. Yol arkadaşları ise onun öldüğünü kabul etmiyorlar.

Derviş Ahmet ve 12 arkadaşının katlinin yanısıra Bozdağ Tekkesi civarında bulunan kırk kadar köy de temellerinden yıkılarak ortadan kaldırılıyor.

---

215 Naima Mustafa Efendi; Naima Tarihi, Çev. Zuhuri Danışman, ZD yay.; İst. 1968,3. Cilt, 10 Fas., sf. 1380-1383.

Şeriat emirlerini hiçe sayan, inancından dönmeyerek gözüpekçe ölüme giden Derviş Ahmet'in bir batini dervişi olduğu görüşünü Tekindağ da paylaşıyor." Sakarya Şeyhi, Şahkulu Baba, Baba İlyas, Şeyh Bedreddin gibi tasavvuf yoluyla saltanatı yakalama teşebbüsünde bulunan tipik bir batinîdir.[216]

Naima'nın Tarihi'nde yazdıklarını olduğu gibi buraya alıyorum. Osmanlı engizisyonunun acı işkence ve zulüm uzmanlığı ibretle kaydediliyor: Ancak Naima'nın da bir Osmanlı Nakanüvis'i olduğunu unutmadan okumak gerekiyor.

"SAKARYA ŞEYHİNİN AHVALİ

Ilgun kasabasına varıldıkta, Eskişehir kadısı orduy-u hümâyuna geldi. Sakarya şeyhinin ahvalini pâdişâh katına arzeyledi. Evvelce Sakarya nehri üzerinde oturan Saadattan bir şeyh vefat ettikte, halifesi yerine geçüp şeyhlik seccadesine oturdukta, müritlerinden Ahmed adlı kimse, bir iki dervişi kendine uydurup bazı boş sözlerle kendinin mehdi olacağına inandırıp, giderek bütün dervişleri tesiri altına alup ve bize uymaz diye şeyhlerini katlettiler. Adı geçen Ahmed, yerine geçüp şeyh oldu.

'Âhir zamanda meydana çıkacak olan Mehdi benim' deyû meydana çıkup, çıkış sebeplerine başlar. Ol taraflarda bulunan idraksiz Türkler ol fettan mülhide uyup itikat ederler ve sadaka ve adaklarını ona verirler ve onun yolunda can ve başlarını feda etmeği canlarına minnet bilirler.

Gittikçe dervişlerini ve ahbaplarını çoğaltup, Eskişehir müftisi ve kadısı ile din işlerine ait bazı hususlarda karşılıklı münazara ederek mücadeleye başlayup bir gün yetmiş seksen nefer müridini zorbalık niyetiyle şehre gönderip, "Bizim bu şehir halkı ile dâvamız vardır" deyû fesada başlarlar. Şehirli dahi bir yere gelüp "Dâvanız nedir?" deyû kadıya vardıklarında bunlar halt etmeğe başlayup mehdilik ve davete ait sözlerden dem urdular.

Halk, ancak bunlar delidir, deyû defetmeğe kalktı. Konuşma boğuşmaya yol açtı. Orada olan sefer ehli asker zümresi şehirliye

216 Prof. Şebabettin Tekindağ; Şahkulu Baba Tekeli isyanı, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, C. I, Say. 3, yıl 1967

üstün gelüp askerden yedi sekiz adam ve şehirliden birkaç adam ara yerde katlolunup fesada sebep olmuşlardı.

Eskişehir kadısı bu meseleyi arz edüp, ortadan kaldırılmaları ihmal olunursa büyük bir fitne çıkmasına sebep olacaklarını bildirince Silâhtar paşa kethüdası Çiftelerli Osman Ağa, eski şeyhin ahbaplarından olmakla def edilmesine memur olup, dört beylerbeyi, bin beş yüz kadar asker koşulup gönderildi.

SAKARYA ŞEYHİNİN ÖLDÜRÜLMESİ

(25 Muharrem 1048-8 Haziran 1638)

Müverrih der ki, adı geçen şeyhin fesatlıkları pâdişâh tarafından duyuldukta evvelâ Anadolu beylerbeyisi Vardar Ali Paşa, eyâletin sahibi olmakla, bazı asker ve kumandanlar koşulup gönderilmişti. Mehdilik dâvası eden şeyh, üzerine asker geldiğini haber alınca Sakarya ve Kocaeli ve Mudurnu nahiyelerinden dervişlerden ve dostları olan Etrak-ı bî idrak *(idraksiz Türkler)* tüfenkendazlarından yedi sekiz bin adam toplayup muharrebe ve karşı koymak için saflarını düzdü.

Pâdişâh askeri varup, iki taraf karşılaşınca büyük muharebe oldu. Tırhala Beyi Hasan Paşa, Karahisar beyi ve nice kimseler şehit ve çoğu yaralandı. Ali Paşa bozulunca pâdişâh hazretleri hiddete gelüp, ol vakit Çiftelerli Osman Ağayı, yerli olmak ve şeyhin dostu olmak münasebeti ile tâyin edüp, Silâhtar Paşanın mükemmel kapusu ve Nove'den gelen üç bin Saruca ve sekba ile pek çok asker koşup gönderdiler.

Osman Ağa Mehdi (!) ye haberler gönderup, tatlı hilelerle iğfal edip, bir gece birden bire ılgar ile basup, bulunduğu dağda tutup bağladı. Etrafında toplanmış olan askeri, cenge devam edüp, çoğu kırılup, sağ kalanları dahi dağıldı. Köyünü temelinden yıkup harap ettiler. Şeyhi on iki adamı ile bağlayup Konya'da pâdişâhın huzuruna getürdüler. Pâdişâh hazretleri sahte Mehdiye azarlayarak hitap edüp:

- Baka! Sen Hazreti İsa'yım der imişsin, gerçek midir? Dedikte şeyh:

- Hâşâ! Ben Muhammed ümmetindenim ve İsa Aleyhisselâmın gelişini bekliyorum.

Deyû cevap verdi.

Öldürülmesini emrettiler.

Ona inanmış adamları olan ayak takımı, öyle iman etmişler ki, şeyhe silâh kâr etmez *(işlemez)*.

Şeyhin göğsü ve omuzlarından şeritler çıkartılup ve parmaklarını mafsal, mafsal kestiler. Bir kere bile "uf" demeyüp, hattâ cellât Kar a-Ali'ye hitap edüp:

- Acele etme cellât ağa! Evme! *(Acele etme!)*

Deyû, kat'iyen acıdığını gösterecek şekilde telâşlanmadığından seyredenler hayret ettiler. Başında siyah büyük sarık ve taylasan (S.B.) ve vücudu çıplak olarak bir eşeğe bindirup, ordunun içinde herkese gösterüp, sonra burnu, kulağı, elleri ve ayakları kesilüp ordu içine bırakıldı. Ol hal ile ruhunu teslim etti."[217]

Derviş Ahmet'i sorgulayan ve işkencenin binbir türlüsünü uygulamaları için emirler veren Padişah IV. Murat tam bir engizatör olarak karşımızda.

Reşat Ekrem Koçu'da "Dağ Padişahları" adlı kitabında[218], Sakarya Şeyhi'nin katlini yazıyor. Son bölümünü birlikte okuyalım:

"Sakarya Şeyhini çırıl çıplak soydular, üstünde yalnız bir iç donu, bıraktılar, bir de başında siyah tülbent sarılı külahı kaldı. On iki müridi ile beraber o sırada Konya sahrasında bulunan Padişahın yanına yaya olarak götürüldü. Yolda atları tırısa kaldırırlar, iplerle çekilerek koşdururlar, at ayağına yetişemezler, düşerler, sürünürler, kaldırıp tekrar koştururlardı.

Ordugâhtaki otağı hümâyunda Sultan Murad Sakarya Şeyhini bizzat sorguya çekti:

- Bakaa... sen Hazreti İsâyım der imişsin, doğru mu?... diye sordu.

Ahmed Baba:

- Hâşâ... ben Ümmeti Muhammeddenim... ama İsa Peygamberin gökten inmesini beklîyenlerdenim... dedi.

Pâdişâh Sakarya Şeyhinin, zincirbend olarak getirilmiş on iki müridinin gözleri önünde işkence ile idamını ferman etti. Cellâd başı meşhur Kara Ali, Ahmed Babanın evvelâ el, ayak parmaklarını mafsal mafsal kesti, Şeyhin ağzından bir of, aman

217 Reşat Ekrem Koçu, Dağ Padişahları, Koçu Yay. İst. 1962.

218 Reşat Ekrem Koçu, Agy, sf: 102-106

sesi, işitilmedi, hattâ yüzü bile kırışmadı. Sonra göğsünün ve sırtının derisi yüzüldü, o zaman Cellâd Kara Aliye:

- İşini çabuk çabuk görme cellâd ağa, yaptıkların zevkime gidiyor, tadına doyayım!... dedi, bunu duyanlar dehşet ve hayret içinde kaldılar.

Cellâd Kara Ali çıplak vücudu ve üstünde donu kan içinde kalmış Sakarya Şeyhini başındaki kocaman siyah sarığı ile bir eşeğe bindirdi ve ordugâhda dolaştırarak askere teşhir etti. Sonra tekrar işkenceye başladı, burnu, kulakları, elleri ve ayakları kesildi, ağzından yine en küçük bir feryad çıkmadı, o hâli ile bırakıldığı yerde öldü. Adamın bu metanetine Padişah da şaşdı. Sakarya Şeyhi acaba bir deli miydi?...

Sultan Muradın emri ile Bozdağ Tekkesi ile o civarda bulunan kırk kadar köy temellerinden yıkılarak kaldırıldılar."

Bu köylerin tamamı Alevi köyleriydi. Suçları şeriat dışı bir inanca sahip olmaktı.

KUYUCU MURAT PAŞA'NIN İNSAN KUYULARI

Kuyucu Murat Paşa; adını Anadolu'da ele geçirdiği "asileri" katlederek kazdırdığı kuyulara doldurmasından alan Osmanlı sadrazamı. Doğum yeri ve tarih; bilinmiyor. Tarihçiler onun bir Hırvat dönmesi olduğunu hatta Anadolu halkına olan düşmanlığının bundan kaynaklandığını yazıyorlar.[219] Harem-i Hümayun'da yetişiyor. Yemen, Karaman, Kıbrıs, Şam, Diyarbakır beylerbeyliklerinde bulunduktan sonra Macaristan seferine katılıyor ve Vezir oluyor (1605). Bir ara haksız kazanç sağladığı gerekçesi ile görevinden azledilerek İstanbul'a çağrılıyor.

Osmanlı hanedanına karşı Anadolu'da "Celali İsyanları" olarak adlandırılan başkaldırıların bir türlü bastırılamaması üzerine Şeyhülislam Sunullah Efendi ve Padişahın hocası Mustafa Efendi'nin önerileri doğrultusunda padişah I. Ahmet tarafından Sadrazamlığa atanıyor (Aralık 1606). Padişah I. Ahmet mührü ile birlikte Kuyucu Murat'a gönderdiği yazıda nedense "hiç kimsenin tesiri olmadan onu sadrazam yaptığını" söylüyor ve "göreyim seni her işe dikkatle ve var gücünle sarılasın ve padişah uğrunda bütün varlığınla çalışasın" diye sesleniyor.

Padişahın iltifatlarına mazhar olan ve saltanat mührünü eline alan Murat Paşa 1607-1609 tarihleri arasında Celali İsyanlarının bastırılması adı altında Anadolu'da resmi Osmanlı tarihçilerini bile isyan ettiren görülmemiş bir zulüm ve katliam uyguluyor. İşte *Kuyucu Murat* adı bu zamandaki katliamlarından doğup tarihe geçiyor.

"Bu sefer esnasında Anadolu Türkleri'ne karşı irtikab ettiği zulümlerle cinayetler akla sığmayacak nisbetleri bulmuştur. Bu

219 Cengiz Orhonlu; İslam Ansiklopedisi, Kuyucu Murat Maddesi. Cilt 3. İ. H. Danişmend; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt 3, sf. 249, İst. 1950.

kanlı Hırvat'ın nazarında kabahatlıyla kabahatsizin hiç bir farkı olmadığı Osmanlı menbalarında bile itiraf edilir... 'Konya çayırında eşkiya cüsselerinden çâhlar doldurmuş'tur. Fakat bu 'eşkiya', asilere taraftarlıkla itham edilenler bir takım zavallılardır ve ekserisi masumdur."[220]

Murat Paşa tüm yaptıklarının şeriat uğruna olduğunu söyleyip daha fazla mülhidi katletmek için tanrıdan yardım istiyor:

"İlâhî, bugün düşman katlinde ben kulunu mahcup etme! Pîrliğime merhamet eyle! Din-i mübin ve Peygamberimizin şeriati iâneti için niyetimin doğruluğu ve şeriat namusunu parçalayan müfsitlerin ortadan kaldırılması babında garezsizliğim dergâh-ı ehadiyetinde malûmdur. Senden yardım rica ederim!"[221]

Tanrı'dan yoksul Anadolu köylülerini katletmek için yardım isteyen Murat Paşa'nın bu niteliğine ilişkin Peçevi şunları kaydediyor:

"Saltanatın namusunu korumakta, kesin kararlı idi. 'Celali' diye adı çıkan kimsenin;

'Cuhûd (çıfıt) imana gelmez,
merd-i mülhid tövbekar olmaz'

dizesinin anlamına uygun olarak, ne imanına, ne Müslümanlığına, ne de tövbesine kesinlikle güvenmezdi; ölümden gayrı bir araçla onun doğru yola getirilebileceğine inanmazdı."[222]

Anadolu'da Celali adı altında binlerce insanın katledildiği, cesetlerinin kuyulara doldurulduğu, insan ölülerinin dağlar gibi yığıldığı korkunç bir üç yıl yaşanıyor.

Hammer, "bu sefer boyunca yok edilen insanların toplamı yüz bini bulmuştur" diye yazıyor.[223]

Burada son derece önemli bir nokta var. Öldürülen insanların

---

220 Danişmend; Agy.

221 Mustafa Naima Efendi; Tarih, Çev. Zuhuri Danışman ZD Yay., ist. 1968, C. I, sf. 575. Hammer; Hammer tarihi, Çev. Mehmet Ata, MEB Yay. ist. 1991, C. II, sf. 274.

222 Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bak. Yay. Mersin 1992. Cilt II, *sf.* 313.

223 Hammer, Agy, sf. 275.

büyük çoğunluğu çarpışma anında öldürülmüş değiller. Tersine katledilenler rastgele yakalanıp, ele geçirilip tutsak alınanlar.

Yine Hammer Celaliler'den Canbolatoğlu ile girişilen çatışmadan sonraki Kuyucu Murat'ın yarattığı manzarayı şöyle betimliyor: "Osmanlılar tarafından yirmi cellad, takım takım getirilen esirleri idam etmekle uğraşıyorlardı. Sadrazam'ın çadırı önünde yirmibin asinin başından vücuda gelmiş tepeler yükseldi."[224]

Aynı korkunç manzara Naima Tarihi'nde de yer alıyor:

"Ol gün gurûbe dek (gün bahmına kadar) ruûs-u maktûa-ı a'dâdan (kesilmiş düşman başlarından) defterle adetleri zaptedilen, yirmi altı bin kellei bürîde (kesilmiş baş) işgâh-ı serdar-ı Behram-iktidara (Behram kudretli serdarın önüne) getürülüp otag-ı zer-nitak (altın kuşaklı otağ) önünde püşte-var (tepe halinde) yığıldı.

Yirmi neferden fazla cellatlar, darb-ı rikabdan (ense vurmaktan) dinlenmeyip güruh güruh getirilen eşkıyanın kellelerini kat'ederlerdi."[225]

Kuyucu Murat, kudretli serdar kudretini altın kuşaklı çadırının önüne kesilip yığılan canlardan alıyor. Cellatlar durup dinlenmeden ense vuruyor ve otağ önünde masum insanların cesetlerinden tepeler yığılıyor.

Hastalıklı bir durum var. Hanedanın varlığı ve ayakta durması için her türlü vahşete olur veren zulümkar bir durum.

Hammer "Kuyucu Murat yakalanan insanları katledip kuyulara doldurmayı adet, alışkanlık edinmişti" diyor. Alışkanlığın kanlılığı en çok Osmanlı idaresine yakışıyor!

Resmi tarihçiler Kuyucu Murat'ın Celali seferini anlatırken Murat'a övgüler dizseler de satır aralarından damlayan yoksul köylülerin kanına engel olamıyorlar. Tarihler kanla sulanıyor. "Parlak kılıcının tantanası ile Osmanlı memleketinin sahifelerini cümlesinden pak eylediler. O karanlık ömürlü yıkılmışların, uğursuz vücudları kırılarak, uğursuz başları siyaset kılıcı ile kati olundu."[226]

---

224 Hammer, Agy, sf. 270.

225 Naima Tarihi, Çev. Z. Danışman, C. 1 ZD yay., ist. 1968, sf. 548.

226 Solakzade Mehmet Çelebi; Solakzade Tarihi, Çev. Vahid Çabuk, Kültür Bak. Yay., II. Cilt Ank. 1989, sf. 459.

Kuyucu Murat'a övgüler düzmekte Solakzade'den hiç de geri kalmayan ve mukabelecilik görevini yürütürken onun çok yakınında bulunan tarihçi Peçevi İbrahim Efendi, Kuyucu'nun "güzel huylarını" sıralarken onun insan katletmekte hiçbir sınır tanımadığını gözler önüne seriyor:

"İslam gazileri birçok haini yakaladılar. Bunları serdara getirip değerli ödüller aldılar. Ondan sonra eşsiz vezir kuyular kazdırdı ve getirilen melunları bu kuyular başına çökerterek birer birer boyunlarını vurdurdu. Böylece her gün bir, iki kuyu dolardı. Ve yeni bir kuyu daha kazılması gereği duyulurdu.

Sonunda Murat Paşa'ya *'Kuyucu Koca'* lakabı verildi. Ve bu takma adla dünyaya velvele vererek, yalnız Celali adını taşıyanları değil, belki *onları yedirip içirenleri ve komşularını bile kırdı."*[227]

Celali bahanesi ile yoksul Anadolu köylüsünün kitleler halinde katledilmesine Kemahlı Ermeni Rahip Grigor'un Kronolojisi'nde de değiniliyor. Ermeni rahip de resmi dille konuşuyor ve Kuyucu'dan övgüyle sözediyor. Ne. var ki katledilen köylülerden oluşan tepeleri yazmaktan da edemiyor:

"Görenlerin bize bizzat anlattıklarına göre Murat Paşa bütün konakladığı yerlerde önceden kuyular kazdırır ve bütün Ce-lalileri, muzir adamları öldürüp bu kuyulara attırır, oraya indirilen birkaç adam da atılanları istif ederdi. Vakadan dört sene sonra kış mevsiminde oradan geçerken ev büyüklüğünde olan kuyuları müşahade etmiştik. Birkaç tanesi çökmüş olduğundan odun ve toprakla kapatılmıştı. İşte böylelikle ortadan kaldırılan melunlar duman gibi yok olarak Allahın şan ve şerefinden mahrum kaldılar."[228]

Tüm bu vahşetten anlaşılıyor ki Kuyucu Murat için her Anadolu köylüsü bir Celali idi.[229] Ve hanedanın bekası için bu melunları ortadan kaldırmak şanlı bir vazife idi. Osmanlı hanedanı te-

227 Peçevi İbrahim Efendi; Agy. sf. 316.

228 Hrand D. Andreasyan; Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyanları, I.Ü.E.F. Tarih Dergisi, C. XVIII, sayı 17-18,1963.

229 Cemal Süreya'run bir şiiri var. Yoksul Anadolu köylüsünün kader birliği için yazılmış. Şöyle diyor: "Celaliyim, Celalisin, Celali..."

basını kendisine düşman ilan etmişti. Kuyucu Murat da diğerleri gibi bir infazcı, bir engizatör'dü.

"Anadolu Türkü'nün ebediyyen la'netle anacağı Kuyucu Murat ihtiyarlığından dolayı 'Koca' lakabıyla da tanınan doksanlık bir zalimdi. Kuyucu yalnız asilerle taraftarlarını değil, onlara her nasılsa ekmek ve su vermiş zavallılardan başka civarlarında bulunan komşularını bile kılıçtan geçirtecek derecede kana ve bilhassa Türk kanına susamış bir canavardır."[230]

Bu sözler ise tüm bu yaşanan vahşet karşısında "Türklük" adına isyan eden bir başka resmi tarihçinin, İ. H. Danişmend'in.

Osmanlı engizisyonunu ve Kuyucu Murat vahşetinin boyutlarını Naima aktardığı bir olayda bütün çıplaklığı ile ortaya koyuyor.

Cellatların, yeniçerilerin katletmedikleri, "biz öldürmeyiz" dedikleri küçük bir çocuğun kellesini bizzat kendisi kesiyor. Çünkü Kuyucu Murat'a göre büyük, küçük farketmeksizin tüm yoksullar birer Celali'dir. Naima'dan aktarıyorum:[231]

CELLAT BİR SADRAZAM YA DA BİR SADRAZAM BİR ÇOCUĞUN KELLESİNİ NASIL KESER

"Hattâ bir gün pişgâh-ı otakta *(otağın önünde)* iskemle üzerinde oturup hafrolunan *(kazılan)* bi're *(kuyuya)* gelen adamları katlettirip doldurmağa meşgul idi.

O sırada gördü. Halk verasında *(arkasında)* bir atlu sipahi, bir sabiyi *(çocuğu)* kenduye redif edip *(ardından getirme)* geçüp

230 H. Danişmend; Agy. sf. 256.

231 Kuyucu Murat'ın katliamlarını ayrıntılarıyla *yazan* Naima, Ku-yucu'nun tüm bunları şeriat için yaptığını ve Osmanlı saltanatına büyük bir hizmet ifa ettiğini yazmaktadır. Kuyucuyu eleştirenleri şeriat düşmanı olarak nitelemektedir: "Bu siyak üzere eşkıyanın istîsallerinde mübalâğa etmekle bazı kûtehbinler *(kısa görüşlüler)* Cenâb-ı âlilerine *(yâni Kuyucu-Murad paşaya)* taan edip kan dökmeğe haris ve merhametsizdir derlerdi. Bu itiraz, tamamen garez ehlinin vesvesesinden ibarettir. Aslında, şer'an ve aklen bir bölük katli vacip me'lunlan mahvetmekle şer'i, ve peygamberimizin sünnetini ihya ettiği meydandadır" Bak. Naima Tarihi, Agy. sf. 576-577.

gider. Paşa emreyledi, varıp sabiyi *(çocuğu)* at arkasından indirip huzuruna getürdüler. Oğlancığa:

-Sen ne yerdensin? Celâlî arasına neden düştün? Dedikte, sabî *(çocuk)* doğru söyleyip:

- Falan diyardanım, kıtlık sebebinden babam beni alıp bunlara katıldı. Boğazımız tokluğuna yanlarınca gezerdik.

Dedi.

- Baban ne idi? deyû soracık.

- Şeştar çalardı ve anınla doyunuyordu.

Vezir-i a'zam Murad Paşa başını sallayarak acı acı güldü:

- Hay, Celâlîleri şevke getürürdü.

Deyup, çocuğun katline işaret etti. İşaret üzerine çocuğu cellâtlara verdiler. Fakat cellâtlar:

- Bu sabi masumu nice öldürelim?!

Deyû çekilip, her biri bir tarafa gidip göz yumdu. Murad Paşa, emrinin neden geciktiğini sordukta, cellâtların çocuğa merhamet edip istinkâf ettiklerini *(çekindiklerini)* bildirdiklerinde paşa:

- Yeniçerilerden birisi öldürsün!

Deyû buyurdu. Yeniçeri dilâvetlerine teklif olundukta, anlar dahi, sabiye *(çocuğa)* bakıp:

- Biz cellât mıyız! Cellâtlar bile meramet etti,

Deyû kabul etmediklerinden ifrat derecede hiddetli vezir, kendi iç oğlanlarına emretti ki, sabiyi *(çocuğu)* öldüreler. Anlar dahi huzurundan dağılıp kabul ermediklerinden oğlancık meydanda kalıp, onu öldürecek adam bulunmadıkta, ihtiyar vezir, arkasından kürkünü bırakıp ve kalkıp, sabiyi kendi eliyle alıp kuyunun kenarına getürüp, başını burup, boğazını sıkıp helak ve kendi eliyle kuyuya ilkaa etti *(bıraktı)*.

Sonra yerine geçüp hazır olanlara hitap ile ref'i savt edip *(sesini yükseltip)*:

"Malûmdur ki Kalenderoğlu ve Kara Said gibi eşkiya, anasından at ve mızrak ile doğmadı. Hep böyle sabî idiler. Ba'dehu büyüyüp âlemi fesada verdiler ve nice bin nüfusu kati ve gaaret ettiler. Bu oğlan bunlarla gezip iptida bunların hasâilinden (hasletlerinden) terbiye bulmuştur, büyüdükte bu fesadın lezzeti dimağından gitmez. Bin terbiye olsa salâh bulmayıp akıbet bu da

bir belâ olması mukarrerdir. Fesadın kökünü kesmek, bu makulelerin birine merhamet olunmayıp izale etmek (ortadan kaldırmak) ile müyesser olur. Deyup sözüne nihayet verdi."

Hanedanın bekası ve onun resmi anlayışı şeriat sözkonusu oldu mu her şey mubah sayılabilmekte. Bu manzaraya ne denebilir!

Ne var ki kuyu başında katledilen küçük bir Anadolu çocuğunun çığlıkları engizisyon duvarlarını aşarak yüzyıllar öncesinden günümüze bir vahşeti ulaştırmaktadır.

OSMANLI ENGİZİSYONU ve BEKTAŞİ DERGAHLARININ İMHASI

Tüm resmi tarihçiler 1826'da Padişah II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırma harekatını „vaka-i hayriye" diye adlandırırlar. Yani padişahın yaptığı „hayırlı bir olay"dır. Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılmasına bağlı olarak ve hemen hemen aynı gerekçelerle Bektaşi dergahlarının dağıtılıp imha edilmesi ise genellikle görmezlikten gelinir ya da o işin de vaka-i hayriyeden olduğunda birleşilir.

Oysa iki yapı arasında bir biçimde bağlantı bulunsa da silahsız, savunmasız ve yalnızca inançlarından dolayı Bektaşiler'e karşı yapılanlar tam bir engizisyon uygulamasıdır.

YENİÇERİLERİN BEKTAŞİLİĞİ SORUNU

Yeniçerilerin Bektaşiliği sorunu özel olarak üzerinde durulması gereken kapsamlı bir araştırma konusudur. Burada Bektaşi dergahlarına yönelik imha hareketinin açıklığa kavuşturulmasının gerektirdiği ölçüde konuya değinilecektir.

Yeniçerilerin Bektaşiliği konusunda resmi tarihçiler arasında görüş birliği yoktur. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Anadolu'da yaşayan dervişler ile Osmanoğulları'nın ilişkisine kimi tarihçiler değinmişlerdir. Söz gelimi Aşıkpaşaoğlu Orhan Gazi'nin Bursa'nın fethinden sonra Keşiş dağında yaşayan Baba İlyas müridlerinden Geyikli Baba ile ilişkiye geçtiğini ve ona kimi topraklan bağışladığını yazar.[232] Orhan Gazi'nin ilişkide olduğu dervişler arasında "Aşık Paşa, Ahi Evren, Karaca Ahmet, Kumrul Abdal"ın da olduğu belirtilir.[233]

232 Aşıkpaşaoğlu Tarihi; Çev. Atsız, MEB Yay. ist. 1970, sf. 50 vd.

233 Oruç Bey Tarihi Çev. Atsız; Tercüman Yay. Tarihsiz, sf. 32, Münecimbaşı Tarihi; Çev. İ. Erünsal, Tercüman Yay., Tarihsiz, II, Cilt, sf. 47,80.

Yeniçerilerin Bektaşiliğine ilişkin bir kanıt olarak değerlendirilen Bektaşiler'e özgü "ak börk"ün yeniçerilerce nasıl kullanılmaya başlandığına Oruç Bey tarihinde şöyle değiniyor:

"Ali Paşa dedi ki 'ey kardeş, bütün askerin kızıl börk giysinler. Sen ak börk giy. Sana ait kullar da ak börk giysinler. Bu da alemde bir nişan olsun. Orhan Gazi bu sözü kabul edip adam gönderdi. Amasya'da Horasanlı Hacı Bektaş'tan izin alıp ak börk getirtti. Önce kendi giydi. Ondan sonra kendisine ait kullar ak börk giydiler. Ak börk giyme o zamandan kaldı."[234]

Aşıkpaşaoğlu ise bu ilişkiye şiddetle karşı çıkıyor:

"Bu ak börk Orhan Gazi zamanında Bilecik'te ortaya çıktı. Ancak bu Bektaşiler'in ak börk giymesine sebep şudur. Onların bir şeyhleri vardı. Abdal Musa derlerdi. Abdal Musa, Orhan zamanında gazaya geldi ve Yeniçerilerin arasında nice zaman yoldaşlık edip yürüdü. Bir yeniçeriden eski bir börk diledi. Bir eski börk verdiler. Abdal Musa bunu başına giydi. Seferi onlarla beraber yaptı. Seferden dönünce kendi memleketine gitti. Başında Yeniçeri'den aldığı börk vardı. 'İşte ben de gaziler tacını giyip geldim' diye haylıca da övündü. Halk 'bunun adı nedir' diye sordu. O da 'buna bükme elif taç derler' diye cevap verdi. Bektaşilerin tacının hakikatini beyan ettim. Aslı böyledir."[235]

Ahmet Cevdet Paşa da Tarihinde kimi söylentileri aktararak konuyu Yeniçeri Ocağının ilgası ile Bektaşi dergahlarının dağıtılmasına getiriyor:

"Orhan Gazi zamanında yeniçeri yazılmasına ve kuruluşlarına girişildiği zaman subaylardan ba/ıları Hacı Bektaş-ı Veli hazretlerine götürülüp bu yeni asker için duasını isterler, o da subayları güzelce kabul eder. Kendi giydiğinden onlara birer aba parçası verir. Onlar da bu aba parçasını takarlar. Yeniçerilerin başlarındaki keçelerin ondan kalmış olduğu meşhur hikayedir."[236]

Hikaye karmaşık, çözülmesi de kolay değil. Ne var ki ister Yeniçeriler başlıklarını Bektaşiler'den almış olsunlar isterse ter-

234 Oruç Bey Tarihi; Agy sf. 34.

235 Aşıkpaşaoğlu Tarihi; Agy, sf. 223

236 Ahmed Cevdet Paşa; Tarih-i Cevdet, Çev. D. Günday, Üçdal Yay., İst. 1994, VI. Cilt, sf. 2966.

si sözkonusu olsun Yeniçeri Ocağı ile Bektaşi dergahı arasında bir ilişkinin varlığını görüyoruz. Osmanlı idaresince devşirilerek Yeniçeri yapılan gayrimüslim çocuklarının katı bir şeriat anlayışı yerine dilin, dinin, ırkın ötesinde insanı en yüce değer olarak gören Bektaşilik anlayışı ile uyuşabilmesi, onunla yaşıyabilmesi insanın doğasına daha uygun düşüyor. Yeniçerilerin Bektaşiliği belki de bir zorunluluk olarak ortaya çıkıyor. Kuşkusuz burada Bektaşi tacının giyilmesi simgesel bir anlam ifade ediyor. Diğer yandan varlığı yadsınamayacak bu ilişkinin hangi tarihlerde başladığı, hangi dönemlerde gelişip güçlenerek dergahların dağıtılması sürecine kadar geldiği hakkında ancak bilgi kırıntılarına sahibiz.

Yeniçeri Ocağı "Ocağ-ı Bektaşiyan" olarak adlandırılıyor. Ocaktaki rütbeler "silsile-i tarik-i Bektaşiyan" şeklinde ifade ediliyor. Yeniçerilere ise "Zümre-i Bektaşiyan", "Taife-i Bektaşiye", "Gürûh-ı Bektaşiye" deniliyordu.

Hacı Bektaş Dergahı ile Yeniçeri Ocağı arasındaki manevi bağı göstermek için Hacı Bektaş'tan getirilmiş bir "kara kazan" da Ocak ortasında bulundurulurdu.[237] Bir Bektaşi babası ise Hacı Bektaş'ın vekili sıfatıyla Yeniçerilerin doksandört kışlasında otururdu.[238]

Tarihçiler ne zaman yaşandığını belirtmeksizin Yeniçeriler ile Bektaşi dergahı arasındaki bir başka gelenekten de sözediyorlar. Buna göre Hacı Bektaş dergahında bulunan baba ölürse yerine geçen baba İstanbul'a gelirdi. Babayı yeniçeriler karşılar bir tören kıtası oluşturarak Ağa kapısına götürürlerdi. Burada Yeniçeriağası babanın başına on iki dilimli Bektaşi tacını koyar ve hep beraber Bab-ıaliye giderler burada da yeni babaya ferace giydirilirdi.[239] Tüm bunların hangi devirde, hangi padişahların saltanat süresinde yaşandığına ilişkin kanıt bulunmadığına göre bu uygulamanın dergahların imhasına yakın zamanların ürünü olması muhtemeldir.

---

237 Şapolya; Enver Behnan; Mezhepler ve Tarikatler Tarihi, İst. 1964, sf. 340.

238 Şapolya; Enver Behnan; Mezhepler ve Tarikatler Tarihi, İst. 1964, sf, 340.

239 Ahmet Cevdet Paşa; Agy, sf. 2966; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; Kapukulu Ocakları, TTK Yay., 3. Baskı, Ank. 1988, sf. 150 Şapolyo; Agy sf. 340.

YENİÇERİ OCAĞININ TASFİYESİ

Yeniçeri Ocağı ile Bektaşi dergahları arasındaki ilişki Yeniçeri Ocağının tasfiyesinden sonra Osmanlı engizisyonunun aynı gerekçelerle Bektaşî dergahlarını imhaya yönelmesi açısından önem taşıyor.

Resmi tarihçiler oybirliği ile Yeniçeri Ocağının "olumsuzluklarını" bahane ederek Ocakla birlikte silahsız savunmasız Bektaşi dergahlarının da ortadan kaldırılmasını "hayırlı bir olay" olarak niteliyorlar. Bektaşiler'le Yeniçeri Ocağının bu şekilde bir ilişkisine Ahmed Cevdet Paşa değiniyor, diğer tüm yazarlar ise Ahmed Cevdet'i tekrarlıyorlar.

XVIII. yüzyılın başında Osmanlı hanedanı bir çöküş dönemine girmiş bulunuyordu. Hanedan için çöküşün sorumlusu askeri alanda Yeniçeri Ocağı olarak görülüyordu. İç ve dış "güvenlik" güvensizlik noktasına gelmişken sorumlu olarak belirlenen Yeniçeri ocağı için de bir tasfiye sürecine girilmişti. Ne var ki III. Selim dönemini de kapsayan bu tasfiye girişimleri Yeniçeri direnişiyle karşılaşarak geri dönmüştü.

1808'de tahta oturan II. Mahmut bizzat kendi tahtını da güvenceye almak amacıyla Yeniçerilerin tasfiye süreci ile ilgili olarak devlet ileri gelenleri ile bir plan hazırlama yoluna gitti. Olayı hile-i seriye ile halledecekti. Öyle de yaptı. Haziran 1826' da Şeyhülislam Tahir Efendi'nin bir fetvası ile Yeniçerilerin kendi içinden seçecekleri askerlerden oluşan yeni bir ordunun Eşkinci Ocağı'nın kurulmasına karar verildi.[240] Yeniçeriler bu durumu kabullenemediler ve Eşkincilerin eğitime başlamasından 3 gün sonra 15 Haziran'da kazan kaldırdılar.

Padişah II. Mahmut Şeyhülislam başta olmak üzere tüm ulemayı saraya çağırarak "yeniçerilerle uzlaşmak için birçok işlerine göz yumduğunu, onları paraya boğduğunu fakat bunların yine de ayaklandıklarını" söyleyerek "bu hainlerin cezalandırılmaları işinde tedbiriniz nedir? öldürülüp, ortadan kaldırılmaları şer'an vacip midir?" diye görüşlerini istedi. Ulema hep bir ağızdan "şer'an kafileri vaciptir" diye cevap verdiler.

Yeniçerilere karşı cihad açılıyordu. Kendi askerine savaş

240 Ahmed Cevdet Paşa; Agy, sf. 2938 vd.

açan hanedan bunun din uğruna bir iş olduğunu göstermek için sancak-ı şerifi açıp yürüyecekti.

Padişah "iş bu taife-i yeniçeriyan, şer'i şerife mugayir ve küfre müncer olacak, istihlal-i muharremat ve terki savın ü salat ve Hulefa-i Raşidin hazretlerine küfretmek gibi hareketlere cesaret ederek birtakım saf iman sahiplerini cehaletlerinden ötürü cadde-i müstakimden ayırarak dalâlet yoluna saptırmışlardır"[241] diyerek bir de dinsel gerekçe ortaya koymuş oldu.

Toplantıda bulunan Kürt Abdurrahman ise öylesine hiddete kapıldı ki ağzından köpükler saçarak "bu din uğruna bir savaştır ya ölürüz ya kalırız" diye bağırınca gözleri yaşaran II. Mahmut şeriat bayrağını çıkararak yeniçerilerin yok edilmesi için Şeyhülislam'a teslim etti.[242]

Hanedanın Sancak-ı Şerif altında kendi askerine karşı açtığı cihad sonunda Yeniçeri Ocağı bütünüyle imha ve ilga edildi. Ele geçirilen tüm yeniçeriler "mahtel'i hümayun altında hapishane olarak kullanılan kargir odaya gönderilip, orada yakılıp, leşleri de sürüterek Atmeydanı'nda bulunan belli çınara astırıldı... Yer yer yakalanıp getirilen yeniçeriler soruşturulmadan boğuluyor, leşleri çınar altına atılıyordu. İstanbul ve taşralarda idam edilen eşkıyanın sayısı 6000'e varmıştır."[243]

Cevdet Paşa bu durumu "istanbul'un yeniden fethi" olarak niteliyor, daha sonra ise bu imha hareketi "vakai hayriye" olarak anıldı.

BEKTAŞİ DERGAHLARININ İMHASI

Osmanlı engizisyonunun Alevi-Bektaşi inancına yönelik en kitlesel ve en kapsamlı zulüm uygulamalarından biri de Bektaşi Dergahlarının imhası sürecinde gerçekleşmiştir.

Silahsız, savunmasız yüzlerce insan salt şeriata uygun olmayan inançlarından dolayı soruşturulmuş, baskı görmüş ve katledilmiştir. Osmanlı engizisyonu Bektaşi inancını sonsuza dek

241 Gündüz, İ.; Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri, İst. 1984, sf. 135.

242 Ahmet Cevdet Paşa; Agy

243 Ahmet Cevdet Paşa, Agy, sf. 2965.

yeryüzünden silmek amacıyla Bektaşi dergahlarını da yakmış, yıkmış, yok etmiştir.

Bektaşilik'in ve Bektaşi dergahlarının imhasına yönelik padişah II. Mahmut'un hareketi 19. yüzyılda tatbik edilen bir ortaçağ uygulamasıdır.

Bektaşiler'e yönelik zulüm resmi tarihçilerce olağan ve yerinde bir "iş" olarak değerlendirildi. Tarihçiler bu imha siyasetini "Bektaşiler'in Yeniçeri ayaklanmasına katılmalarının bir sonucu" olarak gerekçelendirdiler. "İsyana karışmakla Bektaşilik tarikatini de tehlikeye düşürmüşlerdi. Bunların cezasız kalmasına imkan yoktu."[244] "Bunların akideleri hakkında halkın efkarı tağlit olunarak umumi bir husumet havası uyandırıldı. Hükümet işi böyle tutmakla haklı idi. Yapılan hareket ifrat da olsa devletin âtisi noktasından faydalı olmuştu."[245]

Yazarlara göre Bektaşiler'in imhası siyaseti faydalı idi, çünkü Bektaşiler isyan ederek bu sonucu çoktan hak etmişlerdi.

Oysa bu gerekçenin, bu açıklamanın gerçekleri yansıtmadığı, tümüyle yapılan zulmü haklı kılmak için bizzat tarihçilerce uydurulduğu ortadadır. Aşağıda ayrıntılı olarak irdelenecek ferman, fetva ve tartışma tutanaklarında Bektaşiler'in isyana karıştıklarına, isyanı yürüttüklerine ve bu nedenle haklarından gelinmeleri gerektiğine dair tek bir söz yoktur.

Belgeler açık bir şekilde Bektaşiler'in ve Bektaşi dergahlarının şeriat dışı inançları, anlayışları nedeniyle imhaya tabi tutulduğunu göstermektedir. Uzun uzun Bektaşiler'in şeriat dışı tavırları sergilenmektedir. Ayrıca isyana katılan kimi Bektaşi babaları olsa bile imha siyasetinin asıl nedenini bu oluşturmamaktadır. Öyle olsa idi İstanbul dışında Anadolu ve Rumeli'de bulunan ve olayla ilgisi olamayacak dergahların da imhasına yönelinir miydi?

244 Şapolyo; Agy. sf. 341.

245 İ. H. Uzunçarşılı; Agy. sf. 566.

ENGİZİSYON HEYETİ TOPLANIYOR

Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra sıra şeriat dışı inançların merkezi durumunda bulunan Bektaşi dergahlarına geliyor. Yeniçeri isyanında Bektaşi babalarının aktif rol oynadığı iddiası öne sürülerek Yeniçeriler'e yönelik öfke bu kez Bektaşiler'e kanalize edilmeye kalkışılıyor. Engizisyon meclisi toplanıyor.

Bektaşiler'e ve Bektaşi dergahlarına karşı imha kararının alınacağı imha meclisi Topkapı Sarayı'ndaki cami-i şerifte toplanıyor. Kuşkusuz bu meclis alacağı kararın da ifade edeceği gibi bir engizisyon heyeti olacaktır.

Ahmet Cevdet Paşa Tarihi'nde bu kuruldan nasıl bir karar alınmasının beklendiğini doğrudan dile getiriyor:

"Osmanlı topraklarının her yerinde öncesi ve sonrası kanun yolu ile idam edilmeleri devleti sevenlerin amacı idi. Allahın lütfü ile bunun zamanı gelmişti."[246]

2 Zilhicce günü saray camiinde toplanan engizisyon heyetine Şeyhülislam ve Sadrazamın yanısıra önde gelen Sünni tarikat şeyhleri de katılıyorlar. Padişah II. Mahmut ise tüm tartışmaları kafes arkasından izliyor.

Tarihi bir karar verecek bu engizisyon heyetinde kimler yer alıyordu, görelim?

Heyet;

Sadrazam Mehmet Selim Paşa, Şeyhülislam Tahir Efendi, eski şeyhülislamlar Abdülvehhab Efendi, Mustafa Asım Efendi, Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Beşiktaşlı Yahya Efendi türbedarı Hafız Ahmet Efendi, Eyüpteki Kaşgarî tekkesi şeyhi Balmumcu Mustafa Efendi, Mevlevi tarikati şeyhlerinden Galata Mevlevihanesi şeyhi Kudretullah Efendi, Kasımpaşa Mevlevihanesi şeyhi Ali Efendi, Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhi Abdülkadir Efendi, Halveti tarikati şeyhlerinden Kocamustafapaşa şeyhi ile Zakirbaşı Şikarizade Şeyh Ahmet Efendi, Merkezefendi şeyhi Ahmet Efendi, Üsküdar'da Nasuhîzade Şeyh Şemseddin Efendi, Celveti ta-rikatinden, Hüdayi şeyhi, Şahap Efendizade Seyyid Efendi, Bandırmalızade

246 Ahmet Cevdet Paşa; Agy. sf. 2967.

Galib Efendi, Sadiyye tarikatinden Kovacı Şeyh Emin Efendi ile ricali şura ve kibarı ulema'dan oluşmuştu.[247]

Devletin ileri gelenleri ile Sünni şeyhler Bektaşiler'in hakkından nasıl geleceklerini istişare edeceklerdi.

Bektaşiler hakkında şartlanmış, peşin hükümlü bu insanların kararının ne olacağı daha baştan belli idi. Zaten engizisyon yargılamasının da temel özelliği budur. Ortada bir suç var mı yok mu diye bakılmaz, suç sabittir sorun bu suça verilecek cezanın tespitidir. O nedenle de şeyhler Bektaşiler'in hakkından nasıl gelineceğini saptayacaktı.

Engizisyon heyeti istişareye başladı.

İlk sözü Şeyhülislam Tahir Efendi aldı. Şeyhülislam şeyhlerin görüşünü öğrenmek amacıyla başladığı sözlerine Bektaşiler hakkında yargılara vararak, onlara ne düşünmeleri gerektiğini söyleyerek nokta koyuyordu:

"Hacı Bektaş-ı Veli ve başkaca pirler, saygı değer kişiler, hep ehlullah olup onlara kesinlikle diyeceğimiz yoktur. Yalnız Osmanlı topraklarında bu tarikata girenler eski gelenek ve kuralları üzere gidip ilk devletin kanunlarına uymaları lâzımdır. Hatta şeriatta mekruh olan nesne tarikatta haram sayılır. Bazı cahil kimseler ise Bektaşilik adiyle kendi havalarına uyarak farz olan şeyleri yerine getirmek bir yana, ibadeti bile küçümseyip kötü gözle bakmaları ve mahrumiyet tanımamaları ile *kâfir oldukları* herkesin ağzından duyulmaktadır.

Sizler Osmanlı Devletinin yolunda şeyhlersiniz. Bu hususta duyduğunuz ve bildiğiniz nasıldır. Bu gibileri hakkında ne dersiniz?"[248]

Şeyhülislamın sözleri karşısında heyetten kimi şahıslar irkilerek ve soruyu geçiştirmek amacıyla "o taife ile ülfetimiz olmadığından, hallerini bilmeyiz" diye cevap verirken bazıları da "Üsküdar'da bu gibi dini inkar edenlerin olduğu sınırı asacak derecede duyulmaktadır" diyerek Bektaşiler'in şeriata aykırı davranışlarını dile getirirler. Diğerleri de Bektaşiler'in kötülüklerini sayıp dökerler.

247 Ahmet Cevdet Paşa; Agy, sf. 2967; Uzunçarşılı Agy, sf. 567.

248 Ahmet Cevdet Paşa; Agy. sf. 2967.

Heyette yer alan fakat tarihçilerin adını vermediği ulemadan bir şahısın söylediği sözler ise son derece dikkate değer. Alınacak kararın haksızlığı konusunda bu şahsın yüreği elvermemiş olacaktır ki verilecek kararın bir zulüm olacağını anlatan sözler söyler:

"Bektaşiler'in çoğunun şeriata aykırı harekete cesaret ettiklerini herkes bilir. Ama her birinin şahsında Kuran'a ve sünnete zıt tutum ve davranışları sabit olmadığı takdirde hepsi hakkında genel bir şer'i hüküm hangi cihetle olur?"

Bu sözler yapılan yargılamanın ve verilecek hükmün niteliğini göstermesi açısından çok önemlidir.

Bektaşiler'in topyekün imhası gündemdedir ve verilecek karar o kadar haksızdır ki bir şeriat alimini bile isyan ettirmektedir.

BEKTAŞİ BABALARI'NIN KATLİ VACİPTİR

Ne var ki bu isyana diğer şeyhler kulak vermek niyetinde değillerdir. Bektaşi babalarına ilişkin isnadlarını ihbarlarını bir bir ortaya dökerler:

"Başka ulema da Bektaşi reislerinden *Kıncı Baba* dedikleri sapığın, İstanbul Ağası Ahmet zade ile Yusuf Agâh efendi mühürdarlığından doğma Salih adlı yaramaz ve dine zıt davranan, namazı bırakmış, oruç yer ve buna benzer kötülüklerinden başka Ebubekir ve Ömer hazretlerine de sövdükleri de çok duyulmaktadır, "öldürülmeleri vaciptir" dediler.

Ayrıca Yasincizade Efendi: "Bu gibilerin öldürülerek cezaları caizdir. Kötü davranışları kendi üzerlerine sabit olmak gerektir"[249] der.

Engizisyon heyeti istişare sonunda bir dizi karar alır. Bu kararların temel gerekçesi Bektaşiliğin şeriata uymayan bir inanç, bir yol oluşudur. Ve Bektaşiler'in katli için yalnız başına bu inançtan olmaları yeter bir nedendir.

Heyetin aldığı kararlar Bektaşi babalarından önde gelenlerinin katledilmesini, kiminin sürgün edilmesini, Bektaşi dergahlarının çoğunun yakılıp, yıkılıp, imhasını, kalanların ise

249 Ahmet Cevdet Paşa; Agy. sf. 2969.

Sünni tarikat şeyhlerinin yönetimine verilmesini öngörmektedir.

Karar üzerine Bektaşi babalarından Kıncı Baba, İstanbul Ağazade Ahmet Efendi ve Salih Baba yakalanarak Tophane'de bir odaya hapsedilir.

Ayrıca "Üsküdar, Eyüp, Hisar ve başka taraflarda olan Bektaşi tekkelerinin altmış yıl önce mevcut olanları pek eski sayılarak içlerine başka tarikat ileri gelenlerinden ve sünnet ehlinden türbedar dikilip ve altmış yıldan sonra yapılmış olanlar sonradan yapılmış ve kurulmuş olmakla yıkılmalarına karar verildi. Gerek eski, gerek sonradan ortaya çıkan tekkelerin içlerinde bulunan babaları ile *mürit adı altındaki zina çocuklarının itikatları yola getirilip* düzeltilmek üzere Hadim, Birgi ve Kayseri gibi ulema birikmiş olan yerlere sürgün edilmeleri için karar" verilir.

Sadrazam, heyetin almış olduğu kararları toplantıyı kafes arkasından izleyen padişah II. Mahmut'a yazılı olarak bildirir Sadrazamın kaleminden çıkan bu yazılı belge Bektaşiler hakkında Osmanlı resmi anlayışını ayrıntılı bir biçimde ifade etmesi açısından son derece önemlidir.

Sadrazamın telhisini buraya alıyorum:[250]

BEKTAŞİLER HAKKINDA KARAR

Şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretin velinimetim efendim Pâdişâhım,

Bir müddetten beru Üsküdar ve Eyyüp ve Boğaziçi taraflarında ve sair mahallerde olan Bektaşi tekkeleri ibahiyye ve revafız misillû birtakım mülâhide ile mâlâmal olarak şürb-i hamir ve terk-i savm ve salât misillû envâ-ı fisk ve fezahati bî mehâbâ irtikâp ve âyinlerinde olan matem gecelerinde ve ayn-ı cem tâbir ittikleri evkat-ı cemiyetlerinde neûzübillâh-ı teâlâ sahabe-i kiram ve belki enbiyâ-i izam hazarâtma hâşâ ve kellâ zebandırazlık ile kailinin şer'an tevbesi nâ makbul ve katli vâcib küfriyyata ictisâr itmekte ve kendüleri bu veçhile küfr ve dalâlete münhemik olduklarından başka sair avam-ı nâs ve hususa Üsküdar tarafın-

250 İ. H. Uzunçarşılı; Agy. sf. 566-570.

da cüheladan pek çok kimesneyi iğvâ ve ıdlâl iderek günden güne çoğalmakta oldukları meşhur ve mütevater olup elhâletü hazihi bi-tevfikihi teâlâ icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye ve tanzim-i mesalih-i mülkiyye hususlarına ced ve say ile dârüssaltanatüsseniyyeleri nüfus-ı şakiyye ve eşhas-ı rediyyeden tanzif ve tathir olunmakta olarak taraf taraf halen ve istikbalen izâz-ı din-ü-mübiyn ve hıfz-ı nâmus-ı şer-i metine ne derece dikkat ve himmet olunursa ol derece feyz ve tevfik-ı ilâhi zuhur ideceğine şüphe olmadığından mâada beherhal ol makûle münkerat-ı şenianın refi ve izalesine ikdam ve halkın salâh-ı halini istihsale ihtimam ehem ve elzem olduğuna binaen gerek mülâhidenin meşhurlarından ber mentûk-ı pusla altı neferi ahz ve hapis olanarak gerek bunların ve gerek pâdâşlan olan ehl-i dalâlet haklarında hükm-ı şer'î ne vech ile idügi bilinüp ve tefahhus ve taharri ve refi' ve izâleleri ne vech ile olmak lâzım geleceği söyleşilerek ana göre iktizasına bakılmak üzre dünkü gün câmi-i şerifte [Topkapu sarayındaki cami] semâhatlû Şeyhülislâm Efendi ve sabık ve esbak şüyuh-ulislâm ve sudûr-ı kiram ve ders-iâm efendiler dâileri ve erbab-ı şûra kulları ve celb olunan Celvetî ve Nakşibendî ve sair bâzı turuk-ı âliyye meşayihi dâileri hazır oldukları halde akd olunan mecliste Şeyhülislâm dâileri feth-i bâb ile meşayih-ı mumaileyhime hitaben:

Malûmunuzdur ki Hazreti-i Ali Kerremallahü veçhe taraf-ı Hazret-i risâletpenâhiden efdal-i amali sual eylediklerinde Fahr-i âlem Sallallâhüteâlâ Aleyhisselam Efendimiz Hazretleri efdal-i amal zikr ve tevhid olduğunu beyan ve Hazret-i Aliye kelime-i tevhidi telkin ve talim buyurup bu vech ile zikr-i cehri delhail-i Kur'aniyyeden başka kavi vefiil-i Hazret-i nebevi ile sabit ve târik-i cehriyyenin cümlesi Hazret-i Aliye mensup olan târik-i Nazenin'den mûnşeab olmağla turuk-ı haliyyenin cümlesi hak ve Hacı Bektaş-ı Veli ve gerek sair turukdan güzerân iden Pîrân ve eizze-i kiram kaddessallah-ü-ervâhahüm cümlesi ehlullâh ve ekhamil-i ümmetten olup anlara kat'iyyen diyeceğimiz yoktur; lâkin turuk-ı âliyyeye sülük ve intisap idenler usûl ve erkân-ı kadîmesi üzre gidüp, evvelâ şer-i şerife kemâliyle ittbâ iderek feraiz ve vâcibat ve sünen-i seniyyeyi kamilen edadan

başka fezail-i hamal ve mücâhedat ile tebriye-i nefs ve tehzib-i ahlâka say eylemek lâzımeden ve hattâ şeriatte derece-i kerahatte olan nesne târikatte haram menzilesinde olup bu cihetle bu turuk-ı âliyye havass-ı ümmete mahsus iken bâzı cühela Bektaşilik namiyle havâ-i nefsine tebe'an feraizi eda itmek değil belki maazallâh-ü teâlâ tahlil-i muharremât ve istihfâf-ı ibâdat iderek küfri müeddi fısk ve fücur ve fezhahate tesaddi itmekte oldukları şayi ve mütevater olmağla sizler nıeşayih-ı turuk-ı âliyyeden olduğunuzdan bu hususta sizin malûmat ve mesmûatımz nasıldır ve bu makulelerin hakkında siz ne dersiniz? deyû ledessual meşayih-i mûmailehten bâzıları o makuleler ile ülfeti olmadığından hallerini hakikati üzre pek bilemediklerini ve bâzıları vakıa Üsküdar taraflarında o misillû münkirât tevatüren işitilmekte olduğunu ifade idüp bâzı ulema dâileri tarafından bunların heyet-i mecmuaları hakkında vakıa hüâf-ı şer-i şerif herekâta ictisârları meşhud olup lâkin bişahsihî her birerlerinin üzerine o makûle ekvâl ve ef'al-i şenianm adem-i sübûtı takdirinde umumi hakkında hükm-i şer'i ne vech ile olabilür deyû irâd ve istifsar olundukta diğer dâileri tarafından bunların sergürûhlarından puslada muharrer Kıncı ve İstanbul Ağası zade [Ahmed Efendi] ve hâcegândan Salih Efendinin oruç tutmamak ve namaz kılmamak misillû şenaatlerinden başka neûzübülâh çaryâr hazaratına itâle-i lisan ittikleri hadd-i tevatürde olmağla bu surette vâcibülkatl oldukları beyan olunduğundan mâada Yasinci zade Efendi dâileri bu makûllerin siyaseten icrâ-yı cezalan caiz olup ef'al ve ekvhal-i habiseleri bişahsihî üzerlerine sabit olmak lâzım değildir dimeleriyle bunun üzerine Üsküdar ve Eyyüp ve sair tarafta olan Bektaşi tekkelerinin kadîmleri terk ile muhdes olanlarının hedmine ve kadîm ve muhdes hangileri idügüne ve kaç seneden beru peyda olmuş olan muhdes itibar olunmak lâzım geleceğine dair sohbet cereyan iderek ve bilmünasebe geçenlerde kablevak'a Anadolu ve Rumelinin üçer koluna bâzı tenbihat-ı diniyyeyi mutazammin ısdar olunan emr-i âlinin ihraç ittirilen sureti dahi kıraat olunarak nihayet şimdi vücub-ı katilleri beyan olunan mezbûr Kıncı Üsküdar'da ve İstanbul Ağası zadenin kadılığını Şeyhülislâm Efendi ref itmiş olmağla ol dahi Tophanede

ve Salih Efendinin dahi hâceliği ref olunarak pişgâh-ı bâb-ı hümâyunlarında alenen tertib-i ceza olunarak akayid-i batılayı itikad ile hemdâl ve hem mudil olduklarından şer'an cezalan tertip olunduğunu mübeyyin yafta vaz'olunmak ve Kapan veznedarı Aziz ve Harameyn veznedarı Arif, birer mahalle nefy ve iclâ olunup Balcı Yokuşlu zade Raşid hâdisüssin olarak gürûh-ı mezbûr ile ihtilâtı, hak ve batılı temyize kudreti olmamasından iktiza itmiş olduğundan taraf-ı Şeyhulislâmiden kendüye tevbe verilerek o misillû akaid-i fasideden teberri ittirilmek ve altmış seneden mukaddem olan Bektaşi tekkeleri kadîm itibar olunup ber mantuk-ı pusla muhdes oldukları haber verilen tekkelerin hedmine taraf-ı Şeyhulislâmiden memur tâyin ve Bab-ıâli tarafından dahi Mimar Ağa kulları terfik olunarak cümlesi hedm olunup gerek bunlarda ve gerek kadîm denilenlerin içinde bulunan şeyhleri, derviş namına olanların keyflyet-i halleri müşarünileyh dâileri tarafından tahkik ve tetkik birle bunlardan dahi şeriaten ve siyaseten icrâ-yı cezâ-yı sezaları lâzım gelenler icra ve Bektaşi olanların cümlesi alelumum mülhid ve revâfız olmayıp içlerinde bâzı hüsn-ihâl ashabı dahi mevcut olduğu derkâr idügün den içlerinde bu misillû ehl-i sünnet itikadında ve kendü halinde olduklan tebeyyün idenlerden sarfınazar olunup mâada rafız-ıyyül-itikad oldukları tahakkuk idenler şer'an mürted hükmünde olmalariyle anlara dahi telkin-i din olunarak nefyileri iktiza idenler vardıkları mahalde su-i ef'allerini icraya muktedir olamamak içim Kayseriyye ve Birgi gibi makarr-ı ulema olan mahallelere nefy ve def olunmak ve Üsküdar'da Hüdayî Mahmud Efendi Kuddise sırrühu tekkesi civarında (gizlice Evliya) türbedarı olup oraya müceddeden türbe yapmak dâiyesinde olan Bektaşi, türbedarhk-ı mezkûrı Bektaşi olmıyan ahar bir ki-mesneye kasr-ı yed itmek üzre kendüye tenbih olunmak ve mahâllat aralarında bulunan o makûle erbâb-ı su-ihâl olanları araştırup haber vermek üzre mahâllat imamlarına tenbih ve tekit eylemesi içim İstanbul Kadısı Efendi dâilerine buyruldı yazılmak ve şimdilik bu taraftakiler bu veçhile icra olunup Anadolu ve Rumeli tarafında olan o makûle erbab-ı rafz ve ilhadın dahi inşaallâhü teâlâ bundan böyle sırası geldikte iktizasına bakılmak hususları

karargir olmuş ve îdam olunacak mezbûrlar içün vazolunacak yafta müşarünileyh dâileri tarafından tertip ve terkim olunarak salifüzzikr puslalar ile maan manzûr-ı hümâyun-ı şahaneleri buyrulmak içün arz ve takdim kılınmış olmağla ol veçhile icrası muvafik-ı irade-i seniyye-i mülûkâneleri buyrulur ise emr-ü ferman şevketlû, kerâ-metlû, mehâbetlû, kudretlû velinimetim efendim Pâdişâhım Hazretlerinindir.

Sadrazam, heyetin tartışmalarını ve kararlarını bir bir sıraladıktan sonra padişahtan hapsedilen Bektaşi babalarının katli için ferman buyurmasını istiyor.

Sadrazamın yazısında Bektaşiler ile Yeniçeriler arasındaki ilişkiye dair tek bir söz yer almıyor. Bektaşiler'in, Yeniçeriler'in kazan kaldırmasına karışması, hareketin içinde yer almaları îma dahi edilmiyor.

Bektaşiler hakkında karar yalnızca onların şeriat dışı inançları dolayısıyla veriliyor. Zaten sadrazam da bunu açıkça dile getiriyor. Sadrazama göre Bektaşiler, şarap içtikleri, oruç tutmadıkları, namaz kılmadıkları, ayini cemlerinde Ömer, Osman, Ebubekir'e lanet okudukları için cezalandırılmalıdırlar.

Yine bu inançları doğrultusunda pekçok insanı kandırıp şeriat yolundan çıkardıkları için suçludurlar.

Bunların tövbeleri dahi kabul olunmaz. Katledilmeleri zorunludur.

Sadrazam, heyetin şeriat uyarınca Bektaşiler'in hakkından nasıl gelineceğini tartıştığını, Bektaşilik adına ortaya çıkan kişilerin mülhidliğine karar verildiğini, Bektaşi dergahlarında bulunan herkesin hapsedilerek çaresine bakılacağını dergahların durumlarının ise eski veya yeni oluşlarına göre değerlendirildiğini 60 yıllık olanların eski sayılıp ehli sünnet şeyhlere bırakılacağını daha yenilerinin ise yıkılıp imha edilmesi kararına varıldığını ifade ediyor.

Yola gelebileceği düşünülen bazı Bektaşi dervişlerinin ıslah olmaları için sünni ulemanın yoğun olarak yaşadığı Kayseri, Konya, Birgi gibi şehirlere sürgün edileceğini, Anadolu ve Rumeli'de yaşayan dinsiz Rafiziler'in saptanması için de buralara görevliler gönderileceğini padişaha bildiriyor.

Hapsedilen tüm Bektaşiler'in Şeran ve siyaseten sorgulanacağını, önde gelen Bektaşi babalarının idamı için gerekli yaftaların yazıldığını idama emir buyurmasını istiyor.

Sadrazamın telhisinde yer verdiği Yasincizade'nin düşünceleri Bektaşiler'e yönelik sorgulamaların, yargılamaların ve verilecek kararın özünü oluşturmaktadır.

Yasincizade'nin yaklaşımı tipik bir engizisyon yaklaşımıdır. Bir heyet üyesinin "suçu sabit olmayanlar hakkında genel bir cezalandırma kararı nasıl verilir" diye sorması üzerine Yasincizade devreye girerek şunları söylüyor:

"Bu kişilerin siyaseten icray-ı cezaları caiz olup ef'al ve ekval-ı habiseleri bişahsihî üzerlerine sabit olmak lazım değildir."

Yani kimin hangi suçu işlediğinin önemi yoktur, somut olarak her Bektaşi'nin şeriata aykırı hal ve hareketlerinin sabit olmasına gerek yoktur. Bunların cezalandırılmaları için Bektaşi olmaları yeter bir nedendir.

Bir inanca, bir aileye, bir topluluğa yönelik toplu cezalandırma uygulaması engizisyon hukukunun bir yöntemidir ve Osmanlı engizisyonu da böyle bir cezalandırma kararı almakta tereddüt etmemektedir.[251]

Bektaşilerin "siyaseten icray-ı cezalarının" caiz görülmesi gerekçesi ile her türlü zulüm bir çırpıda meşru sayılmak istenilmiştir.

Kıncı Baba, Salih Efendi ve Ahmet Efendi'nin şeriata aykırı durum ve davranışları nedeniyle idam edilmelerini kararlaştıran engizisyon heyeti bu Bektaşiler'in "namaz kılmadıkları, oruç tutmadıkları, üç kutsal insana yani Ömer, Osman ve Ebubekir'e dil uzattıklarını" ileri sürerek bunları idamlarının gerekçesi saymıştır.

Bektaşilerin katline yönelik olarak Şeyhülislam Mehmet Tahir Efendi de bir fetva vererek gerçekleştirilecek uygulamaların şeriata uygunluğunu tescil etmiştir.

---

251 Uzunçarşılı, Yasincizade'nin müzakereyi kafesten dinlemekte olan Padişah Mahmut'un tam arzu ettiği gibi konuşarak göze girmek amacında olduğunu yazıyor. Doğrusu Bektaşiler'in topyekün imhası başta Mahmut'un istemidir.

Şeyhülislam "Bektaşiler'in katlinin vacib, tövbelerinin kabul olunmayacağı" görüşündedir. Şeyhülislam Tahir Efendi'nin fetvasını buraya alıyorum:[252]

BEKTAŞİLER'İN KATLİ VACİB, TÖVBESİ KABUL DEĞİLDİR

MESELE : Müslim namına olan zeydi Meşihat iddiasında olup Eldad ve zindika itikadında olduğunu izhar ve bu veçhile dai-ül fesat olduğu Şeran sabit olsa zeydin Emrülulelemir ile siyaseten katli meşru mudur?

EL CEVAP: Allâhı âlem vacibdir.

MESELE: Bu suretle Zeyd veçhe muharrer üzre elhad ve zindika ile ahz olunduktan sonra tövbesi makbul olur mu?

EL CEVAP: Allâhı âlem olmaz belki kati olunur.

MESELE: Sahir ve sai bilfesad olan zeyd kalbe ttövbe ahz olunsa zeyde ne lâzım olur?

EL CEVAP: Allâhı âlem kati olunur.

Şeyhülislam Tahir Efendi'nin fetvası ve Sadrazam'ın telhisi üzerine padişah II. Mahmut da uzunca bir hattı hümayun yayınlar. Zaman geçirilmeksizin Şeyhülislamın fetvasına uygun olarak telhiste belirtilen işlerin yerine getirilmesini buyurur.

BEKTAŞİLER HAKKINDA FERMAN

Benim vezirim,

Dünki gün akdolunan meclis-i şûranın kararım mutazammin işbu takririn ve pusulalar ile yafta sureti manzur ve malûm-ı hümâyunum olmuştur. Bunca zamandan beru ocağ-ı mülga eşkıyasının gûnâ gün Devlet-i aliyyemiz hakkında mazarrat ve habasetleri vukua gelmiş ve bu güruh-ı mekruhun halleri meydanda dururken hiç bir maslahata merkez-i lâyıkında bakılamadığından umur-i dahiliyyemiz refte refte çığırından çıkup bayağı reayamız bile cesarete gelerek elan gailesi defolunamadı ve frenkler dahi

252 Şapolyo; Agy. sf. 343.

halimizi anladıklarından ne gûna tekâlif-i barideye başladıkları kaziyye-i malûmedendir.

Maazallahü tealâ Devlet-i aliyyemizin hali ne derece fenaya varmışken mahzâ fazl ve kerem-i Bari ve asâr-ı şeriat-i Muhammedi ile havane-i makhurenin ne veçhile ceza-yi sezalarını bulup ve bulmakta oldukları cümlenin meşhudu olmaktadır; ancak takririnde beyan olunduğu üzre Devlet-i aliyyiemiz hakkında bu defa zuhura gelen Fezail-i ilâhî ve inâyet-i namütenahiyi bir eyüçe tefekkür ile taraf taraf halen ve istikbalen îzaz-ı din-i mübin ve fakat nâmus-ı şer'i metine dikkat ve kâffe-i hâl ve harekâtımızı tatbik ve tevfika say ve gayret idelim ki hattâ sahib-i şeriat efendim hoşnut olarak kâffe-i mesalih-i Devlet-i aliyyemizin tevfika mukarenetle ileri gitmesine sebep olsun.

Bu tarik-i bektaşiyenin hal ve keyfiyetleri bu dereceye gelmişken maazallahü tealâ haleri üzre bırakılup tathirine bakılmasa gün begün çoğalarak ekser nasi hüsn-i itikatten dalâlete düşürmeğe sebep olacakları zahir ve aşikâr olmağla bu makule gûrûh-ı mulâhidenin fark ve temyizi derece-i vücûbe gelmiştir.

Takririnde iş'ar eylediğin üzre şimdilik Derseadetimiz civarında olanların tahkik ve icrasına bakılup badehu Rumeli ve Anadolu tarafında olanların tathirine bakılsun.

Pusulada muhdes denilen mahaller hedmolunacak ise de içinde muvcut olan şeyh ve müridleri kaçırılmağa gelmez; evvelce kaldırılup bir mahalle koymak ve kadim denilen bektaşi tekkesi ne miktardır bilinüp fakat tekkelerine dokunulmayarak anların dahi şeyh ve müridleri kaçmlmayarak bir mahalle toplanup her birinin hal ve keyfiyetleri gereği gibi anlaşılmak badehu muktezây-ı şer'îsi ne veçhile icap iderse öylece icrasına bakılmak lâzım gelür.

Tekkeri kadim ise içlerinde olanlar ne makule adamlardır bilinemez. Bunların iğva ve ıdlalleri harice sirayet ettiği gibi kendu tariklarında olanlara sirayet itmemesi akla müsteb'ad değildir.

Velhasıl efendi daimiz ile bu hususi başkaca iş güç idinüp kâlliyen bu makule mülâhidenin def ve ref'ine sâ'y ve gayret idesiz. Pusulada isimleri muharrer olanların üçü, zikrolunan mahallere yafta vaz'iyle tertib-i ceza ittirilsün diğer üç neferin

birine efendi dâimiz acımış isede iki neferi nefyolunup raşid kaldığı gibi ilerude tutulacak tedbire mugayir görünür; o dahi bir münasip mahalle nefyolunsun ve merkumun dahi hakkında söylenilen kelâm az şey değildir: kaldı ki bu husus umur-ı diniyeden olmağla gerek eshab-ı meratipden olsun ve gerek ahad-ı nasdan olsun, cümlesi beraberce tutulup icra olunmak lâzımdır.

Ezcümle tarik-i ulemadan vak'a nüvis-i sabık Şânî zade Ata Efendi, müderrisinden Çagal zade Tahir Bey pek meşhurlarından olmağla, bunların dahi tedipleri lâzimedendir. Ata Efendiyi Tireye ve Tahir Beği Hadım'a nefy ve iclalarını işaret eylemek için işbu irade-i Hümhayunumu efendi daimize ifade ve icra ittiresin ve hususat-ı saire dahi müzakere olunup takririnde beyan olunduğu üzre icra olunsun.

Sultan Mahmut fermanında Bektaşiler'in "bayağı reayayı bile cesarete getirdiğini", durum bu iken mutlaka bunların temizlenmesi gerektiğini, şimdilik İstanbul'da olanların haline bakılıp daha sonra Rumeli ve Anadolu tarafında olanların durumlarına bakılmasını, tüm Bektaşi dergahlarındaki baba ve müridlerin hapsedilmesini, üç Bektaşi babasının cezalarının infazını istiyordu.

Ferman üzerine ilkin adıgeçen üç Bektaşi Babası idam edildiler. Kıncı Baba Üsküdar'da, İstanbul Agasızade Tophane'de, Salih Efendi Babı Hümayun önünde katledildiler. Boyunlarına asılan yaftalarda "Şeran katli vaciptir" yazıyordu.

Sıra İstanbul'da bulunan Bektaşi dergahlarına gelmişti. Dergahlarda yaşayan babalar ve talipleri hepsedildikten sonra 60 yıldan daha eski olanlar 'kadim' sayılıp bırakılarak daha sonra yapılanlar teker teker yıkılmaya başlanıldı.

Rumelihisarı (Şehitlik), Öküzlimanı, Karaağaç, Yedikule (Kazhçeşme), Sütlüce, Eyüp, Merdivenköy, Üsküdar tekkeleri yıkılıp yerle bir edildi.[253]

Dergahlarda bulunan tüm malvarlıklarına el konuldu. Bektaşiliğe ilişkin ne kadar yazma eser varsa zaptedildi. Padişah II. Mahmut yayınladığı bir ferman ile de el konulan malların satılıp parasının cihad yolunda harcanmasını buyurdu:

253 Ahmet Cevdet Paşa; Agy. sf. 2968, Şapolyo; Agy. sf. 342.

"Umum Bektaşi Tekâya ve zevayasının hedmi, hayvanat, hububat ve eşyasının zaptedilerek satılması, paralarının beytülmahalde muhafazasına ve bu paraların küffar ile cihad vukuunda sarfına."[254]

Hapsedilen dervişler Şeyhülislam tarafından sorgulandılar. Cevdet Paşa bu sorgulamayı şöyle anlatıyor:

"Bektaşi tekkeleri yıkılıp içinde yatıp kalkanlar da götürülüp Darphane hapishanesine tıkıldı. Sonra birer birer Şeyhülislâm tarafından akideleri soruldu. Şiî usulü üzere sakınarak şeriat yolundayız, dediler. Sünnî olduklarını söylediler. Cahil olanların inanış meseleleri ve bunların getirdiği işlemi ayırmakta cevap vermeye

254 Bektaşi Dergahlarında el konulan malvarlığına dair bir örnek vermek istiyorum. Burada Ahmet Hazerfen'in Kızıldeli Dergisinin 2.sayısında (Mart 2001) yayınladığı arşiv belgesine yer verilecektir. Belge Balkanlardaki başlıca Bektaşi Dergahlarından biri olan Kızıl Deli Sultan Dergahına ait:

BELGE: BOA-Ali Emiri tasnifi II. Mahmud No 9950 Hatt-ı Hümayun.

Y A Z I: 18 Zilhicce sene 1245 (Mayıs 1830), Padişah 2. Mahmud dönemi, dört yıl önce BEKTAŞİ tekke ve zaviyelerinin kapatılması, bazılarının yıkılıp yerle bir edilmesine başlandı. Tekkelerin taşınır taşınmaz malvarlığı devlet tarafından ucuz ucuz isteklilere satıldı. Bayındır olan yerler yıkıntılığa döndü,

KİMDEN: Divân-ı Hümâyûn'dan

KİME: Çirmen (Bulgaristan'da) Kaymakamı'na

KONU: II. Mahmud'un buyruğu ile kapatılan Dimetoka (Yunanistan'da)daki KIZIL DELİ (Seyyid Ali) SULTAN ZAVİYESİ'nin taşınmaz mallarının isteklilere satıldığı, elde edilen paranın devlet hazinesine teslim edildiği.

AÇIKLAMA

Dimetoka'da bulunan Kızıl Deli Sultan Zaviyesi'ne bağlı iki tekke, 24 pare köy bulunmaktadır, bunlarda bulunan:1458 dönüm tarla, 70 dönüm bağ, 55 dönüm çayır, 30 dönüm koru, 25 dönüm orman, 8 dönüm dut bahçesi, 117 dut ağacı, 3 dut bahçesi, 2 meyve bahçesi, 2'şer göz 6 adet, 3'er göz 1 adet, 4'er göz 1 adet, 1 adet su değirmeni, 3 adet kullanılmayan değirmen ocağı, birkaç odalı 6 bina, 1 çeltik, bir un, birkaç gözlü 4 anbar, 4 samanlık, 5 iribaş hayvan ahırı, birkaç küçükbaş hayvan sayası (ağıl), 3 fırın, 2 aba dolabı, 4 kiler, 1 yağhâne, 1 sabunhane, 1 bakkal dükkânı, 1 nalbant dükkânı ve 1 mezraa satışından 73 600 kuruş (736) lira elde edilmiştir.

Bu yukarıda taşınmaz malların satışından başka: 2500 küçükbaş, 200 iribaş hayvan, 40-50 hergele, 20-30 çift karasığır da satılmıştır, bunlardan elde edilen para belirtilmemiştir. Atlara ilişkinse hiç bilgi verilmemektedir. Oysa C, İktisat No:1775 belgede, Bektaşi tekkelerinden toplanan bu atların Karacabey harasına ulaştırılıncaya kadar % 40'ı telef olmuştur.

Ayrıca bak .Şapolyo; Agy. sf. 343, Gündüz Agy. sf. 142.

güçleri yetmezdi. Ancak Rafızi olup dini terketmedikleri, hak yolundan ayrılıp batıla dönmedik, dedilerse de dış görünüş, tutum ve davranışları yalan söylediklerini belli ediyordu. Ayrıca bütünü ile Bektaşiler hakkında söylenenlerin oldu bitti girişimler, ahlâk ve insanlık dışı işlediklerine bakılırsa bu karışıklığın daha içinde iken yapacakları zararların ortadan kaldırılması siyaset gereği sayıldı."[255]

Alınan heyet kararında ve sonraki sorgulamalarda önde gelen Sünni şeyhlerinden Kuşadalı İbrahim Halveti'nin oldukça etkili olduğu ileri sürülmüştür. Kuşadalı'nın müridlerinden Esat Efendi "Bektaşiler'in çoğu defa Peygamber'in büyük sahabelerine, özellikle Hazreti Ebubekir Sıddık radıyallahü anhüm hazretleri hakkında açıkça küfre cesaret ettiklerini, bozuk ve karanlık inanışlı, cahil ve dine aykırı düşüncede insanlar olduklarını, peygamberlik iddiasında bulunup cahil insanları baştan çıkardıklarını" kitabında yazar. Kitabında yer verdiği bir nokta ise hayli dikkat çekicidir. Esad Efendi'nin iddiasına göre: *"yakalanan Bektaşî babalarının tahkik edilen durumları ve aranan tekkeleri, icraatın umhumî manâsıyla çok yerinde ve haklı olduğunu tevsik edecek mahiyette idi. Filhakika nefy veya idam edilen Bektâşhilerden bir çoğunun küfür ve sapıklığı, devlete ihaneti hatta casusluğu ortaya çıkarıldı. Tekkelerin hemen hepsinde bol miktarda alkollü içki mevcuttu. Hatta bu içkilerin bazılarını taşıyan şişelerin ağızlarına Kur'an sayfalarının tıkaç yapılmış olduğu müşhahede edilmişti."*[256]

Esat Efendi Bektaşi düşmanlığı konusunda Şeyhi Kuşadalı'nın izindedir. "Kuşadalı'nın din adına en çok korktuğu şey lâkaytlık, râfızilik ve ibahiyyeciliktir. Bunların giderek Bektaşiliğe çıktığını söyleyen Kuşadalı müteşerri olmayı Bektaşi olmamakla bir tutan bir görüştedir."[257]

Bektaşiliğe bu denli kinle bakan bir şeyhin, her türlü yalan dolan ve karaçalmayı Bektaşiler'in imhası için mubah göreceği açıktır. Etkisi altında bulunan yöneticilerin verecekleri karar ise

255 Ahmet Cevdet Paşa; Agy. *sf.* 2968.

256 Yaşar Nuri Öztürk; Kuşadalı İbrahim Halveti, sf. 4, İst. 1982.

257 Yaşar Nuri Öztürk; Kuşadalı İbrahim Halveti, sf. 3

zaten bellidir. Sorgulamalar sonunda önde gelen Bektaşi Babaları sürgün edilir. Sürgüne gönderilen yerler ise Sünni anlayışın merkezleridir.

Şehitlik Tekkesinden Mahmut Baba yedi adamı ile Kayseri'ye, Öküzlimanı Tekkesinden Ahmet Baba ile Yedikule Tekkesinden Hüseyin Baba ikişer adamı ile Hadım'a, Karaağaç Tek-, kesinden İbrahim Baba, Sütlice Tekkesinden Mustafa Baba, Karyağdı Tekkesinden Mustafa Baba Birgi'ye, Karaağaç Tekkesinde misafir olarak bulunan Yusuf ve Antabi Babalar Güzelhisar'a, Çamlıca ve Merdivenköy Tekkesinden Mehmet Babalar, Üsküdar Kasımağa tekkesinden Mustafa Baba Tire'ye sürgün edildiler.[258]

Hacı Bektaş Pir evinde postnişin olarak oturan Mehmet Hamdullah Efendi de Bektaşiler hakkındaki karar uyarınca suçlu ilan edilerek Amasya'ya sürgün edildi.[259]

İstanbul'da kadim sayılarak yıkılmayan Bektaşi tekkelerine özellikle Nakşibendi Şeyhler atanmıştı. Aynı şekilde Hacı Bektaş dergahına da postnişin olarak Nakşibendi tarikati şeyhlerinden Kayserili Mehmet Said Efendi atanmıştı.

Nakşi şeyhler atanarak Bektaşiler'in ehli sünnet yapılma-

258 Ahmet Cevdet Paşa; Agy. sf. 2968; E. B. Şapolyo Ayg. sf. 343.

259 Alevi-Bektaşi ozanlarından Aşık Veli Hacı Bektaşi Veli Postnişini Hamdullah Efendinin Amasya'ya sürgün edilmesinden sonra söylediği deyişinde bu durumu konu ediniyor:

Nasip olur Amasya'ya varırsın
Giden sail selam getir pirimden
Hublar şahı Hamdullah'ı görürsen
Giden sail selam getir pirimden
Hayali gönlümde çekerim ahi
Acep görür müyüm gül yüzlü şahı
Bunca aşıkların sırr-ı penanı
Giden sail selam getir pirimden
Sene bin iki yüz kırk dörtte beyan
Kırkların ceminde görmüşüm ayan
Mürsel göbeğinde taze bir civan
Giden sail selam getir pirimden
Veli'm der dost köyüne varırız
Balım Sultan olsun bize kılavuz
Benim Pirim Amasya'da yalnız
Giden sail selam getir pirimden

Ali Yıldırım, Alevi-Bektaşi Deyişleri, Ankara 1995, 2. Cilt sf. 175.

sı amaçlanıyordu. Mehmet Said Efendi Hacı Bektaş dergahına Nakşibendiyye Cami adı ile anılan camii yaptırmıştır (1828).

Bektaşiler'e yönelik sürgün kararı çok sert bir şekilde uygulanmıştır. Bektaşiler hakkında karar veren engizisyon heyetinde bulunan kimi şeyhler kişisel husumetleri olan birçok kişinin de Bektaşi olduğunu söyleyerek sürgüne gönderilmelerini sağlamıştır.[260]

Padişah II. Mahmut'un düşüncesi baştan beri bellidir. O Bektaşiler'in tümüyle ortadan kaldırılmasını istemektedir. Yıktırılan Bektaşi tekkelerinden başka kadim sayılan tekkelere bir an önce cami, mescit yapılmasını buyurup işlerin yavaş gittiğinden dolayı Sadrazamı şiddetle uyarır:

"Benim Vezirim; işbu takririn ve Bektaşiler hususu için ısdar olunacak evamirin müsveddesi manzur-ı hümâyunum olmuştur. Şöyle böyle denilerek bunun icrası pek gecikti. Birkaç gün zarfında heman müsvedde mucibince evamiri ısdar ittirüp mübaşirlerini ihraç ve îzam ittiresin çok mevaddın suret-i nizamiyeleri tarafı hümayunumdan istizan olunup yine hali üzre bırakılıyor."[261]

Padişahın yerine getirilmekte gecikildiğini söylediği buyruğu mahallelerde yaşayan Bektaşiler'in soruşturulmasına ilişkindir. Padişah İstanbul ve Üsküdar civarındaki tüm Bektaşiler'in temizlenmesini istemektedir. Bu iş ile bizzat Şeyhülislam Tahir Efendi'yi görevlendiren Padişah "Bektaşi fesadının ehli sünnet arasından külliyen tathirini" emreder. Bu temizlikte diğer tarikat şeyhleri, dersiam hocalar, şeri memurlar, mahalle imamları ve bilgi verecek her şahıs görev alacaktır. Bektaşiler bir bir araştırılacak ve şeriat hükümlerinin uygulanması sağlanacaktır. Sultan Mahmut'un fermanını buraya alıyorum:

BEKTAŞİ FESADI EHLİ SÜNNET ARASINDAN KÜLLİYEN TEMİZLENMELİDİR

Benim Vezirim,

Bu defaki fesadın menşei Bektaşiler olmak hesabiyle gerek

260 Ahmet Cevdet Paşa; Agy. sf. 2969.

261 İ. H. Uzunçarşılı; Agy. sf. 573.

İstanbul ve gerek Üsküdar vesair mahallerde olan Bektaşilerin meşayih-i tarik ve ders-iam hocaları ve memur-ı şer-i vasıtasiyle mahallat imamları taraflarından ve sair bî gaarz erbab-ı vukufdan gereği gibi taharri ve tahkikiyle yegân yegân ahval ve keyfiyetleri gadr ve himayeden ârî veçhile harice çıkarılarak ve haklarında ne viçhile ahkâm-ı şer'iyye terettüp ederse öylece icra olunmak ve bu hususda bây-ü-geda müsavi olmakla her hangi sınıfdan olursa olsun seyyan üzre tutulmak lâzimeden olduğundan şu Bektaşi fesadı maddesinin ehl-i sünnet arasından külliyyen tathirine efendi daimiz bizzat nasb-ı nefs itmek üzre işbu hatt-ı hümâyunumuzu müşarünileyh daimize irâe ve bu Bektaşilik mefasidinin ümmet-i Muhammed arasından kaldırılmasına bilittifak gayret ve ihtimam eyliyesiz.

İstanbul ve Üsküdar'ın Bektaşilerden temizlenmesinin yanısıra padişahın bir buyruğu da Rumeli ve Anadolu'daki Bektaşiler'in "temizlenmesi" yolundadır.

Anadolu ve Rumeli'deki Bektaşi tekkelerinin, buralardaki Bektaşi Babaları ve müridlerinin soruşturulması için özel bir soruşturma heyeti görevlendirilir. Anadolu heyetinin başında Cebecibaşı Ali Ağa ve Müderris Çerkeşli Mehmet Efendi, Rumeli heyetinin başında *ise* Mirahuri evvel Ali Bey ve Müderris Pirlepeli Ahmet Efendi yer alırlar. Bu atamaya ilişkin Şeyhülislam'in Sadrazam'a yazdığı yazı şöyle:

"Mârûz-ı daî-i devlet-i âliyyeleridir ki

Anadolu ve Rumeli caniplerinde olan Bektaşi tekkeleri içün bâ irade-i haliyye-i hazret-i zıllullâhi Anadolu tarikine Serbevvhabiyn-i dergâh-ı âli Cebecibaşı esbak Ali Ağa kulları ve mâiyyetine müderrisinden Çerkeşli Mehmed Efendi daîleri ve Rumeli canibine dahi kezalik Mirahur-ı evvel-i sabık Ali Beyefendi ve mâiyyetine müderrisinden Pirlepeli Ahmed Efendi daîleri müvella tâyin buyrulmuş olmağla memuriyetlerini havi iktiza iden ferman-ı halileri mercûdur."[262]

Bu yazı üzerine atanan soruşturmacılar Anadolu ve Rumeli'deki Bektaşi tekkelerinin ve Bektaşilerin soruşturulmasına başlarlar.

262 İ. H. Uzunçarşılı; Agy. sf. 573.

Bektaşi dergahlarının ve Bektaşiler'in imhasına yönelik karar uyarınca bir kaç ay içerisinde Bektaşiler yalnızca şeriat dışı inançları nedeniyle tarihte eşine az rastlanır bir zulme maruz kalırlar.

Yaşanan XIX. yüzyılda bir ortaçağ karanlığıdır.

Katliam, sürgün, yakıp yıkma ve imha.

"Ötekiler Sünni kılığına girdi ve ortada Bektaş adında ve kıyafetinde kimse kalmadı. İzzet Molla'nın beyiti:

Ağalar eyledi cehyime sefer
Çaldı Bektaşiler de göç borusun

Ahmet Cevdet'in dediği gibi ortada Bektaş adında kimse kalmadığı gibi Bektaşi kılıklılarla konuştuğu söylenenler bile katliamdan paylarını almışlardır:

"Bazı askerlerin birer birer yakalanıp yapılan soruşturmalarında Bektaşi kıyafetinde bir adamla remil ve rüya üzerine görüştükleri, söyleştikleri anlaşılmıştı. Sekizi divan-ı harbe verilerek askerler önünde kursuna dizilmiş, Üsküdar halkından dokuz kişi de sürgün edilmişti."[263]

"Bektaşiler'in başına böyle bir felaket geldi, dergahları yıkıldı, babaları sürüldü. Bektaşiler bu şiddetten korkarak köşelerine sindiler."[264]

Bektaşiler inançlarının kurbanı olmuşlardı. Osmanlı engizisyonundan ağır bir darbe yediler ve ancak padişah II. Mahmut'un ölümünden sonra yeniden toparlanmaya başlayabildiler.

Osmanlı engizisyonu Bektaşileri her yönü ile tam bir imhaya yönelmişti. Dergahlar temelinden sökülüp yakılmış, babalar idam edilip sürümüş, kitaplar/yazılar/belgeler yok edilmiş Bektaşi mezarlarına varıncaya kadar Bektaşiliğe ilişkin her şey yeryüzünden sökülüp atılmak istenilmişti. Ne var ki yüzyıllarca Osmanlı zulmüne maruz kalan bu inanç halk içindeki derin kökleri sayesinde yeniden yeşerip boy atmıştır. Osmanlı zulmü ise belleklerden silinecek gibi değildir.

Bektaşî ozanlarından Hakkı bir deyişinde Bektaşiler'e yönelik zulmü kendi inancına göre içli bir şekilde anlatır:

263 Ahmet Cevdet Paşa; Agy. sf. 2973.

264 E. B. Şapolyo; Agy. sf. 343.

Kavmi yezid yezitliğin bildirdi
Yetiş Allah ya Muhammed ya Ali
Sürgün edip her dervişi öldürdü
Yetiş Allah ya Muhammed ya Ali

Eridi fakıyrin yüreği yağı
Arttı münkirlerin kalbi ferağı
Yanmaz oldu türbelerin çerağı
Yetiş Allah ya Muhammed ya Ali

Türbelerin yıkıldığın gördüler
Yezidler ferah edip güldüler
Her dervişi bir diyara sürdüler
Yetiş Allah ya Muhammed ya Ali

Sene bin iki yüz kırk iki aman
Dünyada bu fesat olmuştur iyan
Şimden sonra sürülmez oldu erkan
Yetiş Allah ya Muhammed ya Ali

Hakkı'ya çağırır yaradan gani
Dertlilerin dertlerinin dermanı
Bundan sonra çok süreriz devranı
Yetiş Allah ya Muhammed ya Ali[265]

265 Ali Yıldırım, Alevi-Bektaşi Deyişleri, Ankara 1995, 2. Cilt sf. 112

OSMANLI ENGİZİSYONU ve KATLEDİLEN ŞAİRLER

HURUFİ ŞAİR TEMENNAYİ

Osmanlı Engizisyonunun uygulamalarından düşüncelerini, duygularını, inançlarını dizelere döken şairler de paylarını almışlardır. Şeriat karşıtı ya da şeriata uygun olmayan şiirlerin dilden dile dolaşmasını büyük bir tehlike olarak gören hanedan; ozanları hemen susturma yoluna gitmiştir.

Şiirlerinden dolayı Osmanlı engizisyonunca katledilen ozanlardan biri Temennayi'dir,

Temannâyî'nin kimliğine ilişkin yeterli bilgiye ne yazık ki Osmanlı tarihleri yer vermemişlerdir. Temennâyî hakkında bir cümle yazan Hammer[266] ile Tezkire'sinde yer veren Latifi[267] onun inançları nedeniyle öldürüldüğünü açıkça ifade etmektedir.

Hammer'e göre: "Sultan İkinci Murat zamanında ölüme mahkum edilen Nesimî ve Kemal Ümmi'nin inançlarına benzer bir doktirine bağlı bulunanlardan Şair Temennayı 'ruhların hulul mezhebini kabul ettiği ve her yaratığı ulûhiyetin bir tamamlayıcı parçası saydığından' dolayı görüşlerinin kurbanı olmuştur.

Nesimi, Ümmi Kemal gibi Hurufi-Batınî eğilimli olan Temennayî'nin şeriat alimlerince hoşgörüyle karşılanması mümkün olmaz.

Temennayi "Tanrının insanda belirdiğini, cisimlendiğini; yeryüzündeki her yaratığın tanrılık sıfatının bir parçası olduğunu" dile getirdiği an engizisyon sorgucularının elindedir ve şeriat uyarınca cezası ölümdür.

---

266 Hammer; Osmanlı Tarihi, Çev Mehmet Ata MEB Yay., ist. 1991, Cilt 1, sf. 357.

267 Latifi; Latifi Tezkiresi, Haz. Mustafa isen Kültür Bak. Yay. Ank. 1990, sf. 462-63.

Nasıl yargılanmıştır, kimler yargılamıştır, nerede öldürülmüştür? Osmanlı resmi tarihçileri basit bir ozana ilişkin böyle bilgileri elbette kaydetmezler.

Latifi ise 1546'da yazdığı ve Osmanlı ozanlarını anlattığı Tezkire'sinde Temennayi'nin dünyasına ve şiirine ilişkin ipuçları sunar. Ne var ki Latifi de Osmanlı'nın resmi penceresinden bakmaktadır.

Söze "Allah müstahakını versin" diyerek başlar,

Latifi'nin yazdıklarını buraya alıyorum.

"Kayseri yakınlarından, bir Kalenderi dervişi olup 'İnsan ot gibi biter ve ot gibi yiter' diyen inkarcılardan biriydi.

Hurufiliğe ve tenasühe dair kitapları biriktirmiş, yanına epeyce zındık ve mülhid -Allah'ın laneti üzerine olsun- toplanmıştı."

Latifi, Temannayi'e lanet okuyor. Temannayi'nin yalnızca bir şair değil aynı zamanda bir Kalenderi önderi olduğu anlaşılıyor. Latifi, Temannayi'nin dinsizliğine, sapkınlığına kanıt olarak Hurufiliğe ve tenasühe dair kitapları da gösteriyor. Temannayi "kitap biriktirmiş" olduğuna göre bilgili, donanımlı bir kişi olmalı.

Latifi, Temannayi ve yol arkadaşları hakkındaki düşüncelerini bir de nazımla dile getiriyor:

"Mezhebi islamı yok bir kaç nefer torlaklar
Laneti ve bidatı şeytân ile ortaklar

Çün libâs şer'u dinden avr u üryandır bular
Terk u tecrîd oldu sanman bir nice çıplaklar

Hiç birisinden değiller yetmiş iki milletin
Cümleden merdûd u hâricdir bu kavm-i âklar"

Diyor ki: Dinsiz imansız bu genç adamlar, lanette ve sapkınlıkta şeytanla ortaktırlar. Dinin ve şeriatın kurallarından bütünüyle sıyrılmıştırlar. Fakat yine de bu çıplaklar dünya işlerine uzak değildirler. Bunlar yetmiş iki millerin hiç birisinden olmadıkları gibi tüm topluluklardan da dışlanmışlardır.

Latifi'nin suçlayıp küçümsemek için söylediği bu sözlerin arasında "şeriatın kurallarını umursamazlar" diyerek belirttiği yerinde bir saptama da var.

Latifi'nin Temennayi ve arkadaşlarından "torlaklar" diye söz etmesi de dikkate değer. Genç, delikanlı anlamına gelen Torlak sözünün 15. yüzyılın başında Anadolu'da Osmanlı hanedanına kafa tutan gençler için kullanıldığını biliyoruz. Yine Şeyh Bedreddin hareketinde Bedreddin'in sağ kolu da bir torlak, Torlak Kemal. Hareket anlamında, gelenek anlamında Temennayi ile bir akrabalıklarının olma olasılığı uzak değil. Latifi devam ediyor:

"Bunlar;
Adem, alem-i kübra ve mazhar-ı hüdadır deyip,
Ey sanem sen mazhar-ı Allahsın
Nüsha-i cümle-i kelamullahsın
diyerek gördükleri güzele secde ederlerdi. Secdelerinde de yanılıp şeytanın yoluna giderlerdi. O doğru yoldan sapmış topluluk -Allah korusun- geniş mezhep olup bütün haramları helal ya da mubah bilirlerdi. Rafizilik mezhebi üzere ölmeyi ve o sapma inanç üzre ölmeyi şehitlikle bir tutarlardı.

Fazullah Hurufi'nin şu rubaisini işlerinde destur edinmişlerdi:

Aşk mutfağında iyiden başkasını kesmezler
Zayıfları işte bu yüzden kesmezler
Eğer gerçek aşıksan ölümden çekinme
Kesilmeyen her can murdardır

Sultan Beyazid devrinde bu sapkınlar topluluğundan olanların kimini kılıç suyu ile boğdular, kimini de red ateşiyle yaktılar.

Şu yasak matla onun kötülüklerinden ve şiirlerindendir:

Sufi Kalender ol gel kazıt saçı sakalı
Sana bu bir tuzaktır gider bu kil ü kali

Bir şiiri de şöyledir:

Ebleh olma sufi verme nakd-i ömrü nesneye
Gözün aç didar u cennet hur u gılman bundadır

Esrarı anlatan aşağıdaki Farsça matla da onun uygunsuz sözlerindendir.

Arifler avuçlarına koydukları hubbetülhadranın etkisiyle binlerce nükte söylerler."

Temennayi, Latifi'nin düşmanca ortaya koyduğu tüm bu nedenlerden dolayı Osmanlı engizisyonunca katledilmiştir. Temennayi ve yol arkadaşlarının düşünceleri, yaşantıları, inançları şeriata açıkça aykırı görülmüştür. Yeryüzünü ve insanları tanrının bir tezahürü olarak gören, güzellik önünde secde eden, her türlü güzelliği, cennet ve cehennemi bu dünyada gören bu inancın katı bir şeriat uygulamasını gözeten engizisyonca zulme uğraması olağan görülebilir. Ne var ki olağan sayılmayacak tek şey tüm bunlara rağmen bir Osmanlı hoşgörüsünün varlığını öne sürmektir.

Temennayi "insan hakta, hak insanda" diyerek ölüme gider.

Engizisyon kurbanı bu ozanın ne ölüm tarihi bellidir, ne de mezarı. Bilen odur ki O II. Beyazıt zamanında (1481-1512) katledilmiştir.

ŞAİR ÜMMİ KEMAL

Temennayi gibi şair Ümmi Kemal de görüşlerinin kurbanı olmuştur. Tarihler Nesimi ile yakınlığından sözeder.

Hammer'in az önce andığımız yerde belirtiğine göre Ümmi Kemal Sultan İkinci Murat zamanında (1421-1444) katledilmiştir.

Ümmi Kemal'e ilişkin elimizde yeterli bilgi bulunmamakla birlikte Prof. Ocak[268] onun hakkında bir menakıbnamenin bulunduğundan sözeder. Ocak'a göre şair Ümmi Kemal bir halveti ileri gelenidir. "Fatih Devri Halveti şeyhlerinden olup Yunus Emre tarzında şiirler yazan ve tanınmış Hurufi şeyhi Nesimi ile yakınlığı rivayet olunan Kemal-i Ümmi'nin, aşırı tasavvufi fikirleri yüzünden asılarak öldürüldüğü söylenir."

Latifi Tezkire'sinde Kemal Ümmi'ye de yer verir. Fakat asıl-

268 Ahmet Yaşar Ocak; Kültür Tarihi Kayanğı Olarak Menakıbnameler, TTK Yay., Ank. 1992, sf. 58-59.

dığını belirttiği halde katledilmesinin nedenini öğrenmemizi sağlayacak bir ipucundan sözetmez.

Tezkire'den aktaralım:[269]

"Konya yöresinden Larende'dendir. Yaşlılardan duyulan şu hikayeye göre Kemal Ümmi, Nesimi ile Sultan Suca tekkesine varıp Baba Sultan'ın, boş yere bir koçunu kesmişler. Bunların yaptıklarına Baba Sultan kırılmış ve yüzünde öfke belirip işaret etmek için armağan olarak Nesimi'nin önüne bir ustura, Kemal Ümmi'nin önüne ise ilmekli bir ip koymuş. Böylelikle fanilik evinden nasıl göç edeceklerini ima ile anlatmış. Sonunda Nesimi'nin derisi yüzülmüş Kemal Ümmi de asılmıştır. Dünyanın geçiciliğine dair dervişçe beyitleri ve şiirleri vardır.

Şu birkaç beyit onun yazdıklarındandır:

"Bu han içre nice can kondu göçtü
Bu tahta nice sultan kondu göçtü

Bu dünya köhne bir kervan-saraydır
Ki nice kervan kondu göçtü

Bu dünya tekkesinde bir konuksun
Ki bundan nice mihman kondu göçtü

Kamusu ağlayarak geldi gitti
De kim kangısı handan kondu göçtü

Bulamadı ecel zehrine tiryak
Bu şehre nice Lokman kondu göçtü"

Ümmi Kemal'in de şeriat kurallarını hiçe saydığı ve bu yüzden engizisyonun hışmını üzerine çektiği anlaşılmaktadır.

Nesimi'yle birlikte önde gelen Bektaşi Babalarından Sultan Şucaaddin'i ziyaret ettiğine göre aynı yol erenlerindendir. Ve bu düşüncelerinden, inançlarından dolayı katledilmiştir.

269 Latifi; Agy, sf. 270-271

ŞAİR FİGÂNÎ

Yazdığı şiirler nedeniyle katledilen bir başka ozan da Figani'dir, Figani'nin yazdıklarında şeriat kurallarına aykırı bir yan bulunmamakla birlikte salt Osmanlı hanedanının ileri gelenlerini hicvetmesi öldürülmesi için yeterli bir neden sayılmıştır. Hanedan yönetimi en küçük bir eleştiriye dahi göz açtırmayan bir katılık çizgisindedir.

Kanuni zamanında katledilen şair Figanı hakkında Latifi Tezkiresi'nde şu bilgiler yer almaktadır:

"Trabzonlu'dur. İsfehanî'de iken medreseyi bırakıp tıp öğrenimine başladı. Şiire eğilimli, yetenekli ve Farsça şiirlerden ezberinde çok örnek olan biriydi. Arapça ve Farsça şiirle ilgili ne okunsa içindeki sayfaya işlenir, hangi şiire dikkatle baksa kafiyeleri taşa kazınmış gibi aklında kalırdı. Daha yeni başladığı sırada bile şiir sanatları konusunda yaratıcı biri, kısa bir süre içinde de seçilip meşhur şairlerden olmuştu. Sonunda şairlik kabiliyetiyle gurura kapıldı ve büyüleyici şiirlerinin etkisinde kalıp sadefe benzeyen yer yüzünde iri inci gibi kendini satmaya, ben tekim deyip her işte kusur arayan kalem gibi, ileri gelenlere söz atmaya başladı.

İbrahim Paşa hakkında söylenen

"Bu dünyâya iki İbrahim geldi;
biri put kırdı, diğeri put dikti"

meşhur beyiti elde ve dilde dolaşmaya başlayınca "iki kişiyi aşan sır yayılır" sözü gereği halkın diline düşüp dünyaya yayıldı. Sonunda yükselişi düşüşüne sebep olup "insanın belası dili yüzündendir" sözü gereği dilinden dolayı bu geniş dünyada yerini dar ettiler. "Ben Allah'ım" sırrından söz açmadan, götürüp Mansur gibi astılar. Şu beyiti söylediği sırada bu olay meydana geldi.

Zülfü kemendin ald'ele cellâd gamzesi
Benzer Figânı zulm ile berdâr eder seni

(Cellat bakışı zülfü kemendini eline aldı; Figânı öyle görünüyor ki seni zulm ile asacak.)

Eğer rahmetli Figânî'nin ömrü müsade etse ve bir süre eceldenaman zaman bulabilseydi şiir alanında yetişir ve şairlerin beğenilerinden olurdu.

Bu iki matla onun şiirlerindendir:

Öldürürse ger beni ol Yusıf-ı gül-pirehen
Lâle-veş sarsın bana derd ehli bir kanlı kefen

(O gül gömlekli Yusuf beni öldürürse eğer, dertli kişiler bana lâle gibi bir kanlı kefen sarsınlar.) Diğer:

Bu hâristân-ı âlemde açılmazsa gül-i maksûd
Ne gam ey bülbül-i can çünki gühâr-ı adem mevcüd

(Ey canı bülbülü, bu dünya dikenliğinde arzu gülü açılmazsa gam çekme, çünkü yokluk gül bahçesi mevcut.)[270]

Figani'nin katline iki dizesinin neden olduğu söylenir. Bu dizeler Kanuni'nin Macaristan seferi sırasında Budin Kalesi kapısı önünde dikili üç heykele dairdir.

Peçevi İbrahim Efendi Tarih'inde bu heykellere ilişkin bazı bilgiler kaydetmiştir: "Budin Kalesi kapısı dışına dikilmiş garip ve acayip birer sanat eseri olan tunçtan üç heykel vardı. Bunlar çok garip ve acaip biçimde olduğundan halkın seyretmesi için gemilere yüklenip İstanbul'a naklolundu. Hatta bunlar At meydanında her biri bir taş kürsüye dikildi ve seyreden halk hayran kaldı. Rahmetli Figani'nin öldürülmesine yol açan Farsça beyiti bu heykeller üzerine söylenmiştir."[271]

Halkın seyretmesi için Atmeydanı'na dikilen bu heykeller Herkül, Diyana ve Apollon adlı eski Yunan tanrılarının heykelidir. Bu heykellerin Atmeydanı'na dikilmesinden yola çıkarak şair Figani'nin Vezir İbrahim Paşa'yı hicvetmek için söylediği ve sonunu getiren dizeler şöyledir.

Dû İbrahim amed be-deyr-i cihan
Yeki bük-şiken şeved yeki bük-nişan

270 Latifi; Agy, sf. 176-177.

271 Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, Cilt 1, sf. 76-77.

Figani İbrahim peygamber ile vezir İbrahim Paşa'yı kastederek "bu dünyaya iki İbrahim geldi, biri putları kırdı, diğeri ise putları dikti" demektedir.

Bu iki dize onun sonunu getirmiştir (1526).

Kimi yerde ise bu dizeleri Figani'nin söylemediği, "Figani söyledi" diye iftira edildiği ve haksız yere yakalanıp idam edildiği kaydedilir.

Bu dizeleri kimin yazdığı bir yana açık, tartışmasız olan bir şey varsa o da Figani'nin bu iki dize yüzünden asıldığıdır.

ŞAİR NEF'Î

Nef'î Osmanlı hanedanının ileri gelenlerine yönelik yazdığı hicivler nedeniyle katledilen bir divan şairidir. 1572'de Pasinler'de doğmuş şiirlerinde önce Zariri mahlasını kullanmış daha sonra ise tarihçi Gelibolulu Mustafa Ali ona Nef'î adını vermiştir.

Çeşitli devlet memurluklarında bulunan Nef'î, dur durak bilmeyen bir hiciv ustasıdır. Padişah IV. Murat döneminde sanatının doruğuna çıktığı görülür.

Nefî'nin hiciv oklarından vezirler, paşalar hatta Şeyhülislamlar dahi payını almıştır. Şairin keskin dili sonuçta Osmanlı engizisyonunun kurbanı olmasına neden olmuştur.

Zamanının kimi ileri gelenlerine yönelik hicivlerini topladığı "Siham-ı Kaza" (Kaza okları) adlı mecmuasını Padişah IV. Murat'ın okuduğu sırada sarayın yakınına yıldırım düştüğü ve bunun üzerine padişahın Nefî'yi hiciv yazmaya tövbe ettirdiği söylenir.

Ne var ki Nefî hiciv yazmaktan geri durmaz. Vezir Bayram Paşa için yazdığı bir hiciv üzerine Bayram Paşa padişaha başvurarak "onurunun kırıldığını, şairin katline olur vermesini" ister!

"Şiddetle hicvedilen zat sızlanınca tarziye olarak kendisine şairi yok etmek izni verilmiştir. Şairin hiciv oklarına çoğu zaman hedef olmuş bulunan ulema, Nefî'nin katline fetva vermekten çekinmemiştir."[272]

272 Hammer; Osmanlı Tarihi, Çev. Mehmet Ata, MEB Yay. İst. 1991, II. Cilt sf. 402.

"Hiciveci bir şair ki adı Nef'îdir. Onun dört mezhebe göre de katli, bir yılan öldürür gibi vaciptir."[273]

Padişah IV. Murat'ın Nefî'nin katledilmesi için Vezir Bayram Paşa'ya olur vermesine şeriat alimleri çok sevinmişlerdir. Nefî'nin kendilerini hicvetmesine karşı dinsel bir koruma oluşturmuşlar ve şeriata göre hicvin rezillik, ayıp ve fenalık olduğunu açıklamışlardır.

Ulema pek haksız da sayılmaz(!) Çünkü karşılarında sözünü sakınmayan, gördüğü yanlışın üstüne giden, kendisine yönelik hiç bir kötü sözün, hiç bir hakeretin altında kalmayan bir şair vardır...

Nef'î'nin ulemanın öndegelenlerinden Tahir Efendi ve Müfti Efendi'ye yazdığı dörtlükler şairin katline olur verilmesini daha anlaşılır kılar!

Bana Tahir Efendi kelp demiş
İltifatı bu sözde zahirdir
Maliki mezhebim benim zira
İtikadımca kelp tahirdir

***

Bize kafir demiş Müfti Efendi
Tutalım, ben diyeyim ona Müselman
Varıldıkta yarın ruz-u cezaya
İkimiz de çıkarız anda yalan

Fetva üzerine saray odunluğunda boğulan Nefî'nin cesedi Sarayburnu'ndan denize atılır. (27 Ocak 1635) Osmanlı engizisyonu düşüncelerinden dolayı bir ozanın daha canını almıştır.

Nefî'nin öyküsünü bir de Naima Efendi'den okuyalım:

273 Mustafa Naima Efendi; Naima Tarihi, Çev. Z. Danışman İst. 1968, Cilt III, sf. 1234

KATLİNE OLDU SEBEP HİCVİ HELE NEFÎ'NİN

Lâkin adı geçen Nef'î, hecv vadisinde gayet kötü dilli olup, asrında olan büyüklere harfendazlık (sataşmak) ve büyük bilginlerin ve vezirlerin ırzlarını hedme cesaret edip, devrin meşhurlarının pek çoğunu hicvetmişti.

Sultan Murad Han hazretleri hususî meclislerinde latifelerden hoşlanmakla bazan Nef'î'yi getürüp bazı hecvlerini dinlerdi. Hattâ bir gün 1039 = 1629 senesinde Beşiktaş'ta pâdişâh Sultan Ahmed'in köşkünde Nef'î'nin "Sihâm-i Kazâ" adlı hecv mecmuasına bakarken havada gök gürültüsü ve şimşek zuhur edip, pâdişâhın tahtı yakınma bir yıldırım düşünce mecmuayı pâreleyüb, o çeşit saçmalıklara bakmaktan tövbe edip, terbiye olsun diye de Nef'î'yi olduğu memuriyetten azledip hecve tövbe ettirmişlerdi. Fakat sonradan yine iltifat edip haraç muhasebeciliğinde tâyin suretiyle pâdişâhın yakınlarından oldu.

Pâdişâhın iltifatına mazhar olan Nef'î, bir sebep ile vezir Bayram paşaya gücenip uzun bir kaside ile o değerli veziri hecveyledi.

Pâdişâh hazretleri, tam hususî bir meclisinde:

- Nef'î, taze bir hecvin yok mudur?

Deyû bir soru ile ağzını arar. O da Bayram Paşa için yazdığı hecvi pâdişâhın eline verir. Pâdişâh okuyup beğenir. Sonra Bayram paşayı çağırıp, kendi hakkında Nef'î'nin yazdığı hecvi gösterip, katledilmesine izin verdiler.

Müverrih böyle yazmıştır ama, halk arasında meşhur olan şöyledir:

Sultan Murad, hususî meclisinde ısrar edip "Bayram paşayı hecv eyle!" demiş, Nef'î de hecv edince, Bayram paşa duymuş ve pâdişâhın huzuruna gelüp:

- Bu hicivden sonra halk arasında benim ırzım ve mevkiim kalmadı. Pâdişâhını, ol habisin katline izin ihsan eyle!.

Deyû ısrarla yalvarmakla pâdişâh, katle izin verdiler, deyû naklolunan hikâyenin aslı olmayüp müverrihin sözleri doğruya daha yakındır. Çünkü vezirleri hecv etmeğe müsaade etmek, pâdişâhlara yakışmaz.Her ne şekilde olursa olsun Bayram paşa, Nef'î'nin katline izin aldı. Sarayına gelince adamları gönderip:

Ân şâir-i heycâgû ki nâm-ı ost nef'î
Kalleş beçar mezheb vâcib çü katl-i efî

"Hicived bir şâir ki adı Nefîdir. Onun, dört mezhebe göre de katli, bir yılan öldürür gibi vaciptir."

Mefhumu üzerine günün bilginleri, kanını akıtmanın mubah olduğunu kabul ettiler. Zavallı fakiri çağırıp, o da hiç bir şeyden habersiz geldikte pek çok azarladıktan sonra:

- Kaldırın!

Deyüp saray odunluğunda haps ve orada boğup denize attılar.

Asrın bilginleri ve büyükleri, Nef'î'nin öldürülmesinden dolayı sevinip, bilhassa dilinin uzunluğundan yaralanmış olan büyükler ve ayan bu hususta Bayram paşaya pek çok dua ettiler!

Maan-zâde Hüseyin beyden işittim. Bayram paşa Nefîyi yakalamak için ferman edip taşra çıkardıklarında Boynu eğri Çavuş-başı imiş, bir Türk âdemisi olmakla, önüne düşüp:

- Gel Nefî efendi, odunlukta bir hiciv düzecek kişi vardır, gel gör!

Deyû Türkvarî!!?[274] tariz etmiş... Nefî hayattan meyus olup:

- Yürü, bildiğinden kalma bire mel'un Türk!? demiş... Aşağıya yukarıya pek çok sövüp saymış.,.

Hak budur ki hiciv, şeriatça makbul olmayan bir rezillik, düşünce ve vakitleri buna harcamak da ayıp ve fenadır. Bu yola dökülenler, behrement ve kâmyab olmayıp çoğunun sonu dünyada harap ve ahrette dahi azaba müstahak olduğunda şüphe yoktur!

Şiirin anlayışlı lisanları, bilinmeyen hazinelerin anahtarı olan ve olağanüstü yazılar yazan şâirler, kalemlerini kötülüklerle kirletmeği münasip görmezler.[275]

---

274 Osmanlı vakanüvislerinin büyük çoğunluğu "Türk" sözünü hakaret/ sövme anlamında kullanırlar. Osmanlı Türk'ü, "kaba-saba, kavrama yeteneğinden yoksun, odun gibi" yaratılışta görür...

275 Naima Mustafa Efendi; Naima Tarihi Çev. Zuhuri Danışman, ist. 1968 Cilt. 3, sf.1234-1235

CELLATLAR RESMİ CELLAT TEŞKİLATI İŞKENCE ve ÖLÜM CEZASI TÜRLERİ[276]

OSMANLI'DA İŞKENCE ve CEZALAR

Her devletin tarihinde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde de on binlerce suçlu veya masum insan, cellât pençesinde can vermiştir; kimi, işlediği cinayetin veya devlete ihanetinin cezasını görmüş, kimi bir entrikanın, bir iftiranın, bir kinin kurbanı olmuş, kimi de kurunun yanı sıra yanmıştır; kimi bir kement veya satırla bir anda yok edilmiş, kimi işkenceler altında inim inim inletilerek öldürülmüştür.

RESMİ CELLAT TEŞKİLATI

Osmanlı devletinin resmî cellât teşkilâtı, bir cellâtbaşının idaresinde, sayıları devir devir değişen müteaddit cellâtlardan mürekkepti ki hepsi de aslen Kıpti idi: cellâtbaşı ile cellâtlar bostancıbaşı ağanın emrinde idi; idam hükmü bostancıbaşıya verilir, o da, yerine göre bazan bizzat nezaret ederek hükmü yerine getirtirdi; eğer öldürülecek mühim bir şahıs ise idamda bostancıbaşı muhakkak bulunur, hükmü de cellâtbaşı, maharetine en çok güvendiği bir veya iki cellât ile infaz ederdi ki bunlara da "cellât yamağı" denilirdi. Bostancıbaşı ağa, sarayın en büyük zabitlerinden biri olup başlıca vazifeleri, emrindeki bostancı neferleriyle sarayın ve padişahın şahsının muhafazası ile İstanbul'un, Boğaziçi ile beraber bütün sahillerinin ve limanın emniyet ve inzibatına bakmaktı.

---

276 Reşat Ekrem KOÇU; Tarihimizde Garip Vakalar, Varlık Yay. 3. Baskı, İst. 1971 sf. 30-38.

TÜRLÜ ÖLÜM ŞEKİLLERİ

Siyasî mahkûmlar, yağlı kement ile boğulurdu; bazan, idamdan sonra başı, "şifre" denilen gayet keskin hususî bir ustura ile gövdesinden ayrılır, ya bir "ibret taşı"nın üstüne konulur, ya da sarayın şehre açılan büyük kapısının, "babı hümayun"un önüne atılırdı. Sabıkalı hırsızlar, bilhassa gece hırsızları, şehrin tensibedilen bir yerinde, umumiyetle suçun işlendiği semtte, hattâ bazan girdiği evin veya dükkânın, hanın kapısında asılırdı; katiller umumiyetle işkence ile öldürülürdü. Askerlerin, yani sipahi veya yeniçerilerin, başlan kesilir, cesetleri, ayaklarına taş bağlanarak denize atılırdı. Bazan da; mahkûma gizli malını söyletmek için, idamdan evvel herhangi bir suretle cellâtlar eliyle işkence tatbik olunurdu.[277]

İdam edilecek kimseler, ferman çıkıncaya kadar bostancıbaşı tarafından tevkif olunurdu, buna "bostancıbaşı hapsine verilmek" denilirdi. Bostancıbaşı hapsinden sağ kurtulanlar pek azdır. Meselâ Sadrâzam Rauf Paşa gibi ki, İkinci Mahmut: "O genç ve güzel başa kallavi pek güzel yakışıyor, kıyamam" diye idam fermanını vermemişti.

İŞKENCE İLE İDAMIN ÜÇ KORKUNÇ ŞEKLİ

İşkence ile idamın üç korkunç şekli vardı: Çengel, çarmıh, kazık...

ÇENGELE ASMA: *Çengel,* İstanbul'da, Eminönün'de idi; kalın kalaslardan yapılmış kale burcu gibi bir şeydi, bir adam boyundan yüksek yerine, muhtelif büyüklükte ve uzunlukta, başları yukarıya doğru kıvrık ve sivri, keskin, bir tarak şeklinde bir sıra, kasap dükkânlarında olduğu gibi, çengeller konmuşttı. Mahkûm ana doğması soyulur, elleri ayakları bağlanıp makaralı iplerle yukarı çekilir ve sonra birden bu müthiş çengellerin üzerine bı-

277 Hammer, 1599'daki Karayazıcı isyanında önce isyancıların yanına geçen daha sonra ise pişmanlık getiren Hüseyin Paşa'nın sonunu şöyle anlatıyor: "Hüseyin istanbul'a gönderildi. Kemikleri kırılıp şehirde bir at üzerinde gezdirildikten sonra naşı odun kapısında demir çengele asıldı." Osmanlı Tarihi, Cev? Mehmet Ata; MEB Yay. İst. 1991, II. Cilt, sf. 233.

rakılırdı; vücuduna saplanan çengeller bazan derhal öldürürdü, ekseriya da ölüm, müthiş acılarla uzun ürerdi. Çengel cezasına eşkiya, bilhassa korsanlar çarptırılırdı. Kaptan paşalar donanma ile Akdeniz'den dönerlerken hemen daima bir miktar korsan tutup getirirlerdi. Bunlardan bir kısmını kadırgaların direklerine astırır, limana pürdehşet girer, bir kısmını da çengele saklardı.

ÇARMIHA GERME: *Çarmıh* cezası da eşkiyaya ve bilhassa casuslara tatbik edilirdi, mahkûm gene ana doğması çırılçıplak soyulur, kolları ve bacakları açık, yüzükoyun bir çarmıh üstüne sımsıkı bağlanır, omuz başları ve butlarının kaba etleri bıçak ile oyularak buralara gayet iri yağ mumları dikilir ve yakılır, çarmıh, üzerindeki mahkûm ile beraber bir devenin üstüne konularak şehirde dolaştırılır, teşhir edilirdi; mahkûmun canı pek olup ölmezse, akşam üstü asılırdı. On yedinci asır ortasında âsi Abaza Mehmet Paşa'nın İstanbul'da tutulan casusları böyle idam edilmişlerdi.

KAZIĞA OTURTMA: *Kazık* da, müthiş acılarla muhakkak öldüren bir ceza idi: Mahkûm keza çırçıplak soyulur, elleri ve ayakları bağlanır, bilek kalınlığında gayet sert ağaçtan yapılmış bir yağlı kazığa çakılarak oturtulur, ekseriya da omuzlarına, çarmıhta olduğu gibi bir çift yağ mumu dikilir, gezdirilerek teşhir edilirdi. Bu da şakilere ve korsanlara tatbik edilen cezalardandı.

TOPLA PARÇALAMA: Onaltıncı asır sonlarında, bostancıbaşılardan Ferhat Ağa, bir defaya mahsus olarak bir de "top" cezası icad etmişti: Suçlu, genç bir yeniçeri idi. Bir imamın nikâhlı genç karısını kandırıp kaçırmış, kadının saçlarını keserek oğlan kıyafetine sokmuş, pervasızca bir müddet yanı sıra gezdirmişti. Üsküdar'da yakalandı. Tophane'ye götürüldü. Ferhat Ağa, çengeli, çarmıhı, kazığı az gördü, delikanlıyı çırılçıplak soydurttu, bilek, dirsek, diz ve ayak mafsallarını demir çekiçlerle kırdırıp zavallıyı yağlı paçavralara sararak bir havan topunun namlusuna gülle gibi tıktırttı, sonra topu ateşleterek havaya fırlattı, paramparça etti.

İŞKENCE ÇEŞİTLERİ: Mahkûmları söyletmek için *cellâtlar tarafından tatbik edilen işkencelere gelince,* başlıcaları şunlardı: Ustura ile diri diri deri yüzmek, saçları kesilen başa ateşte kızıl hale getirilmiş demir tas giydirmek, cımbızla sinirleri çekmek, bir uzvun içine sonda gibi burgu sokmak, kaynar sudan soğuk suya ve soğuk sudan kaynar suya sokup çıkartmak, çekiçle kol ve bacak, el ve ayak kemiklerini kırmak... İdamından evvel kendisine bu korkunç işkenceler tatbik edilmiş devlet adamları, Onyedinci asır defterdarlarından Yahnikapan Abdülkerim Paşa ile Sadrâzam Melek Ahmet Paşa'nın kethüdası (yani dahiliye nazırı) Gadde Kethüda'dır.

Usulen, bir devlet adamı idama mahkûm olunca, ferman, kendisine bostancıbaşı tarafından eteği öpülerek hürmet gösterilir ve teselli yollu sözler söylenir ve abdest alıp iki rekât namaz kılmasına müsaade olunurdu; bu tebliğ ekseriya da metanetle karşılanırdı. Meselâ Viyana bozgunundan sonra, Belgrad'da idam edilen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, namazından sonra "vücudum toprağa düşsün" diyerek odanın kilimlerini toplatmış, uzun sakalını kendi eliyle kaldırarak cellâdın kemendi geçirmesine yardım etmiş ve cellâda "sanatını maharetle yap!..." demişti. Gene Onyedinci asır vezirlerinden Hezarpâre Ahmet Paşa ise, cellâdı karşısında görünce, "vay kâfir kahpe oğlu!..." diye bağırmış, mukavemet göstermiş, bir ahıra sürüklenerek götürülmüş, cellât, paşanın başındaki kavuğu alıp kendi başına, kendi başındaki kirli külahı da paşanın başına koyduktan sonra onu bir yumrukta çökertip boynuna yağlı kemendi atmıştı.

Taşrada, cellât gönderilip idam edilen siyasî mahkûmların, hükmün infazından sonra hemen daima başı, yolda bozulmaması için bal doldurulmuş bir kıl torba içinde cellât tarafından İstanbul'a getirilir ve payitahtta yıkandıktan sonra teşhir ve defnedilirdi.

CELLATSIZ İDAM: RECİM

Bir de cellâtsız idam cezası vardı ki, "recim = taşa tutma" denilirdi, *İslâm* şeriatına göre bir Hıristiyan'la münasebette bu-

lunduğu katiyetle tesbit edilen Müslüman kadınlarının bu cezaya çarptırılmaları gerekirdi ki, bütün imparatorluk tarihi boyunca, yalnız tek bir kadın, bu suçla suçlanarak, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadaretinde Sultanahmet'te, yılanlı sütun yanında recmedilmişti. Cellâtlar, kadını, kolları içerde olarak göğsüne kadar toprağa gömer, sonra halk tarafından taş yağmuruna tutularak linç edilirdi ki, eski müverrihlerimiz, linç karşılığı "keşkeş etme" tâbirini kullanmışlardır.

OSMANLI'NIN NAMLI CELLATLARI

Osmanlı tarihinde en namlı cellâtlar, On yedinci Asırda Kara Ali, onun yamağı Hammal Ali ve Kara Ali'den sonra başcellât olan Süleyman'dır. Evliya Çelebi, Kara Ali'nin portresini şöyle çiziyor: "Bu kolun üstadı kâmili Kara Ali'dir ki bazularını sıvayıp tigi âteştâbını kemerine bendedüp, sair işkence edecek âletlerini kemerine asıp, el ve ayak kıracak baltaları iki yanına takıştırıp, sair yamakları dahi aletleriyle kemerlerini süsleyip yalınkılıç merdane cümbüş ederek geçerler ki, neuzübillâh hiçbirinin çehresinde nur kalmamış zehir adamlardır."

Fakat, şakin şu sözü ne kadar doğrudur:

"Hükmi sultan olmaz ise gelmez hata cellâttan."

CELLAT MEZADI

Bir mahkûm cellâda verildi mi, esvabiyle beraber üzerinden çıkan her şey cellâtların olurdu; bu eşyalar toplanır ve senede bir veya iki defa büyük bir mezat ile satılır, tutar bedelleri cellâtlar arasında taksim edilirdi. Buna "Cellât mezadı" denilirdi. Cellât mezatlarında ekseriya çok kıymetli eşya bulunurdu ve sahipleri cellât elinde can verdiklerinden, bir uğursuzluk yorularak hakikî değerlerinden çok ucuza satılırdı, fakat cellât mezadından bir şey satın almak da her kişinin yapabileceği şey değildi. Bazı devlet adamları, zenginler, cellâdın pençesi yakalarına yapışmadan üzerlerinde bulunan kıymetli kürkleri, yüzükleri, saatleri, keselerini çıkarırlar, orada bulunanlara: "Beni anar. Bir Fatiha

okursunuz!..." diye hediye ederlerdi. Müverrih Peçevili İbrahim Efendi cellât mezadı ve uğursuz eşya üzerine fevkalâde şayanı dikkat bir fıkra naklediyor:

İstanbul'da Atatürk Bulvarı üzerinde Bozdoğan kemerinin hemen yanıbaşında Belediye Müzesi yapılmış güzel medresenin banisi, Onaltıncı asır sonu saray ricalinden Kapı ağası Gazanfer ağadır. Padişah Üçüncü Murat üzerindeki sonsuz nüfuzu ile rüşvet yolundan büyük bir servet yapmıştı. O zamanlar İstanbul'da Rüstem Ağa isminde namlı bir saatçi ve kuyumcu vardı. Hakikaten büyük sanatkârdı Gazanfer Ağa bu zata fevkalâde kıymetli elmaslarla müzeyyen bir koyun saati yaptırmıştı; (cep saatinin daha büyüğü, koyunda muhafaza edilen saat), saatin cevalürini de kendisi vermişti. Kapı Ağası Gazanfer Ağa cellâda verilince, Ağanın meşhur murassa saati koynundan çıkmış, cellât eline düşmüştü. Cellâtlar, başlı başına bir servet olan bu saat için bir mezat yaptılar... Saati cellât mezadından Tırnakçı Hasan Paşa satın almıştı. Az sonra Tırnakçı Paşa da idam olundu, saat yine cellât mezadına düştü... Bu sefer de bu harikulade güzel saati pek ucuz bir bedel mukabili Kasım Paşa satın aldı. Bir iki ay geçti geçmedi. Kasım Paşa da cellâda verildi, saat onun da koynunda çıktı ve üçüncü defa cellât mezadına düştü... Bu sefer de Gazanfer Ağanın meş'um saatini Sadrâzam Derviş Paşa satın aldı ve kardeşi Ahmet veya Mehmet Bey'e hediye etti. Ahmet veya Mehmet Bey dedim, müverrihler bu zatın ismini yazmıyorlar, pek genç yaşında, yâni tüysüz bir delikanlı iken Sadrâzamın himayesiyle Eğriboz Sancak Beyliğine tayin edildiği için "Civan Bey" diye lâkap takılmış ve adı unutulmuştur.

Müverrih Peçevili İbrahim Efendi, Civan Beyle Eğriboz'da bey konağının deniz üstüne kurulmuş salaş taraçasında sohbet ediyorlarmış... Söz saatten açılmış... İbrahim Efendi de saat meraklısı imiş... Civan Bey koynundan murassa bir saat çıkararak müverrihe göstermiş... İbrahim Efendi: "Ömrümde bu kadar güzel saat görmedim!" demiş... Civan Bey de saatin hikâyesini anlatmış... Peçevili elindeki saati hemen bırakarak: "Böyle uğursuz saati insan düşmanına vermez... Paşa nasıl olmuş da size hediye etmiş!..." demiş... Bu söz Civan Beye tesir etmiş, hemen han-

çeriyle saatin elmaslarını çıkarmış ve bir çekiç ile de çarklarını kırarak denize atmış...

Denizin dibinde saatin parıltısı görülüyormuş... Beyle İbrahim Efendi taraçada oturuyorlarmış... Bir atlı gelmiş, Civan Bey'e vazifesinden azledildiğini tebliğ etmiş, Civan Bey şaşırmış: "Azlimi mucup bir şeyimiz yok idi!..." demiş... Gelen adam: "Beyim... Beyim!... Derviş Paşa idam olundu... Sizin dahi idamınız için ferman çıkıp bostancıbaşılarla gönderildi... Sonra şefaatçılarınız himmet ettiler... İkinci bir ferman ile ben gönderildim... ve idamınıza memur olanlara yarım saat evvel yetişebildim!..." cevabını vermiş...

Biz bu fıkrayı şöylece bağlıyabiliriz: İkinci fermanı getiren bu adam, idam fermanını getirenlere, Civan Bey'in meşum saati çekiç ile kırdığı anda yetişmişti!.

Eyüp'te, Karyağdı bayırının arkalarında, münferit ve halen metruk bir mezarlık vardır ki taşlarının hemen hepsi yazısızdır, dört köşeli, uzun küfeği taşlarıdır; buraya "Cellât mezarlığı" denilir. Bahtsız bir hırsızı, bir caniyi ölümünden sonra mezarlığına kabul eden cemiyetimiz; resmî bir vazife de olsa, bir aylık, para ve menfaat karşılığı can uçuran cellâdın ölüsünü umumî mezarlıklara kabul etmemekle, cellâtlara ayrı bir mezarlık yapmakla muhakkak ki asaletini göstermiştir.

YABANCI SEYYAHLARIN GÖZÜYLE OSMANLI'DA CEZALAR[278]

Türkiye'de alışılagelen cezalar sopa atma, yahut ayak tabanına ve kalçalara vurmadır.

AYAK TABANINA VURMA (Falaka): Ayak tabanına vurma şöyle olur; onların, bir delikten diğer bir deliğe birbuçuk ayak genişliğinde, orta kısmına doğru iki yerinden delinmiş büyük bir değnekleri vardır, bu iki delikten bir ip geçirilir; döğülmek istenen kimse yere yatırılır ve ayaklar bu ip ile değnek arasından geçirilir ve iki adam, adamın iple değnek arasında olan ayakları hiç kımıldamasın diye değneği uçlarından tutarlar. Ve sopayı iyice kaldırarak tabanları yukarı dikerler, diğer iki adam her biri küçük parmak büyüklüğünde bir sopa veya değnekle önce biri sonra diğeri örse vuran demirciler gibi kendilerine verilen emre göre ve yeter denilinceye kadar zavallının ayaklarının tabanına vururlar. İşkence edilen kimsenin gözlerinin yuvalarından fırlaması bu işkencenin zalimane olduğunu gösterir. Bilhassa üç veya dört yüz değnek "yedikten" sonra aylarca hiç yürüyemeyenler vardır, fakat otuz kadar sopa yiyen pek rahatsız olmaz.

KALÇALARA VURMA: Kalçaları üzerine vurulacağı zaman, karın üstü yatırımlar ve külotun üzerinden, aynen ayak tabanlarına vurulduğu şekilde dövülür, bazen onlara beş veya altı yüz kadar sopa vurulur, fakat bu çoktur ve eğer bir kimseye bu şekilde muammele edildiyse, kangren olması korkusuyla öldürücü ve şişmiş olan derisini ustura ile kesmek lâzımdır; bu şekilde cezalandırılan birisi beş veya altı ay oturamaz; kadınlar da buna, lâyık oldukları zaman dövülürler, fakat asla ayak tabanlarına vurulmaz.

278 Jean Thevenot; 1655 - 1656'da Türkiye, Çev. Nuray yıldız, Tercüman Yay. ist. 1978, sf. 164-166,116.

GÜNDELİK DAYAK: Onlar bu cezalara sık sık başvururlar. Hafif suçlar için ve daha önce söylediğim gibi, her sopa için karşılığı ödetilir. Efendiler, hizmetkâr ve köleleri kendilerine karşı işledikleri en ufak suç için ayaklar altına sopa vurarak cezalandırırlar: onlar da bu sebeple fevkalâde iyi hizmet ederler; onların hizmetinde bütün bir gün elleri karınları üzerine bağlanmış duvara dayalı heykeller gibi, efendilerinin emirlerini bekleyen ve hiç göz kırpmadan itaat eden hizmetkârlar görürsünüz. Okuldaki hocalar da öğrencilerini Hıristiyanlar'in kamçılamaları yerine ayakları altına vurmak suretiyle cezalandırırlar.

"CANİLERİN İDAM TARZI": Ölüme mahkûm edilenlerin cezalarının icrasına gelince, bunlar; asmak, kafasını kesmek, kazığa oturtmak veya çengele asmaktır.[279]

ASMAK: Birini asılmak için götürdükleri zaman, eğer yolda bir hıristiyana rastlarlarsa, onu cellât olarak kullanırlar ve bir keresinde bu iş için görevlendirilmiş olan bir Fransız tüccar, bundan hiçbir şekilde kaçamayarak kendisine emredilen işi yaptı; asılacak olan iki kişiyi astıktan sonra, başka olup olmadığını sordu, bundan son derece öfkelenen Türkler bu hıristiyanın herkesi asmak istediğini söyleyerek onu taşladılar, fakat adam daha sonra kurtarıldı. Baş kesme hususunda onlar çok maharetlidirler ve bir darbede kelleyi uçururlar. Kazığa oturtma şeklinden zaten bahsedeceğim, çünkü İstanbul'da bu az uygulanır.

ÇENGEL: Çengele asmaya gelince, bu birçok yerinden tıpkı kasaplarınki gibi ucu sivri demirden çengellerin bulunduğu bir ceza aletidir. Üst kısmına suçlu palanga ile konduktan sonra, düşmeğe bırakılır ve düşerken asılır, eğer bu asma işi vücudun orta yerinden ise kötü birşey yoktur, çünkü bir seferde ölür, fakat eğer çengel başka bir taraftan tutuyorsa bazen orada üç gün eziyet çekmeğe devam eder ve nihayet acıkmış ve susamış halde acıdan

279 Eugene Morel bu cezalara eklemelerde bulunuyor. "Başlıca cezalar şunlardır: Dayak cezası, sopa, hapis, elin kesilmesi, boynun vurulması, meşin bir torba içinde suda boğmak, taşa tutmak, kazığa oturtma, başın havada ezilmesi, asma, çengel yahut kanca, kulaklardan çivileme, celd (kayışla çıplak omuzlara vurma), boğazını sıkarak boğma, sakat etmek (bir yerini kırmak ya da koparmak) zor alımına çarpıtmak." Türkiye ve Reformları, çev. S. Belli, Süreç Yay. İst. 1984, sf. 204.

kıvranarak ölür. Bu işkence o kadar zalimanedir ki, Türkler bunu pek nadir tatbik ederler.

YAKMAK (İHRAKI BİNNAR): Onlar tekrar Hıristiyan olan dönmeleri, boyunlarına barut dolu bir çanta ve başları üzerine de ziftlenmiş bir başlık koyarak yakarlar. Fakat İslâm dinine karşı kötü birşey yapan ya da söyleyen veya bir Türk kadını ile münasebette bulunan veya bir camiye giren Hıristiyanlar kazığa oturtulurlar; bununla beraber Hıristiyanlar'ın belirli saatlerde girebildikleri bazı camiler vardır. Hıristiyanlar'ın eğer Müslüman olmazlarsa öldürtüldükleri pek çok haller vardır, çünkü bir Hıristiyan yapmış olduğu bazı cinayetlerden Müslüman olmak suretiyle hayatını tekrar kazanabilir, fakat Türkler hayatlarını kurtarmak için hiçbir çareye sahip değillerdir.

ORUÇ TUTMAYANLARIN CEZALANDIRILMASI: Oruç tutmayan kimseler de vardır, fakat onlar çok zaman gizlice yerler ve içerler,, çünkü eğer onlar bunu aleni yaparlarsa hiç olmazsa dayak yerlerdi. İstanbul'da beni sık sık görmeğe gelen bazı Türkler ve dönmeler vardı ve onlar her saat olduğu gibi Ramazanda da benim evimde oruç tutmadan içmeğe ve yemeğe devam ettiler.

Diğerleri arasında hem oruç tutmayan hem de bizler gibi domuz yağı yiyen yaşlı bir Türk sipahi vardı; ben ona ikram edince her zaman için kendisine yasak olmasına rağmen şarap içmekten geri durmazdı; bir gün bu şahıs bir ziyarete gitmek istemesi sebebiyle az içmiş ve yarı sarhoş bir halde dervişlerin yanına gitti, orada merdivenden çıkara,k yukarıda bir odaya alındı, orada ispirto ve kahve içen dervişleri toplu halde buldu; girer girmez kendisine ispirto ikram ettiler; fakat o, ikiyüzlü davranarak, Ramazan ayında içmek istemeyince kendileri ile beraber bulunduğuna göre onlarla birlik olması gerektiğini, aksi halde kendilerinin oruç tutmadıklarını söylememesi için öldürülüp gizli bir yere atacaklarını söylediler; bunun üzerine o da onlarla birlikte içmeğe koyuldu ve ertesi gün de bunu bana anlattı. Ramazan ayında şarap içenler ağızlarına kızgın kurşun dökülmek sureti ile cezalandırılırlardı, ceza birkaç defa tatbik edilmiş, fakat şimdi oldukça azdır ve bazen de ölüme mahkûm edilirlerdi. Ramazan esnasında evlenmezlerdi.

KÖTÜ KADINLAR: Yakalanan "kötü kadınlar" sağ sağ bir çuvala konularak denize atılırdı. Çünkü cürümleriyle kirlettikleri toprakta kalmak artık onlara layık görülmezdi.[280]

280 M. D'Ohsson, XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, Çev. Zerhan Yüksel, Tercüman Yay. İst. Tarihsiz, sf. 212.

KAYNAKÇA

Adıvar, Adnan; Osmanlı Türklerinde Bilim, Remzi Yay., İst.; 1992.

_____; Tarih Boyunca İlim ve Din, Remzi Yay., İst. 1987.

Ahmet Asrar; Osmanlı Devletinin Dini Siyaseti ve İslam Alemi, İst.1972.

Ahmet Cevdet Paşa; Tarih-i Cevdet, Çev. Dündar Günday, Üçdal Neşriyat, İst. 1994.

Ahmet Refik; Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi Yay., İst. 1932. Akdağ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Cem Yay., Cilt I, II, İst. 1974. ;

__;Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası/Celali İsyanları, Cem Yay., İst. 1975.

Akgündüz, Ahmet; Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, Cilt I, II, Fey Yay., İst. 1990.

Albayrak, Sadık; Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi, Tercüman Yay., İstanbul, tarihsiz. Andreasyan, Hrand. D; Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyanları İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Der. Cilt XVIII, Say, 17-18,1963.

Arabul, Muzaffer; Şeyhislam Ebussuud Fetvalar (Divanama), İst 1978.

Aşıkpaşaoğlu, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Haz. Atsız, MEB Yay., İst. 1970.

Avcıoğlu, Doğan; Türklerin Tarihi, Tekin Yay. Cilt I, II, III, IV, V., İst.1989.

Aydın, Erdoğan; Nasıl Müslüman Olduk; Öteki Yay., Ankara 1995.

Babinger, Franz; Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Çev. Coşkun Üçok, Kültür Bak. Yay. Mersin 1992. Barkan Ömer Lütfi; Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Sürgünler, İ. Ü. İFM, Cilt XI, XIII, XV içinde.

___; İstila Devirlerinin Kolanizatör Türk Dervişleri, Vakıflar Dergisi, Sayı 2, 1942.

___; Türkiye'de Toprak Meselesi, Gözlem Yay., İst. 1980.

Bardakçı, Cemal; Anadolu İsyanları, İst. 1940.

Bayrak, Mehmet; Eşkıyalık ve Eşkiya Türküleri, Yorum Yay., Ank.1985.

Baysün, M. Cavid; Ebussuud Efendi, MEB İslam Ans.

Berkes, Niyazi; Türkiye İktisat Tarihi, Gerçek Yay. İst. 1969.

Birge, John Kingsley; Bektaşilik Tarihi, Çev. R. Çamuroğlu, Ant Yay.,İst. 1991.

Celalzade Mustafa; Selimname, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Kültür Bak. Yay., Ank. 1990.

Çağatay, Neşet; Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, TTK Yay., Ank. 1990.

Demir, Aydoğan; Kanuninin "Terk-i Salat Edenlerle İlgili Fermanı", Tarih İncelemeleri Dergisi, Say. II, 1984. Danişmend, İsmail Hakkı; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt II (1948), Cilt III (1950), Türkiye Yay. İst. D'Ohsson, M; XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, Çev. Zerhan Yüksel, Tercüman Yay., İst. tarihsiz. Dernschvvam, Hans; İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Çev. Yaşar Önen, Kültür Bak. Yay., Mersin 1992.

Düzdağ, Ertuğrul; Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, Enderun Yay., İst. 1972.

Erdost, Muzaffer İlhan; Osmanlı İmparatorluğunda Mülkiyet İlişkileri, Onur Yay., Ankara 1984.

Ebü'l-Hayr-ı Rûmî; Saltukname, Haz. H. Şükrü Akalın, Kültür Bak. , Ank. 1990.

Evliya Çelebi; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay. Ank. 1983.

Eyuboğlu, İsmet Zeki; Şeyh Bedreddin Varidat, Der. Yay. İst. 1991.

_____; Bütün Yönleriyle Bektaşilik Der Yay., İst. 1990.

Halaçoğlu, Yusuf; XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK Yay., Ank. 1991.

Hammer, Joseph von; Osmanlı Tarihi, Çev. Mehmet Ata, Cilt I, II, MEB Yay., İst. 1991.

Hasluck, F. W.; Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşilik, Çev. Yücel Demirel, Ant Yay., İst. 1995.

Haydar Çelebi; Haydar Çelebi Ruznâmesi, Haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman Yay., İst. tarihsiz.

Hoca Sadettin Efendi; Tacü't Tevarih, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Cilt I, II, III, IV, V, Kültür Bak. Yay., Eskişehir 1992.

Galland, Antoine; İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar, Çev. N. S. Örik, TTK Yay., Ank.

Gordlevski, V.; Anadolu Selçuklu Devleti, Çev. Azer Yaran, Onur Yay. Ank. 1988.

Gökbilgin, M. Tayyib; XV-XX Yüzyıllarda Merkezi ve Güney-Doğu Avrupada Köylü Hareketleri Konusu Hakkında, Belleten Cilt XXX, Say. 117.

Gölpınarh, Abdülbaki; Melamilik ve Melamiler, Gri Yay., İst. 1992.

___; Hurufîlik Metinleri Katoloğu TTK Yay., Ank. 1990.

___; Kızılbaş, MEB İslam Ans.

Gölpınarh, Abdülbâki/Sungurbey, İsmet; Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Eti Yay., İst. 1966.

Gündüz, İrfan; Osmanlı'da Devlet Tekke Münasebetleri, İst. 1984.

İbn Kemal; Tevarih-i Ali Osman, VII. Defter, Haz. Ş. Turan, TTK Yay., Ank. 1991.

İnan, Huricihan İslamoğlu; Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü; İletişim Yay., İst. 1991.

Katip Çelebi; Katip Çelebi'den Seçmeler Haz. Orhan Saik Gökyay, MEB Yay. İst. 1991.

Kaygusuz, Bezmi Nusret; Şeyh Bedreddin Simaveni, İzmir, 1957.

Keçeli, Şakir; Osmanlı Kim? Şeriat Ne? Ardıç Yay., Ank. 1995.

Koçi Bey; Koçi Bey Risalesi, Haz. Z. Danışman, MEB Yay. İst. 1993.

Koçu, Reşat Ekrem; Tarihimizde Garip Vakalar Varlık Yay. ist. 1971.

___; Dağ Padişahları, Koçu Yay., İst. 1962.

Köprülü, Fuad; Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, TTK Yay., Ank. 1994.

___; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB Yay. Ank. 1991.

Kramers; J. H.; Şeyhülislam, MEB İslam Ans.

Küçük, Yalçın; Fatih Sultan Mehmet, Tekin Yay., İst. 1987.

Kütükoğlu, Bekir; Şah Tahmasb'ın III. Murad'a Cülus Tebriki, İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Der. Cilt XI, Say. 15,1960.

Latîfî; Latifi Tezkiresi, Haz. Mustafa İsen, Kültür Bak. Yay. Ank. 1990.

Lütfî Paşa; Tevarih-i Âli Osman, Haz. M. Serhan Tayşi, Enderun Yay. İst. 1990.

___;Asafname, Haz. Ahmet Uğur, Kültür Bak. Yay. Ank. 1982.

Naima Mustafa Efendi; Naima Tarihi, Haz. Zuhuri Danışman, ZD Yay., İst. 1968.

Neşri; Neşri Tarihi, Haz. M. D. Köymen, Cilt I, II, Kültür Bak. Yay. Ank. 1984-85.

Nizamü'1-Mülk; Siyasetname, Haz. Mehmet Altay Köymen, Kültür Bak. Yay. İst. 1990.

Mantran, Robert; XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Çev. M. A. Kılıçbay, Cilt I, II, TTK Yay., Ank. 1990.

Montagu, Lady; Türkiye Mektupları (1717-1718) Tercüman Yay. İst. Tarihsiz.

Morel, Eugene; Türkiye ve Reformlan, Çev. Sevim Belli, Süreç Yay., İst. 1984.

Mumcu, Ahmet; Osmanlı Devletinde Siyaseten Kati, Birey ve Toplum Yay., Ank. 1985.

___; Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı, Birey ve Toplum Yay., Ank. 1985.

____; Divan-ı Hümayun, Birey ve Toplum Yay., Ank. 1986.

Mustafa Nuri Paşa; Netayic Ül-Vukuat, Haz. Neşet Cağtay Cilt I-IV, TTK Yay. Ank. 1992.

Müneccimbaşı Ahmet Dede; Müneccimbaşı Tarihi Haz. İsmail Erünsal, Tercüman Yay., Cilt I, II, İst. Tarihsiz.

Ocak, Yaşar; Babaîler İsyanı, Dergah Yay., İst. 1980.

___; Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Resmi Düşüncesine Karşı Bir Tepki Hareketi: Oğlan Şeyh İsmail-i Maşuki.

___; İbn Kemal'in Yaşadığı XV. ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı, Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu, TDV Yay., Ank. 1989.

Orhonlu, Cengiz; Murad Paşa (Kuyucu) MEB İslam Ans.

Oruç Beğ; Oruç Beğ Tarihi, Haz. Atsız Tercüman Yay., İst. Tarihsiz.

Ökiç, Tayyib; Sarı Saltuka Ait Bir Fetva, A. Ü. İlahiyat Fak. Der. Cilt I, Say. 1, 1952.

Öz, Baki; Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları, Ant Yay., İst. 1992.

Öz, Gülağ; İslamiyet Türkler Alevilik, Ayyıldız Yay., Ank. 1995.

Özdemir, Şevket (Haz.); Yunus Emre/Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü, Bilimsel Kültürel Araştırmalar Vakfı Yay., Ank. 1995

Öztürk, Yaşar Nuri; Kuşadalı İbrahim Halveti İst. 1982.

Parmaksızoğlu, İsmet; Kemal Paşa-Zade, (İbn Kemal) MEB İslam Ans. Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bak. Yay., Cilt I, II, Mersin 1992.

Perinçek, Doğu; Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet, Kaynak Yay., İst 1986.

Sanz, Manuel Serrano; Türkiye'nin Dört Yılı (1552-1556) Çev. A. Kurtuloğlu, Tercüman Yay., İst. Tarihsiz. Shavv, Stanford; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt I, II, E Yay., İst. 1982.

Solakzade Mehmet Çelebi; Solakzade Tarihi Haz. Vahid Çabuk, Kültür Bak. Yay., Cilt I, II, Ankara 1989. Sümer, Faruk; Oğuzlar, TDAV Yay., İst. 1992.

___; Safavî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmelesinde Anadolu Türklerinin Rolü; TTK Yay., Ank. 1992.

Şapolya, Enver Behnan; Mezhepler ve Tarikatler Tarihi, İst. 1964.

Tayyib Gökbilgin; Kanuni Sultan Süleyman, MEB Yay., Ank. 1992.

____; Ebussuud Fetvalarında ve 16- Asır Şeriyelerinde İsbat ve Şehadet; İTED, Cilt 2, Say. 2-4.

Tekeli, İlhan-İlkin, Selim; Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, TTK Yay., Ank. 1993.

Tekindağ, M. C. Şahabeddin; Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi, İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Der. Cilt XVII, Say. 22,1967.

____; Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Say. 3-4.

Tekin, Abdullah; Babalılar Ayaklanması, Ank. 1975.

Thevenot, Jean; 1655-1656'da Türkiye, Çev. Nuray Yıldız, Tercüman Yay, İst. 1978.

Tökin, Füruzan Hüsrev; Türkiye'de Halk Hareketleri, İst. 1968.

Turan, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye Boğaziçi Yay., İst. 1993.

____; Keyhusrev II, MEB İslam Ans.

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı; Seriye Sicilleri TDAV Yay. İst. 1988.

Uluçay, Çağatay; Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?; İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi, Cilt VI, VII, VIII ve XI-XII içinde.

___; Atçah Kel Mehmet, İst. 1968.

___; Padişahların Kadınları ve Kızları, TTK Yay., Ank. 1992.

Unat, Faik Reşit; Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Klavuzu, TTK Yay., Ank. 1994.

Uzunçarşıh, İ. H.; Osmanlı Tarihi, Cilt I, II, III, IV, TTK Yay. Ank.

___; Osmanlı Devlet Teşkilatı'ndan Kapukulu Ocakları, TTK Yay., Cilt I, II, Ank. 1988.

___;Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, TTK Yay., Ank. 1988.

Wrner, Ernst; Büyük Bir Devletin Doğuşu/Osmanlı Feodalizminin Oluşum Süreci Çev. Yılmaz Öner, Cilt I, II, Alan Yay., İst. 1986.

Yaltkaya, M. Şerafeddin; Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Haz. Hamit Er, Kitapevi Yay., İst. 1994.

Yerasimos, Stefanos; Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Çev. Babür Kuzucu Gözlem Yay., İst. 1980.

Yetkin, Çetin; Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, Cilt I, II, May Yay., İst. 1974.

Yörükan, Y. Ziya; Bir Fetva Münasebeti İle Fetva Müessesesi Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk, A. Ü. İlahiyat Fak. Der. Cilt I, Say. 2.

Yücel, Yaşar; Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak: Es'ar Defteri (1604) TTK Yay., Ank. 1992.

Yücel, Yaşar/Sevim, Ali; Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni, TTK Yay., Ank. 1991.

Yıldırım, Ali; Pir Sultan Abdal, Yaşamı Sanatı Şiirleri, Ayyıldız Yay., Ank. 1995.

___;Alevi-Bektaşi Deyişleri, 2 Cilt, Ayyıldız Yay.,Ankara 1996

___;Bir Celladın Anıları/Osmanlı'dan Günümüze İdam Cezası, Doruk Yay., Ank. 1997